

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

Журнал видається з 2015 року

№ 4 (20)

Луцьк
Вежа-Друк
2019

Редакційна колегія

Ліпич Л. Г., доктор економічних наук, професор, головний редактор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Бояр А. О., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Васілевські Мірослав Dr hab. (Суспільна вища школа підприємництва та управління, м. Лодзь, Польща).
Карлін М. І., доктор економічних наук, професор, заступник головного редактора (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Крикавський С. В., доктор економічних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка».
Маріуш Подзьор Dr hab. (Вища школа економіки та інновацій, м. Люблін, Польща).
Павліха Н. В., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Полінкевич О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Павлова О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Павлов К. В., доктор економічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Стащук О. В., доктор економічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Черчик Л. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Чорна Н. П., ,, доктор економічних наук, доцент (Тернопільський національний економічний університет).
Шворак А. М., доктор економічних наук (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Кулинич М. Б., кандидат економічних наук, доцент, відповідальний секретар (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Е 45 **Економічний часопис** Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2019. – № 4 (20). – 214 с.

У виданні «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» розміщено наукові статті про сучасний стан та перспективи розвитку економіки України, їх теоретичні, методологічні й практичні аспекти.

Для науковців, аспірантів, студентів, економістів і всіх, хто цікавиться питаннями розвитку економічної системи України.

The collected papers «Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University» publish scientific articles on the current state and prospects of economy development in Ukraine as well as on its theoretical, methodological and practical aspects.

For researchers, graduate students, economists and all those interested in the issues of economic system development in Ukraine.

*Журнал є науковим фаховим виданням, включений до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, **категорія Б** (наказ Міністерства освіти і науки України 11.07.2019 № 975).*

*Журнал зареєстрований у міжнародній наукометричній базі даних **Index Copernicus**.*

УДК 33(062.552)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Павлова Олена, Павлов Костянтин, Блянюк Мирослава, Євпак Юлія СОЦІАЛЬНІ ТА КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ В РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМНИХ МІСТ	7
Andriy Syshchuk, Viktoria Khirova INTERNATIONAL ELECTRONIC STOCK TRADING: MECHANISM OF FUNCTIONING AND CURRENT TRENDS	15

РОЗДІЛ II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Пахаренко Ольга, Швець Федір ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ	25
Павліха Наталія, Тоцька Олеся СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ	33
Деркач Тетяна ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХІМІЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ	42

РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Ліпич Любов, Хілуха Оксана, Кушнір Мирослава КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ	55
Чешук Віктор ФОРМУВАННЯ СТІЙКОЇ, ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	61
Коленда Наталія СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	67
Келеберда Тарас НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ	74

Романовська Юлія СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА МІСТА	82
Струтинська Ірина ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ БІЗНЕС-СТРУКТУР	93
Устіловська Анастасія ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У РОЗРІЗІ ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ	100
Колосок Андрій, Буднік Світлана СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В АКВАРІУМНОМУ БІЗНЕСІ: ЕКОНОМІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ	109
Makara Oksana Lialiuk Alla Panasiuk Yurii MODERN TECHNOLOGIES OF MARKETING INTELLIGENCE	116
Філюк Дмитро СЕЛЕКЦІЯ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БДЖІЛЬНИЦТВА	124
Коренюк Петро, Усикова Олена АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В КОНТЕКСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ...	133

РОЗДІЛ ІV. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Павлов Костянтин, Павлова Олена, Купчак Володимир СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН ШЛЯХОМ СТИМУЛЮВАННЯ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКАХ ЖИТЛА В УКРАЇНІ	141
Зайчук Катерина АНАЛІЗ РЕЙТИНГУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ЗАХІДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ	149
Цимбалюк Ірина ОЦІНКА ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	157

РОЗДІЛ V. ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

Карлін Микола, Кошкіна Катерина ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В ПОЛЬЩІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	166
Проць Наталія, Проць Василь СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ВИРІВНЮВАННЯ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	173

РОЗДІЛ VI. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, СТАТИСТИКА ТА МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Черчик Лариса Бегун Світлана РИНОК ПРАЦІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ	181
Kulynych Myroslava Shepelyuk Nataliya USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION BY ENTERPRISE MANAGERS	189
Опенько Іван МАТЕМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НА УРОЖАЙНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ: ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ	198
Вимоги до матеріалів, що публікуються в науковому журналі «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки»	209

CONTENT

CHAPTER I. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Pavlova Olena, Pavlov Konstantin, Bleyanyuk Miroslava, Yevpak Yulia SOCIAL AND CREATIVE INDUSTRIES IN THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF SMART CITIES	7
Andriy Syshchuk, Viktoria Khirova INTERNATIONAL ELECTRONIC STOCK TRADING: MECHANISM OF FUNCTIONING AND CURRENT TRENDS	15

CHAPTER II. ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Olha Pakharenko, Shvets Fedir FORMATION OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE CONTEXT OF THE INNOVATIVE ECONOMIC SYSTEM OF THE STATE	25
Pavlikha Nataliia, Totska Olesia STRATEGIC AREAS OF MODERNIZATION OF THE HIGHER EDUCATION MANAGEMENT SYSTEM IN UKRAINE	33
Derkach Tatyana RESEARCH INTO THE MODERN ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE CHEMICAL INDUSTRY IN UKRAINE .	42

CHAPTER III. ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Lipych Lubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava HUMAN RESOURCES COMPETENCE AND MANAGEMENT	55
Cheshuk Victor FORMATION OF SUSTAINABLE, EFFECTIVE MODEL OF ECONOMIC SECURITY AT BUILDING ENTERPRISES	61
Kolenda Nataliia STRATEGIC APPROACH TO FORMATION THE MOTIVATION SECURITY	67
Celeberda Taras SCIENTIFIC-METHODS ASPECTS OF THE ECONOMIC MECHANISM OF THE AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVE	74
Romanovska Yuliia SOCIAL-ECONOMIC SECURITY OF THE CITY	82
Iryna Strutynska DIGITAL LITERACY OF HUMAN CAPITAL BUSINESS STRUCTURES	93
Ustilovska Anastasiia FORMATION OF INNOVATIVE HUMAN RESOURCES MANAGEMENT METHODS AS A PROXEOLOGICAL APPROACH	100
Kolosok Andrii Budnik Svitlana SOCIAL RESPONSIBILITY IN AQUARIUM BUSINESS: ECONOMIC AND PEDAGOGICAL ASPECTS	109
Makara Oksana, Lialiuk Alla, Panasiuk Yurii MODERN TECHNOLOGIES OF MARKETING INTELLIGENCE	116
Filiuk Dmytro SELECTION - AN IMPORTANT COMPONENT OF INCREASING THE ECONOMIC POTENTIAL OF BEEKEEPING	124
Korenyuk Peter, Usykova Elena PERSONNEL MANAGEMENT EFFICIENCY ANALYSIS IN THE CONTEXT OF INTELLECTUAL PROPERTY	133

CHAPTER IV. REGIONAL ECONOMY AND ECONOMY OF NATURAL RESOURCES

Pavlov Kostiantyn Pavlova Olena Kupchak Volodymyr STRATEGIC DIRECTIONS OF THE STATE REGULATION OF COMPETITIVE RELATIONSHIP TO STRENGTHENING REQUESTS AND PROPOSALS IN REGIONAL MARKETS OF HOUSING IN UKRAINE	141
Zaychuk Kateryna ANALYSIS OF RATING OF SOCIO-ECONOMIC ACTIVITY OF THE WESTERN REGIONAL TOURIST MARKET	149
Iryna Tsymbaliuk EVALUATION OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS	157

CHAPTER V. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Mykola Karlin, Kateryna Koshkina PUBLIC PROCUREMENT IN POLAND: EXPERIENCE FOR UKRAINE	166
Prots Natalia, Prots Vasyl FORMATION AND DEVELOPMENT THE SYSTEM OF FINANCIAL EQUALIZATION OF CAPACITY OF LOCAL GOVERNMENTS IN UKRAINE	173

CHAPTER VI. ACCOUNTING, AUDITING, STATISTICS, MATHEMATICAL METHODS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Cherchyk Larysa Begun Svitlana LABOR MARKET OF VOLYN REGION: STATISTICAL RESEARCH ON ECONOMIC ACTIVITY OF POPULATION	181
Kulynych Myroslava Shepelyuk Nataliya USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION BY ENTERPRISE MANAGERS	189
Openko Ivan MATHEMATICAL ANALYSIS OF FOREST LAND EFFECT ON AGRICULTURAL CULTURES IN UKRAINE: ECONOMIC CONSEQUENCES	198
Requirements to the Completion of the Articles to the Collection of Journal «Economic journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University».....	209

РОЗДІЛ I

Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 332.055

Павлова Олена,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк, ORCID: 0000-0002-8696-5641,
e-mail: pavlova.olena@eenu.edu.ua

Павлов Костянтин,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк, ORCID: 0000-0003-2583-9593,
e-mail: pavlov.kostiantyn@eenu.edu.ua

Блеянюк Мирослава,
студентка,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк, miroslavableanuk@gmail.com

Євпак Юлія,
аспірантка,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк, 6592479@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-7-14>

СОЦІАЛЬНІ ТА КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ В РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМНИХ МІСТ

В статті здійснено аналіз категорій «розумне місто» та «креативні індустрії», як інноваційного вектору розвитку регіону та отримання соціального та економічного ефекту. З'ясовано серед переліку теоретичних та практичних підходів рівень розробки даної проблеми, приведено досвід Європейського Союзу, Америки в імплементації та запровадженні концепції «розумне місто». Здійснено екскурс теоретично-методологічного інструментарію «креативних індустрій» та окреслено їх роль у стратегії розвитку «розумних міст» регіону. Визначено основні напрями реалізації концепції «розумних міст». Досліджено практику фінансування передових міст Європейського Союзу концепції «розумних міст», зокрема на модернізацію, підвищення енергоефективності споруд та транспортно-дорожніх мереж, розумного управління та споживання енергетикою, запровадження нової моделі інформаційно-комунікаційного спілкування, розвиток сфери обслуговування.

Ключові слова: креативна індустрія, «розумне місто», енергоефективність, інформаційно-комунікаційна сфера, інноваційна економіка, креативна економіка.

Павлова Елена,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

Павлов Константин,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

Блеянюк Мирослава,
студентка,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

Евпак Юлия,
аспирантка,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

СОЦИАЛЬНЫЕ И КРЕАТИВНЫЕ ИНДУСТРИИ В РАЗВИТИИ КОНЦЕПЦИИ УМНОГО ГОРОДА

В статье осуществлен анализ категорий «умный город» и «креативная экономика», как инновационного вектора развития региона и получения социального и экономического эффекта. Выяснено в перечне теоретических и практических подходов уровень разработки данной проблемы, изучен опыт Европейского Союза, Америки в осуществлении и внедрении концепции «умный город». Осуществлен экскурс теоретико-методологического инструментария «креативных индустрий», обозначена их роль в стратегии развития «умных городов» региона. Определены основные направления реализации концепции «умных городов». Исследовано практику финансирования передовых городов Европейского Союза относительно концепции «умных городов», в частности на модернизацию, повышение уровня энергоэффективности сооружений и транспортно-дорожных сетей, разумного управления и потребления энергетикой, внедрение новой модели информационно-коммуникационного общения, развитие сферы обслуживания.

Ключевые слова: креативная индустрия, «умный город», энергоэффективность, информационно-коммуникационная сфера, инновационная экономика, креативная экономика.

Pavlova Olena,
Doctor of Economics, Full Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Environmental Management,
Lutsk

Pavlov Konstantin,
Doctor of Economics, Professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Department of
Analytical Economics and Environmental Management,
Lutsk

Bleyanyuk Miroslava,
student, Lesya Ukrainka Eastern European National University,

Department of Analytical Economics and Environmental Management,
Lutsk

Yevpak Yulia,
Postgraduate Student,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Environmental Management,
Lutsk

SOCIAL AND CREATIVE INDUSTRIES IN THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF SMART CITIES

Introduction. The article analyzes the categories of "smart city" and "creative industries" as an innovative vector for the development of the region and obtain social and economic effect. The level of development of this problem is clarified among the theoretical and practical approaches, the experience of the European Union, America in the implementation and implementation of the concept of "smart city" is presented. An excursion of theoretical and methodological tools of the "creative industries" is made and their role in the strategy of development of "smart cities" of the region is outlined. The basic directions of realization of the concept of "smart cities" are defined. The practice of financing the European Union's leading cities in the concept of "smart cities" is explored, in particular for modernization, improvement of energy efficiency of buildings and transport networks, smart energy management and consumption, introduction of a new model of information and communication, development of the service sector. **The purpose of the article.** The originality of the study is related to the substantiation of theoretical hypotheses regarding the main directions of synthesis of creative industries, as the driving force behind the concept of "smart cities". The results of the analysis will bring Ukrainian cities closer to the European centers of information and cultural industries of the region. The role of prestigious industries in the concept of "smart cities" of Ukraine is considerable, but it can be realized under the following circumstances: psychological perception of cultural and social industries by creative economy measures; theoretical and practical studies of the topic of cultural innovation and "smart cities", which have been presented in literary sources; improving the symbiosis of lawmaking, financial levers, further mechanism for the development of "smart cities" and cultural and creative industries; increase of specialists of creative sphere, sufficiency of information and communication sources, etc., etc. Therefore, in the arena of inter-regional competition, a special place belongs to the concept of creating urban space, innovation, the consumption of creative ideas in the context of forming regions with "smart cities". In scientific articles, there is a growing popularity of the "smart city" category. Today, this expression is associated with the innovative development of the economy, the creation of prerequisites for the transformation of new knowledge in the practical plane of its implementation and ensure economic and social effect. The institutional basis for obtaining the status of smart cities is the social and creative industries, which are the vector of increasing the innovative potential of the city, and with the reduction of social pressure, transforming the appearance of cities and improving the economic and cultural sense of life of citizens. **Results.** The emergence of major changes in economic spheres of life are bold in nature, periodically favoring various spheres of economy, sociology, culture, urbanization. Changes also affect the creative approach of cities, as centers of economic life in the region and the state as a whole. This, in turn, influences the need to change the spectrum of regional policy, with the priority of attracting human resources solely with creative thinking and practical approaches to its implementation. Therefore, the social and creative industries should be identified in the positions of the main spheres in which they function in the process of reproduction through the circulation: production, distribution, exchange and consumption. Manufacturing, as the primary sphere of the cycle started, implies a combination of intellectual, innovative and social resources. **Conclusions.** Exchange determines the process of substitution of monetary compensation for intellectualization and realization of previously created creative results and services, distribution means distribution through various ways and channels of sale of goods and services of creative and social enterprise, and at the last stage of the cycle there is a direct consumption of useful services and services. At the same time, despite the fact that the creative industries, along with science and high technology, are the impetus for an innovative economy, the theoretical and practical studies of this problem are, to say the least, poorly understood. Therefore, creative economy, as a new vector of transformation for meso and macroeconomic systems, requires immediate investigation of this issue.

Keywords: creative industry, smart city, energy efficiency, information and communication sphere, innovative economy, creative economy.

Постановка проблеми та її значення. Американський науковець Р. Флорида вважав основою суспільства креативну економіку, а виконавчими ланками прошарки людей, нового креативного

бачення соціально-економічних проблем. Дослідники Дж. Шапіро, К. Беррі надавали перевагу ролі інтелектуальному капіталу, к ресурсу рівня продуктивності та освіченості нації. Представники Франкфуртської школи Озорна та М. Хоркхабмер, під поняттям «культурної індустрії» пропонували широку політику в розділі їх книги «Діалектика просвітництва», «Культурна індустрія: просвітництво як обман мас» (1947).

Також виступали з різкою критикою щодо процесу залучення серед населення культурної продукції та послуг у повоєнних Європі та Америці. Їх критичність була заснована на концепції недопущення індустріалізації ХХ ст., але все змінилося з появою третього технологічного способу виробництва «постіндустріального», що спричинив «інформаційний бум» через пошук шляхів комунікації між суб'єктами економічної системи.

Окрім того, відбувався природний процес переміщення виробничих засобів та предметів праці з економічно розвинених країн, регіонів та міст в місця з дешевою вартістю робочої сили, де власне «креативізм» став рятувальним сигналом для відновлення депресивної економіки останніх. Цікаво, що цей процес триває відтоді і до тепер. Сучасними та потужними креативними та культурними осередками стають колишні «безлюдні» будівлі, покинуті фабрики і заводи, які представлені центрами сучасного мистецтва, музеями, галереями, формуючи своєрідний підприємницький та креативний капітал. Це все в свою чергу змінює вигляд міст та є невід'ємним в стратегії розвитку регіону європейського типу, що в свою чергу ставить на п'єдестал тренд «розумних міст».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль та значення «розумних міст» в процесі переходу до інноваційних, технологічних та креативних інструментів розвитку регіону та країни досліджували чимало вчених, зокрема, особливої уваги потребують праці Х.Лошковської, Ч.Лендрі, К.Павлова [2].

Також вагомим внеском в розвиток теорій сучасних інноваційних галузей розвитку регіону за основними системоутворюючими факторами росту міст та регіонів стали креативні та соціальні індустрії служать напрацювання: А. Людвана, Р. Нельсона, К. Фрідмена, які майже одночасно заклали розуміння важливості дослідження понять та категорій в стратегії розвитку міст та регіонів. Зокрема Р. Нельсон досліджував лишень технологічні інновації, Б. А. Людван і М. Фрідмен орієнтувалися в основному на інституціональних, соціальних, управлінських та освітніх інноваціях. Тому актуальними на сьогодні є теоретично-методологічний інструментарій оцінки креативних та соціальних індустрій в тенденції розвитку «розумних міст» регіону, що і спричинило появу мети та завдань наукового дослідження.

Мета і завдання статті полягає в дослідженні категорій «розумне місто» та «креативні індустрії», як інноваційного вектору розвитку регіону та отримання соціального та економічного ефекту.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Теоретики та практики виокремлюють чотири напрями «розумних міст»: динамічність та мобільність суб'єктів, охорона здоров'я, соціальна безпека громадян, продуктивність регіону в умовах децентралізаційних змін. Сінгапур виступає лідером «розумних міст» через маленьку наповненість діяльності в межах зазначених категорії, випереджаючи водночас Лондон, Нью Йорк, Сан-Франциско, Сеул та інші. Досвід Сінгапура, свідчить, що владні структури проявляють неабияку турботу про людей пенсійного віку. Для прикладу, кожен пенсіонер забезпечений мобільним пристроєм, який відстежує його стан здоров'я, сигналізує в разі чого лікарям. Окрім того, надзвичайно велика увага приділяється безпеці життя, що відображено у пошуках «Інтернет речей», де об'єднуються даними, джерелами освітлення задля поліпшення якості послуг. Затверджені Juniper, концепція «розумних міст» спроможна замінити щорічно 125 годин робочого часу кожного працівника за рахунок оптимізації роботи комунальних транспортних міських служб. Тому за своїм змістом «розумне місто» є взаємоузгодженою системою технологій та інновацій, з наявністю креативних та соціальних індустрій, які взаємодіють з державними органами влади, з адміністративними та транспортними мережами в енергопостачанні, водопостачанні, житті та охороні здоров'я. Попри все «розумне місто» ставить за мету, досягнення успіхів у декількох напрямках [4]:

1. соціальної користі жителям;
2. економічність через енергоефективність;

3. тотальна економія часу;
4. видозміна масштабів та культурних індустріальних осередків міст;
5. підвищення інформаційно-комунікаційних технологій (вдосконалення системи міського транспорту, оновленої системи водопостачання та охолодження будинків, оптимізація механізмів технологічної утилізації відходів);
6. створення економічних багатофункціональних «розумних» будинків, які б могли мінімізувати використання енергії та максимізувати час її використання шляхом застосування спеціальної комп'ютерної технології.

Основним елементом концепції «розумних міст» є підвищення електронних навичок, кваліфікації, креативності, інноваційності, рівня освіченості самих жителів міст та регіону, а також покращення здоров'я та культурні видозміни, інтерактивний вид управління, інформаційне креативне споживання товарів та послуг при умовах принципів енергоефективності та зменшення викидів парникових газів [9].

З точки зору підприємницького доходу креативні індустрії застосовуються в основному на малих та середніх підприємствах по виробництву творчих товарів та послуг. До останніх слід віднести: архітектуру, художнє мистецтво, антикварний бізнес, дизайн, кіноіндустрію, комп'ютерну індустрію, розважальну сферу, музику, мистецтво, телебачення, радіо та інтернет. Ретроспективний аналіз суті та значення креативних індустрій в контексті реалізації концепції «розумне місто». Основними завданнями дослідження є різнобічне виявлення теоретичних та практичних підходів до перешкод поширення концепції «розумне місто» серед регіонів України, врахування досвіду «розумних міст» Європи, модернізація шляхів запровадження концепції «розумне місто», включаючи фінансові джерела реалізації [1].

Самі по собі креативні індустрії є запорукою успішного розвитку міст та відображені є в класифікаційній стратегії України (так званої «дорожньої карти» майбутнього розвитку торгівлі) станом до 2021 року.

Зокрема сфера креативних індустрій розповсюджується на послуги моди, дизайну, які включають графічний, промисловий та побутовий дизайн. Дозвільні послуги зосереджуються на кінематографі, телебаченні та радіомовленні, кіноіндустрією, видавничими та візуальними видами. Культурні послуги акумульовані в творчих ремеслах, декоративно-прикладній майстерності, організованих фестивалях, бібліотеці, музеях, виставках тощо.

Результатами креативної сфери індустрії в Україні за відносно невеликій проміжок часу вдалося працевлаштувати 7 мільйонів працівників. Однак Україна ще достатньо відстає від досвіду Європейських країн. Зрозуміло, що базисним центром впровадження креативу підприємницьких структур є малі підприємства, які не мають можливості капіталізувати та використовувати схему розширеного відтворення.

До уніфікованих підходів стосовно ролі та місця креативного сектору, слід органічно поєднати 5 ключових секторів розвитку:

- існування мережі професійних та креативних асоціацій;
- впровадження системи безперервної освіти засадам інноваційності та креативності з подальшим зміцненням організаційного потенціалу усіх учасників освітнього процесу;
- сприяння розвитку бізнес-інкубаторів;
- утворення креативних осередків (хабів) та кластерів;
- взаємопереплетення інноваційних та креативних індустрій між регіонами та країнами.

Типовим прикладом втіленням окреслених напрямів є Великобританія, де вперше міста стали осередком розвитком не лишень креативних інновацій, але й креативної інфраструктури. Вагомим досягненням в даному напрямі став впорядкований державою підхід створення необхідного інституційного середовища (агенцій підтримки, грандові програми, доступні кредити, творче підприємництво). В результаті вдалося працевлаштувати близько 7 млн. Осіб та помітно збільшити надходження до бюджетів різних рівнів. Окрім того з Великобританії на разі почав активно розвиватися інший вид креативних індустрій, який відомий як цифрові технології.

Зрозуміло що таке різноманіття видів творчих індустрій є викликом часу та постіндустріального способу виробництва, який є ознакою високорозвиненої країни. Саме тому індикатором творчих індустрій є «розумні міста», оскільки вони характеризуються високим рівнем насиченості ринків

споживчими товарами та послугами. Там присутній достатній рівень демократизації, залучених інвестицій, вакантних робочих місць та швидкий обіг капіталу. «Розумні міста» є своєрідними синтезуючими осередками стабільності, винахідливості, якості, комфортабельності, престижності. Чим вища якість життя міста, тим більшим соціально-економічним потенціалом воно володіє у конкурентній боротьбі з іншими містами. Це власне і пояснює збільшення прибутковості таких креативних компаній у сфері обігу, як «New Corporation», «Microsoft», «Disney», які пов'язані з кіноіндустрією та інформаційними технологіями, на відміну від найвпливовіших компаній світу 50-х років, таких як: «Ford», «Standart oil», «General Electric» та інших, які є застарілими та поступилися новим елементам креативної економіки.

Основним засновником концепції «розумного міста» із звичайних міст виступає Європейський Союз. Рядом документів розпочато відлік згаданої концепції, а саме 2009 рік затверджено Промисловою ініціативою щодо «розумних міст та спільнот», основне завдання якої є формування вуглецевої економіки до 2020 років на принципах енергоефективності та екологічної безпеки в енергетиці та транспорті. З 2012 року розпочато Європейське інноваційне партнерство щодо «розумних міст та спільнот» (The European Innovation Partnership for Smart Cities and Communities), де попередні принципи промислової ініціативи ЄС поєднувалися з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. 14 жовтня 2013 року ЄС було прийнято Стратегічний сценарій запровадження концепції «розумних міст» на граничних теренах (Strategic Implementation Plan), а у 2014 році його вдалося успішно реалізувати в програмі «Горизонт 2020». Загалом Європейським Союзом за період 2011-2015 років на формування «розумних міст» фінансовано 450 млн. євро, які заклали процеси модернізації в наступних напрямках: підвищення рівня енергоефективності споруд та транспортно-дорожніх мереж, розумне управління та споживання енергетикою, запровадження нової моделі інформаційно-комунікаційного спілкування, розвиток сфери обслуговування тощо.

Найбільш коштовними інвестиційними програмами модернізації «розумних міст» стали COOPERATE (Контроль та оптимізація для енергетично позитивного сусідства / вартістю у 5837798 євро, BESOS (Система обслуговування енергоефективності будинків для «розумних міст») – 4610598 євро, DAREED (Концепція енергетичного хабу) – 6720937 євро. Найбільша кількість «розумних міст» припадає на Великобританію, Німеччину, Іспанію та Італію [5].

Країнами з найвищою частиною «розумних міст», відносно сумарної кількості усіх міст є: Італія, Австрія, Данія, Норвегія, Швеція, Словенія. Найуспішнішими «розумними містами» в межах ЄС слід вважати: Копенгаген, Стокгольм, Амстердам, Відень, Париж, Берлін, Лондон, Барселона, Мюнхен. На енергетично-екологічні питання «розумних міст» Америка у 2016 році виділила 160 млн. дол. інвестицій, з яких лівова частина припадала на «зелену економіку».

Відносно України та її регіонів, слід відмітити, що побудова та реалізація концепції «розумні міста» перебуває на початковій стадії. Не дивлячись на багаточисельність регіонів нашої країни, елементи концепції «розумне місто» змогли проявити себе лише в столиці. З квітня 2015 року розпочався відлік дії проекту «Kyiv Smart City», що взяв свій початок з вироблення стратегії можливих напрямів та розбудови офіційної дорожньої карти транспортування Києва. Основним критерієм реалізації даної концепції виступає «розумне врядування» (електронна система врядування, прозорість міських рахунків при роботі державних адміністрацій); «розумне переміщення» (електронізація комунальних програм динаміки транспортних засобів, відстеження зайнятості доріг та парковок, обмеження трафіку), а також «розумне життя» (розширення покриття WI-FI, систем відео нагляду та реєстрації). Однак критерії «розумне довкілля» та «розумна енергетика» наразі залишилися поза увагою, хоча в 2018 році передбачалося реалізувати програму зниження кількості заторів на дорогах до 25%, підвищення використання міського транспорту до 50%. Реалізований проект оцінюється вартістю в 320 млн.грн., які планується отримати із змішаних джерел: державно-приватних партнерів та бізнес-структур [3].

Що стосується інших міст, то ситуація там не така прозаїчна та стратегічна. Оскільки, дуже часто влада не приділяє належної уваги цьому напрямку, не має досвіду та компетентних фахівців та розвивається за ортодоксально-застарілим устроєм.

Основним ініціатором побудови «розумних міст» має бути держава та регіон, де знаходиться дане місто, де ключовими інструментами мають стати фінансові важелі, які згодом впливатимуть і на

креативність, комфортність ініціативність та престижність відповідної регіональної політики. Досить часто, джерелами фінансування є національні фонди, приватний сектор, міжнародні організації [7].

Досвід ЄС свідчить, що близько 1140 млрд. євро європейським містам надано структурними та інвестиційними фондами для реалізації концепції «розумних міст» протягом 2014–2020 років. Більша частина цих коштів припадатиме на розвиток «розумних технологій» енергоефективності, малого та середнього бізнесу регіону, креативних передових ідей. Роль останніх у розвинених країнах Європи, Америці, Південно-Східної Азії важко недооцінити, оскільки вони стали новим інструментом впливу та антикризовим важелем на шляху до «розумного міста». Вони є стратегічними напрямками розвитку націй та регіонів в умовах поліпшення якості життя, людського комітету, здійснення культурної експансії, відновлення своїх цінностей та норм [6].

Роль престижних індустрій в концепції «розумних міст» України є чималою, але реалізуватися вона зможе за дотримання наступних обставин:

- психологічне сприйняття культурних та соціальних індустрій заходами креативної економіки;
- теоретично-практичних досліджень теми культурних інновацій та «розумних міст», котрі було представлено в літературних джерелах;
- вдосконалення симбіозу законотворчих, фінансових важелів, подальшого механізму для розвитку «розумних міст» та культурних і креативних індустрій;
- підвищення фахівців креативної сфери, достатність інформаційно-комунікативних джерел, тощо, тощо.

Отже, на арені міжрегіональних конкурентних змагань, особливе місце належить концепції створення міського простору, інновацій, споживання творчих ідей в контексті формування регіонів з «розумними містами».

В наукових статтях відбувається все частіше популяризація категорії «розумне місто». На сьогодні цей вислів асоціюється з інноваційним розвитком економіки, створенням передумов задля трансформації нових знань в практичну площину своєї реалізації та забезпечення економічного та соціального ефекту. Інституціональною основою задля отримання досліджуваного статусу «розумні міста» виступають соціальні і креативні індустрії, що є вектором зростання інноваційного потенціалу міста, та з рештою зниження соціального тиску, трансформацію вигляду самих міст та покращення в економічному та культурному сенсі життя громадян.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виникнення основних змін у господарських сферах життя носять сміливий характер, періодично надаючи перевагу різним сферам економіки, соціології, культури, урбанізації. Видозміни торкаються і креативного підходу функціонування міст, як осередків господарського життя регіону та держави загалом. В свою чергу, це впливає на необхідність змінення спектрів регіональної політики, щодо пріоритетності залучених людських ресурсів виключно з креативним мисленням та практичними підходами до його реалізації. Тому соціальні та креативні індустрії варто визначити в позиції основних сфер, в яких вони в процесі відтворення функціонують через кругообіг: виробництва, розподілу, обміну та споживання. Виробництво, як первинна сфера розпочатого циклу розуміє під собою поєднання інтелектуальних, інноваційних та соціальних ресурсів.

Обмін обумовлює процес заміни грошової винагороди на інтелектуалізацію та реалізацію раніше створених креативних результатів та послуг, розподіл означає розповсюдження різноманітними шляхами та каналами збуту товарів та послуг креативного та соціального підприємства, а на останній стадії циклу відбувається безпосереднє споживання корисних властивостей товарів та послуг креативної діяльності. В той же час, не дивлячись на те, що креативні індустрії поряд з наукою та високими технологіями служать поштовхом до інноваційної економіки, теоретично-практичні дослідження цієї проблеми є м'яко кажучи слабо дослідженими. Тому креативна економіка, як новий вектор розвитку трансформації для мезо та макроекономічних систем вимагає негайного дослідження цього питання.

Джерела та література

1. Журавльов В. А. Креативное общество, креативная экономика и инновации. URL:<http://bgsience.ru/lib/10787>.
2. Лендри Ч. Креативный город. М. : Издательский дом «Класика XXI», 2005.

3. Лошковська Х.С. Креативні індустрії як сучасний сегмент стратегічного розвитку країн світу. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. №119(1). С.153-158.
4. Павлов К. В., Павлова О. М. Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України: монографія. Луцьк : видавництво «Терен», 2019. 542 с.
5. Ревчун Б. Г. Від «креативної економіки» до «креативного суспільства». *Економіка України: щомісячник політично-правовий*. 2010. №11. С.70-78.
6. Сметаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія. К. : КНВУ. 2008.
7. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. Випуск 1 (47). Том 2. С.35-38.
8. Турський І. В. Глобальні та регіональні тренди креативних індустрій та перспективи їх розвитку в Україні. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua>.
9. Хезмондалш Д. Культурные индустрии / пер. с англ. И. Кушнаревоy, по рез. А. Михалевоy: Национальный университет «Высшая школа экономики». М.: Изд. Дом «Высшей школы экономики». 2014. 456 с.

References

1. Zhuravlov V.A. (2010). Kreativnoe obschestvo, kreativnaya ekonomika i innovatsii [The creative community, creative economy and innovations] Problemyi razvitiya innovatsionno-kreativnoy ekonomiki - Problems of development of innovative-creative economy 11-15. Available at: <http://bgsience.ru/lib/10787>.
2. Lendry Ch. (2005). Kreativnyi gorod [The Creative City A Toolkit for Urban Innovators]. Moskva: Izdatelskiy dom «Klasika XXI». Russian.
3. Loshkovska Kh.S. (2014). Kreatyvni industrii yak suchasnyi sehment stratehichnoho rozvytku krain svitu [Creative industries as a modern segment of strategic development of the countries of the world] Akutalni problemy mizhnarodnykh vidnosyn - Urgent problems of international relations 119(1) , 153-158.
4. Pavlov K. V., Pavlova O. M. (2019). Formuvannya ta rehulyuvannya konkurentnykh vidnosyn na rehional'nykh rynkakh zhytla Ukrayiny. [Formation and regulation of competitive relations in regional housing markets of Ukraine]. Monograph. Vydavnytstvo «Teren». Lutsk. Ukrainian.
5. Revchun B.H (2010). Vid «kreatyvnoi ekonomiky» do «kreatyvnoho suspilstva» [From "creative economy" to "creative society"] Ekonomika Ukrainy: shchomisiachnyk politychno-pravovyi - Economy of Ukraine: monthly political and legal 11, 70-78.
6. Smetanenko S.V. (2008.) Instytutsionalnyi analiz ekonomichnykh system (problemy metodolohii) [Institutional analysis of economic systems (problems of methodology)] Kyiv: KNVU. Ukrainian.
7. Strishenets O. M., Pavlov K. V. (2016). Osoblyvosti konkurentnykh vidnosyn na rehional'nykh rynkakh nerukhomosti. [Features of competitive relations in regional real estate markets]. Naukovyy visnyk uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekonomika» - Uzhgorod University Scientific Bulletin. Economy series. 1(47). V.2. 35-38.
8. Turyskiy I.V. Hlobalni ta rehionalni trendy kreatyvnykh industrii ta perspektyvy yikh rozvytku v Ukraini [Global and regional trends of creative industries and prospects of their development in Ukraine] Available at: <http://elartu.tntu.edu.ua>.
9. Hezmondalsh D. (2014) Kulturnye industrii [Cultural Industries]. (I. Kushnarevoy i A. Mihalevoy, Trans.) Moskva: Izd. Dom «Vyisshey shkoly ekonomiki». Russian.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

УДК 339.172(100):004.738.5

Andriy Syshchuk,
PhD in Economic Science, Associate Professor
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of International Economic Relations and Project Management
Lutsk, ORCID ID 0000-0003-2973-203X
e-mail: asyshchuk@gmail.com

Viktoria Khirova,
first-year student of Master specialty
«International Economic Relations» of
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of International Economic Relations and Project Management
Lutsk, ORCID ID 0000-0002-7379-8063
e-mail: vika.khirova98@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-15-24>

INTERNATIONAL ELECTRONIC STOCK TRADING: MECHANISM OF FUNCTIONING AND CURRENT TRENDS

Abstract. Modern international electronic stock trading is becoming increasingly important in the organization of the system of international trade relations. Several studies of the domestic and foreign scientists have highlighted various aspects of the place and role of electronic exchanges in trade relations between countries. At the same time, the peculiarities of the mechanism of functioning of the international e-commerce, which is constantly evolving and improving, need to be studied both from the point of view of theory and practice.

Electronic exchanges have created and implemented their own mechanism of functioning, which turns them into the most organized form of international trade. It is substantiated that trends and key features of the development of electronic exchanges can be tracked and forecasted with the help of relevant stock indices. The main features and the most important aspects of the development of electronic exchanges are determined, based on the analysis of stock indices of the two largest electronic exchanges in the world, the geographical structure of electronic stock exchanges and the dynamics of the use of artificial intelligence in the exchange trading process. Here also highlighted the negative and positive interdependencies regarding the future development of international e-commerce.

Keywords: electronic exchanges, stock exchange trade, stock indices, mechanism of functioning of international electronic exchange trading, trends of international electronic exchange trade.

Сищук Андрей,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра международных экономических отношений и управления проектами,
г. Луцк

Хирова Виктория
студентка первого курса магистратуры по специальности
«Международные экономические отношения»,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра международных экономических отношений и управления проектами,
г. Луцк

МЕЖДУНАРОДНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ БИРЖЕВАЯ ТОРГОВЛЯ: МЕХАНИЗМ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

Аннотация. Современная международная электронная биржевая торговля приобретает все большее значение в организации системы международных торговых отношений. Появилось ряд исследований отечественных и зарубежных ученых, посвященных различным аспектам места и роли электронных бирж в торговых отношениях между странами. Вместе с тем, особенности механизма функционирования

мижнародной електронной биржевой торговли постоянно еволюціонують и совершенствуются, требуют дальнейшего изучения как с точки зрения теории, так и практики.

В процессе своей деятельности электронные биржи создали и реализуют собственный механизм функционирования, превращает их в наиболее организованную форму международной торговли. Обосновано, что тренды и основные особенности развития электронных бирж можно отслеживать и прогнозировать с помощью соответствующих фондовых индексов. Определены основные особенности и наиболее важные аспекты развития электронных бирж на основе анализа фондовых индексов двух крупнейших электронных бирж мира, географического распределения объемов электронных биржевых торгов и динамики использования искусственного интеллекта в процессе биржевой торговли. Освещены негативные и позитивные взаимозависимости развития международной электронной биржевой торговли в будущем.

Ключевые слова: электронные биржи, биржевые торги, биржевые индексы, механизм функционирования международной электронной биржевой торговли, тренды международной электронной биржевой торговли.

Сищук Андрій,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами,
м. Луцьк

Хірова Вікторія,
студентка першого курсу магістратури зі спеціальності,
«Міжнародні економічні відносини»,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами,
м. Луцьк

МІЖНАРОДНА ЕЛЕКТРОННА БІРЖОВА ТОРГІВЛЯ: МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Анотація. Сучасна міжнародна електронна біржова торгівля набуває дедалі більшого значення в організації системи міжнародних торговельних відносин. З'явилося ряд досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених різним аспектам місця і ролі електронних бірж у торговельних відносинах між країнами. Разом з тим, особливості механізму функціонування міжнародної електронної біржової торгівлі, що постійно еволюціонує і удосконалюється, потребують подальшого вивчення як з точки зору теорії, так і практики.

Метою даної наукової роботи є дослідити механізм функціонування сучасної електронної біржової торгівлі, проаналізувати теоретичні основи та практичні аспекти основних тенденцій її розвитку й виділити взаємозалежності між наявними трендами і власне процесами розвитку.

За результатами дослідження, було виявлено, що у процесі своєї діяльності електронні біржі створили та реалізують власний механізм функціонування, що перетворює їх на найбільш організовану форму міжнародної торгівлі.

Як висновок наукової роботи, було обґрунтовано, що тренди й основні особливості розвитку електронних бірж можна відстежувати та прогнозувати за допомогою відповідних фондових індексів. Визначено основні особливості та найбільш важливі аспекти розвитку електронних бірж на основі аналізу фондових індексів двох найбільших електронних бірж світу, географічного розподілу обсягів електронних біржових торгів та динаміки використання штучного інтелекту у процесі біржової торгівлі. Висвітлено негативні та позитивні взаємозалежності стосовно розвитку міжнародної електронної біржової торгівлі у майбутньому.

Ключові слова: електронні біржі, біржові торги, біржові індекси, механізм функціонування міжнародної електронної біржової торгівлі, тренди міжнародної електронної біржової торгівлі.

Formulation of the problem. Today, one of the most important elements of a country's involvement in world economic processes is its participation in the international stock trading. Functioning at the present stage of world market development is impossible without involvement in international stock exchange trading. That is why the relevance of the researches in these spheres is so important because nowadays the international stock trading is a component of market infrastructure, which forms the market environment.

The analysis of researches and publications. The study of development and formation of electronic stock exchange trading was carried out by such national and foreign researchers as Berysheva E. (the analysis of influence of information technologies on the future of stock markets), Vasylik O. (the study of stock exchanges as a part of the world theory of finance), Akworth W. (research about the state and prospects of the stock market development, the analysis of the stock market of Ukraine, the international currency market Forex and the market of derivative financial instruments), Zhdanova O. (the study of Asian stock exchanges, the analysis of their problems and prospects), Kovalenko M. (research about the functioning of the stock market of Ukraine) and others.

The purpose of the work. At the current stage of global market development, electronic stock exchange trading is actively developing and improving every year, taking different forms and using various new instruments. That is why researches in the sphere of electronic stock exchange is important for its more efficient implementation. The purpose of this article is to analyze the main trends in the development of modern electronic stock trading and to explore the mechanism of its functioning.

Presentation of the main research material. Today, when the mechanism of regulation of global traditional stock trading is quite active, the international electronic stock trading, unfortunately, does not yet have an approved mechanism of regulation. At that moment, the regulation of electronic stock exchanges is based on an endogenous mechanism of regulation, in fact, by their internal regulation - subordination of activity to their own normative documents: the Charter, the rules that determine the activity of the stock exchange as a whole, its divisions and employees [1].

Regarding the exogenous mechanism of regulation of electronic stock trading, it is worth noting that its basis is the subordination of the stock exchange to the normative acts of the state, other organizations, or international agreements. At the state level, external regulation of electronic stock trading is currently the same as the regulation of classical stock trading or absent at all. We believe that neither variants are effective for proper regulation, because electronic stock trading has a few features that are not used in classical stock trading.

Electronic stock trading will not have sense without reaching the international level. One of the main goals of the electronics stock exchange trading process is to integrate all electronic platforms into one global network. Thus, there is a need for global regulation of electronic stock trading. European paper market can be used as an example of international coordination for the electronic stock trading.

Initially, the European paper market was unregulated. The agreements that it entered into were the result of a two-party agreement without establishing arbitration rules and performance standards [2]. However, due to the need to develop general rules, in 1969 the Association of International Securities Market Assosiation (ISMA) and its associated International Primary Market Assosiation (IPMA) was created. ISMA has a dual status, as on the one hand, under UK law, it has the status of a listed exchange, and on the other hand, it is recognized by the Securities and Futures Council (SFA) as an international self-regulatory organization governed by the European securities market. In addition, ISMA is an affiliate member of the International Organization of Securities Commissions (IOSCO) and a member of the International Council of Securities Association [3].

Thus, one way to create the regulatory body for electronic stock trading is to create a specialized international organization or delegate these functions to an existing one. Another way is to create a self-regulatory mechanism by which the participants of the trade themselves will perform the functions of the regulatory body. Blockchain can be used for this.

The key feature of the mechanism of regulation of international electronic stock trading is that the main purpose of electronic stock exchanges is not to make a profit on the stock exchange itself, but to create such trading conditions that will allow large profits to be made to the members of the stock trading, who are mainly members of the exchanges [4]. It is for this purpose the electronic stock exchanges are distinguished as a special form of trading.

The mechanism of electronic exchange activity is not adapted for profit but for creation of convenient market environment for its participants [5]. It has certain specific characteristics:

- remote and permanent format of trade. The organization of electronic stock exchange trading is based on the constant trade that is conducted regularly outside the building of the exchange;
- absence of goods. The product itself is usually absent during the electronic stock exchange. For urgent operations, the product is not even manufactured at the time of the conclusion of the transaction.

Only when the question is about the immediate delivery, it is required that the goods should be either on the stock exchange or owned by the seller [6];

- certain item of trade. Each electronic stock exchange has a clear list of assets for which it is authorized to trade [7];
- self-organization. Each electronic stock exchange operates in accordance with the rules developed and approved by the stock exchange itself [8].
- open access to market information. The electronic stock exchange system provides open access to all real-time trading information. The form of information is very flexible and can be adjusted by users.
- flexibility of operations. The trader can choose the trading methods independently. In normal mode, trade is carried out continuously when market participants buy and sell assets and the central server selects the appropriate sellers and buyers. However, the features, rules and methods of transactions may change.
- control. A big advantage for a trader is the ability to control all transactions that are transferred to the exchange. In the electronic stock exchange system, you can specify the parameters by which trading will be monitored. The simplest of them is the start and end times of trade [9].

A distinctive feature of modern foreign electronic stock exchanges is the high level of standardization. It provides high efficiency of trade and speed of conclusion of exchange transactions. The objective of an electronic stock exchange is not to supply capital, assets or currency, but to organize, streamline, unify the assets, capital or currency markets [10].

Different mechanisms have been introduced for the effective operation on electronic stock exchanges. Basically, these mechanisms of organization are about ensuring that appropriate computer equipment is available in the form of a central computer connected through the network to other personal computers [8]. However, in more complex cases of organizations the certain elements of exchange electronic systems are distinguished (Fig. 1).

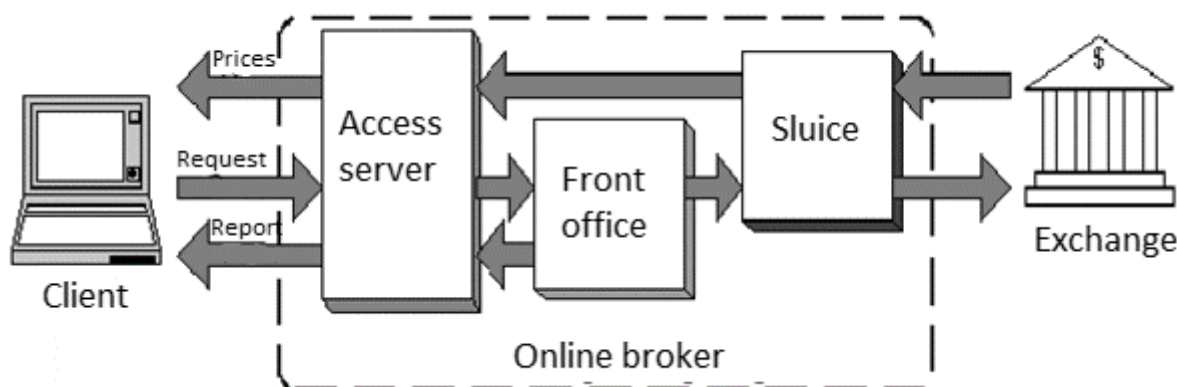

Figure 1. The mechanism of functioning of electronic stock exchanges.

Source: [8].

Among the main elements that are responsible for the functioning of the electronic exchange platforms are:

- Trader Station. With the help of this broker gets access to the transactions on the exchange and to the necessary information for the operations. Also, requests for implementation of certain agreements are provided through the work platform [8];
- front offices - groups of units responsible for direct work with clients and customers. Typical front-office functions include communication with clients, receiving and entering for further processing of documents from clients, interaction with other internal units of the electronic exchange platform for providing the client with information, sending information messages to clients, processing incoming calls [8];
- Communications Link – these are special links that provide communication between the central exchange and the broker [8];

– central stock exchange system. It is responsible for providing necessary information to exchange participants and fulfilling broker requests. The main requirements for such system are efficiency, reliability, guaranteed access and high speed of information provision [8].

The mechanism of trading on the electronic stock exchange is presented in Figure 2.

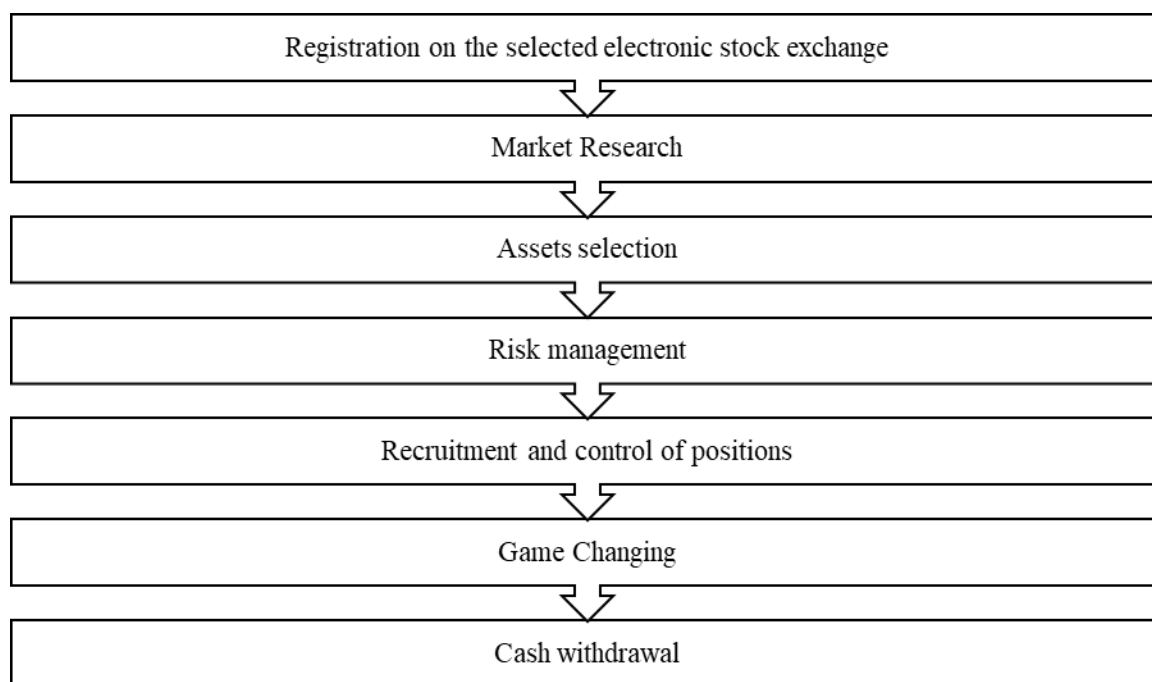

Figure. 2. The mechanism of trading on the electronic stock exchange

Source: developed by the authors.

Market research involves analyzing the current situation on the electronic stock exchange. The task of the trader at this stage is to evaluate the prospects and sectors of the stock market. It is also important that the market research is not just an analysis of the sales dynamics, but a comprehensive assessment of the market as a whole. The income from the assets depends on it.

The next stage of trading at the electronic stock exchange is assets selection. The trader approaches this stage in terms of his own needs. Usually, assets with a high degree of trendiness and low volatility are selected for trading.

Risk management involves evaluating the trader's position and assets selected in terms of objectivity. Often, any kind of trade is a very subjective phenomenon that depends on many variables. The task of the trader at this stage is to prevent the wishful thinking.

Quite often, transactions on electronic stock exchanges are not limited with one certain type of assets. Usually, traders continue to "play" on the market, claiming also a share of speculative income. The stage of recruitment and control of positions implies the continuation of the conclusion of the sale and purchase agreements, but on a speculative basis.

Game Changing involves adjusting the strategy chosen by the trader to the current market situation. Electronic stock exchanges are characterized by extremely active dynamics over short periods of time. Thus, the ability of the trader to adapt to the current volatility situation is very important.

The best trends in the development of modern electronic stock exchanges are demonstrated by their dynamics. We can analyze and track the dynamics and features of trading on electronic stock exchanges using stock indexes. It is not uncommon for a particular electronic stock exchange to create its own stock index for calculations and various transactions. Thus, the US electronic stock exchange NASDAQ has its own Nasdaq Composite index, which characterizes the status of all transactions performed on this exchange (Fig. 3).

Figure 3. Dynamics of the NASDAQ Composite Index until 2020

Source: [11].

Based on the data on the dynamics of the Nasdaq Composite index submitted on the official resource of the electronic stock exchange NASDAQ, we can conclude its increasing during the period from 1980 to 2020 (Fig. 3).

At first the index was calculated in 1971 with a value of 100 points. In 1974, the index reached its lowest value – 54 points, which was due to distrust to the electronic exchange platform. In 1995, the index first rose above 1000 points. Until 2000, the Nasdaq Composite showed an active positive growth trend, which was 5048.62 points. After that, the index began to fall sharply as a result of the crisis caused by the dotcom collapse, which was characterized by the bankruptcy of a large number of companies created by the development of the Silicon Valley economy in the United States. The collapse of the dotcoms caused a massive outflow of financial resources from the Internet economy and a loss of confidence in this type of business, which was also reflected in electronic exchanges in the form of significant volumes of trade decline (Fig. 3).

The negative dynamics of the Nasdaq Composite lasted until 2003, after which the index started to rise during next five years. The creation and successful functioning of a number of established business sites and technologies, which continued to operate effectively despite the overall downturn, as well as the impressive first public offering of Google's private equity, played a significant positive role in this. Electronic stock exchanges have regained the trust of their users, which has resulted in an increase in the volume of trading on them (Fig. 3).

Positive growth of the Nasdaq Composite index and the values of most stock exchange indices continued until 2008. In 2008, there was another significant decline in activity as a result of the global financial crisis. The global financial crisis is marked by the fact that some stock electronic exchanges have ceased to exist.

In the second half of 2009, the global economy stabilized and began to return to its former positions. Trading within the electronic stock exchanges has resumed and started to increase. In 2012, the Nasdaq Composite Index took its pre-crisis position, and in 2016 it set a record at 6,000 points. To date, the dynamics of the index is actively growing and has already exceeded 7000 points.

Particularly noteworthy is also the US stock exchange Euronext NV, which is one of the largest groups formed of two major exchanges - the European (Euronext) and New York (NYSE). At the moment, this stock exchange is one of the largest and most influential in the world. The e-trade system deserves special attention from the NYSE Arca platform, which has been fully automated since 2013.

Analyzing the dynamics of the Euronext NV index during 2014-2019 (Fig. 4), we can also draw some conclusions.

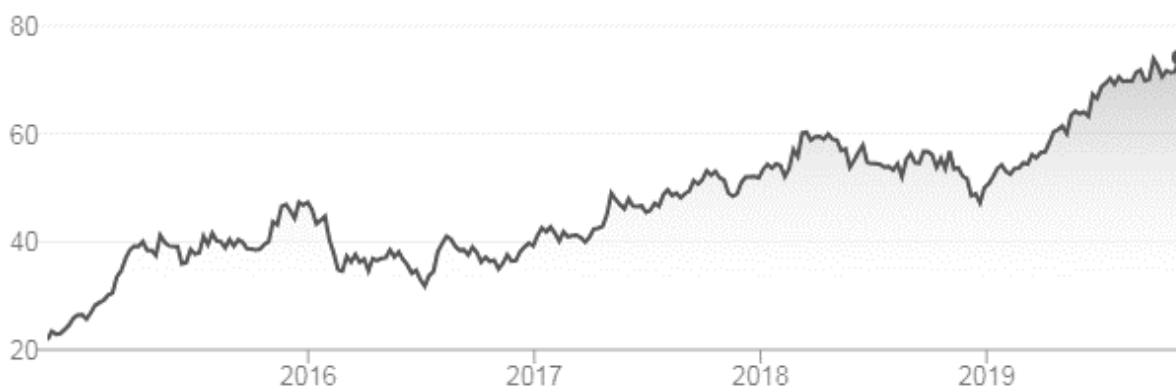

Figure 4. Dynamics of the Euronext NV Index during 2014-2019

Source: [12].

The Euronext NV index calculation system is different from the Nasdaq Composite index and currently does not exceed 60 points. Over the course of its existence, the dynamics of the Euronext NV index have been actively evolving and changing. Thus, in the period from 2013 to 2015, due to the crisis situation of the economies of developing countries and the collapse in their markets, the mentioned index was at the level of 18 points.

The situation has stabilized by 2016. Euronext NV's record high of 48 points was set. However, in July 2016, the situation worsened again. The index collapsed to 31 points. This was attributed to the fall in the stock quotes on the Chinese stock exchanges since July 2015 after a significant "overheating economy" of the country. A large proportion of electronic transactions on the Euronext exchange was conducted with China, so the effects of the negative economic situation in the country also affected the fall of the stock index.

After a sharp collapse in July 2016, there were two more significant falls in the Euronext NV index. However, since then, there has been a dynamic to growth since all the lowest values exceeded the July 2016 figure. Thus, as of November 3, 2019, the Euronext NV index is 74,20 points.

Regarding the dynamics of electronic stock trading by regions, it should be noted that during the period 2008–2018, there were formed their own tendencies of development.

Analyzing the dynamics of world stock trading for 2008–2018 by regions of the world, it can be stated that, as ten years ago, today the active competition of the Asia-Pacific and the North American region in the leader in the volume of electronic stock is observed.

The Asia-Pacific region took the lead in 2010, when the largest electronic stock exchanges in the US and Europe suffered from the effects of the World Financial Crisis, while at the same time the Asia-Pacific region experienced a rise in the stock and bond index. This trend changed in 2012, with Asia-Pacific growth going backwards. North America again took the lead in 2013.

The regional breakdown of e-stock trading activity in 2016 highlighted very significant differences from 2016, when e-stock exchange trading in the Asia-Pacific region was the main engine of growth. In 2017, e-trading activity on the North American stock exchanges increased by 4.8% and amounted to 8.59 billion contracts, European electronic stock trading activity increased by 8.0%, which amounted to 5.18 billion contracts, and in Latin America an increase of 11.3% was observed, amounting to 1.62 billion contracts. In 2017, North America and Europe set records in terms of overall e-commerce volume. In contrast, volume in the Asia-Pacific region decreased by 5.3%, amounting to 9.18 billion contracts. The Asia-Pacific region still accounts for the largest volume of electronic stock trading, but its share in global electronic trading has dropped from 39% to 36%.

Changes in regional trends have been driven by the fact that the volume of electronic stock trading futures is increasing every year, as opposed to options trading. The decline in electronic stock trading in options trading has been particularly noticeable in the Asia-Pacific region, the electronic stock exchanges of which have mostly relied on trading in this type of contracts. The total number of options contracts traded

on electronic exchanges in the region decreased by 29.6%, amounting to 2.48 billion contracts in 2017. This is the lowest level for this region in the last 10 years. The downward trend in the Asia-Pacific region's dynamics in the global electronic stock market continued in 2018.

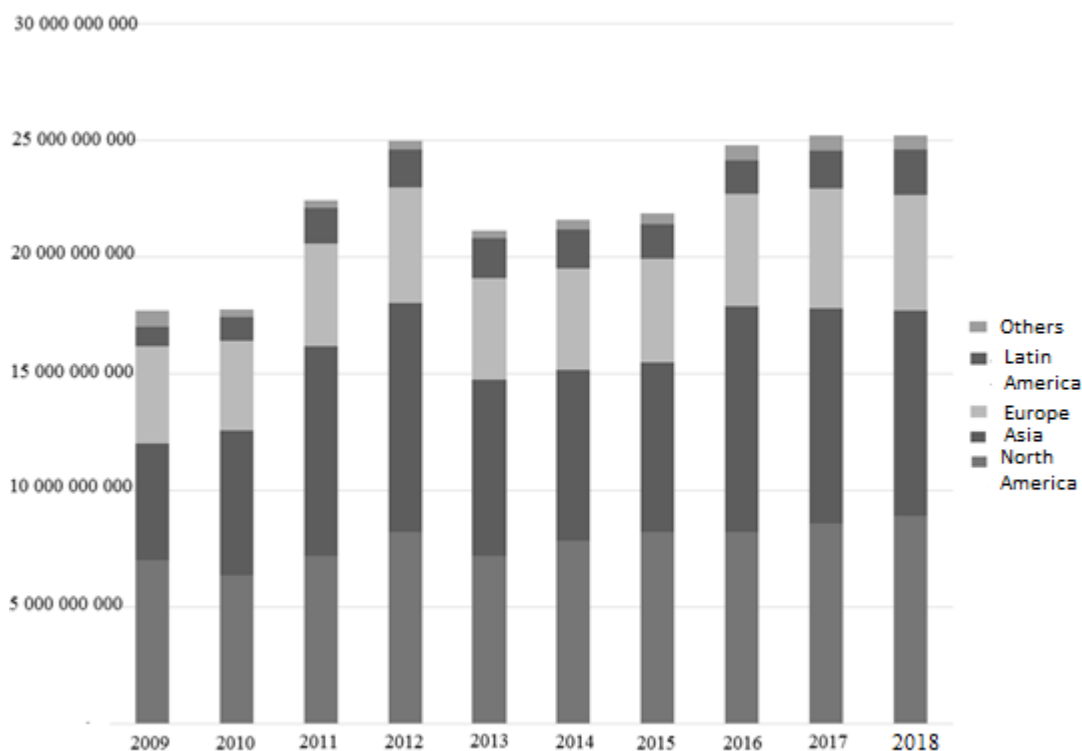

Figure 5. Dynamics of world electronic stock trading in 2008–2018 by regions of the world, billion contracts

Source: [1].

An analysis of electronic stock trading trends also indicates that more and more people today are inclined to trust the management of exchange operations for artificial intelligence, a high-complexity trading program that constantly scans specialized sources of information for keywords. These keywords indicate price fluctuations across the various marketplaces in the world. For milliseconds, the system evaluates the state of affairs in the market and automatically sells its authorized share of the stock or spends a user-specified amount on the purchase of certain securities. One can complete all the same work in about half an hour, and an experienced professional - in 15 minutes. During this time, the situation on any stock market can change dramatically. According to analysts, about 5 trillion \$ private investors will be invested by 2025 based on automatic recommendations of different software systems [12].

Today, artificial intelligence is managing an amount in excess of 19 million \$. Revenues from their use exceed the financial losses caused by incorrect forecasting. Figure 6 shows the dynamics of the share of electronic stock exchange operations performed not by a person but by a trading robot.

In addition to robotic traders, the development of specialized applications is increasingly intensified, which further simplifies electronic stock trading. A world-known BlackRock company with about 5 trillion \$ assets created its own app of the same name. According to investors, it is created based on algorithms used by the brokers themselves.

Another financial corporation Charles Schwab has launched its own Charles Schwab Intelligent Portfolios service. Its main feature is the low "threshold of entry" - the user needs to invest \$5 thousand, without a fee. The program encourages clients to invest in exchange-traded index funds. But its effectiveness is not yet easy to evaluate since the project started recently.

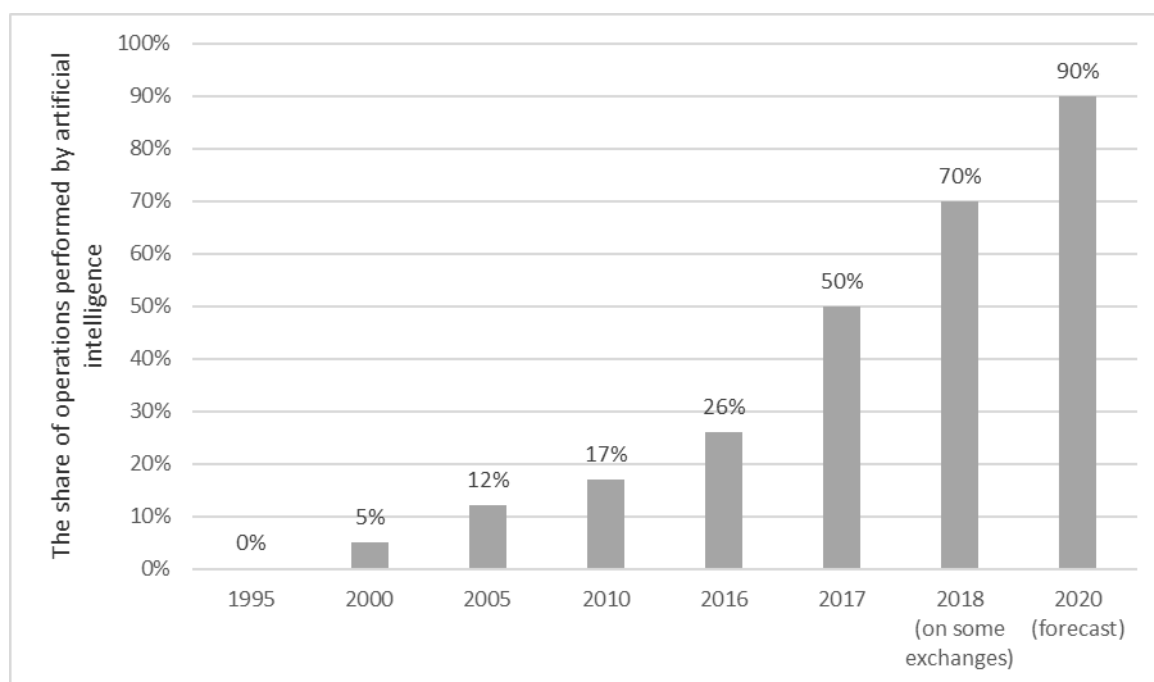

Figure 6. Dynamics of the share of electronic stock exchange transactions performed by the artificial intelligence

Source: [12].

Conclusions from the research. On the basis of such active dynamics of stock indices of electronic stock platforms, which was demonstrated on the example of Nasdaq Composite and Euronext NV indices and dynamics of world electronic stock trading by regions, there are three positive and two negative interdependencies:

- + the growth of stock indices indicates the active development of the world economy. During the crises, the index quotations decrease (the period of the dotcom collapse) and during the periods of economic growth, on the contrary, there is a positive dynamics;

- + the growth of electronic stock exchange indices indicates that there is a demand among investors, which means that investors are optimistic about investing their financial assets within electronic stock exchange;

- + the growing dynamics of electronic stock indices testify to their active development and spread in the world. Every year, the role of electronic stock exchanges is increasing, as more and more electronic platforms are being created, and more and more operations are being done online;

- electronic stock indices are extremely sensitive to any changes in the economic situation. So the breakdown of the dotcoms and the global financial crisis led to one of the biggest falls in trends;

- although the overall dynamics of electronic stock indices is steadily increasing, however, the dynamics are very volatile over short periods of time.

Thus, in view of the conducted research it is worth noting that modern stock electronic trade is currently in the stage of its active development. The activities and dynamics of electronic stock exchanges can be tracked using stock indices of stock exchanges. The most common of these are quite active. It is also worth noting that the organization of electronic stock trading is significantly different from the classic trade mechanism. In particular, electronic stock exchange activities have their own particular aspects of operation, which make them the most organized and developed form of trading today.

Джерела та література

1. Acworth W. 2016 Annual Volume Survey Global Futures and Options Volume Reaches Record Level / W. Acworth // Market Voice. – 2016. – Volume 5 (2). – P. 58–79.
2. Сутність електронної біржової торгівлі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ukr.vipreshebnik.ru/birzhova-diyalnist/2613-sutnist-elektronnoji-birzhovoji-torgivli>.
3. Кузнєцова О. В. Електронні біржі [Електронний ресурс] / О. В. Кузнєцова // Одеська Національна академія харчових технологій. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukrbukva.net/74081-Elektronnye-birzhi>.
4. Костюченко О. А. Банківське право: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. А. Костюченко. – К. : Атіка, 2011. – 376 с.
5. Кушнір Т. Б. Економіка і організація біржової торгівлі : навч. посіб. / Т. Б. Кушнір. – Харків : Консум, 2003. – 216 с.
6. Офіційний ресурс ТОВ «Національна Електронна Біржа» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://neb.org.ua>.
7. Енциклопедичний словник економіки та права [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/18326/ЭЛЕКТРОННАЯ.
8. Електронні системи торгів [Електронний ресурс] // Бібліофонд. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.km.ru/referats/333722-elektronnye-sistemy-torgov>.
9. Електронні торгові системи [Електронний ресурс] // Магазин инвестиционных фондов – Режим доступу до ресурсу: <http://www.vunt.ru/trader/6>.
10. Дудяк Р. П. Організація біржової діяльності: основи теорії і практикум : навч. посіб. / Р. П. Дудяк, С. Я. Бугіль. – 2-е вид., допов. – Львів : Новий Світ-2000 ; Київ : Магнолія плюс, 2018. – 360 с.
11. Офіційний ресурс американської електронної фондової біржі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nasdaq.com>.
12. Офіційний ресурс пан-європейської фондової біржі Euronext NV [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euronext.com/en>.

References

1. Acworth W. (2016). Annual Volume Survey Global Futures and Options Volume Reaches Record Level. Market Voice Magazine [in English].
2. Vojevodina T. (2019). Sutnistj elektronnoji birzhovoji torghivli [The essence of electronic stock trading]. Electronic resource: <http://ukr.vipreshebnik.ru/birzhova-diyalnist/2613-sutnist-elektronnoji-birzhovoji-torgivli> [in Ukrainian].
3. Kuznetsova O. V. (2013). Elektronni birzhi [Electronic exchanges]. Electronic resource: <https://ukrbukva.net/74081-Elektronnye-birzhi> [in Ukrainian].
4. Kostjuchenko O. A. (2011). Bankivskie pravo: pidruchnyk dlja studentiv ekonomichnykh specialjnostej vyshhykh navchaljnykh zakladiv [Banking Law: A Textbook for Students of Economic Specialties of Higher Education]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
5. Kushnir T. B. (2003). Ekonomika i orghanizacija birzhovoji torghivli [Economics and organization of stock trading]. Kharkiv: Consum [in Ukrainian].
6. Official Resource of National Electronic Exchange LLC. Electronic resource: <https://neb.org.ua> [in Ukrainian].
7. Encyklopedychnyj slovnyk ekonomiky ta prava [Encyclopedic Dictionary of Economics and Law]. Electronic resource: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/18326/ЭЛЕКТРОННАЯ [in Ukrainian].
8. The Library Fund (2018). Elektronni systemy torghiv [Electronic trading systems]. Electronic resource: <http://www.km.ru/referats/333722-elektronnye-sistemy-torgov> [in Ukrainian].
9. Investment Fund Resource. Elektronni torghovi systemy [Electronic trading systems]. Electronic resource: <http://www.vunt.ru/trader/6> [in Russian].
10. Dudjak R. P. (2018). Orghanizacija birzhovoji dijaljnosti: osnovy teoriji i praktykum [Organization of stock exchange activities: basics of theory and practicum]. Lviv: New World-2000; Kyiv: Magnolia plus [in Ukrainian].
11. The official resource of the American electronic stock exchange. Electronic resource: <https://www.nasdaq.com> [in English].
12. The official resource of the pan-European stock exchange Euronext NV. Electronic resource: <https://www.euronext.com/en> [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

РОЗДІЛ II ***Економіка й управління*** ***національним господарством***

УДК 338.24

Пахаренко Ольга,
кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет водного господарства та природокористування,
кафедра менеджменту,
м. Рівне, ORCID ID 0000-0002-5806-7473,
e-mail: o.v.paharenko@nuwm.edu.ua

Швец Федір,
кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет водного господарства та природокористування,
кафедра менеджменту,
м. Рівне, ORCID ID 0000-0001-9163-142X,
e-mail: f.d.shvets@nuwm.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-25-33>

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

Інтелектуальні ресурси є тим важливим невичерпним джерелом, що здатне продукувати нові рішення назрілих політичних, економічних, соціальних, екологічних проблем. Використання всіх можливостей державної політики, взаємодії державних органів із структурами громадянського суспільства, міжнародними організаціями, застосування міжнародного виходу з аналогічних кризових ситуації надає можливість досягнути безпечного рівня за даним напрямком та створити передумови стійкового соціально-економічного розвитку.

У статті уточнено та поглиблено сутність, функції і структуру інтелектуального капіталу, досліджено та удосконалено теоретико-методологічні підходи до його оцінки. Проведено аналіз основних показників, що мають вплив на рівень науково-технологічної безпеки в Україні.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, інновація, національна економічна система держави, організаційний капітал, інформаційний капітал.

Пахаренко Ольга,
кандидат экономических наук, доцент,
Национальный университет водного хозяйства и природопользования,
кафедра менеджмента,
г. Ровно

Швец Федор,
кандидат технических наук, доцент,
Национальный университет водного хозяйства и природопользования,
кафедра менеджмента,
г. Ровно

ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВА

Интеллектуальные ресурсы являются тем важным неисчерпаемым источником, способно продуцировать новые решения назревших политических, экономических, социальных, экологические проблемы. Использование всех возможностей государственной политики, взаимодействия государственных органов со структурами гражданского общества, международными организациями, применение международного выхода из аналогичных кризисных ситуаций позволяет достичь безопасного уровня по данному направлению и создать предпосылки стоечного социально-экономического развития.

В статье уточнено и углубленно сущность, функции и структуру интеллектуального капитала, исследованы и усовершенствована теоретико-методологические подходы к его оценке. Проведен анализ основных показателей, влияющих на уровень научно-технологической безопасности в Украине.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, интеллектуальный потенциал, инновация, национальная экономическая система государства, организационный капитал, информационный капитал.

Olha Pakharenko,
PhD, Associate Professor, management department
National University of Water Management and Nature Management, Rivne

Shvets Fedir,
PhD, Associate Professor, management department
National University of Water Management and Nature Management, Rivne

FORMATION OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE CONTEXT OF THE INNOVATIVE ECONOMIC SYSTEM OF THE STATE

Introduction. Intellectual resources are such an important inexhaustible source that can produce new solutions to emerging political, economic, social, environmental problems. Utilization of all possibilities of state policy, interaction of state bodies with civil society structures, international organizations, application of international way out of similar crisis situations provides an opportunity to reach a secure level in this area and create preconditions for sustainable socio-economic development.

The article clarifies and deepens the essence, functions and structure of intellectual capital, investigates and improves theoretical and methodological approaches to its evaluation. The analysis of the main indicators that have an impact on the level of scientific and technological security in Ukraine is carried out.

The purpose of the article is to develop the theoretical and scientific-methodological bases of economic substantiation of the role of intellectual capital in forming the model of innovative national economic system.

The results of scientific activity, practical experience and unfulfilled needs can be called factors of innovative opportunities. Knowledge is a manifestation of innovative opportunities available for use in business and practice. Based on the model of innovation opportunities, there are three essential components of the general knowledge required to stimulate innovation: - marketing knowledge of needs, markets and their evolution; - scientific knowledge of the structure, patterns of natural, logistical and socio-economic systems; - practical knowledge based on a generalization of previous technical, economic and social experience.

Conclusion. In the Ukrainian realities in terms of integration with the European Union, such measures may include:

1. Enhancing the competitiveness of the research and development sector, ensuring the integration of the domestic research sector into the European Research Area.
2. Improving the efficiency of budget financing of the scientific sphere.
3. Directing domestic scientific and technical potential to meet the real needs of innovative development of the Ukrainian economy and the organization of production of high-tech goods and services.
4. Implementation of priority measures to improve the efficiency of the national innovation system.

Keywords: intellectual capital, intellectual potential, innovation, national economic system of the state, organizational capital, information capital.

Постановка проблеми та її значення. В умовах посилення світових глобалізаційних процесів та прискорення темпів НТП визначальним чинником розвитку національної економіки є інформація

та знання (інтелектуальний капітал), від яких залежить конкурентоспроможність як окремих підприємств, так і держави в цілому. Усвідомлення цього вимагає формування нової парадигми знань щодо створення, ефективного використання та збільшення інтелектуального капіталу, що стане фундаментом моделі інноваційної економічної системи. Її впровадження дозволить зміцнити світові позиції держави, підвищити рівень добробуту та якості життя її народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід на новий етап розвитку цивілізації активізував дослідження феномену інтелектуального капіталу. Цій проблемі приділялося багато уваги з боку вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, П. Друкер ввів термін «робочі знання», і пізніше стверджував, що базовим економічним ресурсом є саме вони, а не капітал, природні ресурси чи робоча сила. Також знанням віддає перевагу і А. Маршалл, вважаючи їх найпотужнішим двигуном виробництва. Суттєвий внесок у створення теорії людського капіталу зробили лауреати Нобелівської премії з економіки 1971 р. і 1987 р. С. Кузнець та Р. Солоу. Значну увагу дослідженню ролі людського капіталу приділяв лауреат Нобелівської премії з економіки 1992 р. Г.С. Беккер, а також С. Брю, Дж. Гелбрейт, К. Макконнелл, Е. Брукінг та інші. Теоретико-методологічні аспекти оцінки інтелектуального капіталу висвітлено у роботах таких науковців, як О. Веретенникова, В.Л. Іноземцев, С.М. Ілляшенко, Н. Крикун, М. Мелоун, Є.Н. Селезньов, Ю.С. Шипуліна. Однак, незважаючи на достатньо глибокі та вагомні наукові здобутки з зазначених питань, проблема формування моделі національної економіки, заснованої на знаннях, залишається невирішеною.

Мета і завдання статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних та науково-методичних основ економічного обґрунтування ролі інтелектуального капіталу у формуванні моделі інноваційної національної економічної системи. Для її досягнення поставлено такі завдання: дослідити економічну сутність категорії «інтелектуальний капітал» та дати їй власне визначення; уточнити та поглибити структуру та функції інтелектуального капіталу на сучасному етапі; систематизувати та удосконалити науково-методичні підходи до оцінки інтелектуального капіталу; розробити та науково обґрунтувати моделі національної інноваційної системи для України з урахуванням ролі інтелектуального капіталу.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сьогодні єдиним фактором, розвиток якого має досить великий ресурс як за якісними, так і за кількісними та часовими параметрами, є інтелектуальний капітал. У роботі [1, с. 45] це поняття розглядається як сукупність нематеріальних активів компанії; у дослідженні [2, с. 67] – як «колективний мозок», що акумулює наукові та повсякденні знання робітників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування і організаційну структуру, інформаційні мережі та імідж фірми, та виконує такі функції: накопичувальну, виробничу, відтворювальну, впливу на економічне зростання, стимулюючу, забезпечення продуктивності праці, конкурентоспроможності. Однак в умовах розвитку інформаційного суспільства традиційні підходи щодо визначення інтелектуального капіталу не повністю відображають його сутність. На погляд авторів, інтелектуальний капітал слід розглянути як сукупність людського, організаційного, споживацького та інформаційного капіталів, котрі взаємодіють один з одним (рис.1).

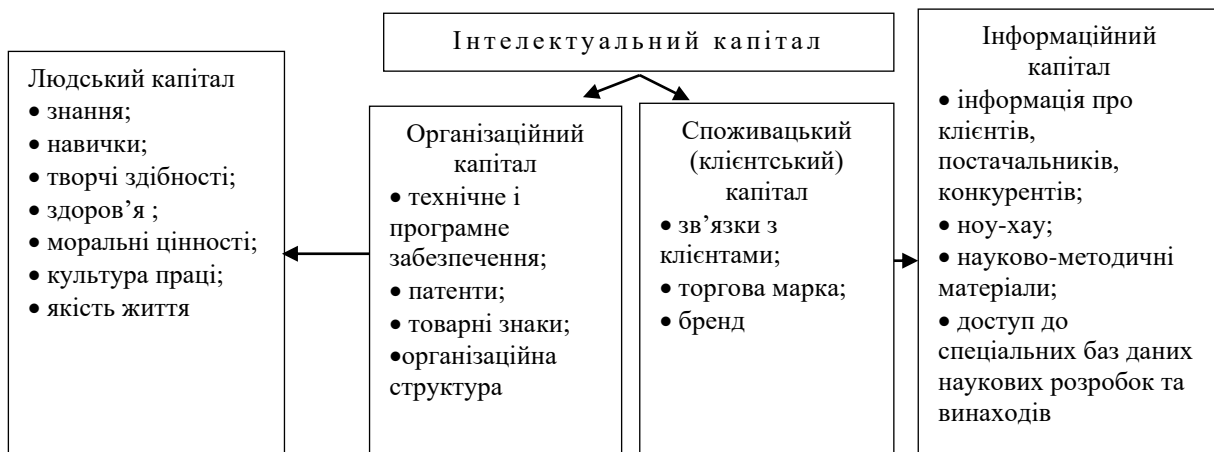

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

Отже, інтелектуальний капітал – це комплекс взаємопов'язаних нематеріальних ресурсів та можливостей учасників виробничого процесу використовувати набуті знання та вміння для створення інноваційних продуктів, сприяючи розвитку національної економіки. Сьогодні інтелектуальний капітал – це основний чинник, що визначає конкурентоспроможність економічних систем, виступає ключовим ресурсом їх розвитку. Його оцінку слід проводити на трьох рівнях: державному, регіональному та на рівні окремого підприємства.

У постіндустріальних умовах важливого значення набувають інформація, знання, наука, які стають головними рушійними силами розвитку. Кількість зайнятих працівників у сфері виробництва зменшується, а у сфері послуг – збільшується. Особливо важливим є інтелектуальний капітал [3, с. 65].

Глобальний виклик нашого часу полягає в переході від індустріальної стадії до постіндустріальної, тобто інтелектуально-інформаційної. Перехід до інтелектуально-інформаційної стадії розвитку економіки передбачає прискорене зростання не тільки індустрії інтелектуально-комп'ютерних технологій і комунікацій, але й галузей, які забезпечують удосконалення і зростання людського капіталу. Процес переходу до інтелектуально-інформаційної стадії передбачає зміну в структурі інвестицій, адже збільшується питома вага капіталовкладень у галузі удосконалення і зростання людського капіталу, тобто освіти та охорони здоров'я за рахунок зменшення капіталовкладень у сферу традиційного матеріального виробництва [4, с. 340]. Такий перехід має безпосередній вплив і на рівень економічної безпеки держави. Він має позитивний вплив на ті країни, які володіють та адекватно використовують вказаний інтелектуальний потенціал і, відповідно, стають менш залежними від енергетичних та матеріальних ресурсів. Під негативний вплив такого процесу підпадають ті держави, в яких зберігається низький рівень життя, освіти, науки та спостерігається «відтік кадрів».

Основними ознаками інтелектуального капіталу є :

- формування інтелектуального капіталу вимагає певних фінансових, трудових та матеріальних витрат в часі та просторі;
- створений та функціонуючий інтелектуальний капітал приносить додану вартість;
- об'єктивними є якісні та кількісні відмінності між залученими та реалізованими інтелектуальними ресурсами у створенні інновацій та використанні інтелектуального потенціалу [5, с. 118].

Результати наукової діяльності, практичний досвід і нереалізовані потреби можна назвати факторами інноваційних можливостей. Проявленням інноваційних можливостей, доступних для використання в бізнесі і практичній діяльності, є знання. Виходячи з моделі інноваційних можливостей, можна виділити три суттєвих компонента загального знання, необхідного для активізації інноваційної діяльності: – маркетингові знання про потреби, ринки та їх еволюція; – наукові знання про устрій, закономірності природних, матеріально-технічних і соціально-економічних систем; – практичні знання, основані на узагальненні попереднього технічного, економічного і соціального досвіду [6, с. 125].

Світовий досвід показує, що життєвий рівень усіх верств населення, загальна соціально-економічна ситуація в країні визначаються мірою освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей. Лише інтелектуально багате суспільство є гарантом високого рівня життя народу і процвітання держави навіть за відсутності енергоносіїв, корисних копалин та інших дарів природи. Ні багатства надр, ні родючі землі, ні ідеальний клімат, ні туристична приналежність не в змозі зрівнятися за могутністю та суспільною значущістю з потенціалом людського розуму [7, с. 145]. Це, у свою чергу, визначає актуальність аналітичних досліджень науково-технологічної безпеки в сучасних умовах.

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки наведено наступне визначення науково-технологічної безпеки: «це такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів» [8, с. 54].

Технологічна безпека України полягає у впровадженні новітніх технологій, досягненні технічного прогресу, збереженні такого рівня вітчизняного науково-технічного й виробничого потенціалу, який у разі погіршення внутрішніх і зовнішніх умов забезпечив би виживання національної економіки за рахунок використання власних інтелектуальних і технологічних ресурсів, збереження державної незалежності [9, с. 53].

Досвід розвинутих країн показує, що для успішного реформування економіки необхідно здійснювати активну промислову політику, що є комплексом політичних, економічних, технологічних, організаційних факторів, спрямованих на зростання продуктивності вітчизняної промисловості [9, с. 53].

У «Глобальному звіті про конкурентоспроможність» (The Global Competitiveness Report 2018), що готується Світовим економічним форумом (World Economic Forum) [10, с.44] серед 12-ти складових конкурентоспроможності країн виділено таку складову, як інновації.

Під ними в даному випадку розуміється ефективне інвестування в дослідження та розробки, особливо в приватному секторі; наявність установ із високим якісним рівнем наукових досліджень; тісна наукова співпраця між університетами та підприємствами; захист інтелектуальної власності. Умови кінця ХХ – початку ХХІ ст., пов'язані зі зростанням ролі інновацій у розвитку національної економіки, стимулюють формування саме конкурентно-ринкових відносин [11, с. 288].

За показником «Інновації» в рейтингу країн у 2018 р. Україна посідає 58 місце серед 140 країн, Республіка Польща – 38 місце.

На основі статистичної інформації щодо розвитку науки і техніки проаналізуємо динаміку основних показників, що мають вплив на рівень технологічної безпеки в Україні. Для порівняння розглянемо середньосвітові та середньоєвропейські показники, а також дані Республіки Польща – країни, яка з подібними до українських економічними умовами розвитку може стати вдалим прикладом реалізації національних програм (рис.2-3).

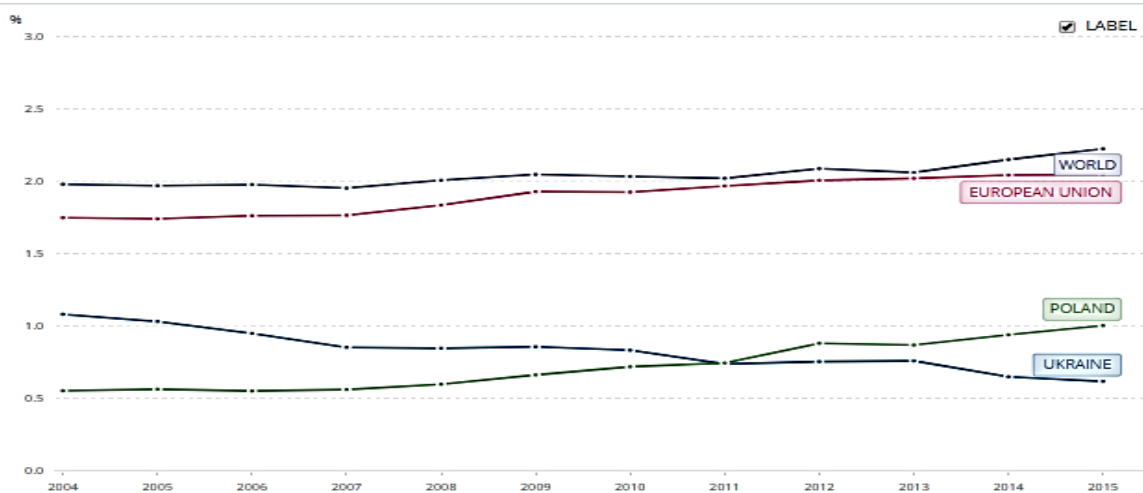

Рис. 2. Динаміка витрат на науковий розвиток (% ВВП)

Джерело: узагальнено за [6; 9; 10; 11; 12; 13; 16; 18; **Ошибка! Источник ссылки не найден.**9; 20].

Як ми бачимо з рис. 2, порівняно зі світовими та європейськими показниками, відсоток витрат на наукові розробки в Польщі менший вдвічі і становить близько 1%. При цьому позитивною є тенденція до зростання даного показника. В Україні показник ще нижчий, становить близько 0,6% і характеризується спадною динамікою в останні роки. Певною мірою це пов'язано із військово-політичною нестабільністю, починаючи з 2014 року.

Останнім часом у світі спостерігається стрімке підвищення темпів фінансування розвитку саме власної науки. Звичайно, найвищі обсяги фінансування науки у світі вже багато років мають такі країни, як США, Японія, Німеччина [12, с. 101].

Збори за використання інтелектуальної власності у 2017 році в Україні становили 430 млн. дол., що на 72 млн. дол. більше аналогічного показника минулого року, та у 7 разів менше за аналогічний

показник в Республіці Польща. Це свідчить про поки низький рівень як обсягу інтелектуальних розробок в цілому, так і про недоліки в законодавстві щодо захисту об'єктів інтелектуальної власності.

Інтелектуальна безпека є своєрідним гарантом переходу вітчизняної економіки на вищий технологічний щабель та утвердження підвалин економіки нового типу – економіки знань, що побудована на зростанні частки високотехнологічного сектору та доданої вартості за рахунок інтелектуального складника [13, с. 208].

Інноваційна економіка може розвиватися лише за умов ефективного використання інтелектуального потенціалу. Переважно в Україні інтелектуальна власність практично не враховується ні в собівартості продукції, ні в балансі вартості підприємств – вона становить менше 1% вартості. А в країнах ЄС нематеріальні активи, тобто об'єкти права інтелектуальної власності, становлять 50-68% вартості майна підприємств [14, с. 167].

Частка високотехнологічного експорту в загальному обсязі промислового експорту в Україні та Польщі (рис. 3) має загальну динаміку до зростання і в 2015 році складала відповідно 7,268% та 8,777%. Це значно менші показники порівняно зі світовими та європейськими (відповідно 18,5%, 17,2%), які пояснюються відносно слабким розвитком високотехнологічних галузей в наших країнах.

Серед пріоритетних секторів економіки, які спроможні розвивати високотехнологічний експорт, в Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України, називають:

- сектор виробництва запчастин та комплектуючих виробів для аерокосмічної та авіаційної промисловості (українська аерокосмічна галузь є консолідованим сектором, який виробляє авіаційну та космічну техніку, а також частини та комплектуючі до них);

- сектор машинобудування (у секторі домінує легке машинобудування: турбогвинтові двигуни, газотурбінні двигуни, насоси, ізольовані проводи та кабелі для транспортних засобів. Важке машинобудування включає: транспортні засоби, залізничні і трамвайні локомотиви, частини та комплектуючі до них);

- сектор харчової промисловості та напоїв (сектор володіє значною ресурсною базою, людським капіталом, має налагоджене виробництво і досвід роботи у харчовій промисловості) [15, с. 189].

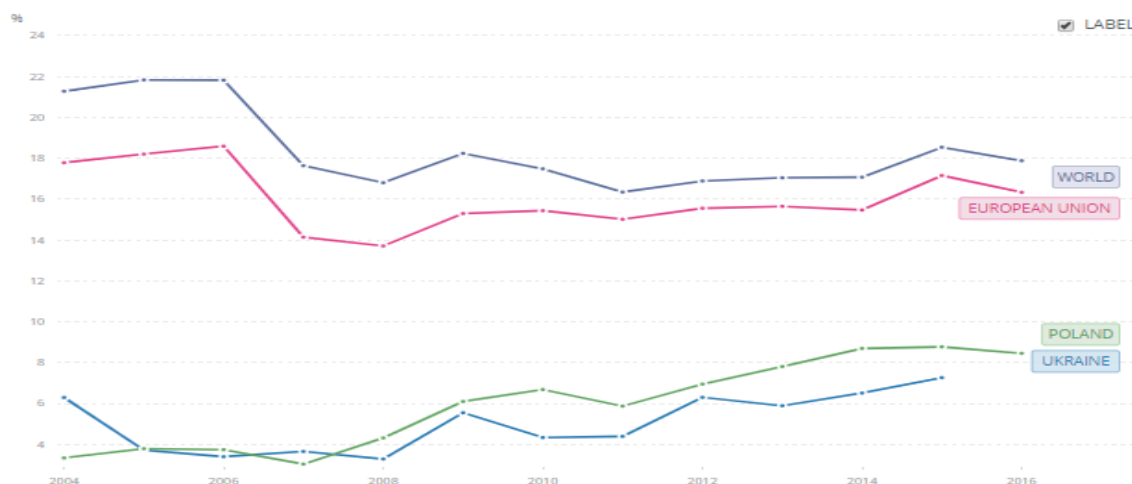

Рис. 3. Динаміка експорту високих технологій (% експортованої продукції)

Джерело: узагальнено за [15].

Основними чинниками негативного впливу на наукову та інноваційну діяльність в Україні є поступове зменшення питомої ваги видатків державного бюджету у ВВП та зменшення кількості спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, у загальній чисельності зайнятих в економіці.

Досить низькою за досліджуваний період в Україні є частка підприємств, що впроваджують інновації. Тенденції до зниження рівня інноваційної активності є загрозами технологічній безпеці України, зважаючи на протилежні тенденції в зарубіжній практиці.

Виявлені тенденції в науково-технологічній сфері України дають підстави встановити загрози науково-технологічній безпеці:

- 1) недосконалість державних механізмів підтримки достатнього рівня інноваційної активності;
- 2) зниження рівня інвестиційної привабливості та недостатнє інвестування інноваційних проєктів та впровадження технологій в господарську діяльність;
- 3) низький обсяг видатків на науку, що негативно впливає на формування людського капіталу, стримує наукові розробки, у тому числі для галузей, що мають значні перспективи;
- 4) низький рівень інноваційної активності. Інноваційні розробки дали б можливість створення нової, конкурентоспроможної продукції на світовому ринку;
- 5) недосконалість нормативно-правового регулювання питань захисту інтелектуальної власності;
- 6) домінування в експорті продукції невисокого ступеня технологічної переробки;
- 7) недостатня кількість спеціалістів, що виконують науково-технічні роботи, що пояснюється відтоком кваліфікованих кадрів, недостатнім обсягом фінансування науково-дослідницької діяльності.

Структурна перебудова економік розвинених країн історично відбувалася впродовж одного-двох десятиліть. Причиною цього є значне прискорення темпів розвитку НТП, останніх форм і методів організації та управління новаторських процесів, збільшення можливостей адаптації інновації до різних сфер національних економік. Реструктуризація економіки та її ефективність в цих країнах супроводжуються стійким зростанням ролі і важливості нематеріальних виробничих ресурсів, наукових знань, інформації, кваліфікації, що активно доповнюють матеріальні елементи (сировинні, енергетичні, техніко-технологічні).

Першочерговим завданням сталого економічного зростання України є впровадження активної структурної політики, вкладання інвестицій у високотехнологічні і наукомісткі галузі промисловості, здійснення переходу до ресурсозберігаючих, екологічно чистих технологій, запобігання втрати частки висококваліфікованого наукового, інженерно-конструкторського і робочого персоналу галузей, державна підтримка прогресивних галузей і їх збалансованості, подолання диспропорцій регіонального розвитку територій, державне сприяння економічному росту депресивних регіонів тощо.

Зокрема, найвищою енергоємністю характеризуються саме галузі промислового виробництва, що мають сировинний характер. Збільшення частки виробництва наукомісткої інноваційної продукції дозволить при збільшенні додаткової вартості скоротити енергоємність ВВП.

Основними шляхами посилення державної науково-технічної та інноваційної діяльності, на думку І. Рєвак, повинні бути:

- підготовка наукових кадрів та їх соціально-економічного захисту;
- створення сприятливих організаційно-економічних та правових умов для ефективного використання науково-технічного потенціалу;
- розвиток пріоритетних напрямів науки і техніки, концентрації ресурсів для їх реалізації;
- формування та реалізації довготермінових науково-дослідних, науково-технічних програм;
- розроблення та впровадження дієвих механізмів інтеграції науки і виробництва, створення сучасної інфраструктури науки;
- встановлення ефективного міжнародного співробітництва у сфері науково-технічної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи проведений аналіз стану науково-технологічної безпеки України порівняно із Республікою Польща та середньосвітовими і середньоєвропейськими показниками, слід визначити перелік заходів, що сприятимуть нейтралізації визначених загроз. Вважаємо, що в українських реаліях в умовах інтеграції до Європейського Союзу, такими заходами можуть бути:

1. Підвищення конкурентоспроможності сектору наукових досліджень і розробок, забезпечення інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень у Європейський дослідницький простір.
2. Підвищення ефективності бюджетного фінансування наукової сфери.
3. Спрямування вітчизняного науково-технічного потенціалу на забезпечення реальних потреб інноваційного розвитку економіки України й організацію виробництва високотехнологічних товарів

і послуг.

4. Здійснення першочергових заходів з підвищення ефективності національної інноваційної системи.

Джерела та література

1. Політична стабільність: як важливе коло питань для політологів. URL: <http://grushevskogo5.com>
2. Поменцева О. П. Толерантність як умова стабільності політичної системи. *Віче*. 2017. № 18. С. 11-13.
3. Михасюк І. Р., Залога З. М., Сухай О. Є. Державне регулювання економіки в умовах глобалізації : монографія / за ред. І. Р. Михасюка. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів : НВФ «Українські технології», 2010. 320 с.
4. Лихолат С. М., Нестерович І. І. Структурна перебудова економіки України в умовах глобалізації та інформатизації. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України* : зб. наук.-тех. Праць. 2005. № 15.5. С. 338-340.
5. Никифоров А. Є. Інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал: критерії розмежування. *Проблеми науки*. 2011. № 6. С. 2–6.
6. Рибіна Л. О. Інтелектуальний капітал як чинник розвитку економічних процесів. *Економіка і суспільство*. 2016. №2. С.341-345.
7. Житченко Г. О. Сутність та визначення поняття «інтелектуальний капітал». *Економіка та суспільство: електронне наукове фахове видання*. 2017. №12. С.255–259. URL: <http://economyandsociety.in.ua>.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ME131588>.
9. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / за заг. наук. ред. В. Т. Шлемко. Київ: НІСД, 1997. 144 с.
10. The Global Competitiveness Report 2010-2011. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.
11. Панчишин С. М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 452 с.
12. Белов О.В. Порівняльний аналіз фінансування науки у світі: тенденції та рейтинги. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. № 5 (67). С. 71-79.
13. Лозова Г. М., Шорубалко Б. В. Інтелектуальна безпека держави в системі конкурентоспроможності національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. №20(2). - С. 102-106. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_20%282%29__23.
14. ДП "Український інститут промислової власності". URL: http://www.uipv.org/ua/mosov_180313?s=print.
15. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України. Аналітичний звіт міністерства економічного розвитку та торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=200fad70-119d-4769-b8b2-287e6a94f8d2&title=TendentsiiRozvitkuZovnishnoiTorgivliUkraini>.

References

1. Polituchna stabilnist: yak vagluve kolo putan dlya politologiv [Political stability: how important the issues are for political scientists]. Retrieved from: <http://grushevskogo5.com/> [in Ukrainian].
2. Pomentseva, O. P. (2017). Tolerantnist yak emova stabilnosti polituchnoi sustemu [Tolerance as a Condition for Stability of the Political System]. *Viche – Viche*, 18, 11-13 [in Ukrainian].
3. Mikhasyuk I. R., , Zaloga Z. M, Sukhai A. E. (2010). *Dergavne regylyvanya ekonomiku v ymovax globalizatcii* [State regulation of economy in the conditions of globalization]. Lviv: Ukrainian Technologies [in Ukrainian].
4. Likholat, S.M., and Nesterovich I.I. (2005). Strukturna perebudova ekonomiku Ykrainu v ymovax globalizacii ta informatuzacii [Structural adjustment of the economy of Ukraine in the conditions of globalization and informatization]. *Naykovui visnuk Nacionalnogo lisotexnichnogo univrsutety Ykrainu - Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine: Coll. scientific-technical*, 338-340 [in Ukrainian].
5. Nikiforov, A. I. (2011). Intelektualnuu potencial ta intelektualnuu kapital: kruterii rozmegyvannua [Intellectual potential and intellectual capital: criteria of differentiation]. *Problemu nauky - Problems of Science*, 6, 2–6 [in Ukrainian].
6. Rybina, L. O. (2016). Intelektualnui capital yak chunnuk rozvutky ekonomichnux procesiv [Intellectual capital as a factor in the development of economic processes]. *Ekonomika i sypilstvo - Economy and Society*, 2, 341-345 [in Ukrainian].

7. Zhitchenko, G.O. (2017). Sytnist ta vuznachennya ponyattya "Intelektyalnoi kapital" [Essence and definition of the concept of "intellectual capital"]. *Ekonomika i sypilstvo - Economics and Society*, 12, 255–259. Retrieved from: <http://economyandsociety.in.ua> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennya Metodichnykh rekomendatsiui shodo rozrakhynky rivnya ekonomichnoi bezpeku Ykraïnu; nakaz Ministerstva ekonomichnogo rozvutky i torgivli [On approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ME131588> [in Ukrainian].
9. Shlemko, V. T., Binko I. F. (1997). *Ekonomichna bezpeka Ykraïnu: sytnist i napryamku zabezpechennya* [Economic Security of Ukraine: Essence and Directions of Supply], (1997). Kuiv: NISD [in Ukrainian].
10. *The Global Competitiveness Report 2010-2011, World Economic Forum*. (2010). Retrieved from: <http://www3.weforum.org/docs>.
11. Panchishin, S. M. (2004). *Makroekonomichnui analiz tovarnoi formu vurobnuctva* [Macroeconomic analysis of commodity form of production]. Lviv: Publishing House, Ivan Franko National University Center [in Ukrainian].
12. Belov, O. V. (2014). Porivnyalnoi analiz finansyvannya nauky u sviti: tendencii ta reitngu [Comparative Analysis of Science Financing in the World: Trends and Ratings]. *Naykovui visnuk Poltavskogo yniwersytetu ekonomiku i torgivli - Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade*, 5 (67) [in Ukrainian].
13. Lozova, G. M., and Shorubalko B. V. (2018). Intelektyalna bezpeka dergavu v sustemi konkurentospromognosti nacionalnoi ekonomiku [Intellectual security of the state in the system of competitiveness of the national economy]. *Naykovui visnuk Yggorodskogo nacionalnogo yniwersytetu - Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*, 20 (2), 102-106. - Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_20%282%29_23 [in Ukrainian].
14. DP "Ykraïnskui instytut promuslovoi vlasnosti" [State Enterprise "Ukrainian Institute of Industrial Property"]. Retrieved from: http://www.uipv.org/en/mosov_180313?S=print [in Ukrainian].
15. Tendencii rozvutky zovnishnoi torgivli Ykraïnu. Analitichnui zvit ministerstva ekonomichnogo rozvutky ta torgavli Ykraïnu [Trends in the development of foreign trade of Ukraine. Analytical Report of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine] Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=200fad70-119d-4769-b8b2-287e6a94f8d2&title=TendentsiiDevelopmentZovnishnoiTorgivliUkraini> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.11.2019 р.

УДК 378.018(477):005.591.6]:34

Павліха Наталія,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0001-5191-242X
e-mail: pavlixa2@gmail.com

Тоцька Олеся,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0003-4748-2134
e-mail: o_totska@meta.ua

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-33-41>

**СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ
СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ**

У статті співставлено заходи модернізації системи управління освітою в Національній доктрині розвитку освіти та Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Розглянуто, яким чином ці заходи реалізуються за допомогою складових частин Закону України «Про вищу освіту». Досліджено реалізацію основних пріоритетів Європейського простору вищої освіти (трициклова система вищої освіти; визнання ступенів і термінів навчання; забезпечення якості навчання та викладання; мобільність учасників навчального процесу; навчання впродовж життя; сприяння працевлаштуванню випускників; сприяння дослідженню й інноваціям) в законодавчих актах України.

Ключові слова: заходи модернізації, система управління освітою, вища освіта, нормативно-правові акти, Європейський простір вищої освіти.

Павлиха Наталія,
доктор економічних наук, професор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
проректор по научно-педагогической работе и международным связям,
г. Луцк

Тоцькая Олеся,
кандидат економічних наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра менеджмента,
г. Луцк

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ В УКРАИНЕ

В статье сопоставлены меры модернизации системы управления образованием в Национальной доктрине развития образования и Национальной стратегии развития образования в Украине на период до 2021 года. Рассмотрено, каким образом эти меры реализуются с помощью составных частей Закона Украины «О высшем образовании». Исследовано реализацию основных приоритетов Европейского пространства высшего образования (трехцикловая система высшего образования, признание степеней и сроков обучения, обеспечение качества обучения и преподавания; мобильность участников учебного процесса, обучение в течение жизни, содействие трудоустройству выпускников, содействие исследованию и инновациям) в законодательных актах Украины.

Ключевые слова: меры модернизации, система управления образованием, высшее образование, нормативно-правовые акты, Европейское пространство высшего образования.

Pavlikha Nataliia,
Doctor of Economics, Professor,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work and International Relations,
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk

Totska Olesia,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Management, Lutsk

STRATEGIC AREAS OF MODERNIZATION OF THE HIGHER EDUCATION MANAGEMENT SYSTEM IN UKRAINE

Introduction. One of the essential components of the education system is higher education. As Ukrainian higher education institutions operate in the dynamically developing European Higher Education Area (EHEA), there is a need to implement strategic measures for the modernization of higher education. **The purpose of the article** is to analyze comparatively the transformation of the measures of modernization of educational management declared by the state since 2002 and their implementation according to the Law of Ukraine «On Higher Education». **Results.** This study compares measures to modernize education management in the National doctrine of educational development and the

National strategy for the development of education in Ukraine for the period up to 2021, as well as the constituent parts of the Law of Ukraine «On Higher Education», where they are implemented. The realization of the main priorities of the EHEA in the legislative acts of Ukraine is considered. **Conclusions.** It is determined, that the number of educational management modernization measures in the National education development doctrine is almost twice the number of educational management modernization measures in the National education development strategy. The doctrine envisaged a transition to programmatic and targeted management; introduction of a new ethics of management activity based on the principles of mutual respect, positive motivation; broader involvement in the management of talented youth, women, and nurturing leaders in education. The strategy pointed to the development of a system of measures (scientific, methodological, financial and economic, etc.) regarding the implementation of the idea of autonomy of educational institutions, the extension of their rights and opportunities for financial independence. The main priorities of the EHEA are stated in the following legislative acts of Ukraine: the Law «On Higher Education», the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «Some Issues of Recognition of Foreign Documents on Education in Ukraine», CMU Resolution «On Approval of the Regulations on the Procedure for Exercising the Right to Academic Mobility».

Keywords: modernization measures, education management system, higher education, regulations, European Higher Education Area.

Постановка проблеми та її значення. Одним із невід’ємних складників системи освіти є *вища освіта* – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [1]. Її метою є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань [2].

В умовах входження вищої освіти в Європейський простір та з урахуванням ролі і місця вищої освіти у формуванні національної економіки знань, виникла необхідність в упровадженні стратегічних заходів модернізації вищої освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальним засадам розвитку вищої освіти в Україні присвятили свої праці такі вітчизняні науковці, як С. П. Ботезат, А. В. Сало, О. М. Хохленко, О. В. Черниш [3–6] та ін. Однак ними не було проведено аналізу заходів модернізації освіти та їх подальшої реалізації на основі трьох зазначених вище нормативно-правових документів.

Мета і завдання статті. Метою статті є порівняльний аналіз трансформації задекларованих державою заходів модернізації управління освітою з 2002 р. та їх упровадження згідно ЗУ «Про вищу освіту». Для її реалізації поставлено та виконано такі завдання:

- співставити заходи модернізації управління освітою в Національній доктрині розвитку освіти (далі – НДРО) та Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (далі – НСРО), а також складовими частинами Закону України «Про вищу освіту», де вони реалізовані;
- розглянути реалізацію основних пріоритетів Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) в законодавчих актах України.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основними державними концептуальними документами, в яких задекларовані стратегічні напрями модернізації управління вищою освітою в Україні, є Національна доктрина розвитку освіти [7], Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [8]. Реалізації цих заходів сприяє втілення в життя ЗУ «Про вищу освіту».

Модернізація управління вищою освітою передбачає розробку та запровадження комплексу заходів із метою оновлення підходів до структури та змісту освітнього процесу задля майбутнього інтелектуального розвитку України та подальшого розвитку економіки знань.

Аналіз трансформації заходів модернізації управління освітою на нормативно-правових засадах представлено в табл. 1.

Як бачимо, кількість заходів модернізації системи управління освітою, задекларованих у Національній стратегії розвитку освіти (7), майже вдвічі є меншою, ніж перелік заходів модернізації управління освітою, що передбачено в Національній доктрині розвитку освіти (13). Порівняння Національної стратегії розвитку освіти та Національної доктрини розвитку освіти дозволило виокремити основну відмінність між ними, суть якої полягає в тому, що доктрина передбачала

перехід до програмно-цільового управління; запровадження нової етики управлінської діяльності, заснованої на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації; більш широке залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, жінок, а також виховання лідерів у сфері освіти.

Таблиця 1

Трансформація заходів модернізації управління освітою та їх реалізація

Заходи модернізації управління освітою в НДРО	Заходи модернізації системи управління освітою в НСРО	ЗУ «Про вищу освіту»
1	2	3
1) оптимізація державних управлінських структур, децентралізація управління;	1) оптимізація органів управління освітою, децентралізація управління у цій сфері; перерозподіл функцій і повноважень між центральними та місцевими органами управління освітою;	Розділ IV. Управління у сфері вищої освіти.
2) перерозподіл функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами;		
3) перехід до програмно-цільового управління;		
4) поєднання державного і громадського контролю;	4) подолання бюрократизації в системі управління освітою, удосконалення порядку перевірок та звітності навчальних закладів;	Ст. 67. Організація наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності
6) прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів;		Розділ XIV. Контроль у сфері вищої освіти.
7) створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях;		Розділ V. Забезпечення якості вищої освіти.
8) організація експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій;		
11) удосконалення механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів;		
9) впровадження новітніх інформативно-управлінських і комп'ютерних технологій;	7) розвиток автоматизованих систем управління освітою;	Ст. 8. Єдина державна електронна база з питань освіти.
10) демократизація процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації;	2) професійний підхід під час здійснення добору та призначення керівників навчальних закладів, органів управління освітою;	Ст. 42. Обрання, призначення та звільнення з посади керівника ЗВО.
12) підвищення компетентності управлінців усіх рівнів;	5) професійна підготовка компетентних менеджерів системи освіти, формування управлінців нової генерації, здатних мислити і діяти системно, у тому числі в кризових ситуаціях, приймати управлінські рішення в будь-яких	Ст. 58. Обов'язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників.

Закінчення таблиці 1

1	2	3
	сферах діяльності, ефективно використовувати наявні ресурси;	
	б) запровадження нових ефективних форм підвищення кваліфікації керівників освіти;	
5) запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації;		Ст. 58. Обов'язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників.
13) більш широке залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, жінок, а також виховання лідерів у сфері освіти.		Ст. 40. Студентське самоврядування.
	3) розроблення системи заходів (науково-методичних, фінансово-економічних тощо) стосовно впровадження ідеї автономії навчальних закладів, розширення їх прав і можливостей щодо фінансової самостійності.	Розділ XII. Фінансово-економічні відносини у сфері вищої освіти.

Джерело: розроблено на основі [1; 7–8].

У свою чергу, стратегія вказувала на розроблення системи заходів (науково-методичних, фінансово-економічних тощо) стосовно впровадження ідеї автономії навчальних закладів, розширення їх прав і можливостей щодо фінансової самостійності.

Аналіз ЗУ «Про вищу освіту» дозволяє визначити такі основні заходи модернізації системи управління вищою освітою в Україні:

– управління у сфері вищої освіти у межах своїх повноважень здійснюється Кабінетом Міністрів України (КМУ); центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки; галузевими державними органами, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти; органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать ЗВО; Національною академією наук (НАН) України та національними галузевими академіями наук; засновниками ЗВО; органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки; Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) (ст. 12);

– центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки розробляє державні цільові програми, спрямовані на обладнання ЗВО сучасними приладами, науковим обладнанням, навчальними лабораторіями, інформаційно-телекомунікаційними мережами тощо, з урахуванням їхніх запитів (ст. 67);

– у сфері вищої освіти передбачено поєднання державного та громадського контролю (ст. 77–78);

– до системи забезпечення якості вищої освіти входять системи внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності ЗВО та якості вищої освіти, а також системи забезпечення якості діяльності НАЗЯВО і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти (ст. 16);

– у сфері вищої освіти Єдина державна електронна база з питань освіти включає Реєстр закладів вищої освіти, Реєстр документів про вищу освіту, Реєстр сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання та Реєстр студентських (учнівських) квитків (ст. 8);

– кандидат на посаду керівника ЗВО повинен вільно володіти державною мовою, мати вчене звання та науковий ступінь (для ЗВО мистецького спрямування – вчене звання та науковий ступінь або ступінь доктора мистецтва) і стаж роботи на посадах науково-педагогічних працівників не менш як 10 років (ст. 42);

– науково-педагогічні працівники зобов'язані підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (ст. 58);

– до обов'язків науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників входить дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у ЗВО, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх у душі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України; дотримуватися в освітньому процесі та науковій (творчій) діяльності академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами вищої освіти (ст. 58);

– студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів студентів (курсантів) та їх участь в управлінні ЗВО (ст. 40);

– ЗВО має право засновувати сталий фонд (ендаумент) ЗВО та розпоряджатися доходами від його використання відповідно до умов функціонування сталого фонду, а також отримувати майно, кошти і матеріальні цінності, зокрема будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби, від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу (ст. 70).

Як бачимо, більшість заходів модернізації системи управління освітою, зазначені в НДРО та НСРО, виконуються. Хоча, з метою вдосконалення системи управління вищою освітою в Україні, необхідним є доповнення ЗУ «Про вищу освіту» статтею про запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації, а також підвищення управлінської компетентності. Окрім того, для підвищення ефективності вищої освіти доцільно використовувати автоматизовану систему управління.

Враховуючи, що Україна в 2005 р. приєдналася до Болонського процесу, та, тим самим, створила можливості інтеграції вищої освіти у Європейський простір, виникла необхідність адаптації системи управління вищої освіти до європейських стандартів. Аналіз інституційної бази, що регламентує діяльність поширення європейської системи вищої освіти в світі, дозволив визначити основні пріоритети розвитку вищої освіти в Європейському Союзі. Особливості їх розкриття в нормативно-правових актах в Україні показано в табл. 2.

Таблиця 2

Реалізація основних пріоритетів ЄПВО в законодавстві України

Основні пріоритети ЄПВО	Реалізація основних пріоритетів ЄПВО в законодавчих актах України
1	2
1) трициклова система вищої освіти (бакалавр, магістр, доктор філософії);	ЗУ «Про вищу освіту», ст. 5. Рівні та ступені вищої освіти.
2) визнання ступенів і термінів навчання;	Наказ МОН України «Деякі питання визнання в Україні іноземних документів про освіту».
3) забезпечення якості навчання та викладання;	ЗУ «Про вищу освіту», розділ V. Забезпечення якості вищої освіти.
4) мобільність учасників навчального процесу;	ЗУ «Про вищу освіту», ст. 75. Основні напрями міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти; ЗУ «Про вищу освіту», ст. 13. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, інших органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти; Постанова КМУ «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність».

1	2
5) навчання впродовж життя;	ЗУ «Про вищу освіту», ст. 3. Державна політика у сфері вищої освіти; ЗУ «Про вищу освіту», ст. 74. Державна політика щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти.
6) сприяння працевлаштуванню випускників;	ЗУ «Про вищу освіту», ст. 64. Працевлаштування випускників закладів вищої освіти.
7) сприяння дослідженню й інноваціям.	ЗУ «Про вищу освіту», розділ XI. Наукова, науково-технічна, мистецька та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти.

Джерело: розроблено на основі [1; 9–10].

Модернізація системи управління вищою освітою в Україні будується на низці принципів:

- сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкуренто-спроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;
- доступність вищої освіти;
- незалежність здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти);
- міжнародна інтеграція та інтеграція системи вищої освіти України у ЄПВО, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;
- наступність процесу здобуття вищої освіти;
- державна підтримка підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності;
- державна підтримка освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів ЗВО, що провадять таку діяльність;
- сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;
- відкритість формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою [1].

На нашу думку, кожен ЗВО повинен сформулювати систему стратегій управління його розвитком в контексті функціонування Європейського освітнього простору. Зокрема, на рис. 1 подамо класифікацію стратегій ЗВО за різними ознаками.

На нашу думку, основними стратегічними напрямками модернізації системи управління вищою освітою в Україні є: освітньо-соціальний, науково-інноваційний і фінансово-інвестиційний. Охарактеризуємо їх детальніше.

Освітньо-соціальний напрям. В Україні мають бути забезпечені рівні умови доступу до вищої освіти на трьох послідовних рівнях (бакалавр → магістр → доктор філософії) громадянам; іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають в Україні; особам, яким надано статус біженця в Україні; особам, які потребують додаткового або тимчасового захисту; особам, яким надано статус закордонного українця, і які перебувають в Україні на законних підставах. Підвищення якості навчання та викладання в ЗВО має відбуватися за допомогою розробки стандартів вищої освіти для програм бакалаврського та магістерського рівня, дотримання вимог академічної свободи та доброчесності. Здобувачі вищої освіти повинні набувати досвід практичного застосування компетентностей і проходити адаптацію в умовах професійної діяльності за допомогою дуальної освіти. Усім учасникам освітнього процесу має надаватися право на академічну мобільність. ЗВО повинні створити умови і для здобуття вищої освіти особами з особливими освітніми потребами й тими людьми, які бажають навчатися впродовж життя, а також сприяти працевлаштуванню випускників. Останнє може відбуватися, зокрема, за допомогою процедури взаємного визнання ступенів і термінів навчання з різними країнами як європейського, так і світового освітнього простору. В Україні має відбуватися поступовий перехід до безпаперових технологій.

Система стратегій розвитку ЗВО в Україні	
1) стратегії за ієрархією в системі управління:	
корпоративна; ділова; функціональна; операційна;	
2) стратегії за функціональним критерієм:	
маркетингова; надання послуг; фінансова; організаційна; соціальна;	
3) стратегії за стадіями життєвого циклу діяльності:	
зростання (інтенсивне зростання; інтеграційне зростання; диверсифікація); утримання; скорочення;	
4) стратегії за конкурентною позицією на ринку освітніх послуг:	
лідера (постійного наступу; захисту та зміцнення позицій; перетворення ЗВО-претендентів на послідовників); претендента; послідовника; новачка;	
5) стратегії за способом досягнення конкурентних переваг:	
мінімальних витрат; диференціації; зосередження;	
6) стратегії за рівнем глобалізації діяльності:	
вузької спеціалізації; диверсифікації;	
7) стратегії за характером поведінки на ринку освітніх послуг:	
активна; пасивна (рецептивна; адаптивна).	

Рис. 1. Система стратегій розвитку ЗВО в Україні

Джерело: укладено на основі [11, 28–32].

Науково-інноваційний напрям. Держава повинна сприяти вітчизняним і міжнародним дослідженням й інноваціям (фінансово та матеріально), брати активну участь у підготовці дослідників (в аспірантурах / докторантурах) і їх працевлаштуванні.

Фінансово-інвестиційний напрям. Автономія ЗВО має зростати, зокрема, за допомогою формування сталого фонду (пожертв коштів чи майна, які ЗВО можуть інвестувати з метою отримання доходу) та диверсифікації джерел фінансування (обласні та міські ради, приватні інвестори тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. У межах цього дослідження здійснено порівняльний аналіз трансформації задекларованих державою заходів модернізації управління освітою з 2002 р. та впровадження їх реалізації згідно ЗУ «Про вищу освіту».

Розкриті у статті стратегічні напрями модернізації системи управління вищої освіти в Україні за умови їх запровадження сприятимуть збереженню та підвищенню якості вищої освіти, створенню рівних умов доступу до вищої освіти, розвитку автономії ЗВО та академічної свободи учасників освітнього процесу. При цьому одним із принципів управління вищою освітою є її міжнародна інтеграція за умови збереження та розвитку прогресивних традицій національної вищої школи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні процесів удосконалення фінансово-інвестиційного забезпечення розвитку вищої освіти в Україні.

Джерела та література

1. Про вищу освіту: Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 24.11.2019).
2. Про освіту: Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 24.11.2019).
3. Ботезат С. П. Концептуальні засади та напрями розвитку вищої освіти в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 11. С. 145–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_11_24 (дата звернення: 24.11.2019).
4. Сало А. В. Концептуальні засади розвитку вищої освіти в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 10. С. 91–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_10_16 (дата звернення: 24.11.2019).
5. Хохленко О. М. Концептуальні засади розвитку вищої освіти в Україні. *Dictum factum*. 2018. № 1. С. 80–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2018_1_16 (дата звернення: 24.11.2019).

6. Черниш О. В. Концептуальні засади стратегічного управління закладами вищої освіти. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 3. С. 104–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2018_3_21 (дата звернення: 24.11.2019).
7. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 24.11.2019).
8. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 24.11.2019).
9. Деякі питання визнання в Україні іноземних документів про освіту: Наказ МОН України від 05 трав. 2015 р. № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0614-15#n17> (дата звернення: 24.11.2019).
10. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність: Постанова КМУ від 12 серп. 2015 р. № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-p> (дата звернення: 24.11.2019).
11. Стратегічне управління: навч. посіб. для студентів усіх форм навчання напряму 6.030601 «Менеджмент» / О. Б. Гевко, Н. М. Шведа. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. 152 с.

References

1. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01 lyp. 2014 r. № 1556-VII [On Higher Education: Law of Ukraine from July 01 2014, № 1556-VII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
2. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05 veres. 2017 r. № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine from September 05 2017, № 2145-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
3. Botezat, S. P. (2011). Kontseptualni zasady ta napriamy rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini [Conceptual bases and directions of higher education development in Ukraine]. *Biuletyn Ministerstva yustytstii Ukrainy – Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, № 11, 145–147. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_11_24 [in Ukrainian].
4. Salo, A. V. (2015). Kontseptualni zasady rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini [Conceptual principles of higher education development in Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, № 10, 91–96. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_10_16 [in Ukrainian].
5. Khokhlenko, O. M. (2018). Kontseptualni zasady rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini [Conceptual principles of higher education development in Ukraine]. *Dictum factum – Dictum factum*, № 1, 80–82. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2018_1_16 [in Ukrainian].
6. Chernysh, O. V. (2018). Kontseptualni zasady stratehichnoho upravlinnia zakladamy vyshchoi osvity [Conceptual principles of strategic management of higher education institutions]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, № 3, 104–108. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2018_3_21 [in Ukrainian].
7. Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 17 kvit. 2002 r. № 347/2002 [On the National Doctrine of Educational Development: Presidential Decree from April 17 2002, № 347/2002]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukrainian].
8. Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 cherv. 2013 r. № 344/2013 [On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021: Presidential Decree from June 25 2013, № 344/2013.]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].
9. Deiaki pytannia vyznannia v Ukraini inozemnykh dokumentiv pro osvitu: Nakaz MON Ukrainy vid 05 trav. 2015 r. № 504 [Some Issues of Recognition of Foreign Documents on Education in Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from May 05 2015, № 504]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0614-15#n17> [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok realizatsii prava na akademichnu mobilnist: Postanova KМУ vid 12 serp. 2015 r. № 579 [On Approval of the Regulations on the Procedure for Exercising the Right to Academic Mobility: CMU Resolution from August 12 2015, № 579]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-p> [in Ukrainian].
11. *Stratehichne upravlinnia [Strategic management]* / O. B. Hevko & N. M. Shveda (2016). Ternopil: FOP Paliantsia V. A. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

УДК 338.246.88

Деркач Тетяна,
доктор економічних наук, доцент
Міжнародний гуманітарний університет,
завідувачка кафедри менеджменту,
м.Одеса, ORCID ID 0000-0003-1431-7300
email: rubinodessa@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-42-54>

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХІМІЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. В статті представлено результати дослідження особливостей економічного розвитку хімічної галузі в Україні. Визначена роль хімічного виробництва в господарстві країни та частка галузі в структурі промисловості. Представлена порівняльна характеристика експорту та імпорту хімічної продукції України з країнами ЄС, визначена рейтингова позиція України за цими показниками, проаналізовані тенденції зовнішньоекономічної торгівлі України продукцією хімічної галузі. Проаналізована динаміка обсягів реалізації хімічної продукції, в тому числі визначені регіони лідери та аутсайтери хімічного виробництва. На основі порівняння основних показників роботи хімічних підприємств в докризовому 2013 році та 2015 році, другому з початку економічної кризи, визначений вплив кризи на галузь. В ході дослідження встановлено, що однією з головних перешкод розвитку галузі є застаріле технологічне обладнання, а подолати цю перешкоду не вдається через відсутність власних коштів та незадовільний інвестиційний клімат країни. В порівнянні з виробництвом основної хімічної продукції фармацевтичне виробництво має кращі результати діяльності, що природно, оскільки в Україні вікова група населення пенсійного та передпенсійного віку – основних покупців лікарських засобів – є домінуючою. В результаті проведеного дослідження визначені основні проблеми, що сьогодні гальмують розвиток хімічної промисловості та перелічені основні шляхи розвитку галузі.

Ключові слова: хімічна індустрія, діяльність хімічних підприємств, перспективи розвитку галузі, криза, показники динаміки, тенденції розвитку.

Деркач Татьяна,
доктор экономических наук, доцент,
Международный гуманитарный университет
заведующая кафедрой менеджмента, г.Одесса

ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ХИМИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье представлены результаты исследования особенностей экономического развития химической отрасли в Украине. Определена роль химического производства в хозяйстве страны и доля отрасли в структуре промышленности. Представлена сравнительная характеристика экспорта и импорта химической продукции Украины со странами ЕС, определена рейтинговая позиция Украины по этим показателям, проанализированы тенденции внешнеэкономической торговли Украины продукцией химической отрасли. Проанализирована динамика объемов реализации химической продукции, в том числе определены регионы лидеры и аутсайдеры химического производства. На основе сравнения основных показателей работы химических предприятий в докризисном 2013 году и 2015 году, втором с начала экономического кризиса, определено влияние кризиса на отрасль. В ходе исследования установлено, что одним из главных препятствий развития отрасли является устаревшее технологическое оборудование, а преодолеть это препятствие не удается из-за отсутствия собственных средств и неудовлетворительного инвестиционного климата страны. По сравнению с производством основной химической продукции фармацевтическое производство имеет лучшие результаты деятельности, что естественно, поскольку в Украине возрастная группа населения пенсионного и предпенсионного возраста - основные покупатели лекарственных средств - является доминирующей. В результате проведенного исследования определены основные проблемы, которые сегодня тормозят развитие химической промышленности и перечислены основные пути развития отрасли.

Ключевые слова: химическая промышленность, деятельность химических предприятий, перспективы развития отрасли, кризис, показатели динамики, тенденции развития.

Derkach Tatyana,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
International Humanitarian University
Head of the Department of Management, Odessa

RESEARCH INTO THE MODERN ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE CHEMICAL INDUSTRY IN UKRAINE

Introduction. Many developed countries regard chemical industry as a key branch of economy having a significant impact on the general economic situation.

Presently, the chemical industry, which is highly science-intensive and one of the most actively promoted in the world market, is largely on a par with mechanical engineering.

Despite numerous scientific papers dealing with the peculiarities, obstacles and prospects of the chemical industry's development in Ukraine, the issues related to the peculiarities of the chemical enterprises' development in the conditions of a long-term economic crisis still require further investigation.

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the Ukrainian chemical enterprises' development under the conditions of a political and economic crisis.

Results The adverse conditions, which the Ukraine's industry, namely basic chemistry and metallurgy, currently faces, have primarily resulted from the impact of the global financial crisis of 2008-2009 and internal problems that the country has encountered since the beginning of 2014, especially due to the hostilities in the east.

Chemical production in Ukraine, unlike that in other countries of the world, is based mainly on the outdated technologies that have remained since the Soviet Union times, which leads to the increased resource consumption and reduces its competitiveness in the world market; this further prevents the reduction of costs and innovative production in the sectors of the economy that consume chemical products.

A characteristic feature of the chemical industry is a very complex production structure, comprising approximately 200 interconnected industries, which are divided into four major groups: mining, chemical production, pharmaceuticals production, rubber and plastics production.

Ukraine ranked 13th in comparison with EU countries in terms of exports of chemical products, and 8th in terms of imports.

During the period under review, two positive points in the dynamics of the rating of exports of chemical products in Ukraine can be identified: in 2011, Ukraine managed to rise by one step in the list in terms of exports of chemical products, and in 2017, in the conditions of crisis, domestic chemical enterprises managed to adapt and stabilize the situation.

The linear rate of decline in exports of chemical products is US \$ 403.1 million per year, while the decrease in imports of chemical products occurs at the rate of US \$ 168.3 million per year.

In 2018, production of chemical products - basic chemistry and pharmaceuticals in the aggregate occupy the seventh place in the composition of Ukraine's industry following the sales and the supply of energy, food production, metallurgy, mining, machine building, production of coking coal and oil refining.

During the period under review, the structure of the chemical production has gradually changed: since 2011, the share of basic chemistry was decreasing, whereas the share of pharmaceuticals was simultaneously increasing.

In 2018 compared to 2017, the share of pharmaceutical products decreased slightly while the share of the production of basic chemical products increased.

Positive dynamics of GDP (in actual prices) and the volume of the chemical products sales in Ukraine for the period 2010-2018 is primarily due to the increase in the overall price level in the country's economy.

By region, the most sensitive to the changes in the chemical markets would be the regions with the highest concentration of chemical industries.

In 2017, the share of the chemical industry in Ukraine is the highest in the Dnipropetrovsk region (26.81%) and the lowest in the Chernivtsi region (0.16%).

The dynamics of the chemical products sales volumes has been analyzed with the regions leaders and outsiders in chemical production having been identified.

The impact of the crisis on the chemical industry has been determined based on the comparison of the main performance indicators of chemical enterprises in the pre-crisis 2013 and 2015 - the second year since the onset of the economic crisis.

Conclusions. The study found that one of the main obstacles to the development of the industry is outdated

technological equipment, which cannot be overcome due to the lack of own funds and an unsatisfactory investment climate in the country.

Compared with the production of basic chemical products, pharmaceutical production has had better results, which appears natural, since the age group of the population of retirement and pre-retirement age in Ukraine - the main buyers of medicines - is dominant.

As a result of the study, the main problems that currently impede the development of the chemical industry have been identified and the main ways of the industry's development have been proposed.

The prospects for the development of the chemical industry are related to the following: improvement of the structure of the chemical enterprises' resource potential, adapting it to the requirements of time; increasing innovation activity and investment attractiveness; state stimulation of the process of technical and technological updating of production funds and innovation activity; raising the level of mechanization and automation at all stages of the production process; reconstruction of a number of chemical enterprises and closing of outdated and unprofitable ones.

Keywords: chemical industry, activity of chemical enterprises, development prospects of the industry, crisis, dynamics indicators, development trends.

Постановка проблеми. У розвитку світового господарства хімічна галузь відіграє важливу роль, розширюючи сировинну базу будівництва та інших галузей матеріального виробництва. Незважаючи на те, що підприємства хімічної промисловості є одними з головних забруднювачів навколишнього середовища, сучасні технології в хімії дозволяють знешкоджувати викиди або використовувати виробничі відходи для випуску побічної продукції.

У багатьох розвинених країнах хімічна промисловість є ключовою галуззю, яка здійснює значний вплив на розвиток економіки. Сьогодні на світовому ринку хімічна галузь, що відрізняється високою науковістю та є однією з тих, які найактивніше просуваються, багато в чому знаходиться на рівні з машинобудуванням.

Багато питань, пов'язаних з аналізом та оцінкою особливостей розвитку галузі в умовах економічної кризи в Україні, залишаються відкритими, у цьому зв'язку тема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку вітчизняної хімічної промисловості та її основних суб'єктів були предметом досліджень в наукових працях С. Іщук, Л. Созанського, Л. Коваль, О. Ляховської, П. Перерви, І. Павленко, Н. Швець, Т. Петешової і М. Касаткіної, Н. Тарасової, Л. Богачової, Н. Чуприної, К. Гончарова та ін. В них відображені питання оцінки сучасного стану, особливостей функціонування та підходи до вирішення проблем розвитку хімічної індустрії, аналізуються основні тенденції розвитку хімічної індустрії в періоди спадів та поживлення вітчизняної економіки, ефективність діяльності підприємств різних підгалузей хімічної індустрії, питання конкурентоспроможності та стратегічні напрямки розвитку хімічної індустрії України на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на велику кількість наукових праць, що стосуються особливостей, перешкод та перспектив розвитку хімічної галузі в Україні, існує необхідність подальшого дослідження питання, що пов'язано з особливостями розвитку хімічних підприємств в умовах довготривалої економічної кризи.

Мета статті – аналіз особливостей розвитку підприємств хімічної галузі України в умовах політичної та економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. В Україні хімічна індустрія є важливою галуззю національної економіки, поступаючись паливно-енергетичному, агропромисловому комплексам та металургії. У 2017р. загальний обсяг реалізованої хімічної продукції склав - 332200,1 млн.грн. В обсязі всієї промисловості частка хімічного комплексу становить 12,7% [30].

Складні сучасні умови, в яких опинилася промисловість в Україні, в першу чергу основна хімія та металургія, перш за все, стали наслідками впливу світової фінансової кризи 2008-2009 рр. та внутрішніх проблем з початку 2014р. у зв'язку з бойовими діями на сході країни. Хімічне виробництво України, на відміну від інших держав світу, базується переважно на застарілих технологіях, що залишилися з часів Радянського Союзу, а це призводить до зростання ресурсомісткості продукції та знижує її конкурентоспроможність на світовому ринку, а також перешкоджає скороченню витрат та випуску інноваційної продукції в інших галузях економіки, які використовують хімічну продукцію.

Особливістю хімічної промисловості є дуже складна виробнича структура, що включає близько 200 взаємопов'язаних виробництв, які поділяють на чотири великі групи: гірничо-хімічна промисловість, виробництво хімічних речовин і хімічної продукції, виробництво фармацевтичних продуктів і препаратів, виробництво гумових і пластмасових виробів.[2]

В період 2010-2017рр. за обсягом експорту хімічної продукції Україна в порівнянні з країнами ЄС займає 13 місце (рис. 1), а за обсягом імпорту – 8 місце (рис. 2).

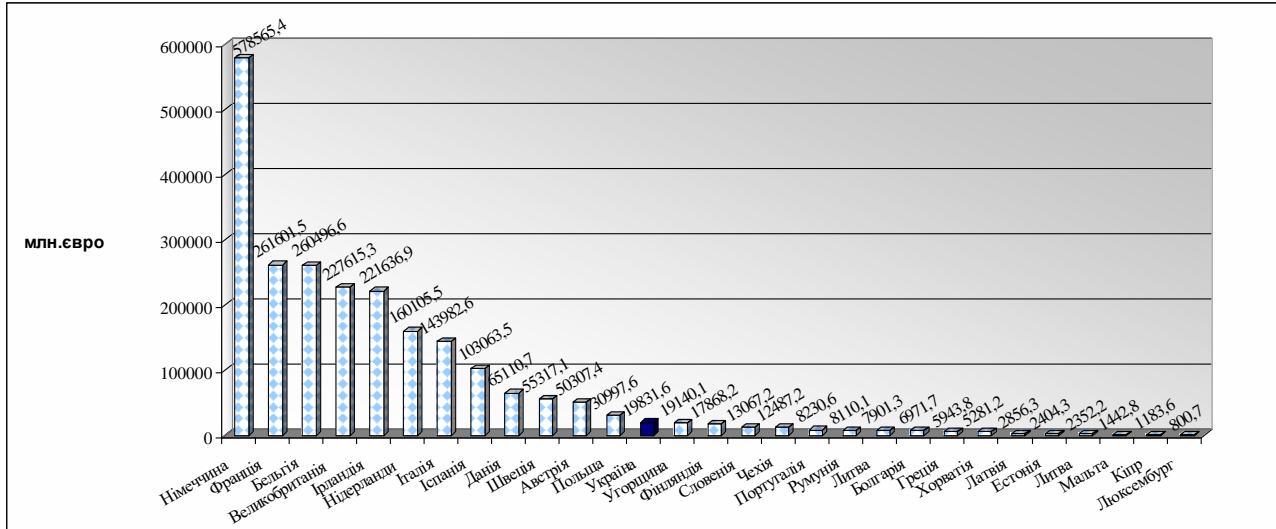

Рис. 1 – Обсяги експорту хімічної продукції України і країн ЄС сумарно за період 2010-2017рр., млн. євро [1, 28]

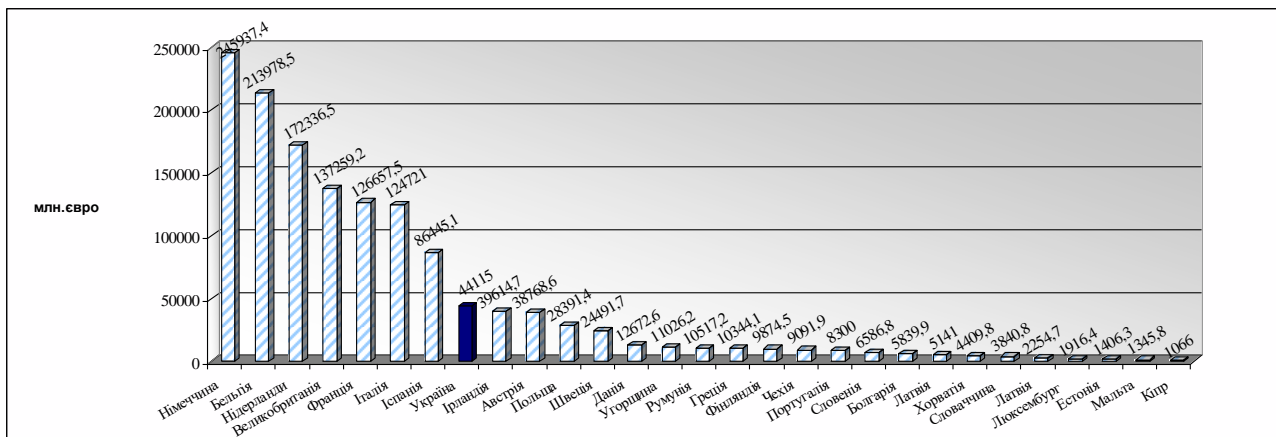

Рис. 2 – Обсяги імпорту хімічної продукції України і країн ЄС сумарно за період 2010-2017рр., млн. євро [1, 28]

Якщо розглядати революційні події в Україні кінця 2013р. – початку 2014р. як точку колосальних змін країни в політичному, економічному, територіальному сенсі, то до 2014р. рейтингові позиції України демонстрували сталість функціонування хімічної галузі; 2014р. був переламний, коли стрімко погіршувалась внутрішньоекономічна ситуація, але виробники ще були пов'язані попередніми контрактами, а з 2015р. рейтингові позиції України за обома показниками погіршилися (рис. 3). За досліджуваний період в динаміці рейтингової оцінки експорту продукції хімічної промисловості України можна визначити 2 позитивні моменти: в 2011р. за обсягами експорту хімічної продукції Україні вдалося піднятися на 1 крок у списку, а у 2017р., в умовах кризи, вітчизняним хімічним підприємствам вдалося пристосуватися та стабілізувати ситуацію.

В цілому за період 2010-2017рр. спостерігаємо негативну тенденцію втрати позицій хімічної галузі на зовнішніх ринках, що також характерно для більшості галузей переробної промисловості України. Це пов'язано з тим, що частина підприємств хімічної галузі залишились в анексованому Криму, частина були зруйновані на Донбасі, ті, українські підприємства, що залишились, втратили

зв'язки з ресурсними базами та взаємопов'язаними виробництвами на непідконтрольній території. Суттєво погіршилась ситуація в хімічній промисловості також через зростання ціни енергоносіїв, які одночасно є й сировиною для багатьох видів хімічної продукції, і в першу чергу для виробництва добрив.

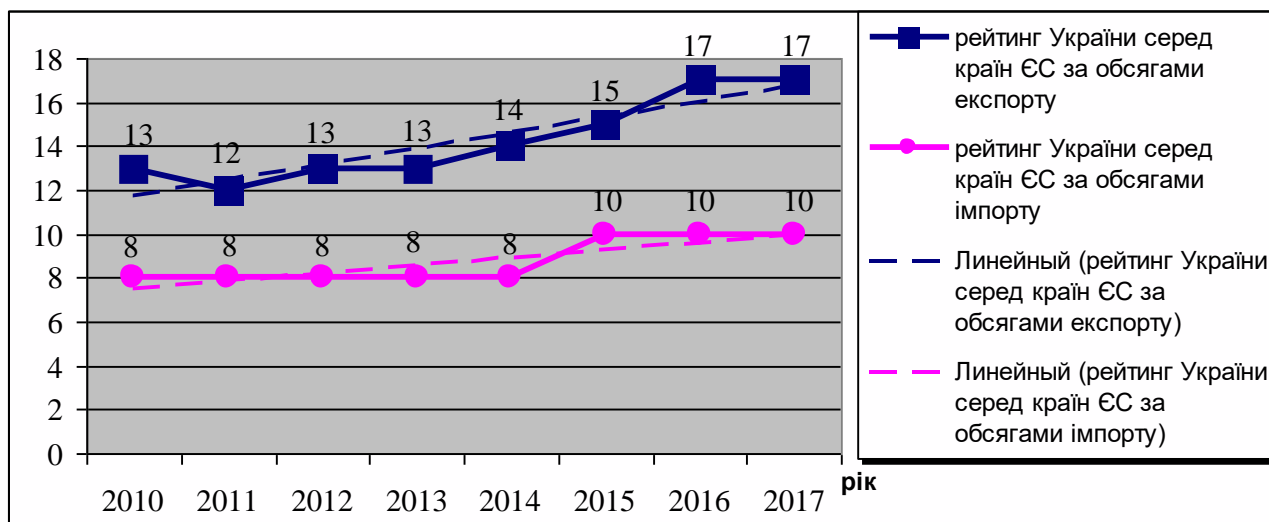

Рис. 3 – Місце України серед країн ЄС за обсягами експорту/імпорту хімічної продукції в період 2010-2017рр., млн. євро [1, 28]

На рис. 4 представлена динаміка експорту хімічної продукції з України та імпорту хімічних продуктів в Україну, а також частка хімічної індустрії в загальному обсязі експорту/імпорту країни.

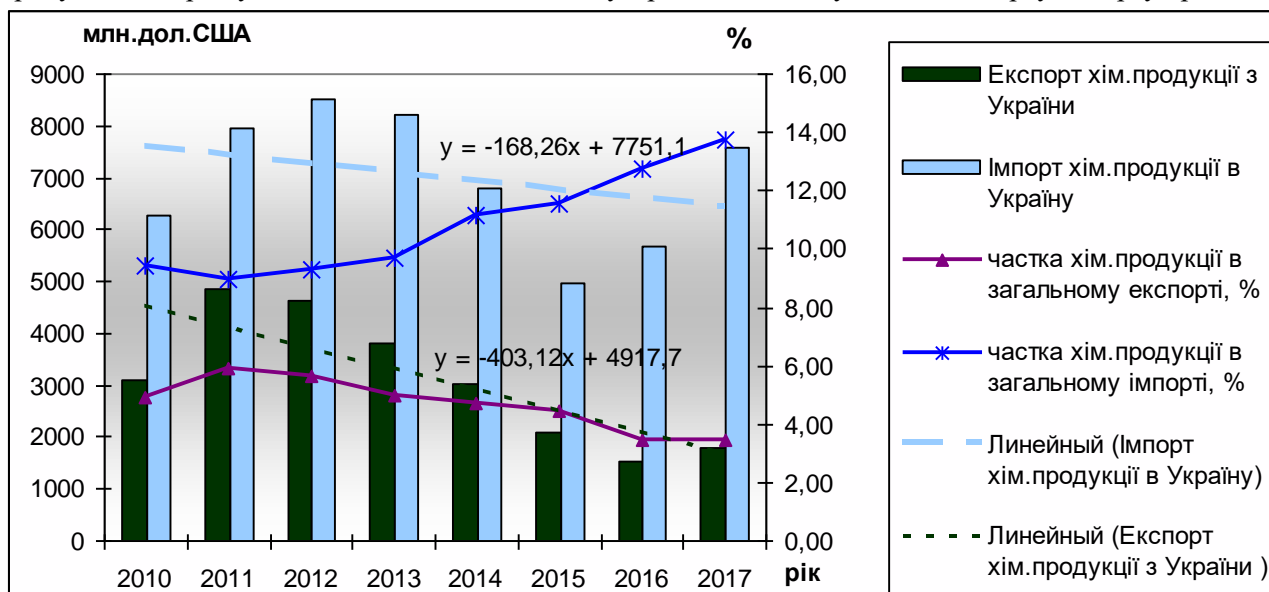

Рис. 4. – Зовнішня торгівля України хімічною продукцією [28]

Лінійна швидкість зменшення експорту хімічної продукції становить 403,1 млн.дол.США на рік, а зменшення імпорту хімічних продуктів відбувається зі швидкістю 168,3 млн.дол.США на рік. Побудована діаграма наочно демонструє, як іноземні виробники хімічної продукції займають на українському ринку ніші (2015-2017рр.), в той час, коли вітчизняна хімічна промисловість “здає” свої позиції. (2014-2016рр.). В 2011-2016рр. спостерігаємо поступове зменшення частки хімічної продукції в загальному експорті, одночасно частка хімічної продукції в загальному імпорті з 2011р. неухильно зростала.

Інтеграція України у світовий економічний простір обумовлює вплив змін світового ринку хімічної продукції на вітчизняне виробництво. А зміни в світовій хімічній індустрії за останні роки відбуваються радикальні. В 2015р. спостерігався сплеск трансформацій конкурентного середовища на світовому ринку хімічної продукції. Кризовий стан економіки України, її інвестиційна непривабливість та застаріла технологічна база великих підприємств, - все це створює суттєві перешкоди для активізації дій вітчизняних хімічних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

В 2018р. виробництво хімічних продуктів – основної хімії та фармацевтичних препаратів в сукупності займають сьоме місце у складі промисловості України за обсягом реалізованої продукції після постачання енергоносіїв, виробництва харчових продуктів, металургії, добувної промисловості, машинобудування, виробництва коксу на нафтопереробки. Впродовж 2010-2018рр. частка хімічної продукції, в т.ч. основної хімії та фармпрепаратів, в загальному обсягу реалізації промислової продукції зростала у 2011, 2012, 2015, 2018 роках, зменшувалась у 2013, 2014, 2016, 2017 роках. В 2014р., першому році з початку економічної кризи, питома вага основної хімії зменшилась, а реалізація фармацевтичної продукції з 2011 року продовжила зростати аж до 2016 року (рис. 4).

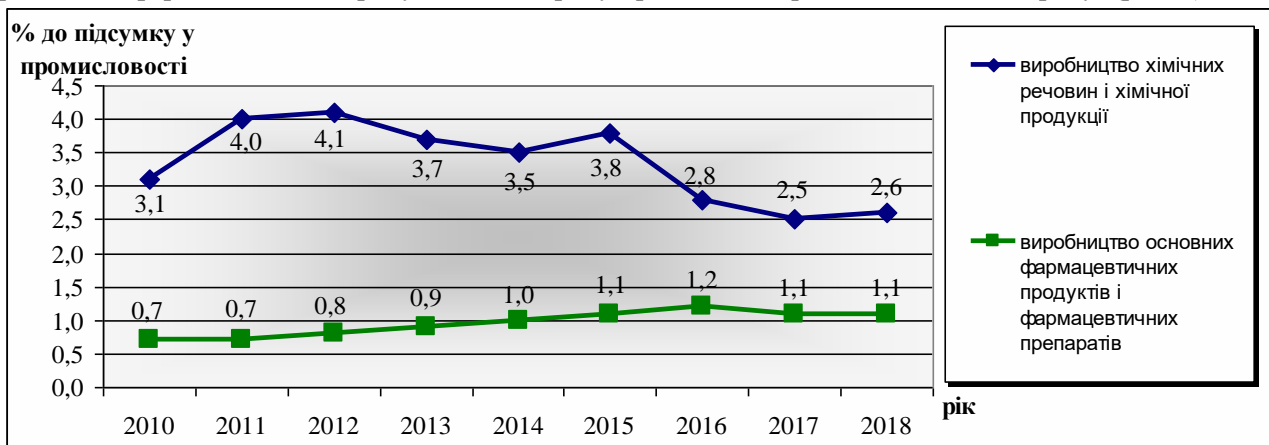

Рис. 5 – Питома вага продукції хімічної індустрії в структурі промисловості України [3]

За досліджуваний період поступово змінювалась структура виробництва хімічної продукції: з 2011р. зменшувалась питома вага основної хімії, але зростала частка фармацевтичних продуктів. В 2018р. в порівнянні з 2017р. частка фармацевтичних продуктів незначно зменшилась, а питома вага виробництва основної хімічної продукції зросла (рис. 5).

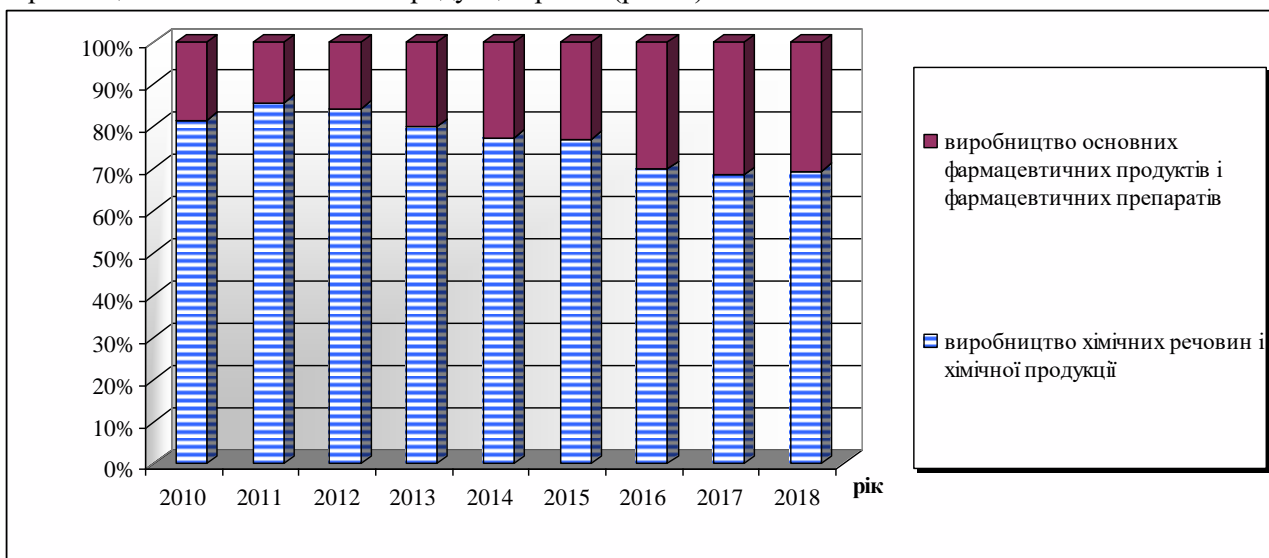

Рис. 6 – Структура хімічної індустрії в Україні в період 2010-2018рр. [3]

Якщо порівнювати динаміку ВВП та обсягів реалізації продукції хімічної індустрії, можна визначити системні зміни, які обумовлені умовами функціонування господарюючих суб'єктів в Україні, та внутрішньогалузеві зміни, які обумовлені специфікою галузі та змінами кон'юнктури на світовому ринку хімічної продукції (рис. 6).

Позитивна динаміка ВВП (у фактичних цінах) та обсягу реалізації продукції хімічної галузі в Україні за період 2010-2018рр. пояснюється в першу чергу зростанням загального рівня цін в економіці країни. З 2014р., з початку кризи, ВВП країни показує оптимістичне зростання, в той час коли багато підприємств зазнають труднощів, працюють неповну робочу неділю, простоюють, а малі підприємства взагалі закриваються. Позитивна динаміка реалізації продукції хімічної галузі в ці роки (і це при тому, що частину хімічних підприємств Україна втратила в 2014р.) також свідчить про те, що темпи зростання цін перевищують швидкість змінювання реальних обсягів виробництва, які суттєво скоротились за цей час. Найбільш адекватно зміну ситуації характеризує відносний показник питомої ваги хімічної галузі у ВВП, який демонструє стрімке падіння з 2015р. (рис.7.). Але в 2018р. в порівнянні з 2017р. темп падіння даного показника значно зменшився, що ілюструє певну стабілізацію в галузі. В цілому негативний тренд даного показника свідчить про зменшення ролі хімічної індустрії у вітчизняній економіці. А враховуючи значні обсяги хімічної та фармацевтичної продукції, які країна придбає за кордоном, можливо собі уявити, яку кількість робочих місць ми втрачаємо.

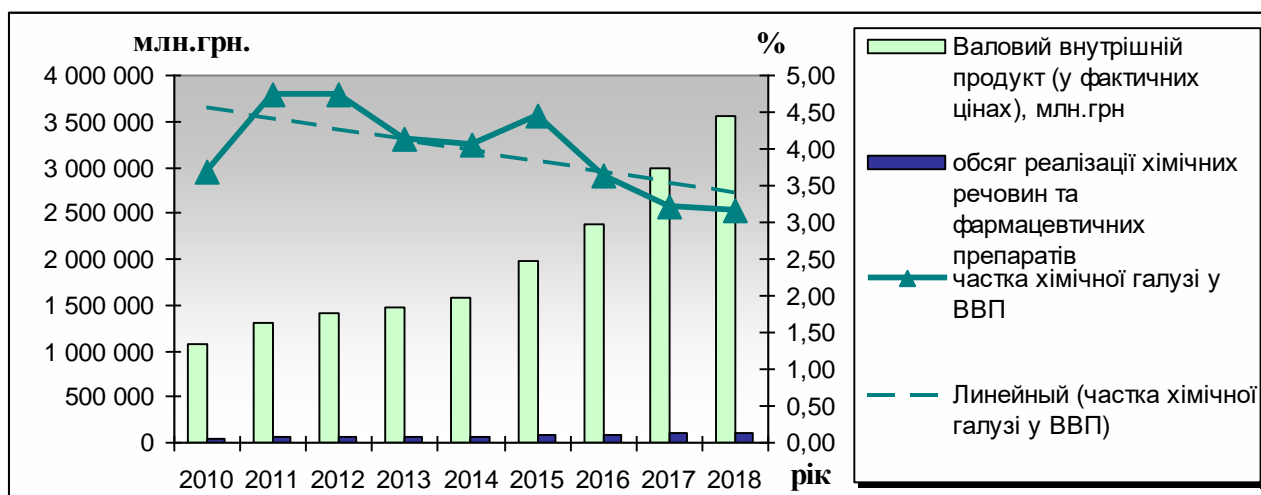

Рис. 7. – Динаміка обсягів реалізації хімічної продукції та ВВП України [28]

В регіональному розрізі найбільш чутливими до зміни кон'юнктури на ринках хімічної продукції будуть ті регіони, де найбільша концентрація хімічних виробництв. В 2017р. в Україні питома вага хімічної індустрії найбільша в Дніпропетровській області (26,81%), а найменша – у Чернівецькій області (0,16%). Якщо порівняти реалізацію продукції основної хімії в 2013 та 2017 роках, найбільш суттєві зміни відбулись в Донецькій та Луганській областях - через зруйнування підприємств на Донбасі обсяги реалізації хімічної продукції зменшились, знизилась також обсяги реалізації хімічної продукції в Одеській області, значно збільшились обсяги реалізації Дніпропетровської та Івано-Франківської областей (рис. 8).

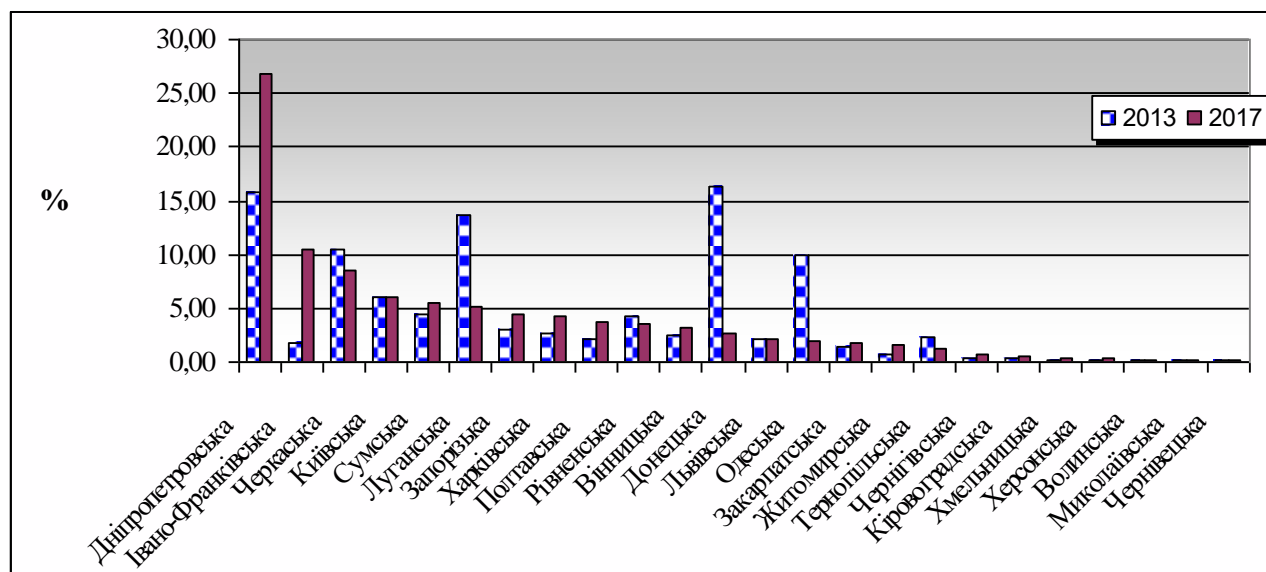

Рис. 8 – Частка регіонів України в обсязі реалізації продукції основної хімії в 2013 та 2017 роках [4-28]

В порівнянні з до кризовим 2013р. у 2017р. лише в чотирьох регіонах обсяг реалізації продукції хімічної галузі суттєво зменшився: у Донецькій (-77,1%), Одеській (-72,6%), Луганській (-49,2%) та Тернопільській (-21,3%) областях. В інших регіонах країни обсяги реалізації хімічної продукції зросли. [30]. Лідером серед регіонів за реалізацією хімічної продукції була Івано-Франківська область, де приріст становив 690,2%!

Таблиця 1

Основні показники роботи підприємств хімічної індустрії з виробництво хімічних речовин і хімічної продукції у 2013 та 2015 роках [29]

	Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції			
	2013	2015	Відхилення	
			абсолют.	віднос.,%
Кількість підприємств	1502	1382	-120	-7,99
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн.грн	52099,1	68010,1	15911	30,54
у % до загального обсягу у промисловості	3,8	3,8	0	...
Індекси промислової продукції, % до 2010 року	98,9	72	-26,9	...
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн.грн	3593	1680	-1913	-53,24
у % до загального обсягу у промисловості	3,4	1,9	-1,5	...
Індекси капітальних інвестицій, % до 2010 року	86,3	42,9	-43,4	-50,29
Основні засоби (у фактичних цінах, на кінець року), млн.грн	49432	51856	2424	4,90
Ступінь зносу основних засобів, %	56	55,7	-0,3	...
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	82	62	-20	-24,39
у % до загальної кількості працівників у промисловості	3,1	3	-0,1	...
Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника, грн	3630	4988	1358	37,41
Фінансовий результат до оподаткування, млн.грн	-8082	-34300	-26218	324,40
Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, %	36,3	25,1	-11,2	-30,85
Рентабельність операційної діяльності, %	-8,2	-14,9	-6,7	...

В першу п'ятірку за величиною приросту також входять: Херсонська (+300,2%), Чернігівська (+220,3%), Житомирська (+210,;%) та Волинська (+186%) області [4-28].

Для того, щоб проаналізувати, як хімічна галузь реагувала на економічну кризу, яка триває з 2014р., порівняємо основні показники роботи підприємств хімічної галузі в докризовому 2013 році та другому з початку кризи 2015 році (табл. 1, 2).

Таблиця 2

Основні показники роботи підприємств хімічної індустрії з виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів у 2013 та 2015 роках [29]

	Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів			
	2013	2015	Відхилення	
			абсолют.	віднос.,%
Кількість підприємств	248	229	-19	-7,66
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн.грн	12215	20295,8	8080,8	66,15
у % до загального обсягу у промисловості	0,9	1,1	0,2	...
Індекси промислової продукції, % до 2010 року	118,2	111,2	-7	...
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн.грн	1073	1623	550	51,26
у % до загального обсягу у промисловості	1	1,8	0,8	...
Індекси капітальних інвестицій, % до 2010 року	137,8	150,1	12,3	8,93
Основні засоби (у фактичних цінах, на кінець року), млн.грн	7296	11639	4343	59,53
Ступінь зносу основних засобів, %	43,6	46	2,4	...
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	21	21	0	0,00
у % до загальної кількості працівників у промисловості	0,8	1	0,2	...
Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника, грн	5422	8254	2832	52,23
Фінансовий результат до оподаткування, млн.грн	1422,9	2050,3	627,4	44,09
Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, %	32,5	23,7	-8,8	-27,08
Рентабельність операційної діяльності, %	15,2	17,2	2	...

З наведених показників роботи підприємств хімічної індустрії в Україні частина погіршилась, інші – покращились, але і в цьому покращенні не все так однозначно. Кількість підприємств з виробництва основних хімічних речовин зменшилась на 120 одиниць (або на 8%), а з виробництва фармпрепаратів зменшилась на 19 одиниць (або на 7,7%).

Через зменшення кількості підприємств та зниження фізичних обсягів реалізації, в перш чергу з-за політичної заборони торгівлі з Росією, майже на чверть скоротилась чисельності зайнятого у виробництві основних хімічних продуктів персоналу: з 82 до 62 тис.осіб, внаслідок чого робочі місця втратили 20 тис.осіб. Загальним спадом в економіці пояснюється незначна зміна питомої ваги зайнятих у хімічному виробництві до загальної кількості працівників у промисловості: частка штатних робітників на хімічних підприємствах у загальній кількості працівників у промисловості скоротилась на 0,1%. Чисельність персоналу фармацевтичних виробництв не змінилась, очевидно, при зростаючому попиті на лікарські засоби діючі підприємства розширялись і, відповідно, збільшували попит на робочу силу. В деяких випадках заборона торгівлі з РФ вимушувала вітчизняні фармпідприємства налагоджувати власне виробництво тих препаратів, які вони закуповували у Росії. Питома вага зайнятих у фармацевтичному виробництві відносно зайнятих в промисловості збільшилась на 0,2%.

Зростання цін на сировину, матеріали та енергоносії спричинили суттєве збільшення обсягів реалізованої промислової продукції: основної хімії на 15911 млн.грн. (або на 30,5%), а фармпрепаратів – на 8080,8 млн.грн. (або на 66,1%). При цьому питома вага обсягу реалізованої промислової продукції основної хімії залишилась незмінною (3,8%), а фармацевтичних препаратів зросла з 0,9% до 1,1%. Доказом домінуючого впливу інфляції на величину реалізованої продукції є змінювання показника “Індекси промислової продукції, % до 2010 року” за той же період.

Співвідношення обсягу виробництва у 2015р. до 2010р. в порівнянні з 2013р. до 2010р. значно погіршилось у виробництві основних хімічних речовин: індекс впав на 26,9%, а у виробництві фармпрепаратів індекс знизився на 7%.

Хімічні підприємства придбали основні засоби в 2015р. на 2424 млн.грн. (або на 4,9%) у виробництві основної хімії та на 4343 млн.грн. (або на 59,5%) у виробництві фармпрепаратів. Викликає занепокоєння той факт, що ступінь зносу основних засобів у виробництві основних хімічних речовин перевищує критичний норматив (50%), за яким у геометричній прогресії зростає ймовірність відмов технологічного обладнання, техногенних аварій та небезпечне забруднення навколишнього середовища отруйними речовинами. Так в 2013р. ступінь зносу основних засобів на хімічних підприємствах становила 56%, а в 2015р. – 55,7%. У виробництві фармпрепаратів, не дивлячись на суттєве зростання вартості основних засобів, їх знос, навпаки, зріс з 43,6% у 2013р. до 46% у 2015р. Скоріш за все, українські фармацевтичні компанії, як і багато інших виробників промислової продукції, за відсутністю достатньої кількості коштів, придбають обладнання на вторинному ринку, так званий технічний секонд-хенд.

Початок озброєного конфлікту на Сході країни та анексія Криму значно погіршили інвестиційний клімат в Україні, тому цілком закономірно, що в 2015р. в порівнянні з 2013р. капітальні інвестиції (у фактичних цінах) в підприємства основної хімії скоротились на -1913 млн.грн. (або -53,2%). У виробництві фармацевтичних препаратів, навпаки, капітальні інвестиції зросли на 550 млн.грн. або на 51,3%. Зростання привабливості підгалузі для інвесторів можна пояснити зростаючим попитом на фармпрепарати для армії та добровільних батальйонів, які забезпечували волонтери.

Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника зростала в цілому по країні через зростання мінімальної зарплати: в хімічному виробництві з 3630 грн. до 4988 грн. на місяць, тобто на 1358 грн. або на 37,4%, ще більше зростання відбулось у фармацевтичному виробництві: з 5422 грн. до 8254 грн. на місяць, тобто на 2832 грн. або на 52,2%. Але в порівнянні із заробітними платами в країнах Європи, до стандартів якої ми прагнемо, доходи хіміків залишаються дуже низькими.

Негаразди в економіці відобразились на фінансових результатах діяльності підприємств. Фінансовий результат до оподаткування значно погіршився у виробників основної хімічної продукції: якщо у 2013р. вони отримували збиток в розмірі 8082 млн.грн., то у 2015р. величина збитку зросла на 26218 млн. грн. (на 324%) і досягла 34300 млн.грн. Зовсім інша ситуація склалась у фармвиробників: їх фінансовий результат у 2013р. становив 1422,9 млн.грн. а в 2015р. прибуток зріс на 627,4 млн.грн. (або на 44,1%) і досяг 2050,3 млн.грн.

За рахунок підприємств, які були ліквідовані, частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, зменшилась з 36,3% до 25,1% серед виробників основної хімічної продукції, та з 32,5% до 23,7% серед виробників фармпрепаратів.

Рентабельність операційної діяльності залишається від'ємною у виробництві хімічних речовин, до того ж цей показник майже вдвічі погіршився: -8,2% у 2013р. до -14,9% у 2015р. А в фармацевтичному виробництві ситуація зовсім інша – фармвиробництво має позитивне значення рентабельності і вона зростає: з 15,2% у 2013р. до 17,2% у 2015р.

Висновки і пропозиції. У цілому за аналізований період найважчим для промисловості в цілому і для хімічної індустрії зокрема був 2014 рік. З початком економічної кризи в країні спостерігається тенденція погіршення основних показників діяльності, що суттєво відкидає галузь у розвитку назад.

Основні проблеми, що сьогодні гальмують розвиток: нестабільна загальна економічна та політична ситуація в країні; нестійкий фінансовий стан, висока частка збиткових підприємств, від'ємна рентабельність виробництва основних хімічних речовин; незначна частка хімічного виробництва в структурі промисловості; основним джерелом фінансування інноваційного розвитку є власні кошти підприємств; різні стандарти, екологічні характеристики; висока ресурсо- та енергомісткість хімічної продукції; низькі темпи розробки, освоєння і випуску нової продукції; низький рівень платоспроможного попиту на внутрішньому ринку; відтік висококваліфікованих кадрів з галузі через трудову міграцію.

Перспективи розвитку хімічної галузі пов'язані з: поліпшенням структури ресурсного

потенціалу хімічних підприємств, приведенням її у відповідність до вимог часу; підвищенням інноваційної активності та інвестиційної привабливості; необхідністю державного стимулювання процесу технічного та технологічного оновлення виробничих фондів та інноваційної активності; підйомом рівня механізації й автоматизації всіх стадій виробничого процесу; реконструкцією ряду хімічних підприємств і закриттям нерентабельних і збиткових підприємств.

Джерела та література

1. Annual detailed enterprise statistics for industry
URL:<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (дата звернення: 21.11.2019).
2. Ішук С. О., Л. Созанський Л. Й., Коваль Л. П., Ляховська О. Виклики та перспективи розвитку хімічних виробництв у регіонах України: наукове видання НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долинського Національної академії наук України»; Львів, 2018. –91 с.
3. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010-2018 роках). Державна служба статистики України. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення: 01.06.2019). (дата звернення 22.11.2019).
4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Вінницькій області
URL:<http://www.vn.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області: URL:
<http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
6. Офіційний сайт Головного управління статистики у Дніпропетровській області: URL:
<http://www.dnoprstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
7. Офіційний сайт Головного управління статистики у Донецькій області: URL:
<http://www.donetskstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
8. Офіційний сайт Головного управління статистики у Житомирській області: URL:
<http://www.zt.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
9. Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області: URL:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
10. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області: URL:
<http://www.zp.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
11. Офіційний сайт Головного управління статистики у Івано-Франківській області: [URL:
<http://www.ifstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
12. Офіційний сайт Головного управління статистики у Київській області URL:
<http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content> (дата звернення 21.11.2019).
13. Офіційний сайт Головного управління статистики у Кіровоградській області: URL:
<http://www.kr.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
14. Офіційний сайт Головного управління статистики у Луганській області: URL:
<http://www.lg.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
15. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області: URL:
<http://www.lv.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
16. Офіційний сайт Головного управління статистики у Миколаївській області: URL:
<http://www.mk.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
17. Офіційний сайт Головного управління статистики у Одеській області: URL:
<http://www.od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
18. Офіційний сайт Головного управління статистики у Полтавській області: URL: <http://pl.ukrstat.gov.ua>
19. Офіційний сайт Головного управління статистики у Рівненській області: URL:
<http://www.rv.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
20. Офіційний сайт Головного управління статистики у Сумській області: URL: <http://sumy.ukrstat.gov.ua>
(дата звернення 21.11.2019).
21. Офіційний сайт Головного управління статистики у Тернопільській області: URL:
<http://www.te.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
22. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області: URL:
<http://www.kh.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
23. Офіційний сайт Головного управління статистики у Херсонській області: URL:
<http://www.ks.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
24. Офіційний сайт Головного управління статистики у Хмельницькій області: URL:
<http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm> (дата звернення 21.11.2019).
25. Офіційний сайт Головного управління статистики у Черкаській області: URL:
<http://www.ck.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).

26. Офіційний сайт Головного управління статистики у Чернівецькій області: URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
27. Офіційний сайт Головного управління статистики у Чернігівській області: [URL: <http://www.chernigivstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
28. Офіційний сайт Державної служби статистики України – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
29. Промисловість України у 2011–2015 роках: Статистичний збірник. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення 25.11.2019).
30. Статистичний щорічник України за 2017 рік. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення 25.11.2019).

References

1. Annual detailed enterprise statistics for industry. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (accessed 21 November 2019).
2. Ishchuk S.O., Sozanskyi L.Y., Koval L.P., Liakhovska O.V. (2018). Vyklyky ta perspektyvy rozvytku khimichnykh vyrobnytstv u rehionakh Ukrainy: naukove vydannia [Challenges and prospects for the development of chemical production in the regions of Ukraine: scientific publication]. Lviv, Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Obsiah realizovanoi promyslovoi produktsii (tovariv, posluh) za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010-2018 rokakh). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 22 November 2019).
4. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Vinnytskii oblasti. URL: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
5. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti: URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
6. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Dnipropetrovskii oblasti: URL: <http://www.dnestrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
7. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Donetskii oblasti: URL: <http://www.donetskstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
8. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Zhytomyrskii oblasti: URL: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua> ((accessed 22 November 2019).
9. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Zakarpatskii oblasti: URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
10. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti: URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
11. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Ivano-Frankivskii oblasti: [URL: <http://www.ifstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
12. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Kyivskii oblasti URL: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content> (accessed 22 November 2019).
13. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Kirovohradskii oblasti: URL: <http://www.kr.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
14. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Luhanskii oblasti: URL: <http://www.lg.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.11.2019).
15. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Lvivskii oblasti: URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
16. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Mykolaiivskii oblasti: URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
17. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Odeskii oblasti: URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
18. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Poltavskii oblasti: URL: <http://pl.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
19. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Rivnenskii oblasti: URL: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
20. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Sumskii oblasti: URL: <http://sumy.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).
21. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Ternopilskii oblasti: URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua>

(accessed 22 November 2019).

22. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti: URL: <http://www.kh.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).

23. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Khersonskii oblasti: URL: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).

24. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Khmelnytskii oblasti: URL: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/index.htm> (accessed 22 November 2019).

25. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Cherkaskii oblasti: URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).

26. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Cherkaskii oblasti: URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).

27. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Chernihivskii oblasti: [URL: <http://www.chernigivstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).

28. Офіційний сайт Державної служби статистики України – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2019).

29. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) Promyslovist Ukrainy u 2011–2015 rokakh: Statystychnyi zbirnyk. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.06.2019). (accessed 21 November 2019).

30. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy (2017). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (accessed 25 November 2019).

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

РОЗДІЛ III

Економіка та управління підприємствами

УДК 334.72:005.95]:005.336.2

Ліпич Любов,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0002-9059-7271
e-mail: lglipych@gmail.com

Хілуха Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства;
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0002-12287171
e-mail: lglipych@gmail.com

Кушнір Мирослава,
кандидат економічних наук, ст. викладач,
Український католицький університет,
кафедра прикладної економіки та бізнесу;
м. Львів, ORCID ID 0000-0002-4441-4278
e-mail: lglipych@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-55-61>

КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

У статті обґрунтовано, що управління компетентністю – це сукупність заходів, що виконуються на підприємстві та спрямовані на виявлення, придбання, розвиток та збереження тих компетентностей працівників, які дозволяють досягти стратегічних цілей підприємства. Воно сприймається як частина управління людськими ресурсами, яке, в свою чергу, є частиною управління бізнесом. Оскільки очікується, що компетентності забезпечать підприємству отримання конкурентної переваги в результаті створення доданої вартості, виправдано орієнтуватися в управлінні персоналом на стратегічний підхід. Доведено, що першочерговою метою стратегічного управління людськими ресурсами є визначення напрямів та способів використання людських ресурсів для досягнення цілей підприємства.

Ключові слова: компетентності, управління людськими ресурсами, стратегічне управління, управління бізнесом, конкурентна перевага.

Липич Любов,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинской,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности,
г. Луцк

Хилуха Оксана,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинской,

кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
г. Луцьк

Кушнір Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Український католицький університет,
кафедра прикладної економіки та бізнесу,
г. Львів

КОМПЕТЕНТНОСТІ І УПРАВЛІННЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ

В статті обґрунтовано, що управління компетентністю - це сукупність заходів, виконуваних на підприємстві і направлених на виявлення, придбання, розвиток і збереження тих компетенцій працівників, які дозволяють досягти стратегічних цілей підприємства. Воно сприймається як частина управління людськими ресурсами, яке, в свою чергу, є частиною управління бізнесом. Оскільки очікується, що компетентності забезпечать підприємству отримання конкурентного переваги в результаті створення доданої вартості, оправдано орієнтуватися в управлінні персоналом на стратегічний підхід. Доведено, що першочерговою метою стратегічного управління людськими ресурсами є визначення напрямків і способів використання людських ресурсів для досягнення цілей підприємства.

Ключові слова: компетентності, управління людськими ресурсами, стратегічне управління, управління бізнесом, конкурентне переваги.

Lipych Lubov,
doctor of economics, professor,
East-European National University of Lesya Ukrainka,
Department of Economics, Security and Innovation,
Lutsk

Khilukha Oksana.
Candidate of Sciences (Economics), associate professor,
East-European National University of Lesya Ukrainka,
Department of Economics, Security and Innovation of the enterprise,
Lutsk

Kushnir Myroslava,
Candidate of Sciences (Economics), associate professor,
Ukrainian Catholic University
Department of Applied Economics and Business,
Lviv

HUMAN RESOURCES COMPETENCE AND MANAGEMENT

The development of a market economy has changed the requirements for the basic characteristics of staff, has increased the value of creative attitude to work and high professionalism of personnel. Thus, the issues of personnel management and its competence are considered as priority directions in improving the system of general management of the enterprise.

It is substantiated that competence management is a set of measures performed at the enterprise aimed at identifying, acquiring, developing and maintaining those competencies of employees, which allow to achieve the strategic goals of the enterprise.

Competence management is perceived as part of human resource management, which in turn is a part of business management. So, we can talk about enterprise management based on competencies when the set of competencies used in human resource management contributes to achieving the expected results of the enterprise. Human resources management is understood as a set of personnel-related activities aimed at achieving the goals of the enterprise and meeting the needs (development) of employees. The main goal of human resources management is to help the company gain competitive advantage through the success of its employees. As competencies are expected to provide

an enterprise with a competitive advantage as a result of value added, it is justified to focus on a strategic approach in personnel management. Strategic human resource management is envisaged to include decisions and actions that address employees, which in the future guide staff activities to the success of the enterprise. The primary objective of strategic human resource management is to identify areas and ways to use human resources to achieve the goals of the enterprise.

Keywords: competencies, human resource management, strategic management, business management, competitive advantage.

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки вносить докорінні зміни в концепцію стратегічного управління людськими ресурсами, у вибір засобів і методів практичної реалізації завдань щодо підвищення ефективності виробництва організації та її конкурентоспроможності. Інноваційний характер виробничих процесів, їх висока науко місткість, пріоритетність питань якості продукції змінили вимоги до основних характеристик персоналу, підвищили значущість творчого ставлення до праці та високого професіоналізму кадрів. Таким чином, питання управління персоналом та його компетентність розглядаються як пріоритетні напрями в удосконаленні системи загального менеджменту підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні науковці все частіше звертаються до вивчення й аналізу компетентностей в управлінні персоналом. Основи теорії компетентностей були закладені в працях зарубіжних учених: І. Ансоффа, М. Бомензата, В. Врума, Г.Г. Десса, К. Діврі, Г. Коннака, В. Макелвіла, Е. Персе, К.К. Прахалада, Дж.С. Пікена, Г. Тетенбаума, А. Торра, Фрідріха фон Хайєка, Г. Хемел, О. Ванькової, С.В. Шекшня. Вітчизняні науковці (А.Я. Кібанов, А.П. Наливайко, В.І. Маслов, О.Г.Мендрул та інші) також активно досліджують цю проблематику. Велике практичне значення зовнішніх, внутрішніх і внутрішньо особистісних чинників, що впливають на управління розвитком персоналу та прийняття на цій основі оптимальних управлінських рішень у сфері стратегічного управління підприємством зумовлюють дослідження ролі компетентностей в системі загального менеджменту організації

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні взаємозв'язку компетентностей та управління людськими ресурсами, стратегічного управління для визначення напрямів та способів їх ефективного використання.

Виклад основного матеріалу. Як в науковій літературі, так і в практичній діяльності компетентності пов'язують з управлінням, зокрема можна зустріти такі фразеологічні терміни, як: управління компетентностями, управління на основі компетентностей, управління підприємством, засноване на компетентностях, управління людськими ресурсами на основі компетентностей тощо. З огляду на те, що компетентності на підприємстві використовуються з певною метою, важливо зрозуміти, що ми маємо на увазі під різними колокалітетами компетентностей та управління.

Літературні посилання, що містяться в цій роботі, були відібрані спеціально, щоб показати, чому існує потреба в точності, коли ми говоримо про компетентності та управління. Ми розглядаємо проблему з точки зору науки про управління.

М. Хомер (Homer M.) пояснює концепцію управління компетентностями як ключовий процес, який забезпечує індивідуальні та організаційні навчальні програми пов'язані з бізнес-цілями. Звідси випливає, що компетентності підпорядковані бізнес-цілям, а управління ними полягає лише у виборі і компонуванні, тих, що необхідні для досягнення бізнес-цілей, відповідно працівників та самого підприємства. Тобто управління компетентностями ототожнюється з навчанням працівників. Таке міркування здається неправильним, оскільки управління та розвиток - це дві різні речі [1].

Н. Гангані (N. Gangani) та інші підтримують подібний підхід у тому сенсі, що вони поєднують управління компетентностями та стратегічне управління бізнесом. Вони вважають, що необхідність впровадження стратегії, заснованої на компетентностях, повинна впливати із стратегічної потреби бізнесу. Впровадження успішних моделей компетентностей має бути тісно пов'язане з бізнес-стратегією, щоб забезпечити підприємству стабільний розвиток, а не просто відображати минулі успіхи [2]. З ними погоджуються Г. Кейпс і П. Базіца (G. Caprese і P. Bazzica). У той же час вони стверджують, що взаємозв'язок компетентностей та стратегії підприємства давно існує, незалежно від того, чи передбачається, що компетентності повинні формувати стратегію чи стратегія компетентності. Крім того, Г. Кейпс та П. Базіца зазначають, що з етимологічної точки зору термін

компетентність походить від слова "конкурувати", що означає бути конкурентоспроможним. Тому завданням підприємства в галузі управління компетентностями повинно бути використання здібностей персоналу таким чином, щоб створювати синергійний ефект від використання ділових якостей кожного працівника. Як результат, управління компетентностями вимагає використання різноманітних методів та інструментів, які дозволяють якісно та кількісно оцінити їх. Крім того, управління компетентностями має імплементуватися в усі процеси розробки та впровадження продуктів та послуг. [3]. З цієї точки зору управління компетентностями можна розглядати як частину стратегічного управління підприємством, а точніше - стратегічне управління на основі компетентностей. Але, мабуть, одна з слабких позицій такого підходу полягає в тому, що тут більше уваги зосереджено на самих компетентностях, ніж на людях, яким вони притаманні. На практиці це знижує успішність та ефективність діяльності, оскільки відокремити персонал від людського капіталу неможливо.

Деякі автори розглядаючи дефініцію компетентностей у контексті управління розвитком персоналу зорієнтовані на працівників, котрі забезпечують позитивний результат [4]. У цьому випадку управління компетентностями, як правило, є компонентом розвитку людських ресурсів (human resources development), а деякі навіть розглядають його як самостійний предмет теоретичних та практичних досліджень.

М. Ф. Ван Ассен (M.F. Van Assen) намагається поєднати описані вище підходи. З його точки зору, управління компетентностями (у своїй роботі він називає компетентністю все те, що відповідає українському терміну кваліфікація) включає інтегроване стратегічне, організаційне та індивідуальне управління компетентностями. Організаційні компетентності, які складають основу для ключових компетентностей, ґрунтуються на індивідуальних компетентностях і навпаки. Для М.Ф. Ван Ассена основне питання в управлінні компетентностями - це здатність вчитися, навчатися та перенавчатися на всіх організаційних рівнях [5]. Таким чином, в поле його зору попадають як стратегічні, так і тактичні питання розвитку персоналу.

Ф. Драганідіс та Г. Менцас (F. Draganidis і G. Mentzas) сприймають управління компетентностями (яке в оригінальній роботі трактується як управління кваліфікацією) як важливу складову управління знаннями, а система управління знаннями часто інтегрується із системою управління навчанням [6]. У цьому випадку управління компетентністю трактується як частина управління знаннями, яка є своєрідною новоствореною науковою дисципліною і, складовою організаційного навчання. Але тут виникає питання, чи доцільно сприймати управління компетентністю як елемент управління знаннями, і якщо так, то які ще елементи, крім управління компетентністю, складають управління знаннями? Більше того, який взаємозв'язок між управлінням компетентністю та системою організаційного навчання, згаданими цитованими авторами?

Деякі практики, обговорюючи управління компетентністю, безпосередньо посилаються на діяльність, пов'язану з людьми. Наприклад, в одному нафтохімічному управлінні компетентністю підприємства (яка трактувалась як управлінням кваліфікацією) було визначено як процес об'єднання компетентних кадрів, який супроводжується оцінкою та переоцінкою їх компетентностей, а також підтриманням їх належного рівня. Для цієї організації управління компетентностями є як системою, так і процесом розвитку та утримання компетентного персоналу, що включає оцінку ризику вжитих дій, підбір відповідних стандартів, застосування процесів і методів для забезпечення управління компетентністю, збереження бази даних, проведення перевірок, аудитів та оглядів систем, і надання зворотного зв'язку для її вдосконалення [7]. Це визначення свідчить про те, що управління компетентностями пов'язане з управлінням людськими ресурсами або є результатом цього управління, оскільки охоплює деякі стандартні під функції управління людськими ресурсами, такі як розвиток людських ресурсів, утримання в організації, оцінка, звітність про рівень ефективності тощо.

Д. Родрігес (D. Rodriguez) та інші у своєму підході до управління компетентностями також демонструють чітке спрямування на управління людськими ресурсами. На їхню думку, в минулому в організаціях працювали люди, які могли виконувати певний набір завдань, які, зазвичай, зосереджувались на технічних знаннях [8]. Традиційні стратегії відбору та розвитку на основі виду виконуваної роботи є менш гнучкими, ніж стратегії відбору та розвитку на основі компетентності. Орієнтуючись на повний спектр компетентностей або загальну оцінку працівника, акцент робиться

на його потенціалі, що працівник може вкласти в підприємство, а не на вимогах до роботи, вузько визначених видами завдань [8]. Це підхід, при якому персонал ототожнюється з людським капіталом, а діяльність, зорієнтована на його компетентності, тобто на них самих.

Поєднання управління компетентностями з управлінням людськими ресурсами спровокувало зацікавленість деяких учених їхнім зв'язком з управлінням бізнесом. Наприклад, Х.Нго (H. Ngo) та інші в одному зі своїх дослідницьких проєктів намагалися встановити взаємозв'язок між компетентностями в управлінні людськими ресурсами та результатами, отриманими підприємством. Виходячи з ресурсної перспективи та теорії конвергенції, очікувалося, що компетентності в управлінні персоналом будуть корелювати з високоефективною роботою, що, в свою чергу, сприяє досягненню підприємством позитивних результатів. Дослідження показали, що компетентності у галузі управління персоналом мають суттєвий та позитивний вплив на результати діяльності підприємства. Також доведено, що такий результат модерується з зовнішніми досягненням підприємства, в той час як не було встановлено, що певну роль в цьому процесі відіграє високоефективна система стимулювання праці [9].

Ряд авторів, чітко спрямовані на управління людськими ресурсами на основі компетентностей. Наприклад, В. Сінкевич (Ł. Sienkiewicz) вважає, що система управління людськими ресурсами на основі компетентностей - це сукупність узгоджених та взаємопов'язаних практик управління людськими ресурсами у всіх його сферах: від входження в організацію (наприклад, процеси прийняття на роботу та відбору, адаптація до роботи) через їх ефективне функціонування (наприклад, процеси періодичного оцінювання та мотивації), розвиток (наприклад, процеси навчання та розробки після тренінгу) до тих пір, поки працівники не залишать підприємство (наприклад, процеси дерекрутування та перенаправлення) [10]. Щоб зрозуміти цей підхід, необхідно уточнити, що таке управління людськими ресурсами.

Провівши огляд літератури, ми припустили, що управління людськими ресурсами - це сукупність академічних теорій, та ділових практик, спрямованих на вирішення теоретичних та практичних проблем управління працівниками підприємства. Концепція управління людськими ресурсами концентрує увагу на організації трьох видів процесів: набір персоналу (підбір і відбір), розвиток персоналу (навчання, мотиваційні системи оплати праці) та обмін персоналом (зовнішні та внутрішні міграції, пенсії тощо).

Сучасні форми управління людськими ресурсами на підприємстві пішли ще далі, трактуючи працівників як вартість саму по собі, здатну до швидкого і багатогранного розвитку, тому представляється доцільним визначити цей підхід як управління людським капіталом. Управління людським капіталом вища форма управління людськими ресурсами означає необхідність всебічного вивчення працівників бізнес-структур, включаючи поза професійні аспекти їхнього життя. Управління людським капіталом виходить за рамки конкретного підприємства і, таким чином, спонукає перетворенню традиційного суб'єкта господарювання у складну організаційну структуру. Організаційні зв'язки цієї структури визначають методи контактів персоналу бізнес-структури з внутрішнім і зовнішнім середовищем, а також можливості внутрішньої міграції працівників. Тобто, в цьому процесі вплив на людей як капітал трансформується в нову цінність - управління капіталом знань бізнес-структури. Унікальні ресурси внутрішньо-організаційних знань є основною конкурентоспроможною перевагою, що забезпечує розвиток підприємства шляхом удосконалення його гнучкості. Саме тому ефективне управління знаннями має визначальне значення для підприємства на заключному етапі комплексних стратегічних процесів управління. Отже, сучасне підприємство (в епоху глобалізації) слід розглядатися як управління капіталом знань, що є ключем до ринкового успіху [11].

Відмінною рисою управління людськими ресурсами є його стратегічна направленість. Воно втілюється в життя керівниками вищої ланки з метою лобювання інтересів бізнес-структур і забезпечення їх інтересів (потреби персоналу ідентифікуються, проте вони підпорядковуються інтересам бізнес-структури). Можна стверджувати, що управління людськими ресурсами надто важливе, щоб залишити його лише для менеджерів з персоналу. В управлінні людськими ресурсами важливе місце займають стратегічна інтеграція і корпоративна культура, що формуються керівниками вищої ланки. Тобто працівники повинні мати почуття приналежності до процесів

реалізації стратегії бізнес-структури, відповідати її корпоративній культурі, бути здатними адаптуватися до змін, яких вона зазнає [12].

Висновки. Узагальнюючи дослідження з питань компетентності та управління, можна сказати, що існує багато різних визначень, що пояснюють, що таке управління компетентністю та чи є воно частиною чогось більшого, наприклад, управління підприємством, управління людськими ресурсами, розвитком людських ресурсів, управління знаннями, або це управління незалежне від цих напрямів. Звичайно, слід визнати, що в контексті підприємства це не може трактуватися як щось, що існує у вакуумі.

З цієї причини в цьому дослідженні зроблено певні припущення. По-перше, управління компетентністю визначено як сукупність заходів, що виконуються на підприємстві та спрямовані на виявлення, придбання, розвиток та збереження тих компетентностей працівників, які дозволяють досягти стратегічних цілей підприємства. По-друге, воно сприймається як частина управління людськими ресурсами, яке, в свою чергу, є частиною управління бізнесом. Отже, у дещо ширшому розумінні ми можемо говорити про управління підприємством на основі компетентності, коли набір компетентностей, що використовуються в управлінні людськими ресурсами, сприяє досягненню очікуваних результатів підприємства. По-третє, управління людськими ресурсами розуміється як сукупність заходів, пов'язаних з персоналом, спрямованих на досягнення цілей підприємства та задоволення потреб (розвитку) працівників. По-четверте, головна мета управління людськими ресурсами - допомогти підприємству отримати конкурентну перевагу завдяки успіхам своїх працівників. Оскільки очікується, що компетентності забезпечать підприємству отримання конкурентної переваги в результаті створення доданої вартості, виправдано орієнтуватися в управлінні персоналом, на стратегічний підхід. У цьому контексті, що є п'ятим припущенням, передбачається, що стратегічне управління людськими ресурсами включає рішення та дії, що стосуються працівників, які в перспективі спрямовують діяльність персоналу на успіх підприємства. І, отже, по-шосте, передбачається, що першочерговою метою стратегічного управління людськими ресурсами є визначення напрямів та способів використання людських ресурсів для досягнення цілей підприємства.

Джерела та література

1. Homer, M., Skills and competency management, (w:) "Industrial and Commercial Training", 2001.Vol. 33 Iss 2.
2. Gangani, N., McLean, G. N., Braden, R. A., A competency-based human resources development strategy, (w:) "Performance Improvement Quarterly", 2006. Vol. 19. No 1.
3. Capece, G., Bazzica, P., A practical proposal for a "competence plan fulfillment". Key performance indication, (w:) "Knowledge and Process management", 2013.Vol. 20, No, 1.
4. Rausch, E., Sherman, H., Washbush, J.B., Defining and assessing competencies for competency-based, outcome-focused management development, (w:) "Journal of Management Development", 2002.Vol. 21 Iss 3.
5. Van Assen, M. F., Agile-based competence management: the relation between agile manufacturing and time-based competence management. (w:) "International Journal of Agile Management Systems", 2000. Vol. 2, No. 2.
6. Draganidis, F., Mentzas, G., (2006), Competency based management: a review of systems and approaches. (w:) "Information Management & Computer Security", 2006. Vol. 14, No. 1.
7. Guidelines for Competency Management Systems for Downstream and Petroleum Sites, Petroleum Industry Association Ltd, published by Cogent.2011.
8. Rodriguez, D., Patel, R., Bright, A., Gregory, D., Gowing, M.K., Developing competency models to promote integrated human resource practices, (w:) "Human Resource Management", Fall, 2002. Vol. 41, No. 3.
9. Ngo, H., Jiang, C.Y., Loi, R. Linking HRM competency to firm performance: an empirical investigation of Chinese firms, (w:) "Personnel Review", 2014.Vol. 43 Iss 6.
10. Sienkiewicz Ł. Polityka zarządzania kompetencjami pracowników, Instytut Badań Edukacyjnych, 2013, s. 38.
11. Ліпич Любов, Хілуха Оксана, Кушнір Мирослава, Мохнюк Анна Еволюція ролі людських ресурсів в управлінні бізнес-структурами. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* : журнал / уклад. ЛюбовГригорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2019. – No 2 (18). – 37-44 с. <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-37-43>.
12. Ліпич Л.Г., Кушнір М.А., Хілуха О.А. Гнучкість стратегії управління людськими ресурсами бізнес-структур в умовах глобалізації. Інфраструктура ринку. *Електронний науково-практичний журнал. Випуск 29.*

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Одеса. 2019. С.220-226. Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua.

References

1. Homer, M., (2001), Skills and competency management, (w:) “Industrial and Commercial Training”, Vol. 33 Iss 2. [in English].
2. Gangani, N., McLean, G. N., Braden, R. A., (2006), A competency-based human resources development strategy, (w:) “Performance Improvement Quarterly”, Vol. 19. No 1. [in English].
3. Capece, G., Bazzica, P., (2013), A practical proposal for a “competence plan fulfillment”. Key performance indication, (w:) “Knowledge and Process management”, Vol. 20, No. 1. [in English].
4. Rausch, E., Sherman, H., Washbush, J.B., (2002), Defining and assessing competencies for competency-based, outcome-focused management development, (w:) “Journal of Management Development”, Vol. 21 Iss 3. [in English].
5. Van Assen, M. F., (2000), Agile-based competence management: the relation between agile manufacturing and time-based competence management. (w:) “International Journal of Agile Management Systems”, Vol. 2, No. 2. [in English].
6. Draganidis, F., Mentzas, G., (2006), Competency based management: a review of systems and approaches. (w:) “Information Management & Computer Security”, Vol. 14, No. 1. [in English].
7. Guidelines for Competency Management Systems for Downstream and Petroleum Sites, (2011), Petroleum Industry Association Ltd, published by Cogent. [in English].
8. Rodriguez, D., Patel, R., Bright, A., Gregory, D., Gowing, M.K., (2002), Developing competency models to promote integrated human resource practices, (w:) “Human Resource Management”, Fall, Vol. 41, No. 3. [in English].
9. Ngo, H., Jiang, C.Y., Loi, R. , (2014), Linking HRM competency to firm performance: an empirical investigation of Chinese firms, (w:) “Personnel Review”, Vol. 43 Iss 6. [in English].
10. Sienkiewicz Ł. (red.), Polityka zarządzania kompetencjami pracowników, Instytut Badań Edukacyjnych, 2013, s. 38. [in Polish].
11. Lypych Lubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroalava, Mokhniuk Anna (2019) Evoliutsiia roli liudskykh resursiv v upravlinni biznes-strukturamy. [Evolution of the role of human resources in business management] *Ekonomichni chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky : zhurnal / uklad. Liubov Hryhorivna Lypych, Myroslava Bohdanivna Kulynych.* – Lutsk : Vezha-Druk, 2019. – No 2 (18). – 37-44 c. <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-02-37-43>. [in Ukrainian].
12. Lypych L.G., Kushnir M.A., Khilukha O. A. (2019) Hnuchkist stratehii upravlinnia liudskymy resursamy biznes-struktur v umovakh hlobalizatsii. [Flexibility in human resources management strategy for businesses in a globalised environment]. *Infrastruktura rynku. Elektronnyi naukovo-praktychnyi zhurnal. Vypusk 29. Prychornomorskyi naukovo-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii.* Odessa. 2019. S.220-226. Elektronna storinka vydannia – www.market-infr.od.ua. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.11.2019 р.

УДК 330.4:334.78

Чешук Віктор,
аспірант,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк,
e-mail: cheshukvictor@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-61-67>

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОЇ, ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті виділено теоретичний аспект прогностичного формування стійкої, ефективної моделі економічної безпеки на будівельних підприємствах для удосконалення та розвитку системи моніторингу економічної

безпеки на підприємствах будівництва у новій економіці. Проаналізовано та охарактеризовано можливість апробації методичних підходів сформованої моделі при впровадженні моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств. В статті визначено умови ефективного функціонування та стійкого розвитку системи економічної безпеки на будівельних підприємствах в умовах нестабільного господарювання з урахуванням специфіки діяльності в Україні. Запропоновані в статті концепції моделі економічної безпеки будівельного підприємства дадуть змогу вийти на якісно новий рівень моніторингу економічної захищеності підприємства будівництва, та сприятимуть ефективному прийнятті управлінських рішень.

Ключові слова: економічна безпека, моніторинг, підходи моніторингу, ефективна модель економіки, будівельні підприємства, інноваційний менеджмент.

**Чешук Виктор,
аспірант,**

**Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк**

ФОРМИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОЙ, ЭФФЕКТИВНОЙ МОДЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО БЕЗОПАСНОСТИ НА СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье выделены теоретический аспект прогностического формирования устойчивой, эффективной модели экономической безопасности на строительных предприятиях для совершенствования и развития системы мониторинга экономической безопасности на предприятиях строительства в новой экономике. Проанализированы и охарактеризованы возможность апробации методических подходов сложившейся модели при внедрении мониторинга экономической безопасности строительных предприятий. В статье определены условия эффективного функционирования и устойчивого развития системы экономической безопасности на строительных предприятиях в условиях нестабильного хозяйствования с учетом специфики деятельности в Украине. Предложенные в статье концепции модели экономической безопасности строительного предприятия позволят выйти на качественно новый уровень мониторинга экономической защищенности предприятия строительства, и способствовать эффективному принятию управленческих решений.

Ключевые слова: экономическая безопасность, мониторинг, подходы мониторинга, эффективная модель экономики, строительные предприятия, инновационный менеджмент.

**Cheshuk Victor,
postgraduate at**

**Lesya Ukrainka East European National University,
Lutsk**

FORMATION OF SUSTAINABLE, EFFECTIVE MODEL OF ECONOMIC SECURITY AT BUILDING ENTERPRISES

The theoretical aspect of the prognostic formation of a stable, effective model of economic security at construction enterprises is highlighted in the article to improve and develop the system of monitoring economic security at construction enterprises in the new economy. The possibility of approbation of methodological approaches of the formed model at implementation of monitoring of economic safety of construction enterprises is analyzed and characterized. The article defines the conditions for effective functioning and sustainable development of the economic security system at construction enterprises in conditions of unstable economy, taking into account the specific activity in Ukraine. The concepts of the economic security model of a construction company proposed in the article will allow to reach a new level of monitoring of the economic security of a construction company, and will facilitate effective decision-making.

The article is intended to deepen and improve the theoretical and methodological foundations of forming a stable and effective model for monitoring the economic security of construction enterprises. To achieve these goals, it is necessary to carry out thorough research of the system of monitoring economic security, to determine the totality of components, their functioning and to ensure the totality of all components in the formation of a model of safety at a construction company.

For the effective functioning of a construction company, it is necessary to create structural units that will provide economic security, these structural units are mandatory for medium and large enterprises, and the expediency of their functioning is conditioned at the stage of creation of a construction organization.

Formation of an effective model for monitoring the economic security of a construction enterprise is based on

considering the economic security of the enterprise in the context of the regional economy, as a set of all its properties, for the progressive development in the conditions of destabilizing influence of various types of internal and external threats.

Further studies should be conducted to improve the abovementioned model of monitoring economic security at a construction enterprise, and to adapt this model to domestic construction enterprises and European norms.

Keywords: economic security, monitoring, monitoring approaches, effective model of economy, construction enterprises, innovative management.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток та швидкоплинна зміна сучасного економічного простору вимагає від будівельних організацій створювати ефективні та стійкі моделі для забезпечення економічної безпеки. Існуючі на сьогодні моделі захисту вітчизняних підприємств сформовані на власних помилках та залежно від еволюції економічної безпеки в основному захищають від фізичних загроз, але потребують формування професійних підрозділів служби економічної безпеки для виявлення та нейтралізації можливих загроз до початку їх виникнення на будівельних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти моніторингу економічної безпеки підприємств та методика її дослідження розглянуто в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених серед яких слід відзначити: О. В. Ареф'єва [1], А. І. Берлач [2], А. О. Кушнірук [3], М. В. Чорна [4], О. І. Барановський [5], В. А. Козаченко [6], О. М. Вакульчик [7], О. В. Березін [8], В. І. Грушко [9] та інші. У наукових працях цих вчених закладено основи теоретичного та інструментального базису економічної безпеки підприємств, фундамент її методології, проведено ґрунтовні дослідження та виявлені особливості забезпечення економічної безпеки підприємства. Проте незважаючи на значну кількість проведених досліджень питання моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств є недостатньо вивченим, не створено ефективної та стійкої моделі економічної безпеки на будівельних підприємствах, та залишає поле для подальших досліджень, що і визначає актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Стаття призначена поглибити та вдосконалити теоретичні та методичні засади формування стійкої та ефективної моделі моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств. Для досягнення поставлених завдань необхідно провести ґрунтовні дослідження системи моніторингу економічної безпеки, визначити сукупність складових, їх функціонування та забезпечення сукупності всіх складових при формуванні моделі безпеки на будівельному підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система економічної безпеки будівельного підприємства відтворює усі взаємовідносини підприємства та середовища, що його оточує. Відповідно економічна безпека підприємств будівництва включає в себе зовнішню та внутрішню систему економічної безпеки, їх поточну взаємодію, управління, та забезпечення для повноцінного функціонування. А відповідно зовнішня сторона економічної безпеки на будівельному підприємстві характеризує здатність його взаємодіяти із зовнішнім середовищем при його найбільш оптимальному функціонуванні та розвитку, а внутрішня визначає здатність служби економічної безпеки протидіяти тим загрозам які виникають в середині підприємства та його можливість протидіяти зовнішнім впливам.

Для ефективного функціонування будівельного підприємства необхідно створювати структурні підрозділи які забезпечуватимуть економічну безпеку, дані структурні підрозділи є обов'язковими на середніх та великих підприємствах, а доцільність їх функціонування обумовленна на етапі створення будівельної організації.

Формування ефективної та стійкої моделі функціонування моніторингу економічної безпеки будівельного підприємства передбачає використання великої сукупності засобів, які будуть тісно пов'язані між собою. Дані заходи здійснюються для захисту, від загроз які можуть викликати значні економічні втрати при нестабільному ринку в будівництві. Для формування економічної моделі безпеки будівельного підприємства слід розробити схему формування системи економічної безпеки будівельного підприємства (рис.1).

Підприємство діє в умовах постійної невизначеності, а зовнішнє середовище впливає на економічну безпеку будівельного підприємства, та підприємство впливає на середовище в якому існує. Схоже відбувається і з системою управління економічною безпекою на будівельному

підприємстві. Формування ефективної моделі моніторингу економічної безпеки будівельного підприємства базується на розгляді самої економічної безпеки підприємства в розрізі регіональної економіки, як сукупність всіх його властивостей, для прогресивного розвитку в умовах дестабілізуючого впливу різноманітних видів внутрішніх та зовнішніх загроз.

Рис.1 Схема формування системи економічної безпеки будівельного підприємства*

* Джерело: Розроблено автором на основі [3].

Система моделювання економічної безпеки будівельного підприємства не є шаблоном і потребує застосування конкретних процедур та виконання конкретних дій. Зокрема визначеність основних завдань і вибір основних параметрів яким повинна відповідати модель ефективної економічної безпеки будівельного підприємства будую структуру служби економічної безпеки. Можлива структура служби безпеки дає можливість визначитись з об'єктами та суб'єктами економічної безпеки. Стабільний та ефективний економічний стан будівельного підприємства виступає об'єктом системи функціонування економічної безпеки. Зокрема матеріальні, фінансові, інноваційні, інформаційні, кадрові ресурси будівельного підприємства і будуть основними об'єктами захисту.

Для наочного огляду наведемо ефективну модель моніторингу економічної безпеки на будівельному підприємстві на рис.2.

Згідно з даною моделі підсистема управління економічною безпекою на будівельному підприємстві циклює на аналітичному та координаційному рівнях. На аналітичному рівні здійснюється безперервний моніторинг внутрішніх та зовнішніх загроз, що виникають в процесі діяльності підприємства та створюється система форс мажорних загроз. Моніторинг виникнення внутрішніх та зовнішніх загроз сприяє швидкому виявленню небажаного розвитку подій в діяльності підприємства, та запобігає виникненню негативних наслідків. Головною метою виступає визначення

самих загроз, їх причини виникнення, можливості попередження та ліквідація. Система форс мажорних загроз передбачає процедуру аналізу загроз при прийнятті управлінських рішень, дозволяє оцінити ризик рівня впливу загрози, та визначає важливість їх впливу при особливих умовах.

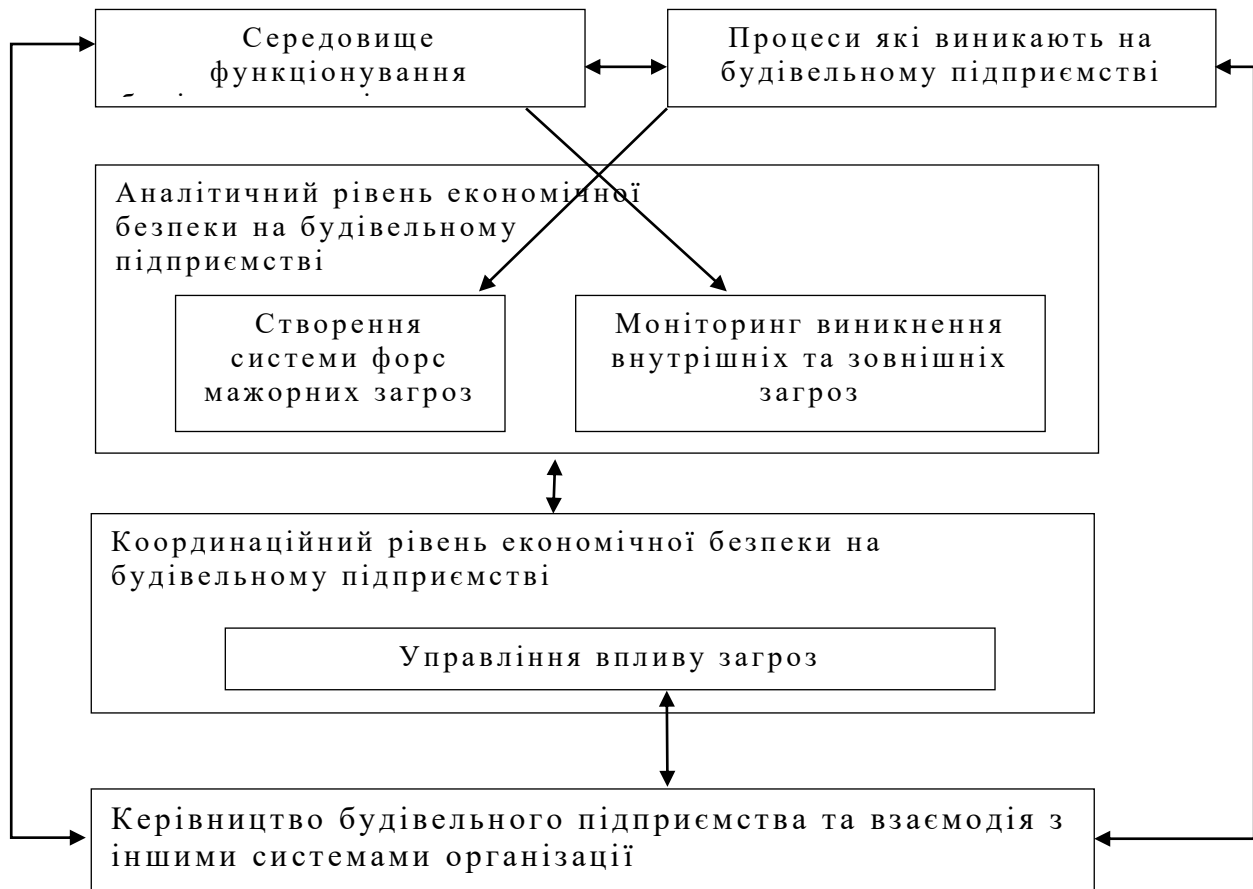

Рис.2 Модель управління загрозами на будівельному підприємстві*

* Джерело Розроблено автором на основі [11].

На координуючому рівні економічної безпеки здійснюються контрольно-командні роботи всіх складових управління економічною безпекою на будівельних підприємствах для прийняття цільових рішень. Зокрема визначаються терміни проведення робіт, форма та обсяг результатів, підготовка та формування нормативної та довідкової інформації, збір поточної інформації, проводиться аналіз і оцінювання рівня впливу загроз та впроваджуються заходи усунення впливу загроз на діяльність будівельного підприємства. Ця сукупність заходів і є ефективною моделлю моніторингу економічної безпеки на будівельному підприємстві.

Висновки. Специфіка діяльності будівельних підприємств є досить складною, а отже і визначає необхідність створення стійкої, ефективної моделі моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств. Для забезпечення ефективного функціонування сучасне будівельне підприємство повинно постійно проводити моніторинг економічної безпеки, оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища, протидіяти виникненню потенційних і реальних загроз, враховуючи особливості, тенденції та перспективи розвитку економічного стану. Подальші дослідження мають проводитися в напрямку удосконалення вищевідзначеної моделі моніторингу економічної безпеки на будівельному підприємстві, та адаптація даної моделі до на вітчизняних підприємствах будівництва та європейських норм.

Джерела та література

1. Ареф'єва О. В. Інноваційні імперативи формування економічної безпеки машинобудівних підприємств. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2014. Вип. 50. С. 132-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_2014_50_21
2. Берлач А. І. Безпека бізнесу: Навч. посібник. Київ : Університет «Україна», 2007. 280 с.
3. Кушнірук А. В. Ідентифікація внутрішніх та зовнішніх загроз системі економічної безпеки будівельних підприємств. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2015. Вип. 33. С. 174-184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/shpebfrv_2015_33_20
4. Чорна М. В. Стратегічні напрями інноваційної діяльності підприємств будівельної галузі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг* : зб. наук. праць ХДУХТ. Харків, 2012. Вип. 1 (15). Ч. 1. С. 210 – 216.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека. *Ін-т екон. прогнозування*. Київ: Вид-во "Фенікс". 1999. 338 с.
6. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография. Київ. Лібра, 2003. 320 с.
7. Вакульчик О. М. Оцінка економічної безпеки підприємства в умовах кредитування *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2013. № 3. С. 108-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2013_3_14
8. Березін О.В. Економіка підприємства: навч. посібник. Київ: Знання, 2009. 390 с.
9. Грушко В. І. Економічна безпека держави на макро- та мікрорівнях. Т. 8. ред.: В. С. Сідак. Київ. 2013. 308 с.
10. Економіка і фінанси підприємства : підручник. Львів : Магнолія 2006, 2014. 406 с.
11. Іванюта Т. М. Методичні підходи до аналізу економічної безпеки підприємств *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18, Вип. 1(1). С. 137-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1%281%29_32
12. Квасній Л. Г. Підходи до аналізу економічної безпеки туристичних підприємств *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2015. Т. 20. Вип. 5. С. 162-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_5_37
13. Почечун, О. І. Проблеми методики оцінки стану і рівня системи фінансової безпеки підприємств залізничного транспорту. *Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна*. Дніпро. 2012. Вип. 41. С. 212-216.
14. Стратегії та технології інноваційного розвитку корпорацій = Strategies and technologies innovative development corporations = Стратегии и технологии инновационного развития корпораций : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Полінкевич. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 416 с.

References

1. Arefeva, O. V. (2014) *Innovatsiyni imperatyvy formuvannya ekonomichnoyi bezpeky mashynobudivnykh pidpryyemstv [Innovative imperatives of the formation of economic safety of machine-building enterprises] Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi - Problems of the system approach in the econom] 50, 132-142. [in Ukrainian].*
2. Berlach, A.I. (2007) *Bezpeka biznesu: Navch. Posib [Business Security Teaching. Manual]. Kyiv: University "Ukraine" [in Ukrainian].*
3. Kushniruk, AV (2015) *Identyfikatsiya vnutrishnikh ta zovnishnikh zahroz systemi ekonomichnoyi bezpeky budivel'nykh pidpryyemstv [Identification of internal and external threats to the system of economic safety of construction enterprises]. Shlyakhy pidvyshchennya efektyvnosti budivnytstva v umovakh formuvannya rynkovykh vidnosyn - Ways of increasing the efficiency of construction in the conditions of formation of market relations,33 174-184 [in Ukrainian].*
4. Chorna, MV & Glukhova, SV (2012) *Stratehichni napryamy innovatsiynoyi diyal'nosti pidpryyemstv budivel'noyi haluzi [Strategic directions of innovation activity of construction industry enterprises] [Economic strategy and prospects of development of the sphere of trade and services] Sb. sciences works of KHDUHT. – Kharkiv [in Ukrainian].*
5. Baranovsky, O.I. (1999) *Finansova bezpeka [Financial security]. - Kyiv: Phoenix [in Ukrainian].*
6. Kozachenko, A. V. (2003) *Ékonomycheskaya bezopasnost' predpryyatyua: sushchnost' y mekhanyzm obespechenyya [Economic security of the enterprise: the essence and mechanism of support]: [Monograph] / Kyiv: Libra [in Ukrainian].*
7. Vukchyk, O. M. & D. P. Dubitsky (2013) *Otsinka ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva v umovakh kredytuvannya [Estimation of economic safety of the enterprise in the conditions of crediting] Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu - Economic Bulletin of the National Mining University, 3. 108-115 [in Ukrainian].*

8. Berezin O.V. & N.V. Butenko (2009) *Ekonomika pidpryyemstva* [The economy of the enterprise]. Kyiv.: Knowledge [in Ukrainian].
9. Grushko, V. I. Sidak, V. S., Pylypchenko, O. I., Alkeum V. G. Sidak V. S. (2013) *Ekonomichna bezpeka derzhavy na makro- ta mikrorivnyakh* [Economic security of the state at macro and micro levels]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Petrovich, J. M., Prokopyshyn-Rashkevich, L. M. (2014). *Ekonomika i finansy pidpryyemstva* [Economics and finance of the enterprise]. Lviv: Magnolia [in Ukrainian].
11. Ivanyuta, T.M. (2013). *Metodychni pidkhody do analizu ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv* [Methodical approaches to the analysis of economic security of enterprises]. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika. - Bulletin of the Odessa National University. Economy.*(Vols. 1), (pp. 137-141). Odessa: Odessa National University [in Ukrainian].
12. Kvasny, L.G., Shcherban, O.Ya. (2015). *Pidkhody do analizu ekonomichnoyi bezpeky turystychnykh pidpryyemstv* [Approaches to the analysis of the economic safety of tourist enterprises]. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya : Ekonomika - Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya : Ekonomika.* (Vols. 20), (pp. 162-166). Odessa: Odessa National University [in Ukrainian].
13. Pochechun, O. I. (2012). *Problemy metodyky otsinky stanu i rivnya systemy finansovoyi bezpeky pidpryyemstv zaliznychnoho transportu* [Problems of the methodology for assessing the state and level of the financial security system of the railway transport enterprises]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho natsional'noho universytetu imeni V. Lazaryana - Bulletin of Dnipropetrovs'k National University named after V. Lazaryan*, 41, 2012-2016 [in Ukrainian].
14. Polinkevych O.M. (2018). *Strategies and technologies innovative development corporations*. Lutsk : Veza-Druk. 416 s.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2019 р.

УДК 005.32:331.101.3]-049.5

Коленда Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0003-4809-0191
e-mail: Natalya.Kolenda@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-67-74>

СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто підходи до структурного наповнення мотиваційної безпеки та її змістового визначення. Сформульовано авторське трактування мотиваційної безпеки та визначено її складові (матеріальну, кар'єрну, трудову, соціально-психологічну та пенсійно-страхову безпеку). Подано тлумачення цих складових. Визначено етапи процесу стратегічного забезпечення мотиваційної безпеки. Запропоновано стратегії забезпечення мотиваційної безпеки, вибір яких залежить від наявного рівня безпеки та потенційних можливостей підприємства щодо її забезпечення, зокрема стратегію зростання (інтегрованого, комбінованого та селективного), стратегію утримання позицій (активну та пасивну), стратегію узгодження (об'єктоорієнтованого та суб'єктоорієнтованого узгодження) та стратегію саморегулювання.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні сутності мотиваційної безпеки, її структурної будови, етапів стратегічного забезпечення та відповідних стратегій.

Ключові слова: безпека, мотиваційна безпека, соціальна безпека, кадрова безпека, мотивування, стимулювання, стратегія.

Коленда Наталия
кандидат экономических наук, доцент,

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра менеджмента,
г. Луцк

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОБЕСПЕЧЕНИЮ МОТИВАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Рассмотрены подходы к структурному наполнению мотивационной безопасности и ее содержательного определения. Сформулирована авторская трактовка мотивационной безопасности и определены ее составляющие (материальная, карьерная, трудовая, социально-психологическая и пенсионно-страховая безопасность). Подано толкование этих составляющих. Определены этапы процесса стратегического обеспечения мотивационной безопасности. Предложено стратегии обеспечения мотивационной безопасности, выбор которых зависит от имеющегося уровня безопасности и потенциальных возможностей предприятия по ее обеспечению, в том числе стратегию роста (интегрированного, комбинированного и селективного), стратегию удержания позиций (активную и пассивную), стратегию согласования (объектоориентованого и субъектоориентованого согласования) и стратегию саморегулирования.

Научная новизна исследования заключается в определении сущности мотивационной безопасности, ее структурного наполнения, этапов стратегического обеспечения и соответствующих стратегий.

Ключевые слова: безопасность, мотивационная безопасность, социальная безопасность, кадровая безопасность, мотивации, стимулирования, стратегия.

Kolenda Nataliia
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Department of Management,
Lutsk

STRATEGIC APPROACH TO FORMATION THE MOTIVATION SECURITY

Introduction. The analysis of scientific sources showed that the issues of staff motivation are considered as a solution of the tactical level, with which we can agree. But in our opinion, ensuring of motivational security should be reflected as a strategic vision. However, the issues of motivational security are rarely violated by scientists, so they remain practically not studied and require further research.

The purpose of the article. The purpose of the paper is to highlight the problem of strategic approach to ensuring of motivational security. In accordance with the stated goal, the task of the research: to reveal the essence of motivational security; develop strategies of providing the motivational security.

Results. The article deals with the approaches of scientists to the structural filling of motivational security and its content definition. On the basis of generalizations and assumptions, the author's interpretation of motivational security was formulated and components of motivational security were determined. In particular, motivational security should include material, career, labor, socio-psychological and pension-insurance security. An explanation of each component of motivational security is given.

The steps of the process of strategic providing the motivational security are determined. It is determined that a strategic approach to managing the process of providing the motivational security include the following steps: gathering information about the enterprise's motivational policy, its effectiveness and the current level of motivational security; identification the factors of influence, risks and threats to motivational security; assessment of the level of impact of identified risks and threats on motivational security; assessment of the enterprise's capabilities to providing the motivational security; choosing a strategy for ensuring motivational of security; implementation the strategy; monitoring the process of strategy implementation and making adjustments if necessary; evaluation of the results of the strategy implementation and formulation conclusions and recommendations for the future.

Motivational security strategies have been developed. Considering the current level of motivational security and the available capabilities of the company to provide it, the following strategies are outlined: a growth strategy that can be implemented as an integrated, combined or selective growth strategy; position retention strategy, which is divided into active and passive; a coordination strategy that can be object-oriented or subject-oriented; self-regulation strategy.

Conclusions. The scientific novelty of the research is to determine the essence of motivational security, its structural content, stages of strategic support and appropriate strategies.

Key words: security, motivational security, social security, personnel security, motivation, stimulation, strategy.

Постановка проблеми та її значення. В останній час все більше уваги приділяється проблемам забезпечення безпеки на різних рівнях. Адже доведено, що тільки за умов, коли члени суспільства відчувають захищеність та комфорт, вони можуть взаємодіяти із повною віддачею та спрямовувати свої зусилля на досягнення стратегічних цілей розвитку громади, регіону і держави загалом. Якщо аналізувати ситуацію на рівні підприємства, то спостерігається аналогічна тенденція: тільки мотивований персонал, впевнений у завтрашньому дні, та якому гарантовані відчуття безпеки у всіх її аспектах, – працює продуктивно та ефективно, досягаючи поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проте самі підходи до мотивації персоналу та його мотиваційної безпеки розглядаються неоднозначно як науковцями, так і практиками, серед яких можна назвати Т. Бушман, Д. Богиню, Т. Васильціву, Я. Жаліло, З. Живко, О. Ляш, А. Колота, В. Кравченко, О. Кузьміна, А. Маренича, Н. Мехеду, О. Новікова, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Цимбалюк. Одні вважають, що за сучасного стану ринку праці та економічної ситуації в державі, людям достатньо гарантувати прийнятну матеріальну винагороду і тим самим забезпечити бажаний рівень мотиваційної безпеки. Деякі дотримуються думки, що в умовах сьогодення взагалі не варто говорити про першочергові потреби працівників, такі як фізіологічні (забезпечуються за рахунок отримання певного рівня заробітної плати), безпеки (формується через створення сприятливих умов праці та надання гарантій щодо зайнятості), оскільки факт їхньої наявності є беззаперечним і навіть не повинен обговорюватися. Відповідно, мотиваційна безпека – це результат забезпечення потреб вищого порядку.

Аналіз наукових джерел також показав, що питання мотивації персоналу розглядають як рішення тактичного рівня, з чим можна погодитися. Але забезпечення мотиваційної безпеки, на нашу думку, повинно відображатися як стратегічне бачення. Проте питання мотиваційної безпеки досить рідко порушуються науковцями, тому вони лишаються практично не вивченими і потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Тому метою роботи буде висвітлення проблеми стратегічного підходу до забезпечення мотиваційної безпеки. Відповідно до поставленої мети, завданнями дослідження визначимо:

- розкрити сутність мотиваційної безпеки;
- розробити стратегії забезпечення мотиваційної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, що стосується мотиваційної безпеки, то існують неоднозначні погляди щодо необхідності виділення такого типу безпеки та її структурної приналежності. Значна частина науковців на рівні підприємства виділяють соціальну безпеку або кадрову і не вважають за необхідне виокремлювати мотиваційну. Проте є ряд праць, у яких як елемент кадрової безпеки виділено соціально-мотиваційну чи мотиваційну безпеку.

Зокрема, А. Маренич та Н. Мехеда, у структурі кадрової безпеки виділили соціально-мотиваційну, яка, у свою чергу, складається із фінансової, кар'єрної, технологічної, адміністративної та естетичної [1, с. 40]. Таке ж бачення щодо компонентів соціально-мотиваційної безпеки у В.Кравченко [2, с. 304]. Дещо ширше наповнення подає Т. Бушман, яка серед елементів соціально-мотиваційної безпеки виокремила фінансову, кар'єрну, естетичну, адміністративно-незалежну, техніко-технологічну [3, с. 77]. О. Сліпа – фінансову, кар'єрну, естетичну, адміністративно-незалежну [4, с. 60]. А. Череп та О. Степаненко серед елементів соціально-мотиваційної безпеки виокремили фінансову, кар'єрну та адміністративну [5, с. 60].

Проведене наукове дослідження дозволило виявити, що існують одиничні праці, у яких виділено саме мотиваційну безпеку. Однією з них є робота О. Герасименко, у якій автором при розробці механізму забезпечення кадрової безпеки, як її елемент, було визначено мотиваційну безпеку [6, с. 121]. Проте, на жаль, науковцем не було подано трактування, що саме він розуміє під нею.

В одному із авторських досліджень [7, с. 16], розглядаючи соціальну безпеку підприємства, також було виділено, як її складову, мотиваційну безпеку, яка включає фінансову, пенсійно-страхову та безпеку звільнення.

Тобто, як бачимо, компонентне наповнення соціально-мотиваційної безпеки знайшло своє відображення в науковій літературі, проте вченими не проведено системного дослідження мотиваційної безпеки та практично відсутні підходи до його трактування.

Тому на основі узагальнення підходів до структурного наповнення соціально-мотиваційної безпеки та припущень автора пропонуємо мотиваційну безпеку визначити як стан, за якого персонал захищений від зовнішніх та внутрішніх загроз щодо його професійного, психо-емоційного, фізичного стану та рівня життєзабезпечення у довгостроковій перспективі, за якого відбувається збереження та розвиток трудового потенціалу, а також зростання продуктивності праці.

Відповідно, основними елементами мотиваційної безпеки виділимо матеріальну, кар'єрну, трудову, соціально-психологічну, пенсійно-страхову (рис. 1).

Рис. 1. Компонентна будова мотиваційної безпеки *

*Джерело: Власна розробка автора

Матеріальна безпека формується як результат зваженої компенсаційної політики підприємства. Тобто, це стан, за якого працівники відчувають задоволення та вважають справедливим рівень оплати їхньої праці, інших грошових та негрошових винагород.

Кар'єрна безпека базується на забезпеченні рівних умов для просування, відкритості та справедливості у формуванні резервів на заміщення вакантних посад, а також критеріїв відбору на ці посади. По-іншому можемо визначити, що це стан, за якого гарантована рівність, справедливість кар'єрного просування працівників.

Трудова безпека формується у результаті забезпечення належних умов праці, можливості участі в управлінні та прийнятті рішень, наданні творчих, нестандартних завдань. Тому трудову безпеку характеризуємо як стан, за якого сам процес роботи приносить задоволення, незалежно від рівня матеріальної винагороди за працю.

Соціально-психологічна безпека забезпечується через формування сприятливого соціально-психологічного клімату у колективі, розвитку корпоративної культури, управління конфліктами в організації. Тобто цей тип безпеки трактуємо як стан, за якого працівники відчувають психологічний комфорт при роботі у трудовому колективі та відбувається безконфліктна взаємодія.

Пенсійно- страхова безпека досягається шляхом дотримання та надання певних соціальних стандартів, гарантій та забезпечень (у випадку втрати працездатності, виходу на пенсію, звільнення). По суті, це стан, за якої працівник має стійке відчуття захищеності та гарантії у разі зміни його соціального чи фізичного стану.

Зважаючи на складну структуру мотиваційної безпеки та її важливість у системі управління безпекою підприємства, процес її забезпечення повинен базуватися на стратегічному підході. Існує безліч моделей стратегічного управління, проте найбільш відомими є моделі І. Ансоффа, М. Мескона та А. Томпсона [8, с. 34]. Кожна модель складається із різної послідовності етапів та їх кількості, проте відмінності не є принциповими, оскільки більш чи менш детально висвітлюють процес стратегічного управління.

Стратегічний підхід до управління процесом забезпечення мотиваційної безпеки бачимо, як послідовність наступних кроків (рис. 2):

- збір інформації про мотиваційну політику підприємства, її дієвість та існуючий рівень мотиваційної безпеки;
- виявлення чинників впливу, ризиків та загроз мотиваційній безпеці;
- оцінка рівня впливу виявлених ризиків і загроз на мотиваційну безпеку;
- оцінка можливостей підприємства щодо забезпечення мотиваційної безпеки;
- вибір стратегії забезпечення мотиваційної безпеки;

- реалізація стратегії;
- контроль процесу реалізації стратегії та внесення коректив у разі потреби;
- оцінка результатів реалізації стратегії та формулювання висновків і рекомендацій на майбутнє.

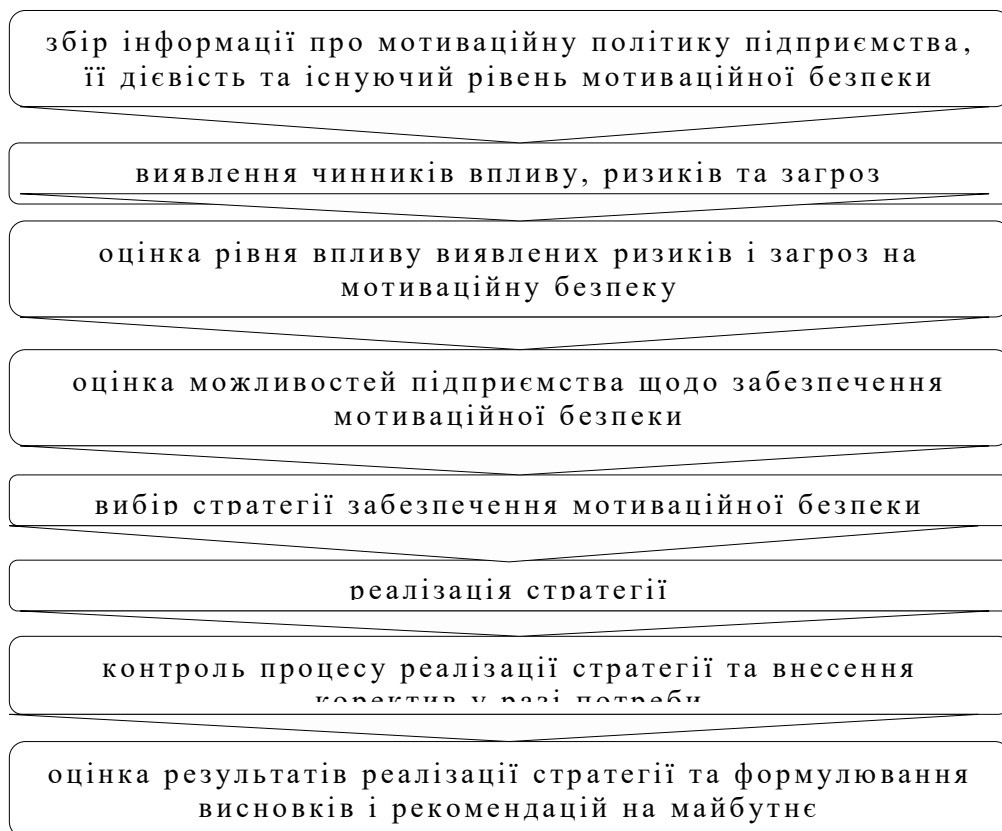

Рис. 2. Процес забезпечення мотиваційної безпеки на засадах стратегічного підходу*

*Джерело: Власна розробка автора

Як видно зі схеми, процес забезпечення мотиваційної безпеки передбачає вибір певної стратегії. У зв'язку з тим, що у науковій літературі є обмежене число досліджень мотиваційної безпеки, а проблема стратегічне управління процесом її забезпечення взагалі не розкрита, запропонуємо авторський підхід до формування відповідних стратегій.

Тому, зважаючи на існуючий рівень мотиваційної безпеки та наявні можливості підприємства до її забезпечення, можна орієнтуватися на одну з таких стратегій (рис. 3):

- стратегію зростання, яка може бути реалізована як стратегія інтегрованого, комбінованого чи селективного зростання;
- стратегію утримання позицій, яка поділяється на активну та пасивну;
- стратегію узгодження, що може бути об'єктоорієнтованою чи суб'єктоорієнтованою;
- стратегію саморегулювання.

Отже, стратегію зростання доцільно обирати підприємствам із низьким чи недостатнім рівнем мотиваційної безпеки або її окремих складових. При цьому, якщо рівень мотиваційної безпеки за усіма компонентами є недостатнім, а підприємство володіє ресурсами та можливостями для зміни ситуації, то варто орієнтуватися на стратегію інтегрованого зростання. Її суть полягає у забезпеченні зростання загального рівня мотиваційної безпеки у довгостроковій перспективі.

За умов, коли проблеми існують тільки в окремих компонентах мотиваційної безпеки, але їх загальна кількість більше одного; чи коли у підприємства недостатньо ресурсів і можливостей для забезпечення комплексного зростання безпеки, то може бути реалізована стратегія комбінованого зростання. Суть цієї стратегії полягає у забезпеченні бажаного рівня окремих компонентів мотиваційної безпеки, які є найбільш важливими для працівників у певний період часу.

Рис. 3. Стратегії забезпечення мотиваційної безпеки *

*Джерело: Власна розробка автора

Стратегія селективного зростання доцільна для підприємств, де існують проблеми у сфері забезпечення окремої складової мотиваційної безпеки, чи коли підприємство володіє обмеженими можливостями. Тобто, при виборі цієї стратегії підприємство спрямовує свої зусилля на забезпечення фінансової, кар'єрної, трудової, соціально-психологічної чи пенсійно-страхової безпеки.

Стратегія утримання позицій може бути реалізована як активна чи пасивна.

Стратегія активного утримання позицій рекомендована для підприємств, які досягли бажаного рівня безпеки, але є перспективи зростання, які варто використати. Також доцільна для підприємств, які досягли певного рівня безпеки, вичерпавши свої ресурси і можливості на даний момент, але мають за мету досягти планового рівня. Тому, обираючи таку стратегію, вони роблять, так звану, «перерву», під час якої докладають максимум зусиль для утримання досягнутого рівня мотиваційної безпеки.

Стратегія пасивного утримання позицій рекомендована для вибору, коли працівники задоволені досягнутим рівнем мотиваційної безпеки, хоча він нижчий планового, і підприємство не має можливостей для забезпечення його зростання. Тому виникає «перерва», під час якої спостерігають за ситуацією, щоб утримати наявні позиції, але не застосовують жодних дій для забезпечення зростання рівня мотиваційної безпеки.

Стратегія узгодження передбачає пошук консенсусу між потребами персоналу щодо рівня мотиваційної безпеки та можливостями підприємства для його забезпечення. Вона може бути об'єктоорієнтованою чи суб'єктоорієнтованою. Якщо підприємство обирає стратегію об'єктоорієнтованого узгодження, то в цьому випадку докладається максимум зусиль для забезпечення мотиваційної безпеки усіх працівників (або окремих професійних груп). А, зважаючи на те, що потреби у людей різні, то вибір цієї стратегії передбачатиме впровадження більш індивідуального підходу до забезпечення мотиваційної безпеки, методи та підходи, які використовуватимуться, будуть диференційовані та персоніфіковані.

Натомість стратегія суб'єктоорієнтованого узгодження передбачає більший акцент на потреби і можливості підприємства. Вибір цієї стратегії повинен супроводжуватися широким висвітленням та відкритістю рішень. Працівникам необхідно пояснити, чому обирається така стратегія, якими

причинами це обумовлено, з метою отримання розуміння, схвалення та прийняття з їхньої сторони.

Стратегія саморегулювання рекомендована для підприємств, де досягнуто бажаного рівня мотиваційної безпеки та відсутні суттєві ризики чи загрози для неї. За такої ситуації керівництво спостерігає за ситуацією, не проводячи жодних дій щодо підвищення рівня безпеки чи окремих її компонентів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у статті частково розкрито проблему забезпечення мотиваційної безпеки. Наукова новизна проведеного дослідження полягає у тому, що:

- вперше сформульовано визначення мотиваційної безпеки та запропоновано стратегії її забезпечення;

- набули подальшого розвитку підходи до компонентного наповнення мотиваційної безпеки, які на відміну від наявних, враховують усі напрями мотивації і стимулювання персоналу та методи забезпечення потреб працівників; стратегічний підхід до забезпечення мотиваційної безпеки, який враховує специфіку управлінського напрямку та передбачає вибір відповідних стратегій.

Вважаємо, що проведене дослідження має теоретичну та практичну значимість. Теоретична цінність полягає у розширенні наукових поглядів щодо визначення сутності мотиваційної безпеки та її компонентної будови. Практична – у формулюванні рекомендацій щодо обрання стратегії забезпечення мотиваційної безпеки.

Однак це дослідження не висвітлює усіх аспектів мотиваційної безпеки, тому варто приділити увагу розробці методів оцінки її рівня та механізмів забезпечення.

Джерела та література

1. Мехеда Н.Г., Маренич А.І. Соціально-мотиваційні складові кадрової безпеки. *Фінансовий простір: міжнародний науково-практичний журнал*. Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ (м. Київ). Черкаси, 2012. №2 (6). С. 38-45.
2. Кравченко В.О. Кадрова безпека – основа економічної безпеки підприємства. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика: збірник наукових праць*. 2014. № 1 (7). С. 301–306.
3. Бушман Т.С. Морфологічний аналіз поняття «кадрова безпека». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Випуск 17. Ч. 2. С. 76–79.
4. Сліпа О.З. Кадрова безпека підприємства: поняття, структура та основні механізми її забезпечення. *Міжнародний науковий журнал Науковий огляд*. 2014. Том 2. № 1 (1). С. 56–63.
5. Череп А.В., Степаненко О.В. Теоретико-методичні основи забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств. *Економіка і регіон*. 2013. № 3 (40). С. 78–83.
6. Герасименко О.М. Моделювання системи забезпечення кадрової безпеки суб'єкта господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. №2 (128). С. 118–124.
7. Теоретичні засади формування системи соціоекологоекономічної безпеки підприємств: колективна монографія / Л.М. Черчик, Н.В. Коленда, Н.М. Матвійчук та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л.М. Черчик. Луцьк: Терен, 2018. 248 с.
8. Chandler A.D. *Strategy and Structure*. Cambridge MIT Press, 2007. 480 p.

References

1. Mekheda, N.H., Marenych, A.I. (2012) Sotsialno-motyvatsiini skladovi kadrovoi bezpeky. *Finansovyi prostir: mizhnarodnyi naukovo-praktychnyi zhurnal*. Cherkaskyi instytut bankivskoi spravy Universytetu bankivskoi spravy NBU (m. Kyiv). Cherkasy, 2 (6). 38-45. (in Ukrainian)
2. Kravchenko, V.O. (2014) Kadrova bezpeka – osnova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. *Cotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka: zbirnyk naukovykh prats*. 1 (7). 301–306 [in Ukrainian].
3. Bushman, T.S. (2016) Morfolohichni analiz poniattia «kadrova bezpeka». *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky»*. Vypusk 17. Ch. 2. 76–79. (in Ukrainian)
4. Slipa, O.Z. (2014) Kadrova bezpeka pidpriemstva: poniattia, struktura ta osnovni mekhanizmy yii zabezpechennia. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal Naukovyi ohliad*. Tom 2. 1 (1). 56–63 [in Ukrainian].
5. Cherep, A.V., Stepanenko, O.V. (2013) Teoretyko-metodychni osnovy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky mashynobudivnykh pidpriemstv. *Ekonomika i rehion*. 3 (40). 78–83 [(in Ukrainian)].
6. Herasymenko, O.M. (2012) Modeliuvannia systemy zabezpechennia kadrovoi bezpeky subiekta hospodariuvannia. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2 (128). 118–124 [in Ukrainian].
7. Cherchyk, L.M. Kolenda, N.V. Matviichuk, N.M. ta in. (2018) Teoretychni zasady formuvannia systemy sotsioekolohoeconomichnoi bezpeky pidpriemstv: kolektyvna monohrafiia / za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. L.M.

Cherchyk. Luts'k: Teren [in Ukrainian].

8. Chandler, A.D. (2007) *Strategy and Structure*. Cambridge MIT Press [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.11.2019 р.

УДК 631.115.8:330.341.2

Келеберда Тарас,
аспірант,
Львівський національний аграрний університет,
кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу,
м. Дубляни, ORCID ID: 0000-0003-2300-4795,
e-mail: tarasykel@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-74-82>

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ

В статті обґрунтовано необхідність опрацювання науково-методичних аспектів економічного механізму сільськогосподарського виробничого кооперативу. Розкрито сутність економічного механізму як складової господарського механізму і цілісної системи на рівні сільськогосподарського виробничого кооперативу. Обґрунтовано потребу диференційованого дослідження змісту економічного механізму підприємства на стадіях виробництва, розподілу, обміну та споживання результатів його господарської діяльності. Визначено особливу роль економічному механізму, який регулює відносини на стадії розподілу результатів господарської діяльності підприємства, для його розвитку. Розкрито зміст складових економічного механізму сільськогосподарського виробничого кооперативу на стадії розподілу результатів його господарської діяльності, до яких, зокрема, належать методика та алгоритм формування показників, отриманих внаслідок розподілу кінцевої продукції та доходу підприємства.

Ключові слова: економічний механізм, сільськогосподарський виробничий кооператив, розподіл кінцевих результатів.

Келеберда Тарас,
аспірант,
Львівський національний аграрний університет,
кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу,
г. Дубляни

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВЕННОГО КООПЕРАТИВА

В статье обоснована необходимость разработки научно-методических аспектов экономического механизма сельскохозяйственного производственного кооператива. Раскрыта сущность экономического механизма как составляющей хозяйственного механизма и целостной системы на уровне сельскохозяйственного производственного кооператива. Обоснована необходимость дифференцированного исследования содержания экономического механизма предприятия на стадиях производства, распределения, обмена и потребления результатов его хозяйственной деятельности. Определена особая роль экономического механизма, который регулирует отношения на стадии распределения результатов хозяйственной деятельности предприятия, для его развития. Раскрыто содержание составляющих экономического механизма сельскохозяйственного производственного кооператива на стадии распределения результатов его хозяйственной деятельности, к которым, в частности, относятся методика и алгоритм формирования показателей, полученных вследствие распределения конечной продукции и дохода предприятия.

Ключевые слова: экономический механизм, сельскохозяйственный производственный кооператив, распределение конечных результатов.

Celeberda Taras,
Postgraduate,
Lviv National Agrarian University,
Department of International Economic Relations and Marketing,
Dubliany

SCIENTIFIC-METHODS ASPECTS OF THE ECONOMIC MECHANISM OF THE AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVE

The economic mechanism, which functions the enterprise level, should ensure its dynamic development. Such significance of the mentioned mechanism is caused by, that he determines the degree satisfaction economic interests of participants of economic activity of the enterprise. Working out of scientific-methods aspects of the economic mechanism of enterprise acquires especially relevant for the agricultural production cooperative (further – APC) due to the fact, that: 1) this mechanism is complex and multifaceted because it is based on the unique nature of the cooperation; 2) the dynamics of the number of registered APCs in Ukraine is consistently small, as their numbers amounted to 996 units at beginning of 2018 and decreased by 23,2% in 2011–2018.

The purpose of article is to study scientific-methods aspects of the economic mechanism of the APC taking into account the peculiarities of its manifestation at separate stages reproduction of economic activity of this enterprise.

The economic mechanism of the APC encompasses the system unity of economic forms, methods and instruments used to regulate relations in this enterprise. This mechanism may have different degrees of perfection, depending on its specific content. At same time, the economic mechanism of the APC has a different content on the stages of production, distribution, exchange and consumption of the results economic activity of this enterprise. The special role in development of the enterprise belongs to the economic mechanism that regulates relations on the stage of distribution. This is due to that the forms, methods and instruments of distribution the final results economic activity of the APC directly determine the degree satisfaction economic interests of members of the cooperative, its associate members and hired workers. The essential components of the economic mechanism of the APC on the stage of distribution of the results of its economic activity are: 1) methods and algorithm for formation indicators that determine the final results of the economic activity of the APC and are subject to further distribution; 2) methods and algorithm for formation of indicators obtained as a result of distribution of final products and income the APC.

The objective indicator of the final results of the economic activity of the APC on the initial stage of distribution of these results is the amount of final output of the enterprise for reporting year. The final indicator of distribution the final results economic activities of the APC is income that is generated on a residual basis. This indicator is subject to further distribution between the funds created at the enterprise and participants of its economic activity.

Key words: economic mechanism, agricultural production cooperative, distribution of final results.

Постановка проблеми та її значення. Динамічний розвиток підприємства до певної міри залежить від досконалості економічного механізму, який функціонує на його рівні. Таке значення цього механізму спричинена тим, що він в сукупності інших чинників розвитку підприємства визначає ступінь задоволеності економічних інтересів учасників його господарської діяльності, спонукаючи їх до конкретної дії щодо раціонального та ефективного використання ресурсного потенціалу підприємства в умовах конкурентного ринкового середовища. Розробка науково-методичних аспектів економічного механізму, який функціонує на рівні підприємства, набуває особливого значення для сільськогосподарського виробничого кооперативу (далі – СВК) у зв'язку із такими обставинами. По-перше, цей механізм є складний і багатогранний, оскільки ґрунтується на унікальній природі кооперації, яка як особлива форма господарювання об'єднує приватну власність та колективну форму організації праці [1, с. 15]. По-друге, попри декларовану з боку державних та регіональних органів влади фінансову та організаційну підтримку пріоритетного розвитку кооперативної форми господарювання на селі, динаміка кількості зареєстрованих СВК в Україні є стабільно невеликою, бо їх чисельність на початок 2018 р. становила 996 одиниць і за 2011–2018 рр. знизилась на 23,2% [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи функціонування економічного механізму кооперативної форми господарювання в аграрній сфері закладені О. Чаяновом, М. Туган-Барановським, М. Кондратьєвим, С. Храпливим. У сучасний період теоретико-

методологічні та прикладні проблеми функціонування економічного механізму кооперативної форми господарювання в аграрній сфері знайшли відображення в наукових працях В. Зіновчука [3], М. Маліка [4; 5], Л. Молдаван [6], Ф. Горбоноса [7], В. Збарського, М. Талавири, Л. Газуди, М. Лендела [8], Корінця Р. Я. й інших дослідників [9]. Відзначаючи цінність та багатогранність результатів досліджень, отриманих цими вченими-економістами, науково-методичні аспекти економічного механізму розвитку СВК не знайшли акцентованої уваги, що потребує поглибленої їх розробки.

Мета і завдання статті. Метою дослідження є опрацювання науково-методичних аспектів економічного механізму СВК із врахуванням особливостей його прояву на окремих стадіях відтворення господарської діяльності підприємства. Відповідно до зазначеної мети вирішувались такі завдання: розкрити сутність економічного механізму як складової господарського механізму і цілісної системи на рівні СВК; встановити потребу диференційованого дослідження змісту економічного механізму підприємства на стадіях виробництва, розподілу, обміну та споживання результатів його господарської діяльності; конкретизувати зміст економічного механізму СВК на стадії розподілу кінцевих результатів господарської діяльності, зважаючи на особливу роль цієї стадії в розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «економічний механізм», яке з'явилося у вітчизняній економічній літературі в 70-х роках минулого століття, розглядається як складова більш місткого поняття «господарський механізм» [10, с. 9]. Узагальнюючи певний етап дослідження сутності господарського механізму, професор С. В. Мочерний визначав його як «систему основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства» [11, с. 269]. Отже, господарський механізм охоплює форми, методи та важелі, за допомогою яких регулюються соціальні, політичні, економічні, правові, морально-етичні та інші відносини на стадіях відтворення процесу виробництва суспільних благ, а також способи організації таких відносин на рівні суспільного та корпоративного виробництва.

Серцевинною господарського механізму є економічний механізм, тому що він визначає ступінь задоволеності економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності, спонукаючи їх до певних дій щодо раціонального та ефективного використання наявних та потенційних економічних ресурсів. Економічних механізмів може бути багато, зважаючи на те, що складовими механізму є початкове і завершальне явища, а також зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на ці явища [12, с. 14]. Отже, досліджуючи економічний механізм на рівні окремої господарської структури з позиції системного підходу, його слід розглядати двояко: 1) як складову (підсистему) господарського механізму, яка функціонує на цьому рівні; 2) як цілісну систему, яка охоплює взаємопов'язані складові (механізми) нижчого рівня.

Майнова відокремленість та економічна самостійність СВК є організаційними передумовами функціонування економічного механізму як цілісної системи на його рівні. Особливості економічного механізму СВК порівняно із сільськогосподарськими підприємства інших організаційно-правових форм пов'язані із тим, що цьому підприємству (СВК) властиві окремі риси господарських товариств та приватних (фермерських) господарств. Тому автори монографії за редакцією за професора, члена-кореспондента НААН М. А. Лендела до особливих ознак СВК відносять: обов'язкову майнову участь членів кооперативу у формуванні його статутного фонду; обов'язкову персональну участь членів кооперативу в його діяльності; відсутні законодавчі вимоги щодо мінімального розміру пайових внесків членів кооперативу й порядку їх створення; участь членів кооперативу у його економічній діяльності на засадах автономії та господарської незалежності; самостійне визначення його внутрішньої господарської структури та відносин [6, с. 35, 38].

Економічний механізм СВК, використовуючи системну єдність економічних форм, методів і важелів регулювання відносин на цьому рівні, може забезпечувати динамічний розвиток підприємства або, навпаки, стримувати цей розвиток. Тобто, такий механізм може мати різний ступінь досконалості, що залежить від його конкретного змісту. В цьому контексті слід зазначити, що змістовну наповненість економічного механізму підприємства доцільно диференціювати в залежності від його прояву на стадіях виробництва, розподілу, обміну та споживання результатів

його господарської діяльності. Це пов'язано з тим, що на виокремлених стадіях відтворення процесу виробництва економічний механізм підприємства, відіграючи своєрідну роль в його розвитку, має різну природу свого походження.

Особлива роль в розвитку підприємства належить економічному механізму, який регулює економічні відносини на стадії розподілу, через те, що розподіл результатів виробництва, пов'язуючи між собою стадії виробництва і споживання, визначає частку та обсяги цих результатів, які отримують учасники господарської діяльності підприємства на стадії виробничого і невиробничого споживання. Тому форми, методи і важелі розподілу кінцевих результатів господарської діяльності СВК безпосередньо визначають ступінь задоволеності економічних інтересів членів кооперативу, асоційованих його членів і найманих працівників. Крім того, необхідно зазначити, що характер розподілу результатів господарської діяльності підприємства детермінований економічним змістом відносин власності, а наслідки такого розподілу функціонально залежать від кінцевих результатів господарської діяльності підприємства, отриманих ним на стадіях виробництва і обміну.

Зважаючи на особливе значення економічного механізму підприємства, який регулює економічні відносини на стадії розподілу результатів його господарської діяльності, виникає потреба конкретизувати зміст такого механізму. Складовими економічного механізму СВК на стадії розподілу результатів його господарської діяльності є: а) показники, які визначають кінцеві результати господарської діяльності СВК і підлягають подальшому розподілу, та методика їх формування; б) показники, які отримані внаслідок розподілу кінцевих результатів господарської діяльності СВК, а також методика та алгоритм їх формування (табл. 1, система рівнянь 1–4); в) показники, які отримані внаслідок розподілу доходу (чистої продукції) СВК, а також методика та алгоритм їх формування (табл. 2, система рівнянь 5–12).

Таблиця 1

Економічна природа показників, отриманих внаслідок розподілу кінцевих результатів господарської діяльності СВК, та основи методика їх формування*

Показник	Економічна природа показника	Основи методика формування показника
Вартісний обсяг кінцевої продукції СВК за звітний рік (<i>ВКП</i>)	Визначає завершальний етап отримання валової продукції на стадії виробництва та її проходження на стадіях обміну, розподілу і споживання	Охоплює вартісний обсяг реалізованої продукції, виробленої СВК за звітний рік, а також обсяг тієї частини товарної продукції, яка вироблена цим підприємством за звітний рік і в подальшому підлягатиме реалізації за справедливої вартістю**
Вартісний обсяг матеріальних і прирівняних до них витрат, понесених СВК для виробництва і збуту кінцевої продукції за звітний рік (<i>ВФЗ</i>)	Визначає завершальний етап формування фонду заміщення на стадії виробництва та його проходження на стадіях обміну, розподілу і споживання	Охоплює обсяги фондів заміщення основних фондів, нематеріальних активів і оборотних фондів, спожитих для виробництва та збуту кінцевої продукції СВК за звітний рік
Обсяг фонду оплати праці найманих працівників СВК в частині її авансування за звітний рік (<i>ОПНа</i>)	Визначає процес формування фонду оплати праці найманих працівників на стадії виробництва та його проходження на стадіях обміну, розподілу і споживання	Охоплює обсяг авансованого (основного) фонду оплати праці найманих працівників СВК, виплаченої їм за звітний рік згідно із встановленими в цьому підприємстві формами та системами оплати праці

Продовження таблиці 1

Обсяг фонду оплати праці в частині преміювання найманих працівників СВК за кінцеві результати господарської діяльності за звітний рік ($ОПН_0$)	Визначає завершальний етап формування фонду оплати праці найманих працівників на стадії виробництва та його проходження на стадіях обміну, розподілу і споживання	Охоплює обсяг преміального (додаткового) фонду оплати праці найманих працівників СВК, виплаченої їм за звітний рік згідно із встановленою системою матеріального стимулювання за кінцеві результати господарської діяльності
Обсяг доходу, отриманий за результатами господарської діяльності СВК за звітний рік ($ДК$)	Визначає завершальний етап отримання доходу (чистої продукції) СВК на стадії виробництва та його проходження на стадіях обміну, розподілу і споживання	Формується за вирахуванням із вартісних обсягів кінцевої продукції СВК амортизаційних відрахувань з необоротних активів, матеріальних і прирівняних до них витрат, а також фонду оплати праці найманих працівників, що виплачена їм в якості основної та додаткової оплати праці за звітний рік

*Джерело: Розроблено автором на основі [13, 14].

**Справедлива вартість – сума, за якою можна продати актив або оплатити зобов'язання за звичайних умов на певну дату [15].

Об'єктивним показником кінцевих результатів господарської діяльності СВК на початковому етапі розподілу цих результатів є вартісний обсяг реалізованої продукції підприємства за звітний рік. Такий показник відображає завершальний етап формування обсягів валової (товарної) продукції на стадіях виробництва і товарного обміну. Попри це вартісний обсяг реалізованої продукції, виробленої підприємством за звітний рік, в неповній мірі відображає кінцеві результати його господарської діяльності, оскільки певні обсяги товарної продукції, виробленої підприємством за звітний рік, з різних причин можуть бути не реалізовані в цьому році. Тому до кінцевих результатів господарської діяльності СВК, окрім вартісного обсягу реалізованої продукції, виробленої підприємством за звітний рік, нами пропонується включати обсяг тієї частини товарної продукції, яка була вироблена підприємством за звітний рік, проте з певних причин не була реалізована в цьому році й в подальшому підлягатиме реалізації за справедливою вартістю [15].

На основі економічної природи показників, отриманих внаслідок розподілу кінцевих результатів господарської діяльності СВК, та методики їх формування (див. табл. 1), алгоритм формування цих показників описується системою рекурентних рівнянь

$$ВФЗ = ВКП - (ОПН_a + ОПН_0 + ДК); \quad (1)$$

$$ВФЗ + ОПН_a = ВКП - (ДК + ОПН_0); \quad (2)$$

$$ВФЗ + ОПН_a + ОПН_0 = ВКП - ДК; \quad (3)$$

$$ВФЗ + ОПН_a + ОПН_0 + ДК = ВКП. \quad (4)$$

Система рівнянь 1–4 дає підставу стверджувати, що завершальним показником розподілу кінцевих результатів господарської діяльності СВК є його дохід, тому що він формується за залишковим принципом. Зважаючи на такий принцип формування доходу СВК, значимим напрямом збільшення його обсягів є впровадження таких форм і систем оплати праці найманих працівників, які б стимулювала збільшення обсягів виробництва та збуту продукції визначеної якості, а також впровадження таких форм і систем матеріального преміювання найманих працівників, які б стимулювали економію матеріальних і прирівняних до них витрат.

Дохід СВК, будучи завершальним показником розподілу кінцевих результатів його господарської діяльності, підлягає подальшому розподілу між фондами, які створюються на цьому підприємстві, та учасниками його господарської діяльності (див. табл. 2).

Економічна природа показників, отриманих внаслідок розподілу доходу (чистої продукції) СВК, та основи методика їх формування*

Показник	Економічна природа показника	Основи методики формування показника
Обсяг доходу, отриманий за результатами господарської діяльності СВК за звітний рік (ДК)	Визначає завершальний етап отримання доходу (чистої продукції) СВК на стадії виробництва та його проходження на стадіях обміну, розподілу і споживання	Формула 4
Частина обсягу фонду кооперативних виплат, яка спрямована на авансування участі членів СВК в його господарській діяльності за звітний рік (ОУЧа)	Визначає процес формування фонду кооперативних виплат в частині авансування участі членів СВК в його господарській діяльності	Охоплює частину обсягу фонду кооперативних виплат, спрямовану на авансування участі членів СВК в його господарській діяльності
Обсяг податків і зборів (обов'язкових платежів), сплачених СВК до державного і місцевих бюджетів за звітний рік (ОП)	Характеризує завершальний етап розподілу доходу СВК	Охоплює частину обсягу доходу СВК, яка централізується до державного бюджету різних рівнів за звітний рік
Обсяг коштів, спрямованих на погашення кредитів і сплату відсотків за їх користування за звітний рік (ПК)	Характеризує завершальний етап розподілу доходу СВК	Охоплює частину обсягу доходу СВК, яка спрямована на інвестування розвитку підприємства за звітний рік
Обсяг коштів, спрямованих на покриття збитків за результатами господарської діяльності СВК за звітний рік (ПЗ)	Характеризує завершальний етап розподілу доходу СВК	Охоплює частину обсягу доходу СВК, яка спрямована на покриття збитків, пов'язаних із ризиками господарської діяльності підприємства за звітний рік
Обсяг відрахувань із доходу СВК до резервного та спеціального фондів підприємства за звітний рік (РСФ)	Характеризує завершальний етап розподілу доходу СВК	Охоплює частину обсягу доходу СВК, яка спрямована на формування (поповнення) резервного та спеціального фондів підприємства за звітний рік
Частина обсягу фонду кооперативних виплат, яка спрямована на преміювання участі членів СВК в його господарській діяльності за звітний рік (ОУЧд)	Характеризує завершальний етап формування фонду кооперативних виплат в частині участі членів СВК в його господарській діяльності	Охоплює частину обсягу фонду кооперативних виплат, спрямовану на преміювання участі членів СВК в його господарській діяльності
Обсяг фонду виплат на паї асоційованим членам СВК за звітний рік (ВП _{ач})	Характеризує завершальний етап розподілу доходу СВК	Охоплює частину обсягу доходу СВК, яка спрямована на формування фонду виплат на паї асоційованим членам СВК за звітний рік
Обсяг фонду виплат на паї членам СВК за звітний рік (ВП _ч)	Характеризує завершальний етап розподілу доходу СВК	Охоплює частину обсягу доходу СВК, яка спрямована на формування фонду виплат на паї членам СВК за звітний рік

*Джерело: розроблено автором на основі [13, 14].

На основі економічної природи показників, отриманих внаслідок розподілу доходу СВК, та методики їх формування (див. табл. 2), алгоритм формування цих показників описується системою рекурентних рівнянь

$$ОУЧ_a = ДК - (ОП + ПК + ПЗ + РСФ + ОУЧ_0 + ВП_{ac} + ВП_u); \quad (5)$$

$$ОУЧ_a + ОП = ДК - (ПК + ПЗ + РСФ + ОУЧ_0 + ВП_{ac} + ВП_u); \quad (6)$$

$$ОУЧ_a + ОП + ПК = ДК - (ПЗ + РСФ + ОУЧ_0 + ВП_{ac} + ВП_u); \quad (7)$$

$$ОУЧ_a + ОП + ПК + ПЗ = ДК - (РСФ + ОУЧ_0 + ВП_{ac} + ВП_u); \quad (8)$$

$$ОУЧ_a + ОП + ПК + ПЗ + РСФ = ДК - (ОУЧ_0 + ВП_{ac} + ВП_u); \quad (9)$$

$$ОУЧ_a + ОП + ПК + ПЗ + РСФ + ОУЧ_0 = ДК - (ВП_{ac} + ВП_u); \quad (10)$$

$$ОУЧ_a + ОП + ПК + ПЗ + РСФ + ОУЧ_0 + ВП_{ac} = ДК - ВП_u; \quad (11)$$

$$ОУЧ_a + ОП + ПК + ПЗ + РСФ + ОУЧ_0 + ВП_{ac} + ВП_u = ДК. \quad (12)$$

Система рівнянь 5–12 показує, що варіантність розподілу доходу СВК між фондами, які створюються на підприємстві, та учасниками його господарської діяльності залежить численних чинників. Найбільш вагомими з-поміж них є чинники, які визначають: а) обсяг доходу СВК і рівень рентабельності його господарської діяльності; б) обсяги фонду кооперативних виплат і тісноту зв'язку розмірів цього фонду із кінцевими результатами господарської діяльності СВК; в) обсяги обов'язкових платежів до місцевих і державного бюджетів; г) обсяги фондів соціального й економічного розвитку СВК, які створюються за рахунок власних, залучених та кредитних ресурсів; д) обсяги фондів виплат на паї асоційованим членам СВК і членам СВК.

Висновки і перспективи подальших досліджень. 1. Економічний механізм СВК, використовуючи системну єдність економічних форм, методів і важелів регулювання відносин на підприємстві, повинен забезпечувати динамічний його розвиток. Тому виникає потреба дослідження змістовної наповненості такого механізму на стадіях виробництва, розподілу, обміну та споживання результатів господарської діяльності СВК.

2. Особлива роль в розвитку СВК належить економічному механізму, який регулює економічні відносини на стадії розподілу результатів господарської діяльності підприємства, через те, що форми, методи та важелі розподілу кінцевих результатів господарської діяльності СВК безпосередньо визначають ступінь задоволеності економічних інтересів членів кооперативу, асоційованих його членів і найманих працівників.

3. Істотними складовими економічного механізму СВК на стадії розподілу результатів його господарської діяльності є: а) методика та алгоритм формування показників, які визначають кінцеві результати господарської діяльності СВК і підлягають подальшому розподілу; б) методика та алгоритм формування показників, які отримані внаслідок розподілу кінцевої продукції та доходу (чистої продукції) СВК.

4. Об'єктивним показником кінцевих результатів господарської діяльності СВК на початковому етапі розподілу таких результатів є вартісний обсяг кінцевої продукції підприємства за звітний рік. Цей показник, на нашу думку, повинен охоплювати вартісний обсяг реалізованої продукції, виробленої СВК за звітний рік, а також обсяг тієї частини товарної продукції, яка вироблена цим підприємством за звітний рік, але з певних причин не була реалізована в цьому році й в подальшому підлягатиме реалізації за справедливою вартістю. Завершальним показником розподілу кінцевих результатів господарської діяльності СВК є дохід, який формується за залишковим принципом. Надалі цей показник підлягає розподілу між фондами, що створюються на підприємстві, та учасниками його господарської діяльності.

5. Варіантність розподілу доходу СВК між фондами, які створюються на підприємстві, та учасниками його господарської діяльності, залежить від численних чинників. Поглиблене вивчення таких чинників доцільно винести в рамки окремого дослідження. В цьому дослідженні доречно також встановити форми, принципи та способи формування показників, що покладені в основу розподілу доходу СВК.

Джерела та література

1. Булуй О. Г. Економічна ефективність діяльності сільськогосподарських кооперативів: автореф. дис... канд. наук. з екон. та управл. підпр. (екон. с. г. і АПК): 08.00.04; Держ. агрокол. ун-т. Житомир, 2007. 20 с.
2. Статистичний щорічник України за 2017 рік. / за ред. І. Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2018. С. 245.
3. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Друге вид., доп. і перероб. Київ : Логос, 2001. 380 с.
4. Малік М. Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2010. № 12. С. 106–111.
5. Малік М. Й. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки України. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 76–82.
6. Молдаван Л. В. Економічні та соціогуманістичні основи розвитку кооперативних форм господарювання в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 3. С. 85–96.
7. Горбонос Ф. В. Кооперація : методологічні і методичні основи. Львів : Львівський державний аграрний університет, 2003. 264 с.
8. Корінець Р. Я., Малік М. Й., Масін В. М. та ін. Науково-практичний коментар до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та суміжних правових актів / ред. та упор. Корінець Р. Я., Малік М. В., Масін В. М., Гриценко М. П. Київ : Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України, 2018. 184 с.
9. Збарський В. К., Талавиря М. П., Газуда Л. М. Розвиток кооперативних відносин в аграрному секторі України : монографія / за ред. М. А. Лендела. Київ : НУБіП України, 2016. 307 с.
10. Мех Л. Економічна суть категорій «ринок» та «економічний механізм». *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : економіка*. 2003. № 15. С. 6–11.
11. Економічна енциклопедія : у трьох томах / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2000. Т. 1. С. 269–270.
12. Худолій Л. І. Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна. Київ : ІАЕ УААН, 1998. 211 с.
13. Про кооперацію : Закон України № 1087-IV від 10.07.2003 із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/1087-15> (дата звернення: 10.10.2019).
14. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України за станом на 20 листопада 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 50. Ст. 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/469/97-вр> (дата звернення: 10.10.2019).
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств». Затверджено наказом Міністерства фінансів України, 07.07.99. № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99/ed20130809> (дата звернення: 10.10.2019).

References

1. Buluj, O. G. (2007). *Ekonomichna efektyvnist dijajlnosti sil'sjkozhospodarsjkykh kooperatyviv [Economic efficiency of agricultural cooperatives]*. Avtoref. dys... kand. nauk. z ekon. ta upravl. pidpr. (ekon. s. gh. i APK): 08.00.04. [in Ukrainian].
2. Verner, I. Je. (Ed.). (2017). *Statystychnyj shhorichnyk Ukrajinjy za 2017 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017]*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. 245. [in Ukrainian].
3. Zinovchuk, V. V. (2001). *Orghanizacijni osnovy sil'sjkozhospodarsjkojko kooperatyvu [Organizational basis of the agricultural cooperative]*. (Second ed., rev.). Kiev: Logos [in Ukrainian].
4. Malik, M. J. (2010). *Naukovo-metodychne zabezpechennja rozvytku kooperaciji v aghrarnij sferi [Scientific and methodological support for the development of cooperation in the agricultural sector]*. *Economy AIC*, 12, 106–111 [in Ukrainian].
5. Malik, M. J. (2014). *Formuvannja ta rozvytok kooperatyvnykh vidnosyn v aghrarnij sferi ekonomiky Ukrajinjy [Formation and development of cooperative relations in agrarian sphere of economy of Ukraine]*. *Economy AIC*, 7, 76–82 [in Ukrainian].
6. Moldovan, L. V. (2017). *Ekonomichni ta socioghumanistychni osnovy rozvytku kooperatyvnykh form ghospodarjuvannja v Ukrajinjy [Economic and sociohumanistic bases of development cooperative forms of management in Ukraine]*. *Economics and forecasting*, 3, 85–96 [in Ukrainian].
7. Ghorbonos, F. V. (2003). *Kooperacija: metodologichni i metodychni osnovy [Cooperation: methodological and methods bases]*. Lviv: Lviv State Agrarian University [in Ukrainian].

8. Korinets, R. Ya., Malik, M. J., Masin, V. M., Bondarchuk, V. V., Goncharenko, V. V., Grytsenko, M. P. et. al. (2018). *Naukovo-praktychnyj komentar do Zakonu Ukrainy «Pro siljskoghospodarsjku kooperaciju» ta sumizhnykh pravovykh aktiv* [Scientific-practical commentary on the Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation" and related legal acts]. Korinets, R. Ya., Malik, M. J., Masin, V. M. & Grytsenko, M. P. (Eds.). Kyiv: National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine [in Ukrainian].

9. Zbarsky, V. K., Talavyrya, M. P. & Ghazuda, L. M. (2016). *Rozvytok kooperatyvnykh vidnosyn v aghrarnomu sektori Ukrainy* [Development of cooperative relations in the agrarian sector of Ukraine]. M. A. Lendjel (Ed.). Kyiv: NUBiP Ukraine [in Ukrainian].

10. Mekh L. (2003). *Ekonomichna sutj katehgorij «rynok» ta «ekonomichnyj mekhanizm»* [The economic essence of the categories "market" and «economic mechanism»]. *Scientific notes of Ternopil State Pedagogical University the name Volodymyr Hnatyuk. Series: Economics*, 15, 6–15 [in Ukrainian].

11. Mocherniy, S. V. (Eds.). (2000). *Ekonomichna encyklopedija : u trjokh tomakh»* [The Economic Encyclopedia: in three volumes]. (V. 1). Kyiv: Academy [in Ukrainian].

12. Khudolij L. I. (1998). *Ekonomichnyj mekhanizm formuvannja i funkcionuvannja rynku zerna* [The economic mechanism of formation and functioning of the grain market]. Kyiv: IAE UAAN [in Ukrainian].

13. Pro kooperaciju : Zakon Ukrainy № 1087-IV vid 10.07.2003 iz zminamy [About cooperation: Law of Ukraine № 1087-IV of 10.07.2003 as amended]. (2004). *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5. St. 35. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/1087-15> [in Ukrainian].

14. Pro siljskoghospodarsjku kooperaciju : Zakon Ukrainy za stanom na 20 lystopada 2012 r. [About agricultural cooperation: Law of Ukraine as of November 20, 2012]. (2013). *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 50. St. 698. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/469/97-вр> [in Ukrainian].

15. Polozhennja (standart) bukhghaltersjkocho obliku 19 «Ob'jednannja pidpryjemstv». Zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy, 07.07.99. № 163 [Regulation (standard) of accounting 19 «Association of enterprises». Approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine 07.07.99. № 163]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99/ed20130809> [in Ukrainian].

Стаття надійшла в редакцію 11.11.2019 р.

УДК 911.375 : 005.332.5

Романовська Юлія,
кандидат економічних наук, доцент,
Винницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету,
кафедра фінансів,
м. Вінниця ORCID ID [0000-0002-1099-0787](https://orcid.org/0000-0002-1099-0787)
e-mail: bogdana32rom@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-82-92>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА МІСТА

Макрополізація світу зумовила зростаюче значення ролі міст, завдяки чому доцільними вбачаються дослідження міста в межах економічної безпекології – як об'єкта соціально-економічної безпеки. Поняття «соціально-економічна безпека міста» є відносно новим в економічній безпекології мезорівня, хоча її забезпечення є нагальною проблемою. Дослідження, спрямовані на визначення сутності та виявлення особливостей соціально-економічної безпеки міста, мають розпочинатися з визначення змісту поняття «соціально-економічна безпека міста», для чого сформовано відповідне предметне поле. Виходячи з його елементів – розгляді поняття в межах концепції «суспільства ризику» з використанням імперативів захисного

та інтеграційного підходів, дуального характеру поняття, а також визначеного змісту поняття «місто», розкрито зміст поняття «соціально-економічна безпека міста».

Ключові слова: місто, соціально-економічна безпека, предметне поле, безпечний стан міста, характеристики.

Романовская Юлия
кандидат экономических наук., доцент,
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета,
кафедра финансов,
г. Винница

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ГОРОДА

Макрополитизация мира обусловила растущее значение роли городов, вследствие чего целесообразными являются исследования города в рамках науки об экономической безопасности - как объекта социально-экономической безопасности. Понятие "социально-экономическая безопасность города" является относительно новым в науке об экономической безопасности мезоуровня, хотя ее обеспечение является неотложной проблемой. Исследования, направленные на определение сущности и выявление особенностей социально-экономической безопасности города, должны начинаться с определения содержания понятия "социально-экономическая безопасность города", для чего сформировано соответствующее предметное поле. Исходя из его элементов - рассмотрение понятия в пределах концепции "общества риска" с использованием императивов защитного и интеграционного подходов, дуального характера понятия, а также определенного содержания понятия "город", раскрыто содержание понятия "социально-экономическая безопасность города".

Ключевые слова: город, социально-экономическая безопасность, предметное поле, безопасное состояние города, характеристики.

Romanovska Yuliia,
PhD on economy, assistant professor,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics Kyiv
National University of Trade and Economics,
Department of finance
Vinnitsa

SOCIAL-ECONOMIC SECURITY OF THE CITY

Introduction. Globalization of the world caused to increasing role of cities. That is why a city as the most important element of spatial social-economic system of the society is the object in many researches for a long time. One of the advisable directions of researches concerning cities as the element of spatial social-economic system of the society is research of city in economic security studies – as the object of social-economic security. Such direction is grounded in the context of increasing the responsibility of State for creating stable conditions for citizens' life and business activity on some territories.

The purpose of the article. Researches that are directed on the essence and features of social economical security of the city should begin from the point of identifying the content of notion "social economical security of the city". Attempts of explaining such notion without building necessary subject field can be considered as the common imperfection of modern studies of city social economical security. Absence of necessary subject field deprives many definitions of required validity and arguments.

Results. Necessary subject field is formed to define essence and features of social-economical security of the city as an urbanistic geosystem (urbageosystem). Elements of such subject field are components of "risk society" concept, imperatives of protective and integrative approaches that are widely spread in economic security studies, dual character of notion "social-economical security of the city" and content on notion "city" that is defined by the author. There is content of notion "social-economical security of the city" elucidated using elements of built subject field.

High level of the social-economical security of the city designates its secure conditions – there are no significant and intensive changes with a negative character in condition of urbageosystem in a current time and a nearest future. In the general case such changes with a negative character can emerge because of threats to urbageosystem. There are

some complex characteristics used to describe secure condition of the city. Such characteristics should meet some requirements (convenience of living in the city, dynamic of development of the city, quality of life in the city, transparency of public administration in the city, conditions of social-economic institutes that provide needs on inhabitants of the city).

Every of complex characteristics of the city secure condition contains some subcharacteristics. Suggested complex characteristics and subcharacteristics of the city secure condition are not only closely related, but some of them are contradictory.

Conclusions. Complex characteristics and subcharacteristics of the city security state need future more detailed research as well as indicators for their quantitative description.

Keywords: city, social-economic security, subject field, security state of the city, characteristics.

Постановка проблеми. Місто як найважливіший елемент просторової соціально-економічної системи суспільства достатньо тривалий час є об'єктом досліджень, в яких надано пояснення щодо сутності змісту категорії «місто» (місто як виробник урбаністичних знань, як екосистема) [1, с. 41-133], окреслено функції міста [2] та описано його естетику [3].

Понад 70 % світової економіки зосереджено у містах. Саме тут відбуваються основні економічні події та формуються найкращі можливості для реалізації людини та її бізнес-ідей. Сучасні міста конкурують за ресурси і капітали, за присутність на своїй території інноваційних компаній, стартапів, малого і середнього бізнесу, крупних корпорацій, фінансових посередників.

Проте у контексті посилення відповідальності держави за створення на конкретних територіях стабільних умов для життя населення та діяльності суб'єктів господарювання доцільними вбачаються дослідження міста в межах економічної безпекології – як об'єкта соціально-економічної безпеки.

Поняття «соціально-економічна безпека міста» є відносно новим навіть в економічній безпекології мезорівня, хоча її забезпечення за всіма ознаками є нагальною проблемою. В умовах розширення повноважень муніципальних органів влади і, відповідно, посилення їхньої відповідальності за якість життя у місті забезпечення його соціально-економічної безпеки перетворюється на необхідний елемент системи управління розвитком регіонів і держави в цілому. Проте системних досліджень цієї проблематики поки ще не здійснено, її теоретичне опрацювання, методологічні підходи та методики дослідження соціально-економічної безпеки міста перебувають на стадії становлення.

Значимість проблематики соціально-економічної безпеки міста продиктована, з одного боку, європеїзацією України, орієнтованістю на інноваційний розвиток, структурними соціально-економічними трансформаціями, що поглиблюють проблеми сталого розвитку економіки країни та її соціальної сфери, а, з іншого, наявністю специфічних вимог до соціально-економічної безпеки, властивих саме таким територіальним центрам.

Виходячи зі сказаного, є підстави стверджувати про актуальність досліджень, спрямованих на визначення сутності та виявлення особливостей соціально-економічної безпеки міста. І такі дослідження мають розпочинатися з визначення змісту поняття «соціально-економічна безпека міста».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації з соціально-економічної безпеки міста є вкрай нечисленними (наприклад, наукові праці А.В. Плужника [4,5]), в яких, по суті, зроблено спробу заявити про об'єктність міста в економічній безпекології мезорівня. В окремих наукових публікаціях ([6,7,8]) місто як об'єкт економічної безпеки розглядається вельми опосередковано.

Аналіз наявних публікацій у вітчизняній науці з проблематики соціально-економічної безпеки міста свідчить про відсутність системних концептуальних положень щодо соціально-економічної безпеки міста, що не дозволяє сформувати її експлейнарний, теоретичний, методологічний та інструментальний базиси і, відповідно, вийти на рівень методичних рекомендацій щодо її забезпечення.

Метою статті розкриття змісту поняття «соціально-економічної безпеки міста» та закономірностей його утворення.

Виклад основного матеріалу. Категорія «соціально-економічна безпека» стосовно певного об'єкта (держави, регіону, міста) відображає взаємозумовленість, взаємозалежність, взаємодоповнюваність взаємовідносин економічної та соціальної безпеки об'єкта [9]: економічна безпека об'єкта важлива не лише для його соціально-економічного розвитку, а й одночасно є важливою умовою й для соціальної безпеки об'єкта.

Поняття «соціально-економічна безпека міста» вже пройшло етап актуалізації, результатом якого є:

визнання актуальності дослідження соціально-економічної безпеки міста;

окремі спроби тлумачення змісту поняття «соціально-економічна безпека міста»;

встановлення тісного зв'язку поняття «соціально-економічна безпека міста» з поняттями «соціально-економічний розвиток (держави, регіону, міста)» та «результативність функціонування соціально-економічної системи».

Загальною недосконалістю сучасних досліджень соціально-економічної безпеки міста є спроби розкрити сутність цього поняття без формування відповідного предметного поля, що позбавляє нечисленні визначення необхідної обґрунтованості та аргументованості, призводить до появи визначень «поза часом та простором», тобто без їхньої прив'язки до конкретних обставин, у яких визначення є легітимним.

Предметне поле визначення поняття «соціально-економічна безпека міста» становлять загальні умови розвитку суспільства, наявний понятійно-категоріальний апарат економічної безпекології та її методологічні засади (рис. 1).

В сучасних теоріях розвитку суспільства нова парадигма людського життя, що відображає існування людства в якісно новому техногенному інформаційному суспільстві, називається по-різному - постіндустріальним суспільством (Д. Белл), постфордизмом і інформаційною інфраструктурою (Р. Райх), інформаційним капіталізмом і мережевим підприємництвом (М. Кастельс), споживчим капіталізмом (Г. Шиллер), управлінням за допомогою інформації (Ю. Хабермас), суспільством організації, спостереження й контролю (Е. Гідденс), суспільством споживання (Ж. Бодріяр), індивідуалізованим суспільством (З. Бауман) [10]. Усі визначення сучасного суспільства не є альтернативними, в них, радше, увагу зосереджено на різноманітних аспектах сучасного етапу суспільного поступу.

Проте сучасні урбогеосистеми, якими сьогодні є міста, функціонують у середовищі, що є джерелом численних загроз. Але не лише зовнішнє, а й внутрішнє середовище урбогеосистеми породжує серйозні загрози, які мають не тільки об'єктивний, а й штучний характер, тобто викликані помилковими управлінськими рішеннями, їхньою неузгодженістю, свідомими діями окремих осіб чи груп людей або X-неефективністю державної регіональної політики. Зростання масштабу урбогеосистеми спричиняє збільшення числа її функцій, зменшення стійкості, що створює загрозу фундаментальній функції урбогеосистеми – зберегтися, тобто запобігти загрози розпаду системи.

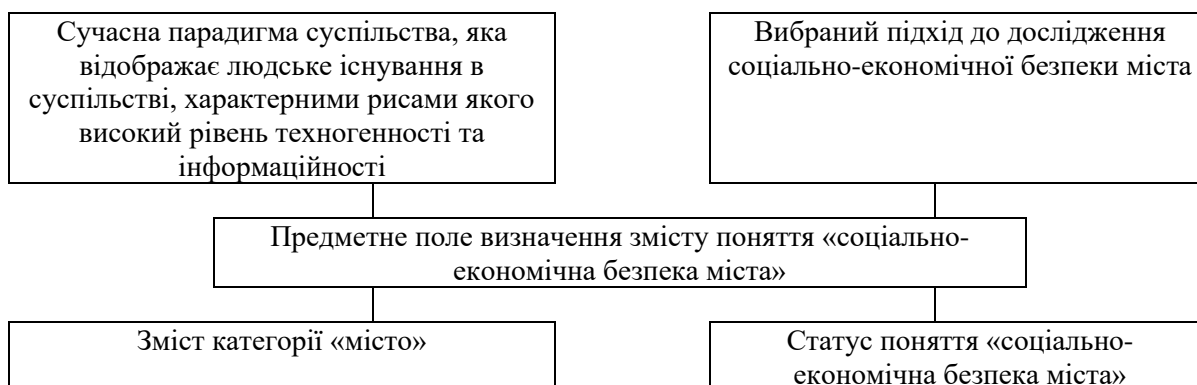

Рис. 1. Елементи предметного поля визначення змісту поняття «соціально-економічна безпека міста»

Джерело: Власна розробка автора

Тому у глобальній суспільній динаміці, що є відмітною рисою XXI ст., розглядати поняття «соціально-економічна безпека міста» доречніше в межах концепції «суспільства ризику» (У. Бек та Е.Гідденс): з розвитком науково-технічного прогресу виникає безліч ризикових ситуацій, для яких немає єдиного правильного рішення, а існує лише більший або менший вибір з безлічі ризикованих альтернатив [11,12,13]. Основні положення концепції зводяться до такого:

суспільство виробляє не лише блага, але й ризики, поширення яких має безконтрольний, глобальний, надсоціальний та нектласовий характер [12, с. 67];

під впливом ідеологій індивідуалізму руйнуються соціальні зв'язки, які в традиційних і індустріальних суспільствах виконували функції формування соціального порядку (надавали почуття стабільності та надійності зовнішнього середовища з одночасним визнанням його змінюваності). За Е. Гідденсом, руйнування цих зв'язків звільняє індивідів та їхніх об'єднань (наприклад, у вигляді підприємств та організацій) від традиційних обмежень, позбавляє їх надійності та впевненості, можливостей покластися на традиції або перекласти на когось тягар ризику, ставить перед необхідністю вибору, що має здійснюватися постійно [13, с. 56];

проблема виживання (й індивідів, й їхніх об'єднань) в умовах нових ризиків і розплата за його наслідки набувають яскраво виражений індивідуально-особистісний характер, що виключає вияв усякої колективності та згоду держави брати на себе відповідальність за контроль і регулювання ризиків [14];

індивіди та їхні об'єднання змушені приймати всю відповідальність за подолання ризику на себе, спиратися на власні сили в його подоланні, не чекаючи допомоги держави або референтних груп, які під впливом ЗМІ та інститутів освіти і культури втрачають суб'єктивну цінність [14];

в суспільстві ризику альтернативним полюсом соціального розвитку виступає поняття захищеності, безпеки. На перше місце ставиться прагнення не до багатства, а до безпеки. Безпека починає відігравати роль нормативного та рушійного принципу суспільства ризику, що передбачає визначення заходів безпеки, надійності та оцінювання ризиків [14], одним з компонентів яких, за У.Беком та Е.Гідденсом, є загрози й небезпеки.

Визнання високої ризикованості суспільства через наявність знаної кількості різних за характером, масштабом, ймовірності реалізації та її наслідками загроз зумовлює доцільність визначення змісту поняття «соціально-економічна безпека міста» у межах захисного підходу. В даному випадку підхід розглядається як сукупність імперативних понять, з використанням яких розкривається зміст поняття «соціально-економічна безпека міста».

Основні підходи, що застосовуються в економічній безпекології, проаналізовано в [15,16]: захисний, ресурсний, гармонізаційний, діяльнісний, інтеграційний. В кожному з підходів використовується свій понятійно-категоріальний апарат, оскільки підходи поєднують погляди певного походження на безпеку того чи іншого об'єкта, внаслідок чого кожному з підходів властиві свої достоїнства і обмеження.

Імперативними поняттями у захисному підході до пояснення змісту вибраного виду безпеки (економічної, соціально-економічної) вибраного об'єкта (держави або підприємства) є «загроза», «захист» та «захищеність».

Поняття «соціально-економічна безпека міста» є складним внаслідок складності об'єкта – міста, а тому для визначення його змісту доцільно використати імперативи не лише захисного підходу, найпоширенішого в економічній безпекології, а й інтеграційного. Адже урбагеосистема є складною системою, що виявляється у множинності її елементів (мешканці міста, економічні агенти, що здійснюють діяльність в місті, органи регіональної та державної влади), кожному з яких притаманні власні інтереси. Імперативним поняттям інтеграційного підходу є «взаємодія», що відображає процеси впливу елементів урбагеосистеми один на одного, їхню взаємозумовленість завдяки тісній взаємопов'язаності. Взаємодія є інтегруючим чинником, що поєднує елементи урбагеосистеми у певний вид цілісності – місто, визначає поведінку кожного з них у захисті власних інтересів та їхній збалансованості з іншими елементами урбагеосистеми.

Для визначення змісту поняття «соціально-економічна безпека міста» використано категорію «місто», зміст якої у широкому сенсі розкрито у такий авторський спосіб: місто – це людське поселення з чітко визначеною територією, де розміщено об'єкти системи інфраструктур (виробничої, транспортної, енергетичної, соціальної, освітньої, лікувальної, культурної та відпочинку),

функціонування яких спрямовано на задоволення різноманітних потреб населення, суб'єктів господарювання, регіону та держави загалом.

Визначення змісту поняття «соціально-економічна безпека міста» має виходити зі статусу поняття, про що вперше в економічній безпекології заявлено в [17, с. 98].

Статус поняття «соціально-економічна безпека міста» визначає його місце в категоріальному апараті економічної безпекології мезорівня, позначає контекст, в якому розглядається поняття. За [17, с. 98] саме статус поняття відповідає стосовно об'єкта вивчення на запитання "що це" і завдяки цьому задає той ракурс його дослідження, який дозволяє отримати сутнісну характеристику поняття. Статус поняття «соціально-економічна безпека міста» дозволяє пояснити призначення цього феномена, проникнути у сутність явища, виявити те, що внутрішньо властиво йому, тобто виявити внутрішню суть поняття, дозволяє розширити тлумачення поняття та змістово його навантажити.

Стосовно міста статус соціально-економічної безпеки є дуальним:

це характеристика стану міста, що з позиції системного підходу є урбогеосистемою. Така характеристика висвітлює особливі риси стану урбогеосистеми, який є результатом її функціонування та розвитку;

це умова результативного функціонування та розвитку урбогеосистеми (рис. 2).

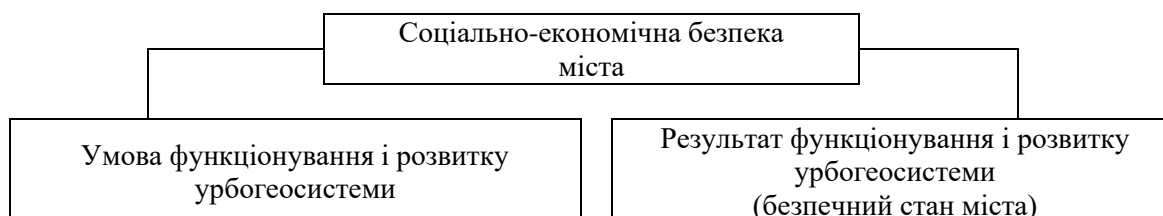

Рис. 2. Дуальний характер поняття «соціально-економічна безпека міста»

Джерело: Власна розробка автора

З одного боку, соціально-економічна безпека є умовою і функціонування, і розвитку урбогеосистеми (соціально-економічної системи «місто»). Прийнятний рівень соціально-економічної безпеки міста сприяє позитивному рішення власників капіталів щодо інвестування в його промислові та соціальні об'єкти, відкриттю нових підприємств, посиленню ділової активності суб'єктів господарювання та інноваційності їхньої діяльності і, відповідно, створенню нових робочих місць і зрештою посиленню економіки міста.

З іншого боку, досягнення прийнятного рівня соціально-економічної безпеки міста є одним з результатів функціонування соціально-економічної системи «місто», який виступає у вигляді безпечного стану міста, яке може бути використано за аналогією з безпечним станом регіону (поняття уведено в [18]).

Безпечним слід визнати такий стан урбогеосистеми, в якому у поточний час та в найближчій перспективі відсутні масштабні та інтенсивні зміни негативного характеру, які зумовлені реалізацією загроз урбогеосистемі.

Загрозу урбогеосистемі доцільно розглядати у контексті поданого визначення поняття «загроза» в [19] - як процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі урбогеосистеми, які за наявності певної комбінації умов та обставин у функціонуванні урбогеосистеми спроможні спричинити в ній зміни негативного характеру, різної локалізації та масштабу, наслідки яких переважною мірою є значними.

Таким чином, слід визнати тісно взаємопов'язаними такі поняття як «соціально-економічна безпека міста» та «безпечний стан міста», причому, друге поняття є результатом забезпечення прийнятного (або навіть високого) рівня соціально-економічної безпеки міста.

Виходячи з вихідних посилок формулювання змісту поняття «соціально-економічна безпека міста» (рис. 1), дуального характеру цього поняття, імперативів захисного та інтеграційного підходів, зміст досліджуваного поняття пропонується розкрити в такий спосіб: соціально-економічна безпека міста становить собою сукупність різноманітних умов, що забезпечують позитивність характеристик проживання населення у місті та діяльності економічних агентів, задоволення їхніх

потреб, дотримання інтересів та прав внаслідок збалансованості інтересів елементів урбагеосистеми, ефективного використання її потенціалу, що є результатом безпекоорієнтованого управління містом, та результативних комунікацій між державою, владою міста, населенням і суб'єктами господарювання.

Сукупність умов, що визначають безпечний стан міста, з одного боку, є результатом державної політики щодо розвитку міст, розширення компетенцій міської влади. З іншого боку, сукупність таких умов переважною мірою створюється та підтримується міською владою в межах її компетенцій у співпраці з органами державної та регіональної влади, у взаємодії міста та держави.

Так само, як і для опису безпечного стану регіону для опису безпечного стану міста можна використати кілька комплексних характеристик, вибір яких повинен мати певне обґрунтування. В [18] не надано обґрунтування вибору таких характеристик та вимог до них, що до деякої міри зменшує їхню наукову цінність (але не сам підхід – визначення характеристик безпечного стану регіону).

Теоретичною основою вибору характеристик безпечного стану міста можуть послугувати три ключові елементи, запропоновані Ж. Дюрантоном та М. Тюрнером для моделювання розвитку економіки міста, які слід доповнити у контексті проблематики соціально-економічної безпеки міста. За Ж. Дюрантоном та М. Тюрнером, основою для моделювання розвитку економіки міста є такі елементи: структура виробництва, географічна (просторова) структура, мобільність товарів та факторів виробництва. Географічна (просторова) структура поділяється на внутрішню (доступність та якість житла, інфраструктури – соціальної, внутрішньої транспортної) та зовнішню (розміщення міста та його взаємодія з іншими містами, наявність природних ресурсів, зокрема води). Мобільність в межах міста та за його межами є критично важливою, оскільки саме вона є підставою товарів, сервісів, первинних факторів виробництва, ідей, технологій [20] і зменшує вразливість міста до зміни торговельних чи транспортно-транзитних потоків.

Соціально-економічна безпека міста безпосередньо залежить від розвитку його індустріальної складової, залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та обсягу реалізації товарів і послуг, що також має бути відображено у характеристиках безпечного стану міста.

Характеристики безпечного стану міста мають задовольняти таким вимогам:

придатність до опису безпечного стану міста будь-якого розміру та виду, що забезпечує порівнянність характеристик;

комплексність характеристики, що забезпечує їхню розкладуваність на субхарактеристики, що підвищує точність опису безпечного стану міста;

можливість кількісного опису субхарактеристик безпечного стану міста;

обмежена кількість характеристик та їхніх субхарактеристик, незважаючи на різноманітність міст та різноманітність у містах;

рівне представництво всіх аспектів безпечного стану міста.

Деякою мірою вибір комплексних характеристик безпечного стану міста залежить від таких видів міста:

мегаполіс, тиранополіс або некрополіс [21] (наприклад, до некрополісів сьогодні тяжіють ще до недавня потужні промислові міста сходу України);

«розумне місто» - системи людей, що взаємодіють, використовуючи потоки енергії, матеріалів, сервісів і фінансових інструментів для сприяння сталого економічного розвитку, еластичності, вищого рівня життя, швидкого пристосовування до соціальних і економічних потреб суспільства [22];

найбільші міста: в Україні є п'ять економічних і демографічних осередків, які не просто вирізняються своїм масштабом, а є центрами тяжіння на міжрегіональному рівні, виконують важливі функції в загальнонаціональному масштабі, де мешкає майже кожен п'ятий громадянин України (м. Київ (2,94 млн. мешканців у 2018 р.), м. Харків (1,47 млн. мешканців), м. Дніпро (1 млн. мешканців), м. Одеса (1,01 млн. мешканців) та м. Львів (0,76 млн. мешканців). Зростання абсолютної кількості надвеликих міст і концентрація в них населення, за О.Л. Дроною, мають сталий і повсюдний характер, адже сучасний етап розвитку світового співтовариства часто називають «епохою великих міст» або «макрополізацією світу» [23].

Отже, виходячи з наданих аргументів та вимог до складу комплексних характеристик безпечного стану міста доцільно включити:

- комфортність проживання у місті;
- динаміка розвитку міста;
- якість життя у місті;
- прозорість управління містом;
- стан соціально-економічних інститутів, що забезпечують життєдіяльність міського населення.

Кожна з комплексних характеристик безпечного стану міста розкладається на кілька субхарактеристик (табл. 1).

Надані комплексні характеристики і субхарактеристики безпечного стану міста перебувають не лише у тісному зв'язку, а й у певній конфронтації. Так, позитивна динаміка розвитку міста може погіршувати якість життя у ньому через збільшення цін на житло та його оренду, а також негативно впливати на комфортність проживання у місті, якщо підприємства міста спричиняють негативний вплив на довкілля (викиди у повітря або забруднення річок та місцевості). Економічні інтереси сучасного міста спрямовані на максимальне задоволення потреб його населення, яке не просто мешкає у місті, а й ще працює у ньому (забезпечення виробничої та невиробничої інфраструктур, благоустрою, транспортних розв'язок, житлового та офісного будівництва, розвитку об'єктів соціальної, медичної, культурної сфери). Соціальні інтереси сприяють реалізації людського потенціалу та капіталу, підвищенню рівня й якості життя з урахуванням особливостей міст. Отже, соціально-економічна безпека сучасного міста, що враховує соціально-економічні інтереси суспільства виступає важливою умовою сталого розвитку міста [8].

Звичайно, що комплексні характеристики та субхарактеристики безпечного стану міста потребують докладнішого дослідження, так само як і показники, з використанням яких можна отримати їхній кількісний опис.

Висновки. У функціонуванні урбогеосистеми важливою умовою і одночасно характеристикою результатів її функціонування є соціально-економічна безпека міста. Соціально-економічна безпека міста створює сприятливі умови сталого розвитку економічної та соціальної сфер міста, є результатом не лише задоволення економічних та соціальних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, органів влади з інтересами зовнішнього та внутрішнього середовища, а й взаємоузгодження таких інтересів.

Визначення змісту поняття «соціально-економічна безпека міста» слугує підставою її подальших досліджень, зокрема щодо оцінювання та забезпечення з використанням отриманих оцінок.

Таблиця 1

Субхарактеристики комплексних характеристик безпечного стану міста*

Комплексні характеристики безпечного стану міста	Зміст комплексної характеристик	Субхарактеристики комплексних характеристик безпечного стану міста
Комфортність проживання у місті	Відображає міру зручності мешкання у місті, задоволеності матеріальних, соціальних та культурних потреб мешканців	Розвиненість соціальної інфраструктури у місті
		Розвиненість транспортної інфраструктури у місті
		Стан екології в місті
		Якість комунальних послуг
		Криміногенна ситуація в місті
Динаміка розвитку міста	Відображає міру використання та зміцнення індустріального потенціалу міста	Індекс ділової активності в місті
		Динаміка інвестицій у місто
		Втрачання людського потенціалу
		Індекс будівельної активності у місті

Продовження таблиці 1

Якість життя у місті	Відображає атрактивність (привабливість) міста за спектром соціально-економічних параметрів, а також ставлення влади міста до його мешканців	Забезпеченість освітніми закладами
		Забезпеченість медичними закладами
		Забезпеченість закладами культури та відпочинку
		Забезпеченість спортивними спорудами
		Співвідношення вартості житла з середнім доходом населення
Прозорість управління містом	Відображає міру інформованості мешканців міста щодо намірів та рішень міської влади	Доступність інформації про діяльність комунальних підприємств (інформація про тарифи на послуги, порядок їх формування, фінансові звіти та результати аудитів)
		Доступність інформації про діяльність соціальних установ (інформація про формування черг у дитячі заклади, соціальні послуги мешканцям міста, тарифи на послуги, порядок їх формування)
Стан соціально-економічних інститутів, що забезпечують життєдіяльність міського населення	Відображає спроможність міської влади задовольнити потреби локального громадянського суспільства	Доступність адміністративних послуг для мешканців міста
		Доступність адміністративних послуг для суб'єктів господарської діяльності міста
		Врахування інтересів громади при здійсненні будівництва і затвердженні містобудівної документації,
		Результативність діяльності міської влади

*Джерело: Власна розробка автора

Джерела та література

1. Трубина Е. Г. Город в теории: опыт осмысления пространства. М. : Новое литературное обозрение, 2011, 519 с.
2. Безрук В., Костріков С., Чуев О. ГИС-аналіз функції урбогеосистеми з метою оптимізації розміщення закладів громадського харчування (на прикладі м. Харків). URL: <https://periodicals.karazin.ua/soccongeo/article/view/4165/3749> (дата звернення 1.08.2019).
3. Некос А. Н., Мірошніченко В. В. Естетика урбогеосистем (огляд досліджень). *Вісник Одеського національного університету*. Серія : Географічні та геологічні науки. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 118-126.
4. Плужник А. В. Концепція економічної безпеки міст України в умовах глобалізації. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2012. № 2 (53). С. 51-53.
5. Плужник А. В. Формування системи забезпечення економічної безпеки міста. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2015. №7/3(12). URL: <http://journals.uran.ua/sciencerrise/article/view/47225/43687> (дата звернення 14.07.2019).
6. Жадан Є. Методологічні засади формування моделі соціальної безпеки міста. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. 1(24). URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_01\(24\)/33.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_01(24)/33.pdf) (дата звернення 16.07.2019).
7. Карлова О. А. Системне управління та пропорційний розвиток інфраструктури міст України. *Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2013. №45. С. 63-69.
8. Жукова Н. В. Економічні інтереси сталого розвитку малих міст у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 14. Ч. 1. С. 98-103.

9. Зінченко О. І. Щодо сутності поняття «соціально-економічна безпека». *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2014. № 6. Том 2. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/912/929> (дата звернення 7.10.2019).
10. Зленко Н. М. Еволюція наукових поглядів на формування поняття «ризик». *Філософія науки: традиції та інновації*. 2013. № 2 (8). URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/FilosNauk_2013_2_7.pdf (дата звернення 12.10.2019).
11. Бек У. Жизнь в обществе глобального риска – как с этим справиться: космополитический поворот. *Германия сегодня и завтра*. 2012. № 10. С. 1-13.
12. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. М. : Прогресс-традиция, 2000. 384 с.
13. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. Тезис. 1994. № 5. С. 116-134.
14. Демчук Д. В. Концепція «суспільства ризику» як фундаментальний підхід до аналізу політичного ризику. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/241/Demchuk%20Kontsep%20susp%20ryz%203.pdf?sequence=1> (дата звернення 1.10.2019).
15. Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С. Оцінювання економічної безпеки підприємства: аналіз основних підходів. В кн.: *Менеджмент безпеки держави, регіону, підприємства: проблеми і виклики сьогодення* : монографія / за заг. ред. З. Б. Живко, І. Г. Бабець. Львів : Ліга-Прес, 2015. С. 238–251.
16. Козаченко Г. В., Буколова В. В. Аналіз підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону. *Проблеми економіки*. 2018. №1. С. 150-157.
17. Шульженко Л. С. Економічна безпека стратегічного альянсу: системний підхід : монографія. Луганськ : ТОВ "Промдрук", 2014. 318 с.
18. Буколова В. В. Теоретичні та інструментальні засади оцінювання соціально-економічної безпеки регіону: автореф. дис. 08.00.05. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 20 с.
19. Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С. Загроза діяльності підприємства як імперативне поняття економічної безпекології мікрорівня. *Вчені записки Університету «КРОК»*. Зб. наук. праць. 2019. № 1(53). С. 161-170.
20. Duranton G., Turner M. The Fundamental Law of Road Congestion: Evidence from US Cities. URL: <http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.101.6.2616> (дата звернення 13.10.2019).
21. Mumford L. The culture of the cities. A harvest Book. Harcourt Brace&Company. San Diego. Yew York. London, 1970. 586 p.
22. Caragliu A., Del Bo C., Nijkamp P. Smart Cities in Europe. *Journal of Urban Technology*, Vol. 18, No. 2, April 2011. Pp. 65–82.
23. Дронова О. Л. Новый урбанизм: у поисках выхода з урбаністичного колапсу. *Український географічний журнал*. 2015, № 3. С. 33-41.

References

1. Trubina E. G. (2011) Gorod v teorii: opyt osmysleniya prostranstva [A city in a theory: an experience of an area considering]. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie. 519 p.
2. Bezruk V., Kostrikov S., Chuiev O. HIS-analiz funktsii urboheosystemy z metoiu optymizatsii rozmishchennia zakladiv hromadskoho kharchuvannia (na prykladi m. Kharkiv) [GIS-analysis of urbagesystem functions for the purpose of optimizing localization of catering establishments (on the example of Kharkov)]. URL: <https://periodicals.karazin.ua/soccecongeo/article/view/4165/3749> [Last accessed: August, 01,2019].
3. Nekos A. N. & Miroschnychnenko V. V. Estetyka urboheosystem (ohliad doslidzhen) (2013) Estetyka urboheosystem (ohliad doslidzhen) [An esthetic of urbagesystems (a review of researches)]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Heohrafichni ta heolohichni nauky*. 2013. Vol. 18. no. 2. pp. 118-126.
4. Pluzhnyk A. V. (2012) Kontseptsiia ekonomichnoi bezpeky mist Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Concept of economic security of cities in Ukraine in the conditions of globalizations]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*. no. 2(53). pp. 51-53.
5. Pluzhnyk A. V. (2015) Formuvannia systemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky mista [Building the system of providing economic security of a city]. *Scientific Journal «ScienceRise»*. no. 7/3(12). URL: <http://journals.urau.ua/sciencerrise/article/view/47225/43687> [Last accessed: July, 14, 2019].
6. Zhadan Ye. (2015) Metodolohichni zasady formuvannia modeli sotsialnoi bezpeky mista [Methodological bases of building the model of a city social security]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. 1(24). URL: [http://www.drdu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_01\(24\)/33.pdf](http://www.drdu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_01(24)/33.pdf) [Last accessed: July, 16, 2019].
7. Karlova O. A. (2013) Systemne upravlinnia ta proportsiinyi rozvytok infrastruktury mist Ukrainy [System

management and proportional development of an infrastructure in Ukrainian cities]. *Tekhnichniy prohres ta efektyvnist vyrobnytstva*. no. 45. pp. 63-69.

8. Zhukova N. V. (2017) Ekonomichni interesy staloho rozvytku malykh mist u systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Economic interests of small towns sustainable development in the system of State economic security]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vol. 14. Ch. 1. pp. 98-103.

9. Zinchenko O. I. (2014) Shchodo sutnosti poniattia «sotsialno-ekonomichna bezpeka» [Concerning the content of notion “social-economic security”]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa*. no. 6. Vol. 2. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/912/929> [Last accessed: October, 16, 2019].

10. Zlenko N. M. (2013) Evoliutsiia naukovykh pohliadiv na formuvannya poniattia «ryzyk» [Evolution of scientific views concerning forming the notion “risk”]. *Filosofii nauky: tradytsii ta innovatsii*. no. 2(8). URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/FilosNauk_2013_2_7.pdf [Last accessed: October, 12, 2019].

11. Bek U. (2012) Zhyzn v obshchestve hlobalnoho ryska – kak s etym spravytisia: kosmopolytycheskyi povorot [Life in the society of global risk – how to overcome: a cosmopolitan twist]. *Hermaniya sehodnia y zavtra*. no. 10. pp. 1-13.

12. Bek U. (2000) Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu [On the way to other modern]. Moskva: Progress-traditsiya. 384 p.

13. Giddens E. (1994) Sud'ba, risk i bezopasnost' [Destiny, risk and security]. Tezis. no. 5. pp. 116-134.

14. Demchuk D. V. (2014) Kontseptsiia «suspilstva ryzyku» yak fundamentalnyi pidkhid do analizu politychnoho ryzyku [The concept of “risk society” as a fundamental approach to analyze the political risk]. *Aktualni problemy polityky*. V. 51. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/241/Demchuk%20Kontsep%20sus%20ryz%203.pdf?sequence=1> [Last accessed: October, 01, 2019].

15. Kozachenko H. V. & Pohorelov Yu. S. (2015) Otsiniuvannya ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: analiz osnovnykh pidkhodiv [Evaluating the economic security of an enterprise: analysis of main approaches]. *Menedzhment bezpeky derzhavy, rehionu, pidpriemstva: problemy i vyklyky sohodennia* [Менеджмент безпеки держави, регіону, підприємства: проблеми і виклики сьогодення]. Lviv: Liha-Pres. pp. 238–251.

16. Kozachenko H. V. & Bukolova V. V. (2018) Analiz pidkhodiv do otsiniuvannya sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehionu [Analysis of approaches of evaluating the social-economic security of a region] *Problemy ekonomiky*. no. 1. pp. 150-157.

17. Shulzhenko L. Ye. (2014) Ekonomichna bezpeka stratehichnoho aliansu: systemnyi pidkhid [Economic security of a strategic alliance: the system approach]. Luhansk : TOV "Promdruk". 318 p.

18. Bukolova V. V. (2019) Teoretychni ta instrumentalni zasady otsiniuvannya sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehionu [Theoretical and instrumental principles of evaluating the social-economic security of a region]: avtoref. dys. 08.00.05. Poltava : PoltNTU. 20 p.

19. Kozachenko H. V. & Pohorelov Yu. S. (2019) Zahroza diialnosti pidpriemstva yak imperatyvne poniattia ekonomichnoi bezpekolohii mikrorivnia [Threat to an enterprise activity as an imperative notion in microlevel economic security studies] *Vcheni zapysky Universytetu «KROK». Zb. nauk. prats.* no. 1(53). pp. 161-170.

20. Duranton G., Turner M. The Fundamental Law of Road Congestion: Evidence from US Cities. URL: <http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.101.6.2616> [Last accessed: October, 13, 2019].

21. Mumford L. (1970) The culture of the cities. A harvest Book. Harcourt Brace&Company. San Diego. Yew York. London. 586 p.

22. Caragliu A., Del Bo C. & Nijkamp P. (April 2011) Smart Cities in Europe. *Journal of Urban Technology*, Vol. 18, no. 2. pp. 65–82.

23. Dronova O. L. (2015) Novyi urbanizm: u poshukakh vykhodu z urbanistychnoho kolapsu [New urbanism: looking for a way out of urbanistic collapse]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*. no. 3. pp. 33-41.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.

УДК 004.738.5:005

Струтинська Ірина,
кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя
кафедра комп'ютерних наук
м. Тернопіль; ORCID ID 0000-0001-5667-6569
e-mail: ringtons999@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-93-100>

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ БІЗНЕС-СТРУКТУР

Останнє десятиліття характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, які кардинально змінюють життя суспільства. Економічні відносини стали надзвичайно залежними від інфраструктурного інформаційного забезпечення, соціальні відносини перейшли із сфери виключно прямої взаємодії до територіально та часово віддаленої завдяки можливостям цифрового простору.

Такі радикальні перетворення вимагають нового підходу до розуміння наслідків цих процесів, вмінь адаптувати цифрові технології до сучасних вимог суспільства та бізнесу.

Тому метою даної статті є розкрити зміст та особливості впровадження концепції цифрових компетентностей, визначити перспективи і переваги формування компетентного підходу в умовах інформаційного суспільства. Провести аналіз «рамки цифрової компетентності» та розробити рамки цифрових компетенцій для людського капіталу бізнес-структур.

Ключові слова: цифрова компетентність, цифрова грамотність, професійна компетентність, інформаційне суспільство, розвиток цифрових компетенцій.

Струтинська Ірина,
кандидат экономических наук, доцент,
Тернопольский национальный технический университет им. И. Пулюя
кафедра компьютерных наук
м. Тернополь

ЦИФРОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА БИЗНЕС-СТРУКТУР

Последнее десятилетие характеризуется стремительным развитием информационных технологий, которые кардинально меняют жизнь общества. Экономические отношения стали чрезвычайно зависимыми от инфраструктурного информационного обеспечения, социальные отношения перешли из сферы исключительно прямого взаимодействия с территориально и по времени удаленной благодаря возможностям цифрового пространства. Такие радикальные преобразования требуют нового подхода к пониманию последствий этих процессов, умений адаптировать цифровые технологии с современными требованиями общества и бизнеса.

Поэтому целью данной статьи является раскрыть содержание и особенности внедрения концепции цифровых компетенций, определить перспективы и преимущества формирования компетентностного подхода в условиях информационного общества. Провести анализ «рамки цифровой компетентности» и разработать рамки цифровых компетенций для человеческого капитала бизнес-структур.

Ключевые слова: цифровая компетентность, цифровая грамотность, профессиональная компетентность, информационное общество, развитие цифровых компетенций.

Iryna Strutyńska,
PhD Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
Computer Science Department
Ternopil, Ukraine

DIGITAL LITERACY OF HUMAN CAPITAL BUSINESS STRUCTURES

The last decade has been characterized by the rapid development of information technologies that are fundamentally changing society. Economic relations have become extremely dependent on infrastructural information support, social relations have shifted from the sphere of exclusively direct interaction to territorially and temporally distant due to the possibilities of digital space.

Such radical transformations require a new approach to understanding the consequences of these processes, the ability to adapt digital technologies to the contemporary requirements of society and business.

Therefore, the purpose of this article is to expose the content and features of implementing the concept of digital competencies, to identify the perspectives and benefits of developing a competency-based approach in an information society environment. Conduct a digital competence framework analysis and develop a digital competency framework for the human capital of business entities.

The practical results are the developed framework of digital competencies for the human capital of business organizations. Reflecting the level of digital maturity of the company and the level of digital literacy of human capital.

In the digital age, it is necessary to improve the quality and effectiveness of education aimed at preparing young people for life in the digital society, acquiring relevant digital skills, digital literacy for the population and business. The increasing need to use modern computer technology in the workplace has led to the need to increase computer literacy for most professions. The digital competencies of human capital are the basis for digital transformation of business.

Keywords: digital competence, digital literacy, professional competence, information society, development of digital competencies.

Постановка проблеми та її значення. Розвиток цифрових навичок стає однією з найважливіших умов для розвитку цифрового ринку будь-якої країни, оскільки прямо або опосередковано пов'язаний з усіма сферами функціонування суспільства та економіки.

Саме тому в «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» передбачено здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій.

Проте, на сьогодні в Україні не існує бачення та жодної державної ініціативи, програми, стратегічного документа, спрямованих на створення комплексної національної системи розвитку цифрової грамотності. На державному рівні відсутні інструменти моніторингу та оцінки цифрових компетенцій [1]. Відсутні також комплексні методології для проведення необхідних досліджень ситуації у сфері розвитку цифрових навичок і компетенцій, що унеможлиблює розробку методології вимірювання та впровадження незалежної сертифікації рівня цифрових навичок відповідно до потреб ринку праці. Методика збирання статистичних даних державними органами статистики є не дуже досконалою для проведення належного аналізу ситуації у сфері розвитку цифрових навичок і компетенцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розвитку цифрових компетенцій присвячені праці В. С. Куйбіди, О. М. Петрос, Л. І. Федулова, Г. О. Андрощука [1]. Вчені ініціюють вирішення проблеми розробки методології оцінки рівня цифрової грамотності суспільства. Проблемамам та перспективам гармонізації цифрового ринку України з ринками ЄС та країн СхП присвячені праці таких вчених: В. Ночвай, М. Корявець, І. Кульчицький, Л. Олексюк, О. Приходько, К. Гороховський, В. Грига [2]. Вони також розглядають питання гармонізації цифрових навичок. Проте, проблемам та перспективам розвитку цифрової грамотності людського капіталу бізнес-структур не приділено достатньої уваги.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є розкрити зміст та особливості впровадження концепції цифрових компетентностей, визначити перспективи і переваги формування компетентного підходу в умовах інформаційного суспільства. Провести аналіз «рамки цифрової компетентності» та розробити рамки цифрових компетенцій для людського капіталу бізнес-структур.

Викладення основного матеріалу. Врахування вимог часу в напрямку розширеного розуміння та використання інформаційних технологій у повсякденному та професійному житті, у бізнес-процесах та державному управлінні є основою до поступального розвитку в кінцевому підсумку національної економіки.

Міжнародна комісія Ради Європи у своїх документах розглядає поняття компетентності як загальні, або ключові, вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-навчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання [1].

«Цифрова» компетентність (або «Цифрова» грамотність) визнана ЄС однією з 8 ключових компетенцій для повноцінного життя та професійної діяльності. У 2017 році ЄС представив оновлений фреймворк Digital Competence (DigComp 2.1) [4], що складається з основних 5 вимірів цифрових компетенцій, 8 рівнів (блоків) розвитку цифрових компетенцій (усього 21 компетенції, що до них входить (табл. 1).

Таблиця 1

Рамки цифрових компетенцій (Digital Competence (DigComp 2.1) *

Цифрові компетенції ЄС (DigComp 2.1) для суспільства								
DigComp 1.0	Базовий		Середній		Вищий		Експертний	
Рівень DigComp 2.1	Рівень 1	Рівень 2	Рівень 3	Рівень 4	Рівень 5	Рівень 6	Рівень 7	Рівень 8
Назва компетенцій								
1. Інформаційна грамотність та грамотність щодо роботи з даними.	1.1. Вміння шукати, фільтрувати дані, інформацію та цифровий контент. 1.2. Вміння оцінювати дані, інформацію та цифровий контент. 1.3. Вміння використовувати та управляти даними, інформацією та цифровим контентом.							
2. Комунікація та взаємодія.	2.1 Вміння спілкуватися через використання цифрових технологій. 2.2 Вміння ділитися інформацією завдяки використанню цифрових технологій. 2.3 Вміння контактувати із суспільством, користуватися державними та приватними послугами завдяки використанню цифрових технологій. 2.4 Вміння взаємодіяти завдяки використанню цифрових технологій. 2.5 Знання «нетикету» (від англ. network та etiquette), тобто володіння правилами поведінки та етикету в цифровому середовищі. 2.6 Управління цифровою ідентичністю, тобто вміння створювати та управляти аккаунтами.							
3. Цифровий контент.	3.1 Створення цифрового контенту. 3.2 Вміння змінювати, покращувати, використовувати цифровий контент задля створення нового контенту. 3.3 Обізнаність щодо авторських прав та політики ліцензування відносно даних, інформації та цифрового контенту. 3.4 Програмування, тобто вміння писати програмний код.							
4. Безпека.	4.1 Вміння захистити пристрої та контент, знання заходів безпеки, розуміння ризиків та загроз. 4.2 Захист персональних даних та приватності. 4.3 Охорона здоров'я, тобто знання та навички для збереження свого здоров'я та інших з точки зору як екології використання цифрових технологій, так і ризиків, загроз безпеці громадян. 4.4 Захист навколишнього середовища, тобто розуміння впливу цифрових технологій на екологію, навколишнє середовище, з точки зору їх утилізації, а також їх використання, що може нанести шкоду, наприклад, об'єктам критичної інфраструктури і т. д.							
5. Вирішення проблем.	5.1 Вміння вирішувати технічні проблеми, що виникають із комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, мережами і т. д. 5.2 Вміння визначати потреби та знаходити відповідні технічні рішення, або кастимізувати цифрові технології до власних потреб. 5.3 Креативне користування, або вміння завдяки цифровим технологіям створювати знання, процеси та продукти, індивідуально або колективно, з метою вирішення повсякденних життєвих та професійних проблем і т. д. 5.4 Вміння самостійно визначати потребу в отриманні додаткових нових цифрових навичок.							
Складність задач	Прості задачі	Прості задачі	Чітко визначені, рутинні задачі, прямолінійні і проблеми	Задачі та чітко визначені і нерутинні проблеми	Різні задачі та проблеми	Найбільш відповідні задачі	Вирішення складних проблем з обмеженими розв'язками	Вирішення складних проблем з багатьма взаємодіючими факторами
Автономність	З допомогою	Самостійно, з допомогою за потреби	Самостійно	Самостійно та відповідно до власних потреб	Допомога іншим	Може адаптуватися до інших у складних контекстах	Інтеграція для внеску в професійну практику та допомоги іншим	Пропонування нових ідей та процесів для сфери
Когнітивний домен	Запам'ятовування	Запам'ятовування	Розуміння	Розуміння	Застосування	Оцінювання	Творчість	Творчість

*Джерело: адаптовано автором на основі [4]

Цифрові компетенції та їх складові:

1. Інформаційна грамотність та грамотність щодо роботи з даними: 1.1. Вміння шукати, фільтрувати дані, інформацію та цифровий контент; 1.2. Вміння оцінювати дані, інформацію та цифровий контент; 1.3. Вміння використовувати та управляти даними, інформацією та цифровим контентом.

2. Комунікація та взаємодія: 2.1 Вміння спілкуватися через використання цифрових технологій; 2.2 Вміння ділитися інформацією завдяки використанню цифрових технологій; 2.3 Вміння контактувати із суспільством, користуватися державними та приватними послугами завдяки використанню цифрових технологій; 2.4 Вміння взаємодіяти завдяки використанню цифрових технологій; 2.5 Знання «нетикету», тобто володіння правилами поведінки та етикету в цифровому середовищі; 2.6 Управління цифровою ідентичністю, тобто вміння створювати та управляти аккаунтами.

3. Цифровий контент: 3.1 Створення цифрового контенту; 3.2 Вміння змінювати, покращувати, використовувати цифровий контент задля створення нового контенту; 3.3 Обізнаність щодо авторських прав та політики ліцензування відносно даних, інформації та цифрового контенту; 3.4 Програмування, тобто вміння писати програмний код.

4. Безпека: 4.1 Вміння захистити пристрої та контент, знання заходів безпеки, розуміння ризиків та загроз; 4.2 Захист персональних даних та приватності; 4.3 Охорона здоров'я, тобто знання та навички для збереження свого здоров'я та інших з точки зору як екології використання цифрових технологій, так і ризиків, загроз безпеці громадян; 4.4 Захист навколишнього середовища, тобто розуміння впливу цифрових технологій на екологію, навколишнє середовище, з точки зору їх утилізації, а також їх використання, що може нанести шкоду, наприклад, об'єктам критичної інфраструктури і т. д.

5. Вирішення проблем: 5.1 Вміння вирішувати технічні проблеми, що виникають із комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, мережами і т. д.; 5.2 Вміння визначати потреби та знаходити відповідні технічні рішення, або кастимізувати цифрові технології до власних потреб; 5.3 Креативне користування, або вміння завдяки цифровим технологіям створювати знання, процеси та продукти, індивідуально або колективно, з метою вирішення повсякденних життєвих та професійних проблем і т. д.; 5.4 Вміння самостійно визначати потребу в отриманні додаткових нових цифрових навичок [4].

Варто розрізнити поняття цифрової грамотності (компетентностей) від умінь та навичок. Компетентність – це більш ширше поняття, ніж просто знання та уміння. Саме тому передбачає здатність задовольняти складні задачі та вимоги, залучаючи та мобілізуючи психосоціальні ресурси (включаючи вміння та навички) у певному контексті. Поєднання *hard* та *soft skills* (професійних та особистісних навичок та умінь).

Підвищення рівня цифрових компетентностей для використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є ключовим пріоритетом стратегії Європи 2020 року [7].

Її основна ініціатива «Цифрова програма для Європи» спрямована на досягнення цієї мети. Низький рівень цифрової грамотності та навичок вважається недопустимим для громадян цифрового суспільства та цифрової економіки загалом. Вона також стримує мультиплікативний ефект, який характерний для застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Великий потенціал ІКТ може бути використаний за допомогою добре функціонуючого добросовісного циклу діяльності. Привабливий контент та послуги повинні бути доступними в оперативному та безмежному інтернет-середовищі. Це стимулює попит на більш високу швидкість і пропускну спроможність, що, в свою чергу, створює справу бізнесу для інвестицій у швидші мережі. В свою чергу розгортання та запуск більш швидких мереж відкриває шлях до інноваційних сервісів, що використовують більш високі швидкості. Цей процес проілюстровано на зовнішньому кільці з рис. 1 [5].

Важливим документом, відповідно до якого побудована системи освіти Європи стала Стратегічна рамка «Освіта і підготовка 2020» («Education and Training 2020») (ET2020) [9]. У ній визначено спільні стратегічні цілі країн Європейського Союзу в сфері підвищення рівня ефективності освіти та навчання.

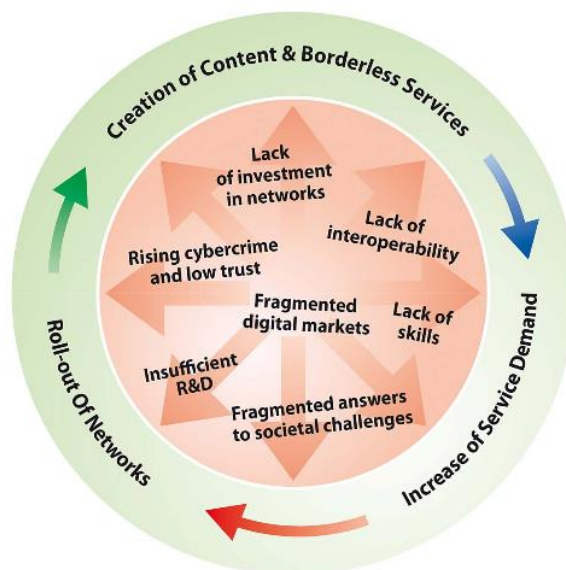

Рис. 1. Цикл цифрової економіки

Джерело: структуровано автором на основі [5]

Шість пріоритетів на період 2016-2020 роки [5-7]:

- відповідні та якісні навички та компетенції щодо працевлаштування, інновацій, активної громадянської позиції та добробуту (наприклад, творчість, почуття ініціативи та критичне мислення);
- інклюзивна освіта. Рівність, недискримінація та сприяння громадянським компетенціям;
- відкрита та інноваційна освіта та навчання, включаючи повне охоплення цифрової епохи;
- сильна підтримка освітян;
- прозорість та визнання навичок та кваліфікацій для сприяння навчанню та мобільності робочої сили (наприклад, за допомогою Європейської контрольної системи якості);
- стійкі інвестиції (включаючи вивчення потенціалу інвестиційного плану в Європі), ефективність та ефективність систем освіти та навчання.

Згідно практики ЄС «Key competences for lifelong learning» визначено вісім ключових компетенцій: 1) спілкування рідною мовою; 2) спілкування іноземними мовами; 3) математична компетентність та основні компетентності в галузі науки та техніки; 4) цифрова компетентність; 5) уміння вчитися; 6) соціальні та громадянські компетенції; 7) почуття ініціативи та підприємливості; 8) культурна обізнаність та вираження [8].

В масштабах держави покращення формування цифрових компетентностей (цифрової грамотності) у всіх сферах функціонування є джерелом підвищення рівня конкурентоспроможності країни, адже доступ до інформації, цифрова взаємодія та інтенсивність використання та вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій є базовими елементами практично усіх глобальних індексів конкурентоспроможності. У трактуванні експертів ЮНЕСКО поняття компетентності ідентифікується як поєднання знань, умінь, цінностей та ставлень, застосовних у повсякденному житті.

За аналогією з IQ або EQ, які використовуються для вимірювання рівня загального та емоційного інтелекту, навички щодо «цифрових» технологій – це DQ (Digital Quotient), тобто «цифровий» інтелект.

DQ містить 3 рівні:

- «цифрове» громадянство, тобто використання цифрових технологій у повсякденному житті, для взаємодії один з одним, спілкування, перегляду цифрового контенту і т. д.;
- «цифрова» творчість, тобто використання цифрових технологій для створення контенту, медіа, застосувань тощо;

- «цифрове підприємництво», тобто використання цифрових технологій для бізнесу, професійної діяльності і т. ін.

Визначення цифрової грамотності (компетенцій) людського капіталу бізнес-структур є надзвичайно комплексне і пояснюється сукупністю детермінант якостей процесів та властивостей, якими вони повинні характеризуватися (табл. 2).

Таблиця 2

Рамки цифрових компетенцій які відображають рівень цифрової грамотності людського капіталу в бізнес-організації *

Рівні цифрової грамотності людського капіталу (навички та компетенції)	Характеристика рівня цифрової грамотності та цифрові інструменти	Градація рівня цифрової грамотності
Низький рівень цифрової грамотності	Виконують прості задачі з допомогою або самостійно. <i>Використання ЦІ:</i> Viber, Skype, Email, Word, Excel, Соціальні мережі та платформи: ФБ, Інстаграм, You Tube, Телеграм та ін. (на рівні користувача). Не потребують спеціальних компетенцій.	0,2
Фундаментальний рівень цифрової грамотності	Володіють базовими цифровими навичками. Виконують чітко визначені, рутинні та не рутинні задачі, самостійно та відповідно до власних потреб. Початківці SMM, SEO; знання Google doc. <i>Використання ЦІ:</i> Соціальні мережі та платформи: бізнес-сторінки ФБ, Інстаграм, You Tube, Телеграм та ін., сайт (на рівні професійного користувача).	0,4
Проміжний (перехідний) рівень цифрової грамотності	Працівники вміло використовують цифрові інструменти різного рівня складності в розрізі певних груп бізнес-процесів організації, за потреби можуть навчати інших. Професійно виконують різні найбільш відповідні задачі та проблеми.. - Базові цифрові навички та знання Google Analytics, CRM. - Професійні цифрові навички та знання в сфері SMM, SEO, CRM, Google Ads (Google AdWords). <i>Використання ЦІ:</i> -Google doc, Google Analytics, CRM-системи, чат-боти, QR-code, -Соціальні мережі та платформи: ефективна робота (бізнес-сторінки ФБ, Інстаграм, You Tube, Телеграм та ін.); -Системи управління фінансами (1С, Медок та ін.); Сайт (ефективний, оборот електронної комерції (понад 1% від загального обороту продаж та понад 10% B2C веб продаж з загального обороту продаж у мережі Інтернет)	0,6
Прогресивний рівень цифрової грамотності	Компетентні фахівці, які володіють високими цифровими навичками та фаховими компетенціями для використання цифрових інструментів складного рівня. Вирішують складні проблеми з обмеженими розв'язками. <i>Використання ЦІ (інструменти усіх груп на високому рівні):</i> - Google doc, Google Analytics, CRM-системи, чат-боти, QR-code, - Соціальні мережі та платформи: ефективна робота (бізнес-сторінки ФБ, Інстаграм, You Tube, Телеграм та ін.); - Системи управління фінансами (1С, Медок та ін.); - Сайт (ефективний, оборот електронної комерції (понад 1% від загального обороту продаж та понад 10% B2C веб продаж з загального обороту продаж у мережі Інтернет). - спеціалізовані аналітичні додатки для управління ланцюжками постачань і сервісними операціями в закупівлях, логістиці, інвентаризації (SCM-системи та PDM (Product Data Management)); - BPM-систему для моделювання та автоматизації бізнес-процесів; - спеціалізовані інструменти для розумної аналітики бізнесу, статистичного аналізу, прогнозування, тощо (технології Data Mining, Big Data, Business Intelligence); - датчики та програми, що дозволяють відслідковувати місцезнаходження продукції в реальному часі. - програми для планування ресурсів (ERP-систем); - 3-D друк для виробництва товарів; - цифрових систем (онлайн програми, маніпулятори, симулятори) для навчання персоналу; - спеціалізовані геоінформаційні комп'ютерні технології та системи; використовують промислові або сервісні роботи	0,8

Продовження таблиці 1

Експертний рівень	Компетентні фахівці, які володіють високими цифровими навичками та фаховими компетенціями. Вирішують складні проблеми з багатьма взаємодіючими факторами. <i>Використання ЦІ:</i> Фахові знавці цифрових інструментів усіх груп складності та пропонують ідеї в розробці нових цифрових інструментів для потреб бізнесу. Надають платні консультативні послуги іншим організаціям	1
-------------------	--	---

* Джерело: розроблено та запропоновано автором

Загалом, вважаємо, що підвищення цифрової грамотності людського капіталу організації буде успішним лише за умови, що керівник організації зрозуміє необхідність певних трансформацій, відбудеться особистісна трансформація. Завдання керівника навчатися самому та навчати власний персонал адаптуватися до нових реалій, з мотивувати використовувати нові цифрові інструменти та використовувати усі їхні привілеї.

Вважаємо, що цифрова трансформація бізнесу виходить далеко за рамки цифрових інструментів (технологій). Процес цифрової трансформації не зможе відбутися без участі людського капіталу, а саме синхронізації та інтеграції знань, таланту, культури та організаційної структури з «цифровим» середовищем.

Висновки. Детальний аналіз документів Європейського Союзу показав, що для успішного розвитку держав-членів Європейського Союзу, запорукою їх конкурентоспроможності, подолання економічної кризи, створення цифрової економіки необхідною умовою є підвищення якості й ефективності освіти, спрямованої на підготовку молоді до життя у цифровому суспільстві, набуття ними відповідних цифрових умінь і навичок, цифрової грамотності, мотивуючи їх до отримання ІТ-спеціальностей. Зростання необхідності використовувати сучасну обчислювальну техніку на робочих місцях приводить до необхідності підвищення комп'ютерної грамотності для більшості професій. Розуміння, знання комп'ютерних додатків і програм стає все найбільш важливим для отримання роботи. Цифрові компетенції людського капіталу є основою для цифрової трансформації бізнесу.

Джерела та література

1. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу : аналіт. зап. / [В. С. Куйбіда, О. М. Петроє, Л. І. Федулова, Г. О. Андрощук]. – Київ : НАДУ, 2019. – 28 с. (дата звернення: 05.11.2019).
2. Проблеми та перспективи гармонізації цифрового ринку України з ринками ЄС та країн СхП : аналіт. Звіт / [В. Ночвай, М. Корявець, І. Кульчицький, Л. Олексюк, О. Приходько, К. Гороховський, В. Грига]: веб-сайт. URL: <https://cid.center/wp-content/uploads/2019/02/аналітичний-звіт-СхП.pdf> (дата звернення: 05.11.2019).
3. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.deseco.admin.ch>. (accessed 30 October 2019).
4. The Digital Competence Framework for Citizens. [Electronic resource]. - Access mode:<http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC106281> (accessed 28 October 2019).
5. A Digital Agenda for Europe. [Electronic resource]. - Access mode: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)) (accessed 28 October 2019).
6. The Entrepreneurship 2020 Action Plan. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/action-plan_en (accessed 30 October 2019).
7. “Europe 2020” Strategy [Electronic resource]. - Access mode: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (accessed 30 October 2019).
8. The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework. [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.erasmusplus.org.uk/file/272/download> (accessed 28 October 2019).
9. Strategic framework "Education and Training 2020" (ET2020) - [Electronic resource] - Access mode: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0016en.htm (accessed 30 October 2019).

References

1. Tsyfrovi kompetentsii yak umova formuvannia yakosti liudskoho kapitalu : analit. zap. / [V. S. Kuibida, O. M. Petroie, L. I. Fedulova, H. O. Androshchuk]. – Kyiv : NADU, 2019. – 28 s. (data zvernennia: 05.11.2019) [in Ukrainian].
2. Problemy ta perspektyvy harmonizatsii tsyfrovoho rynku Ukrainy z rynkamy YeS ta krain SkhP : analit. Zvit / [V. Nochvai, M. Koriavets, I. Kulchytskyi, L. Oleksiuk, O. Prykhodko, K. Horokhovskiy, V. Hryha]: veb-sait. URL: <https://cid.center/wp-content/uploads/2019/02/analitychnyi-zvit-SkhP.pdf> (data zvernennia: 05.11.2019) [in Ukrainian].
3. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.deseco.admin.ch>. (accessed 30 October 2019) [in English].
4. The Digital Competence Framework for Citizens. [Electronic resource]. - Access mode: <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC106281> (accessed 28 October 2019) [in English].
5. A Digital Agenda for Europe. [Electronic resource]. - Access mode: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)) (accessed 28 October 2019) [in English].
6. The Entrepreneurship 2020 Action Plan. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/action-plan_en (accessed 30 October 2019) [in English].
7. “Europe 2020” Strategy [Electronic resource]. - Access mode: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (accessed 30 October 2019) [in English].
8. The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework. [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.erasmusplus.org.uk/file/272/download> (accessed 28 October 2019) [in English].
9. Strategic framework "Education and Training 2020" (ET2020) - [Electronic resource] - Access mode: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0016en.htm (accessed 30 October 2019) [in English].

Стаття надійшла до редакції 16.11.2019 р.

УДК 331.103.3

Устіловська Анастасія,
аспірант, викладач,
Харківський національний університет будівництва та архітектури,
кафедра економіки,
м. Харків, ORCID ID 0000-0002-9297-7614
e-mail: ustilovskaya.an@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-100-108>

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У РОЗРІЗІ ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

Як відомо, один з основних ресурсів та джерелом отримання вигод для підприємства є його персонал, та належне його функціонування, в цілому, не можливе без впливу на нього з боку керівництва, що й стало запорукою створення системи управління персоналом. Комплексне поняття «управління персоналом» вказує на те, що процес впливу на працівників можливе лише з використанням спеціальних засобів і методів. В сучасних умовах господарювання досить актуальними стають радикально нові, інноваційні методи управління, до яких також відносять праксеологічний підхід. В традиційні методи управління персоналом з огляду на праксеологічний підхід доцільне введення ще однієї складової «методи формування ефективної поведінки персоналу».

Ключові слова: праксеологія, управління персоналом, методи управління персоналом, інновації, інноваційні методи, персонал-технології.

Устиловская Анастасия,
аспирант, преподаватель,
Харьковский национальный университет строительства и архитектуры,
кафедра экономики,
г. Харьков

ФОРМИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ В РОЗРЕЗЕ ПРАКСЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Как известно, один из основных ресурсов и источников получения выгод для предприятия является его персонал, и надлежащее его функционирование, в целом, невозможно без воздействия на него со стороны руководства, что и стало залогом создания системы управления персоналом. Комплексное понятие «управление персоналом» указывает на то, что процесс воздействия на работников возможно только с использованием специальных средств и методов. В современных условиях хозяйствования весьма актуальными становятся радикально новые, инновационные методы управления, к которым также относят праксеологический подход. В традиционные методы управления персоналом с учетом праксеологического подхода целесообразно введение еще одной составляющей «методы формирования эффективного поведения персонала».

Ключевые слова: праксеология, управление персоналом, методы управления персоналом, инновации, инновационные методы, персонал-технологии.

Ustilovska Anastasiia,
postgraduate, lecturer
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture,
Department of Economy,
Kharkiv

FORMATION OF INNOVATIVE HUMAN RESOURCES MANAGEMENT METHODS AS A PROXEOLOGICAL APPROACH

As you know, one of the main resources and sources of benefits for the enterprise is its personnel, and its proper functioning, in general, is impossible without the influence of management on it, and has become the key to creating a personnel management system. The comprehensive concept of «personnel management» indicates that the process of influencing workers is possible only using special tools and methods. In modern business conditions, radically new, innovative management methods, which also include the praxeological approach, are becoming very relevant. In the traditional methods of personnel management, taking into account the praxeological approach, it is advisable to introduce one more component, «methods for the formation of effective personnel behavior». The purpose of the article is to reveal the essence of a comprehensive definition of personnel management. Formation of innovative methods of personnel management and introduction of their groups into the classification. Defining the classification of technology personnel from the aspect of innovative methods of personnel management. Defining a praxeological approach in personnel management and constructing a schematic representation of the praxeological outline of the concepts of «personnel», «management», «innovation», «method» and «innovative methods of personnel management». Introduced by the author in the classification a group of methods that will allow to carry out a continuous process (planning, hiring, evaluation, development and motivation) influence of the company management on the interests, behavior and activities of employees (who have industrial relations with the employer, skilled or unskilled, may have experience or not to have it at the time of the employment contract), using newly created and / or improved methods of influence in order to achieve the tactical and strategic goals of the enterprise. The complex concept of personnel management is formed. The scheme of praxeological outline of the concepts of «personnel», «management», «innovation», «method» and «innovative methods of personnel management».

Key words: praxeology, personnel management, personnel management methods, innovations, innovative methods, personnel technologies.

Постановка проблеми. Традиційні методи управління персоналом є узагальненими та не відповідають вимогам сьогодення, що вказує на розробку інноваційних методів управління персоналом які формуються через праксеологічний підхід.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню управління персоналом присвячено наукові праці таких вчених, як Калініченко Л.Л., Смачило В.В., Чупир О.М., Міхова Л. І., Стояненко І.В., Дерунця Я.В., Єсінової Н.І., Зайченко О.І., Кузнецової В.І. Бульш детальне дослідження саме методів управління персоналом відмічається у наукових працях таких науковців, як Касич А.О., Бурби О.А., Лизунової О.М., Іщенко Я.Г., Кондрашової Г.В.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розкритті сутності комплексного визначення управління персоналом. Формуванні інноваційних методів управління персоналом та введення їх груп в класифікацію. Визначення класифікації персонал-технологій з аспекту інноваційних методів управління персоналом. Визначення праксеологічного підходу в управлінні персоналом та побудова схематичного зображення праксеологічного контуру понять «персонал», «управління», «інновації», «метод» та «інноваційні методи управління персоналом».

Виклад основного матеріалу. В рамках дослідження управління персоналом предметами дослідження стають «парадигма управління» та розгляд ролі людини, як виробника. Відповідно, доцільно провести дослідження діяльність людини, її можливостей саме в аспекті ефективності. Характеристика реальних людських можливостей, об'єктивних і суб'єктивних дій людини, формування її ідеалів і цінностей, законів життєдіяльності і життєзабезпечення як індивідуума, так і суспільства можливі за допомогою використання праксеологічного підходу. За його допомогою висвітлюється проблематика праксеологічної діяльності людей, спрямованої на перетворення природи і суспільства, відтворення продуктивних сил й суспільних відносин. Даний підхід зорієнтований на дослідження людських можливостей через призму практичної успішності. Основне завдання праксеологічного підходу – вивчення, пошук і впровадження всього необхідного для ефективної діяльності людини. Практикеологія дозволяє розширити понятійний та категорійний апарат та забезпечити ментальну сферу практичної діяльності поняттями інструментального характеру: засобами, методами, технологіями.

Праксеологія (від грец. *praxis* – дія) – це соціально-філософська концепція діяльності. Практикеологію вважають міждисциплінарною галуззю знання, що зорієнтована на розробку методологічних основ ефективної раціональної діяльності у суспільстві.

Праксеологія – це наука про організацію та управління будь-якою людською діяльністю з метою її оптимізації, з метою покращення її ефективності. Мета праксеології – знайти загальні закони будь-якої людської діяльності, щоб на їхній основі сформулювати загальні принципи людської діяльності в аспекті її ефективності [1].

Сфера праксеологічних досліджень пропонує три рівні аналізу діяльності людини:

- 1) Типологія діяльності та формуванні відповідної системи категорій.
- 2) Розробка ефективних нормативних систем діяльності у контексті конкретних соціокультурних та виробничих умов.
- 3) Критичне осмислення людської діяльності з погляду її методів та перспектив розвитку в соціумі.

Першим етапом праксеологічного підходу є ретельне вивчення категорійного та понятійного апаратів визначеної проблематики.

На думку автора, поняття персоналу, що обмежується постійними кваліфікованими досвідченими працівниками не враховує сучасні особливості прийому персоналу, такі як випробувальний термін, стажування, створення робочого місця спеціально для отримання практичного досвіду, підвищення кваліфікації або перекваліфікації тощо. Автор схиляється до ширшого поняття персонал. Персонал (на думку авторів) – це працівники, які мають виробничі відносини з роботодавцем, кваліфіковані або некваліфіковані, можуть мати досвід чи не мати його на момент заключення трудового договору. Персонал включає в себе всіх працівників організації, сезонних працівників, тимчасових працівників, працюючих за сумісництвом та інших, а також кадри.

Функціонування персоналу та підприємства в цілому неможливе без впливу на працівників з боку керівництва, тому з'являється потреба в створенні системи управління персоналом. Управління

– процес цілеспрямованого впливу на систему (механічну, технологічну, біологічну, соціальну), в результаті якого досягається її впорядкованість, розвиток у відповідності з поставленими цілями [2].

Першочергове розуміння досягнення «цілей та завдань», «вигод», «ефективної діяльності» характеризувалися отриманням економічних ресурсів та економією витрат. Сучасне розуміння «вигод» зміщене у бік підвищення впорядкованості та результативності спільної діяльності людей за рахунок корегування поведінкових аспектів, оптимізації та синхронізації міжособових та внутрішньо колективних відносин людей.

Таким чином, поступово здійснюється перехід з «об’єктивних» цільових критеріїв, до «суб’єктивних», що базуються на результатах організаційної поведінки, та створенні моделей ситуаційного управління.

Зазначений перехід дозволяє підприємству не лише отримувати запланований прибуток від діяльності, а й ставити інші цілі управління: підвищення якості, конкурентоздатності, економічної стійкості, інноваційної, екологічності, соціальної відповідальності тощо. Система управління персоналом, що побудована на базі праксеологічного підходу, дозволяє сучасним підприємствам адаптуватись до постійних, а іноді і моментальних, трансформацій у зовнішньому середовищі, зайняти лідуючі позиції в своїй галузі.

На основі власних досліджень автором сформоване власне визначення стосовно управління персоналом підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Формування комплексного поняття «управління персоналом»

Поняття «персонал»	Поняття «управління»	Комплексне визначення поняття «управління персоналу»
Персонал (на думку автора) – це працівники, які мають виробничі відносини з роботодавцем, кваліфіковані або некваліфіковані, можуть мати досвід чи не мати його на момент заключення трудового договору. Персонал включає в себе всіх працівників організації, сезонних працівників, тимчасових працівників, працюючих за сумісництвом та інших, а також кадри.	Стратегічна функція – досягнення стратегічних та тактичних цілей.	Управління персоналом – безперервний процес (планування, наймання, оцінювання, розвиток та мотивація) впливу керівництва підприємства на інтереси, поведінку й діяльність працівників (які мають виробничі відносини з роботодавцем, кваліфіковані або некваліфіковані, можуть мати досвід чи не мати його на момент заключення трудового договору), з використанням організаційно-економічних, адміністративно-управлінських, правових і особистісних факторів, засобів, методів впливу з метою досягнення тактичних та стратегічних цілей підприємства.
	Прикладна наука, що займається дослідженням організаційно-економічних, адміністративно-управлінських, правових і особистісних факторів та розробкою і впровадження способів, методів впливу на персонал підприємств.	
	Цілеспрямована діяльність керівництва підприємства, керівників й спеціалістів підрозділів системи управління персоналом на інтереси, поведінку й діяльність працівників з метою максимального використання їх потенціалу при виконанні трудових функцій[3].	
	Процес (планування, наймання, оцінювання, розвиток та мотивація) впливу на персонал, спрямований на ефективне його використання та досягнення цілей підприємства та працівників[4].	

Виходячи з визначення поняття «управління персоналом» процес впливу на працівників можливий лише з використанням спеціальних засобів і методів.

Метод (від грец. μέθοδος – «шлях крізь») – систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети; поняття тотожне алгоритму дій і технологічному процесу.

Метод у найзагальнішому значенні – це певний спосіб дослідження якоїсь проблеми чи завдання, тобто метод являє собою систему правил, принципів і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства і мислення або практичної перетворюючої діяльності людини [7].

Методи – спосіб досягнення якої-небудь мети, вирішення конкретного завдання або ж сукупність прийомів освоєння дійсності [2]; спосіб досягнення мети, цілі, програми, плану завдяки впорядкованій певним чином діяльності [10].

На думку автора методи управління персоналом – це способи впливу керівництва підприємства на інтереси, поведінку й діяльність працівників (які мають виробничі відносини з роботодавцем, кваліфіковані або некваліфіковані, можуть мати досвід чи не мати його на момент заключення трудового договору).

В наукових працях вітчизняних та закордонних вчених пропонується ряд методів ефективного управління персоналом. До класичних методів відносять: адміністративні, економічні та соціально-психологічні.

З розвитком відносин у суспільстві розвиваються й виробничі відносини між керівництвом підприємств та їх персоналом. Саме тому методи управління персоналом постійно еволюціонують. Керівництво підприємства знаходиться в постійному пошуку нових методів та інструментів управління. Останнім часом, досить актуальними стають радикально нові, інноваційні методи управління, до них відноситься і праксеологічний підхід (орієнтація управління на зміну поведінки працівника). Характер управління стає більш «людяним», фокусуючись на людях як головній конкурентній перевазі підприємства, створюються умови, що дозволяють персоналу застосовувати у роботі унікальні людські якості – емоційний інтелект, креативність, інноваційність тощо.

Термін «інновація» вперше ввів американський учений Йозеф Алоїз Шумпетер у першому десятилітті ХХ ст. Первинне поняття «інновація» трактувалося як зміна з метою впровадження й використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості.

Згідно Закону України «Про інноваційну діяльність» інновація є новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [8].

Інновація – це введення в експлуатацію будь-якого нового або значно поліпшеного продукту (товару або послуги) або процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу у діловій практиці, організації робочих місць або зовнішніх зв'язках [9].

Інновації – новостворені вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [10].

Дослідивши останні трактування поняття «інновація», як економічної категорії, можна сказати, що кожне з них містить складову сфери управління. Інакше кажучи, поняття «інновація» не обмежується лише матеріальною сферою, а новітні методи управління – є інноваціями, що змінюють соціально-економічні відносини. Саме тому, на думку автора доцільно дати чітке визначення поняттю «інноваційні методи управління персоналом» (рис. 1).

При застосуванні праксеологічного підходу виявляють норми та правила поведінки людини. Виявлені норми та правила досліджують на предмет доцільності використання їх в сучасному середовищі з точки зору ефективності. Виявивши застарілі (неефективні) норми поведінки людини в тій чи іншій сфері науковці пропонують замінювати їх на нові, сучасні, інноваційні.

Застосування праксеологічного підходу при дослідженні процесу управління персоналом дозволило порівняти класичні та інноваційні погляди науковців на зазначені категорії. Виявити вже неефективні з них та замінити на сучасні.

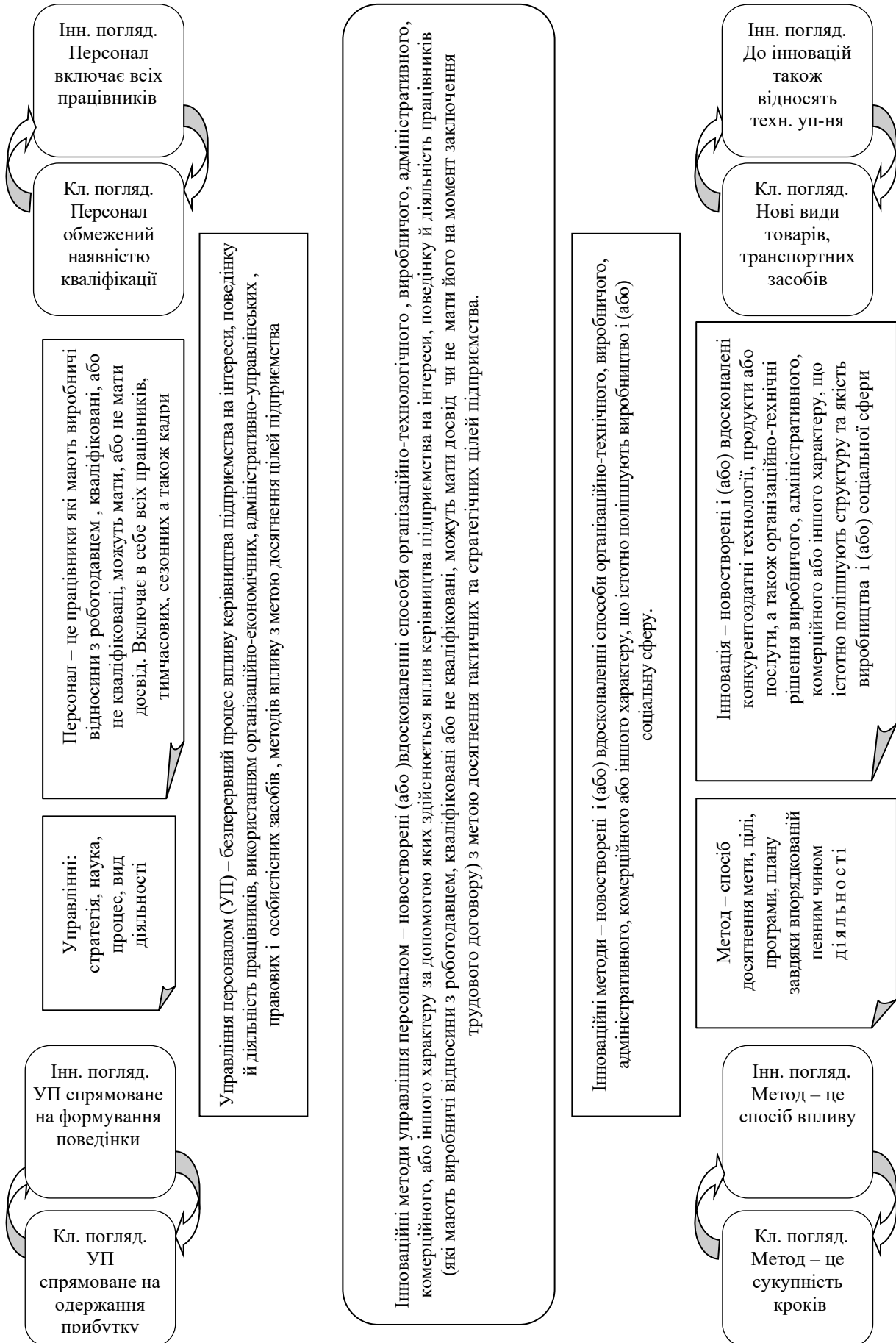

Рис.1 *Праксеологічний контур понять «персонал», «управління», «інновації», «метод» та «інноваційні методи управління персоналом»*

В рамках теми дослідження, при застосуванні праксеологічного підходу доцільно буде використовувати класифікацію інновацій за ступенем новизни, але виділити наступні види інновацій: радикально нові, покращуючі (ті, що удосконалюють вже існуюче) та псевдоінновації.

Як вже зазначалось, класичні методи управління персоналом поділяються на адміністративні, економічні та соціально-психологічні.

А.О. Касич та О.А. Бурба виділяють наступні інноваційні методи: методи підбору персоналу, методи оцінки діяльності, управління кар'єрою, методи системи винагороди, методи навчання [5].

На думку автора, з огляду на праксеологічний підхід, доцільно внести в дану класифікацію ще одну складову «методи формування ефективної поведінки персоналу» (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація інноваційних методів управління персоналом

Класифікація інноваційних методів управління персоналом	Інноваційні методи
Підбор персоналу	Аутсорсинг, аутстафінг, лізінг персоналу, хедхантинг, рекрутинг, скрининг.
Оцінка діяльності	Автоматизація інформаційної системи управління персоналом, системи таємного контролю працівника.
Управління кар'єрою	Реінженерінг, розробка та застосування кар'єраграм тощо.
Система винагород	Внутрішній маркетинг, застосування преміального фонду, що стимулює такі якості персоналу, як креативність та інноваційність.
Навчання	Тренінги, коучинг, самонавчання, E-learning, кейс стаді.
Методи формування ефективної поведінки персоналу	Альтер-его, сесія питань, символ, виклик, метод SCAMPER, метод провокацій, рефреймінг, метод інверсії та інші.

Введена автором в класифікацію група методів дозволить здійснювати безперервний процес (планування, наймання, оцінювання, розвиток та мотивація) впливу керівництва підприємства на інтереси, поведінку й діяльність працівників (які мають виробничі відносини з роботодавцем, кваліфіковані або некваліфіковані, можуть мати досвід чи не мати його на момент заключення трудового договору), з використанням новостворених і (або) вдосконалених способів впливу з метою досягнення тактичних та стратегічних цілей підприємства.

Останнім часом інноваційні методи управління персоналом об'єднують в персонал-технології [6].

- персонал-технології позикової праці;
- навчальні персонал-технології;
- персонал-технології підбору та найму персоналу;
- персонал-технології підвищення ефективності роботи персоналу;
- персонал-технології контролю праці персоналу;
- інформаційні персонал-технології.

Технологія – сукупність методів (способів) виготовлення, видобутку, обробки або переробки та інших процесів, робіт і операцій, що змінюють стан сировини, матеріалів, напівфабрикатів чи виробів у процесі отримання продукції із заданими показниками якості.

Автор повністю погоджується з Лизуною О. М., Іщенко Я. Г., Кондрашовою Г. В., що окремі методи управління персоналу (якими б інноваційними вони не були) не зможуть радикально змінити поведінку працівника, підвищити ефективність його діяльності. Як вже зазначалось «людина» – багатогранний суб'єкт дослідження, саме тому автор для впливу на його поведінку необхідно використовувати сукупність методів – персонал-технології.

Удосконалена автором класифікація інноваційних методів управління персоналом також може стати основою для класифікації персонал-технологій (табл. 3).

Таблиця 3

Класифікація персонал-технологій

Персонал-технології	Класифікація інноваційних методів управління персоналом	Інноваційні методи
Персонал-технологія залучення персоналу	Підбір персоналу	Аутсорсинг, аутстафінг, лізінг персоналу, хедхантинг, рекрутинг, скринінг.
Персонал-технологія оцінки діяльності	Оцінка діяльності	Автоматизація інформаційної системи управління персоналом, системи таємного контролю працівника.
Персонал-технологія якісного розвитку	Управління кар'єрою, навчання	Реінженерінг, розробка та застосування кар'єраграм, тренінги, коучинг, самонавчання, E-learning, кейс стаді
Персонал-технологія стимулювання	Система винагород	Внутрішній маркетинг, застосування преміального фонду, що стимулює такі якості персоналу, як креативність та інноваційність.
Персонал-технологія формування ефективної поведінки	Методи формування ефективної поведінки персоналу	Альтер-его, сесія питань, символ, виклик, метод SCAMPER, метод провокацій, рефреймінг, метод інверсії та інші.

Класифікація персонал-технологій, що представлена в таблиці 3 є узагальненою. Зрозуміло, що кожне підприємство при побудованні системи управління персоналом буде використовувати ті персонал-технології, які є ефективними саме для характеру його діяльності, враховують специфіку виробничого процесу та спрямовані на формування певної (вигідної як для підприємства так і для працівника) поведінки персоналу.

Висновки: Введена автором в класифікацію група методів, що дозволить здійснювати безперервний процес (планування, наймання, оцінювання, розвиток та мотивація) впливу керівництва підприємства на інтереси, поведінку й діяльність працівників (які мають виробничі відносини з роботодавцем, кваліфіковані або некваліфіковані, можуть мати досвід чи не мати його на момент заключення трудового договору), з використанням новостворених і (або) вдосконалених способів впливу з метою досягнення тактичних та стратегічних цілей підприємства. Сформоване комплексне поняття управління персоналом. Розроблена схема праксеологічного контуру поняття «персонал», «управління», «інновації», «метод» та «інноваційні методи управління персоналом».

Подальші дослідження в управлінні персоналом, а саме в методах управління повинні бути сформовані з урахуванням трансформації у відносинах роботодавець-працівник та націлені на глобальні перетворення в економіці.

Джерела та література

1. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе / пер. с пол. Л. В. Васильева, В.И. Соколовского. Москва, 1975. 270 с.
2. Макарейко Н. В.. Адміністративне право. Конспект лекцій, 5-е изд., перераб. и доп. – Москва: Высшее образование, 2009. 189 с.
3. Погорелова Т.О., Ігнат'єва Ю.І. Система управління персоналом як основний елемент системи управління підприємством. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Харків, 2013. № 21(994). С.127-134.

4. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом: підручник – Київ: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
5. Касич А. О., Бурба О. А. Інноваційні підходи в практиці управління персоналом конкурентоспроможного підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород, 2017. Вип. 16 (1). С. 130-134.
6. Лизунова О.М., Іщенко Я.Г., Кондрашова Г.В. Використання інноваційних методів управління персоналом підприємства. *Електронне фахове видання Мукачівського національного університету: Економіка та суспільство*. Мукачево, 2018 р. №14 С. 448-456.
7. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник 2-ге вид., допов. і переробл. – Харків: Право, 2012. 312 с.
8. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. №40 – IV. URL: <http://sfs.gov.ua/arhiv/podatкова-baza-do-nabrannya-chinnosti-podatkovim-kodeksom/normativno-pravova-baza/zakoni-ukraini/arhiv-zakoniv-ukraini/zakoni-ukraini-za-2002-rik/print-59956.html> (дата звернення 19.11.2019).
9. Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. – 3-е изд., совместная публикация ОЭСР и Евростата / пер. на рус. яз. – Москва: ГУ «Центр исследований и статистики науки», 2010. 107 с.
10. Тимочко Н. О. Економічна історія України: навч. посіб. – Київ: КНЕУ, 2005. 204 с.

References

1. Kotarbinskii T. (1975) Traktat o khoroshei robote [A treatise on good work]. (L.V. Vasilieva, V.I. Sokolovskii). Moscow [in Russian].
2. Makarenko N.V. Administrativne pravo [Administrative Law]. Moscow: Vysshee obrazovanie [in Russian].
3. Pohorelova T.O. & Ihnatieva Yu.I. (2013). Systema upravlinniia personalom yak osnovni element systemy upravlinniia pidpryemstvom [Personnel management system as a basic element of enterprise management system]. *Visnyk Natsionalnoho technichnoho universytetu «Kharkivskii politekhnichnii instytut» – Bulletin of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»*, 21, 127-134 [in Ukrainian].
4. Balabanova L.V. & Sardak O.V. (2011). Upravlinnia personalom [Personnel management]. Kyiv: Centr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Kasych A.O., Burba O.A. (2017). Innovaciini pidhody v praktyci upravlinnia personalom konkurentospromozhnoho pidpryemstva [Innovative approaches in the practice of personnel management of a competitive enterprise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho nacionalnoho universytetu – Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 16, 130-134 [in Ukrainian].
6. Lyzunova O.M., Ischnko Ya. H. & Kondrashova H.V. (2018). Vykorystannia innovaciinykh metodiv upravlinnia personalom pidpryemstva [Use of innovative methods of enterprise personnel management]. *Elektronne fakhove vydannya Mukachivs'koho natsional'noho universytetu: Ekonomika ta suspil'stvo – Electronic Professional Edition of Mukachevo National University: Economics and Society*, 14, 448-456 [in Ukrainian].
7. Danulian O.H. & Taranenko V.M. (2012) Filozofia [Philosophy]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro innovaciinu diyalnist» [The Law of Ukraine on Innovative Duty]. (n.d.). sfs.gov.ua. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/arhiv/podatкова-baza-do-nabrannya-chinnosti-podatkovim-kodeksom/normativno-pravova-baza/zakoni-ukraini/arhiv-zakoniv-ukraini/zakoni-ukraini-za-2002-rik/print-59956.html> [in Ukrainian].
9. Руководство Осло. Рекомендации по сбору I анализу данных по инновациям (2010). Moscow: HU «Centr issledovaniia I statistiki nauki ». [in Russian].
10. Tymochko N.O. (2005) Ekonomichna istoriia Ukrainy [Economic History of Ukraine]. Kyiv: Kyivskii nacionalnii eкономachnii universitet [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.11.2019 р.

УДК 373.016 : 502]: 334.72 : 005.35

Колосок Андрій,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0001-9167-5430,
e-mail: kolosok.andrew@eenu.edu.ua

Буднік Світлана,
кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра теорії і методики початкової освіти,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0002-7859-6153,
e-mail: akva_svitlanka@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-109-116>

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В АКВАРІУМНОМУ БІЗНЕСІ: ЕКОНОМІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто економічні та педагогічні аспекти соціальної відповідальності акваріумного бізнесу, запропоновано пріоритетні напрями його розвитку з метою підтримки та оптимізації екологічного виховання учнів й студентської молоді. Обґрунтовано значення соціальної відповідальності акваріумного бізнесу для створення в закладах освіти відповідної навчально-матеріальної бази: куточків живої природи, кабінетів акваріумістики; та проведення тренінгів, майстер-класів, дитячих та юнацьких конкурсів з аквадизайну.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні сутності соціальної відповідальності в акваріумному бізнесі, її складових та впливу на учнівську молодь через інтерактивні форми екологічного виховання.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, інтерактивні форми екологічного виховання, аквадизайн.

Колосок Андрей,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия,
г. Луцк

Будник Светлана,
кандидат педагогических наук, старший преподаватель,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра теории и методики начального образования
г. Луцк

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В АКВАРИУМНОМ БИЗНЕСЕ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье рассмотрены экономические и педагогические аспекты социальной ответственности аквариумного бизнеса, предложены приоритетные направления его развития с целью поддержки и оптимизации экологического воспитания учащихся и студенческой молодежи. Обосновано значение социальной ответственности аквариумного бизнеса для создания в учебных заведениях соответствующей учебно-материальной базы: уголков живой природы, кабинетов аквариумистики; и проведении тренингов, мастер-классов, детских и юношеских конкурсов с аквадизайна.

Научная новизна исследования заключается в определении сущности социальной ответственности в аквариумном бизнесе, ее составляющих и влияния на учащуюся молодежь через интерактивные формы экологического воспитания.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, интерактивные формы экологического воспитания, аквадизайн.

Kolosok Andrii,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation Activity of the Enterprise,
Lutsk

Budnik Svitlana,
Candidate of pedagogical sciences, senior lecturer,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Theory and Methodology of Natural
and Mathematical Disciplines of Primary Education
Lutsk

SOCIAL RESPONSIBILITY IN AQUARIUM BUSINESS: ECONOMIC AND PEDAGOGICAL ASPECTS

Introduction. The cooperation of Ukrainian aquarium business with educational institutions, the desire to develop students' environmental awareness through interactive forms of education form the relevance of the research topic.

The purpose of the article. The purpose of the article is to study theoretical and practical principles of economic and pedagogical aspects of aquarium business social responsibility, to formulate recommendations for improvement and priorities of development of socially responsible approach in aquarium segment of economy.

Results. The article deals with economic and pedagogical aspects of social responsibility of aquarium business in Ukraine. The evolution of the concept of "social responsibility" is investigated, the domestic and foreign definitions of this scientific category are analyzed, the own vision of economic and pedagogical aspects of social responsibility of aquarium business is formed. The value of social responsibility of aquarium business for creation in educational establishments of the corresponding educational and material base: nature study corner, offices of aquarium is substantiated.

According to the results of the research, it is defined that interactive forms and methods of training in aquarium business, including giving master classes, competitions for children and youth in aquaristics and the art of aquadesign contribute to the formation of personality ecological culture, development of cognitive activity more than traditional forms and methods of teaching; teach pupils and students the ability to express and argue their opinions; teach valuable quality - to be able to listen to each other, to act as a critic; contribute to the mastery of fundamental environmental knowledge; form beliefs; learn to predict the effects of anthropogenic impact; model possible environmental situations; call for vigorous environmental activities.\

Conclusions. The priority areas for the development of the social responsibility of the aquarium business include: sponsorship and charitable assistance in creating in the educational institutions an appropriate educational and material base: place of wildlife, aquarium rooms, etc.; improving the forms and methods of pupils and students environmental education; active involvement of representatives of aquarium brands in cooperation with schools, institutions of additional education and universities on conducting lectures, presentations, seminars, trainings, master classes, children's and youth competitions in aquarium and aquadesign; the formation of motives for a responsible attitude to nature, the desire to learn more about it, to increase its wealth.

Key words: business social responsibility, interactive forms of environmental education, aquadesign.

Постановка проблеми та її значення. Катастрофічний стан навколишнього середовища, що нині вже істотно визначає здоров'я людей, тривалість їхнього життя, саму можливість стабільного існування, спонукає до дослідження та роздумів науковців. До проблеми природокористування звертаються екологи, біологи, географи, історики, політичні діячі, письменники, економісти й ін.

Важливо, щоб сьогодні всі, і дорослі, і діти, стали на шлях співробітництва з природою. Тому одними із основних завдань у сучасній школі є екологічне виховання підростаючого покоління, формування нового екологічного світогляду.

Співпраця українського акваріумного бізнесу із освітніми закладами, прагнення розвивати екологічну свідомість учнів через інтерактивні форми виховання формують актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем соціальної відповідальності бізнесу проводиться у світовій літературі, починаючи із середини минулого століття. За цей період опубліковано значну кількість наукових праць вітчизняних й іноземних учених стосовно цієї теми. Серед них – О. Гоголя [5], К. Десятник [2], А. Колосок [3], А. Колот [12], Ю. Мельник [9] та ін.

Однак, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць у цій сфері, проблеми соціальної відповідальності потребують подальшого їх вивчення. Зокрема, залишаються недостатньо розробленими теоретико-методологічні питання та практичні рекомендації з формування екологічної культури учнів і студентів та регулювання економічних й педагогічних аспектів соціальної відповідальності акваріумного бізнесу.

Мета і завдання статті. Мета статті – вивчення теоретичних і практичних засад економічних та педагогічних аспектів соціальної відповідальності акваріумного бізнесу, формування рекомендацій щодо вдосконалення й пріоритетів розвитку соціально відповідального підходу в акваріумному сегменті економіки. Відповідно до поставленої мети, завданнями дослідження визначимо:

- розкрити сутність соціальної відповідальності бізнесу;
- дослідити інтерактивні форми екологічного виховання.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Соціальна відповідальність все більшою мірою проникає в усі сфери соціально-економічного життя країни. Це зумовлено як впливом розвинених країн, так і внутрішніми реформами, що відбуваються в державі.

Надзвичайно важливий розвиток соціальної відповідальності в акваріумному бізнесі, оскільки це пов'язано з екологічним вихованням дітей.

Ми підтримуємо думку С. Совгіри, що починати екологічне виховання треба з дошкільного віку й продовжувати в шкільні роки, оскільки в цей час набуті знання можуть надалі перетворитися в міцні переконання [10, с. 77]. Тому в школах велика увага приділяється екологічній роботі та природоохоронній діяльності. У нашому дослідженні ми детальніше розглянемо співпрацю освітніх закладів і представників акваріумного бізнесу.

Невід'ємною особливістю успішної бізнес-стратегії акваріумних підприємств є дотримання принципів соціальної відповідальності, найважливішими з котрих є систематичність і цільова спрямованість, завдяки чому відбувається зміцнення репутації підприємства та мінімізація негативних наслідків кризових ситуацій, що виникають у процесах виробництва.

Яскравим прикладом соціального відповідального підприємства в акваріумному бізнесі є компанія торговельної марки «Tetra». Так, 20 жовтня в Миколаївській гімназії № 4 відбулись обласні змагання юних акваріумістів за підтримки обласного науково-екологічного центру учнівської молоді та торговельної марки «Tetra». До гімназії прибули учасники з 21 навчального закладу міста Миколаєва та Миколаївської області. Програма заходу складалася з двох турів. У першому брали участь усі команди, котрі прибули на конкурс, де перевіряли їхні знання з іхтіології. У другий тур потрапили 12 команд, що за підсумками I-го, набрали найбільшу кількість балів. Командам потрібно було оформити акваріум і правильно заселити в нього акваріумних рибок.

Проте на ті команди, які не вийшли до II туру, чекала цікава програма від спонсорів заходу компанії «Tetra»: перегляд галереї акваріумних рибок та лекція «Догляд за акваріумом». Також треба зазначити, що дитяча акваріумістика в Миколаєві – одна з найсильніших в Україні. Цей факт підтверджується рішенням провести в Миколаєві Всеукраїнський конкурс-виставку дитячої акваріумістики [11].

Так, 5-6 листопада 2017 р. на базі Миколаївської гімназії № 4 відбувся 5-й регіональний відкритий конкурс юних акваріумістів і, як інформує департамент освіти і науки Миколаївської ОДА, «Від спонсорів конкурсу, ТМ «Природа», ТМ «Tetra», ТМ «Акваель», переможці отримали акваріуми ТМ, 65 літрів, 54 літри», а Миколаївський зоопарк запросив учасників конкурсу, гостей міста Миколаєва на екскурсію. Також учасники й гості конкурсу мали можливість відвідати виставку тварин й акваріумних рибок Дитячої зоогалереї «Фенікс» [7].

Корисним є досвід групи компанії «Сузір'я», ТМ «Природа», ТМ «Tetra», ТМ «AQUAEL», які розробили серію дитячих конкурсів з аранжування акваріумів на теми: «Новорічна казка в акваріумі», «Зимова казка в акваріумі», «Весняна казка в акваріумі» з метою популяризації дитячої

акваріумістики й систематично проводять в акваріумних студіях, у закладах позашкільної освіти України [6].

Цікаво, що перший приклад є спонсорською допомогою, а другий – безпосередньо соціальною відповідальністю. Від першого варіанта підприємство не матиме жодного зиску, окрім прихованої реклами. А проведені цікаві заходи з дитячої акваріумістики, безкоштовні майстер-класи з облаштування акваріума й подарунки від групи компанії «Сузір'я», ТМ «Природа», ТМ «Tetra», ТМ «AQUAEL» для дітей, позитивно вплинуть на навчання та екологічне виховання учнів, підвищать імідж компанії «Сузір'я», ТМ «Природа», ТМ «Tetra», ТМ «AQUAEL» у цілому та закладуть основи для подальшого розвитку підприємств.

Фінал дитячого конкурсу аранжування акваріумів «Aquaterra Show-2019», який проводився задля популяризації акваріумної справи сприяння розвитку дитячої акваріумістики в Україні (2019 р. м. Київ), до участі були запрошені діти-переможці регіональних дитячих конкурсів зі створення аквадизайну. Цей захід відбувся завдяки співпраці групи компанії «Сузір'я», ТМ «Природа», ТМ «Tetra», ТМ «AQUAEL», ТМ «AquaLighter» [14].

На нашу думку, потрібно додати ще дуже цікаву інформацію щодо соціальної відповідальності компанії торговельної марки «Rikka», що спеціалізується на виготовленні акваріумної хімії й не лише [13]. Це підприємство підтримало організаторів обласної виставки-конкурсу з акваріумістики та мистецтва аквадизайну «AQUASCAPE», яку проведено в грудні 2018 р. на базі Волинського обласного еколого-натуралістичного центру для студентів педагогічних спеціальностей, вихованців закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування, учнів закладів освіти Волині. Керівник торговельної марки «Rikka» подарував препарати і кондиціонери, тести для акваріумної води для переможців та усіх учасників обласної виставки-конкурсу з акваріумістики й мистецтва аквадизайну «AQUASCAPE» [1].

Із метою популяризації дитячої акваріумістики та екологічного виховання систематично менеджерами вищезазначених акваріумних компаній проводиться роз'яснювально-інформаційна, діагностико-прогностична робота зі школярами за допомогою таких традиційних та інтерактивних форм як лекції-презентації; бесіди; виставки-конкурси; майстер-класи; зустрічі з фахівцями акваріумної справи. Ефективними виявилися такі інтерактивні форми екологічного виховання, як виставка-конкурс і майстер-клас (див. табл.1).

Для пропаганди екологічної інформації та з метою формування пізнавальних інтересів учнів до акваріумної справи керівники гуртка з акваріумістики розробляють різноманітні екологічні проекти, закладають підводні сади, проводять конкурси екоплакатів, організовують конкурси з акваріумістики та мистецтва аквадизайну. Наприклад, подамо описи композицій прісноводних акваріумів учасників обласної виставки-конкурсу аранжування акваріумів «Волинь моя».

Для композиції на тему «Поліський затишок» ми використали рослини (валіснерію, анубіас, кладофору кулясту, папороть тайландську, а також мох яванський) і декорації, серед котрих – дерев'яна коряга й керамічна хатинка з отворами.

Поліські краєвиди неможливо уявити без дерев, серед яких губляться цілі села. Тому центром нашої композиції є «дуб», для оформлення якого використано яванський мох і карликовий анубіас. В основі дуба розміщено тайландську папороть. Навколо дерева посаджено валіснерію з прямим листям, яка відображає зелену травичку на лісовій галявині. А також анубіас з кроною, схожою на осіку. Крилоподібна папороть дуже подібна до папороті орляка, котра є обов'язковою для наших лісів. Кладофора куляста символізує купини моху зозулиного льону, якого теж багато в наших лісах.

І ще одна цікава композиція – це «Острів на болоті». Для її оформлення використано такі рослини, як анубіас, папороть тайландська, криптокорина і яванський мох. Із декорацій задіяно дерев'яну корягу, глечик, скляні кульки, шматочки бурштину та кілька нереальних об'єктів.

Сам острів розміщено в одній половині акваріума у вигляді підвищення, а іншу частину зроблено нижчою – це так зване болото.

На острові ми розмістили «дерева», сформовані з високих анубіасів, і корягу, оформлену з допомогою яванського моху під хвойні рослини, які переважають у нашій місцевості. В основі такої сосни росте тайландська папороть. Острівну галявину прикрашено «старим пнем», на якому вже виросла нова рослина, що характерно для вітчизняного. Крипторини на острові символізують кущі, адже наші ліси багатоярусні.

Навколо острова простягнулося болото, яке можна відрізнити за червоним кольором ґрунту, оскільки вода в болоті переважно коричнево-червоного кольору. Типовими рослинами лісового болота є образки болотні, роль яких у нашій композиції відіграють карликовий анубіас, а також айр болотний (його аналогом є валіснерія з прямим листям). На межі острова й болота розміщені скляні кульки, які вказують на високу вологість цієї місцевості. Шматочки бурштину нагадують про природне багатство Поліського краю.

Таблиця 1

Ефективні інтерактивні форми екологічного виховання *

Компанії	Виставки-конкурси	Майстер-класи
ТМ «Sera»	Сімейний конкурс: «Моя маленька казка», креативний конкурс аранжування акваріума для дітей «Як проходить дитинство» (м. Дніпро); сімейний конкурс «7 Я – одна перемога» (м. Дніпро); перша міська дитяча виставка-конкурс акваріумів (м. Вінниця); конкурс «П'ять рук – одна перемога» (м. Вінниця); Міжнародний конкурс аранжування акваріумів, об'ємом 10 літрів «Мікроакваріум» (м. Одеса, м. Київ).	Запуск мого першого акваріума (м. Дніпро)
ТМ «COLLAR»	Конкурс з аквадизайну «Мій креативний акваріум» (м. Луцьк); Перший чемпіонат України дитячо-юнацького конкурсу аранжування акваріумів Aquaterra Show-2018 (м. Київ).	Облаштування декоративного акваріума для Betta splendens (м. Луцьк)
ТМ «Tetra»	Дитячий конкурс зі створення аквадизайну «Aqua Fan Kids» (м. Івано-Франківськ, м. Одеса, м. Маріуполь, м. Дніпро, м. Київ); дитячий конкурс з аранжування акваріумів «Новорічна казка в акваріумі», дитячий конкурс з аранжування акваріумів «Зимова казка в акваріумі», дитячий конкурс з аранжування акваріумів «Весняна казка в акваріумі»; регіональний конкурс юних акваріумістів (м. Миколаїв); дитячий конкурс по оформленню акваріумів (м. Миргород); новорічний конкурс «Виграй акваріум від ТМ «Tetra» та конкурс «Tetra-селфі-Новий рік».	Мій перший акваріум; облаштування акваріума живими рослинами
ТМ «Rikka»	Обласна виставка-конкурс з акваріумістики та мистецтва аквадизайну «AQUASCAPE» для студентів педагогічних спеціальностей, вихованців закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування, учнів закладів освіти Волині (м. Луцьк).	Запуск акваріума від А до Я з використанням продукції ТМ «Rikka» (м. Луцьк)
ТМ «Ptero»	Дитячий конкурс з аквадизайну «Мій креативний акваріум», обласна виставка-конкурс з аранжування акваріумів «Осінь-2017» та обласна виставка-конкурс з аранжування акваріумів «Волинь моя» (м. Луцьк).	Облаштування декоративного акваріума для Betta splendens (м. Луцьк)
ТМ «AquaEl»	Дитячий конкурс зі створення аквадизайну «Aqua Fan Kids». 8-й Міжнародний конкурс аранжування акваріумів, об'ємом 10 літрів «Мікроакваріум» (м. Одеса); регіональний конкурс юних акваріумістів (м. Миколаїв); виставка-конкурс наноакваріумів (м. Ужгород); виставка акваріумних риб «Барви гупі» (м. Львів).	Облаштування акваріума живими рослинами та натуральними декораціями (м. Луцьк)

* Джерело: Власна розробка авторів

Завдяки даним акваріумним композиціям учні вчаться акваскейпінгу, формують біологічно стійкі водойми, засвоюють нові знання та вміння у цікавій формі інтерактивного екологічного виховання та формують свою національну ідентичність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами дослідження, ми стверджуємо що соціальна відповідальність акваріумного бізнесу – це цілеспрямована, систематична й добровільна участь акваріумних компаній у розробці та реалізації заходів природоохоронного характеру, укладення коштів в екологічні проекти, формування відповідальної свідомості суспільства шляхом навчально-просвітницької роботи з дітьми в акваріумних гуртках і відповідальність акваріумного бізнесу за результати своєї виробничої діяльності перед місцевими громадами й суспільством у цілому заради покращення стану навколишнього середовища та прихованої реклами власної продукції.

Щодо педагогічних аспектів соціальної відповідальності в акваріумному бізнесі, то потрібно відзначити що інтерактивні форми й методи навчання з акваріумної справи сприяють формуванню екологічної культури особистості, розвитку пізнавальної активності сильніше, ніж традиційні форми та методи навчання; навчають учнів і студентів уміння висловлювати та аргументувати свої думки; формують цінну якість – уміти слухати один одного, виступати в ролі критика; сприяють оволодінню фундаментальними екологічними знаннями; виховують переконання, а також уміння передбачати наслідки антропогенного впливу; моделювати можливі екологічні ситуації; закликають до активної природоохоронної діяльності.

Таким чином, проведений вище аналіз економічних і педагогічних аспектів соціальної відповідальності в акваріумному бізнесі показує, що соціальна відповідальність у цій сфері може проявлятися різноманітними акціями, заходами, спонсорською допомогою, благодійництвом та ін.

Найвагомішими причинами, що стримують становлення соціальної відповідальності акваріумного бізнесу в Україні, є законодавча неврегульованість та відсутність податкового заохочення.

Отже, до пріоритетних напрямів розвитку соціальної відповідальності акваріумного бізнесу потрібно віднести спонсорську й благодійну допомогу у створенні в закладах освіти відповідної навчально-матеріальної бази – куточків живої природи, кабінетів акваріумістики та ін.; активне залучення представників акваріумних торговельних марок до співпраці зі школами, закладами позашкільної освіти й закладами вищої освіти щодо проведення лекцій-презентацій, пізнавальних семінарів, навчальних тренінгів, майстер-класів, дитячих і юнацьких конкурсів з акваріумістики та мистецтва аквадизайну; формування й мотивацію відповідального ставлення до природи, прагнення глибше пізнавати та примножувати її багатства.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в подальшому пошуку актуальних способів взаємодії закладів освіти з представниками акваріумного бізнесу з метою екологічного виховання учнівської та студентської молоді.

Джерела та література

1. «AQUASCAPE»: у Луцьку оголосили результати обласної виставки з акваріумістики. URL: <https://volynua.com/posts/aquascape-u-lutsku-ogolosili-rezultati-oblasnoi-vistavki-z-akvariumistiki-foto> (дата звернення : 25.10.2019).
2. Буднік С., Десятник К. Екологічне виховання школярів та студентської молоді у взаємодії з представниками акваріумного бізнесу. *Педагогічний часопис Волині*. Луцьк, 2018. № 4 (11). С. 106–111.
3. Колосок А.М. Теоретичний аспект соціальної відповідальності бізнесу. *Економічний часопис*. Луцьк, 2015. № 4. С. 64–67.
4. Вдячність торговельній марці «COLLAR» за спонсорську допомогу у проведенні дитячого конкурсу з аквадизайну «Мій креативний акваріум». URL: <http://voenc.lutsk.ua/index.php/novyny/169-konkurs-iunykh-akvariumistiv-mii-kreatyvnyi-akvarium> (дата звернення : 25.10.2019).
5. Гоголя О. П., Кудінова І. П. Теоретичні аспекти соціальної відповідальності аграрного бізнесу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(2). С. 101–105.
6. Дитячий конкурс зі створення аквадизайну «Aqua Fan Kids». URL: https://www.facebook.com/events/381971156037942/403836213851436/?notif_t=admin_plan_mall_activity¬if_id=1571841358701041 (дата звернення : 26.10.2019).

7. Запрошення учнів гімназії спонсорів торгівельної марки «Тетра» на першу Міжнародну виставку сучасної акваріумістики та терраріумістики «Акватерра шоу». URL: <http://pedpresa.ua/172536-yuni-akvariumisty-zmagalysya-na-mykolayivshhyni.html> (дата звернення : 26.10.2019).
8. Конкурс з аквадизайну «Мій креативний акваріум» у ВОЕНЦ. URL: <http://voenc.lutsk.ua/index.php/novyny/169-konkurs-iunykh-akvariumistiv-mii-kreatyvnyi-akvarium> (дата звернення : 27.10.2019).
9. Мельник Ю. М. Пріоритети розвитку соціальної відповідальності аграрного бізнесу. *Економічний форум*. 2014. № 4. С. 263–269.
10. Совгіра С. В. Принцип наступності – важливий чинник екологічної освіти. *Науковий вісник Уманського державного університету імені Павла Тичини. Серія: Педагогіка*. 2014. Вип. 118(2). С. 76–105.
11. Соціальна відповідальність торгівельної марки «Тетра». URL: <https://www.facebook.com/groups/1670732199819185/?fref=ts> (дата звернення : 28.10.2019).
12. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / А. М. Колот та ін. ; за наук. ред. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. 504 с.
13. Торгівельна марка «Rikka». URL: https://www.facebook.com/pg/tmrikka/about/?ref=page_internal (дата звернення : 28.10.2019).
14. Четверта Міжнародна виставка сучасної акваріумістики та терраріумістики «Акватерра шоу». URL: <http://www.aquaterrashow.com.ua> (дата звернення : 29.10.2019).

References

1. «AQUASCAPE»: u Lutsku oholosyly rezultaty oblasnoi vystavky z akvariumistyky [«AQUASCAPE»: the results of the regional aquarium exhibition in Lutsk have announced]. Retrieved from <https://volynua.com/posts/aquascape-u-lutsku-ogolosili-rezultati-oblasnoi-vistavki-z-akvariumistiki-foto>
2. Budnik, S., Desiatnyk, K. (2018). Ekolohichne vykhovannia shkolariv ta studentskoi molodi u vzaiemodii z predstavnyakamy akvariumnoho biznesu [Environmental education of schoolchildren and student youth in the interaction with representatives of aquarium business]. *Pedahohichniy chasopys Volyni – Pedagogical Journal Volyn*, 4(11), 106–111 [In Ukrainian].
3. Kolosok, A. M. (2015) Theoretical aspect socialnoi vidpovidalnosti biznesu [Theoretical Aspect of Social Responsibility of Business]. *Ekonomichnyi chasopys – Economic Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*, 4, 64–67 [In Ukrainian].
4. Vdiachnist torhivelnii martsi «COLLAR» za sponsorsku dopomohu u provedenni dytiachoho konkursu z akvadyzainu «Mii kreatyvnyi akvarium» [Acknowledgment to the COLLAR trademark for sponsorship of the «My creative Aquarium» Aquarium Design Competition for children]. Retrieved from <http://voenc.lutsk.ua/index.php/novyny/169-konkurs-iunykh-akvariumistiv-mii-kreatyvnyi-akvarium>
5. Hohulia, O. P., Kudinova, I. P. (2013). Teoretychni aspekty sotsialnoi vidpovidalnosti ahrarnoho biznesu [Theoretical aspects of social responsibility of agrarian business]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Ser. Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes – Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Ser. Economics, agrarian management, business*, 181(2), 101–105 [In Ukrainian].
6. Dytiachyi konkurs zi stvorennia akvadyzainu «Aqua Fan Kids» [Children’s Aqua Design Competition «Aqua Fan Kids»]. Retrieved from https://www.facebook.com/events/381971156037942/403836213851436/?notif_t=admin_plan_mall_activity¬if_id=1571841358701041
7. Zaproshennia uchniv himnazii vid sponsoriv torhivelnoi marky «Tetra» na pershu Mizhнародnu vystavku suchasnoi akvariumistyky ta terrariumistyky «Akvaterra shou» [Invitation for students of a gymnasium from sponsors of the Tetra trademark to the first International Aquarium and Terrarium Exhibition «Aquaterra Show»]. Retrieved from <http://pedpresa.ua/172536-yuni-akvariumisty-zmagalysya-na-mykolayivshhyni.html>
8. Konkurs z akvadyzainu «Mii kreatyvnyi akvarium» u VOENTs [Aqua Design Competition «My Creative Aquarium» at VRESC]. Retrieved from <http://voenc.lutsk.ua/index.php/novyny/169-konkurs-iunykh-akvariumistiv-mii-kreatyvnyi-akvarium>
9. Melnyk, Yu. M. (2014). Priorytety rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti ahrarnoho biznesu [Priorities of development of social responsibility of agrarian business]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, 4, 263–269 [In Ukrainian].
10. Sovhira, S. V. (2014). Pryntsyp nastupnosti – vazhlyvyi chynnyk ekolohichnoi osvity [The principle of continuity is an important factor in environmental education]. *Naukovyi visnyk Umanskoho derzhavnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. Ser. Pedahohika. – Scientific Bulletin of Pavel Tychyna Uman State University. Ser. Pedagogy*, 118(2), 76–105 [In Ukrainian].

11. Sotsialna vidpovidalnist torhivelnoi marky «Tetra» [Social responsibility of Tetra trademark]. Retrieved from <https://www.facebook.com/groups/1670732199819185/?fref=ts>
12. Kolota, A. M., Hrishnova, O. A. et al. (2012). In A. M. Kolot (Ed.). *Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku: monohrafiia* [Social responsibility: theory and practice of development]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
13. Torhivelna marka «Rikka» [Trademark «Rikka»]. Retrieved from https://www.facebook.com/pg/tmrikka/about/?ref=page_internal
14. Chetverta Mizhnarodna vystavka suchasnoi akvariumistyky ta terariumistyky «Akvaterra show» [Fourth International Exhibition of Modern Aquarium and Terrarium «Akvaterra show»]. Retrieved from <http://www.aquaterrashow.com.ua>

Стаття надійшла до редакції 10.11.2019 р.

УДК 339.152

Makara Oksana,
doctor of economics, Prof. Department of Finance and Credit,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk, e-mail: ok302008@ukr.net

Lialiuk Alla,
Associate Professor, Economics and Security of Enterprise Department,
Lesya Ukrainka East European National University,
Associate Professor, Ph.D. in Economics.
Lutsk, ORCID ID: 0000-0002-4889-0511
e-mail: allalyalyuk@gmail.com

Panasiuk Yurii
3rd year student of the Faculty of Economics and Management,
Lesia Ukrainka East European National University,
Lutsk., e-mail: yura@macaw.me

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-116-124>

MODERN TECHNOLOGIES OF MARKETING INTELLIGENCE

The purpose of the article is to explore the use of the latest technologies in marketing intelligence, and to offer a vision of its use without harming the social and physical health of consumers. The methodological basis of the research was foreign and domestic publications and analytical reviews on the problems of marketing intelligence using web analytics. The proposed approaches can be taken into account by the marketing services of domestic enterprises when conducting marketing intelligence. An example of Google Analytics examines the technology of marketing intelligence. It is concluded that the beginning of development of open methods of processing private data of users without their direct identification is positive. which would limit the interference with the privacy of people, leaving marketing intelligence possible, and would prevent its negative impact on people's lives.

Key words: marketing intelligence, site, Google Analytics, web analytics system, audience

Макара Оксана,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
кафедра финансов и кредита,
г. Луцк

Лялюк Алла
кандидат економічних наук, доцент
Восточноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства
г. Луцьк

Панасюк Юрій
студент 3 -го курсу факультета економіки та управління
Восточноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
г. Луцьк

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ МАРКЕТИНГОВОЙ РАЗВЕДКИ

Целью статьи является исследование использования новейших технологий в осуществлении маркетинговой разведки, и предложить свое видение ее использования без ущерба социальному и физическому здоровью потребителей. Методологической основой исследования стали зарубежные и отечественные публикации и аналитические обзоры по проблемам маркетинговой разведки с использованием веб-аналитики. Предложенные подходы могут быть учтены маркетинговыми службами отечественных предприятий при осуществлении маркетинговой разведки. В статье на примере системы Google Analytics проанализирована технология осуществления маркетинговой разведки. Сделан вывод, что положительным является начало разработки компаниями открытых методов обработки личных данных пользователей без их непосредственной идентификации, которые ограничили бы вмешательство в частную жизнь людей, оставляя возможным осуществление маркетинговой разведки, а также сделали бы ее негативное влияние на жизнь людей.

Ключевые слова: маркетинговая разведка, сайт, Google Analytics, система веб-аналитики, аудитория

Макара Оксана
доктор економічних наук, завідувач кафедри фінансів і кредиту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк

Лялюк Алла
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки
та інноваційної діяльності підприємства
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Панасюк Юрій
студент 3 - го курсу факультету економіки та управління
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ РОЗВІДКИ

У період постійних змін проведення маркетингової розвідки спрощують сучасні інформаційні технології. У статті на прикладі такої системи веб-аналітики як Google Analytics розглянуто як може сьогодні працювати маркетингова розвідка. Google Analytics дозволяє збирати статистику про поведінку користувачів на сайті і формувати на підставі отриманих даних аналітичні звіти: можна підсліджувати відвідуваність, конверсію і дохід Інтернет-просування; вивчити проблеми як самого ресурсу так і рекламних компаній в мережі та управляти ними більш ефективно. Google Analytics на основі отриманих даних з cookie-файлів дозволяє сформувати звіти про аудиторію насамперед за такими ознаками як демографія, інтереси, місцезнаходження, нові користувачі і повернені, періодичність і час останнього відвідування, а також звіти з огляду по мобільних пристроях, шляхи яким користувачі заходили на шлях та інші. Такий аудит дозволяє побачити слабкі сторони сайту. Отримати проміжні дані і зробити остаточні висновки про результативність тих чи інших доробок. Окрім цього, Google Analytics аналізуючи референт, визначає зміст пошукового запиту і заносить його в параметр «Ключове слово», це є підґрунтям для формування ефективної контекстної реклами.

Незважаючи на очевидні переваги для власників сайтів від використання цієї програми виникає ряд проблем етичного характеру. Деякі компанії отримують інформацію за допомогою використання вразливості програмного забезпечення чи шляхом отримання доступу до системних сервісів телефону. Постійний збір даних під час маркетингової розвідки породжує і інші проблеми: можна легко отримати доступ до певної інформації про людину для її подальшого використання при шантажі з вимаганням відкупу; або легко отримати інформацію про людину просто відкривши її браузер.

Отже, маркетингова розвідка є необхідною для розроблення та коригування маркетингового плану компанії для прогнозу майбутніх змін. На жаль, сьогодні маркетингова розвідка нерідко здійснюється за допомогою методів комерційного та промислового шпигунства, що є причиною моральних та правових проблем. Сьогодні в світі починають здійснюватися певні заходи щодо розробки великими компаніями безпечних та відкритих методів обробки приватних даних користувачів без їх безпосередньої ідентифікації. Перспективою подальших досліджень повинна стати розробка законодавчої бази та правил, які обмежили б втручання в приватне життя людей, залишаючи можливим здійснення маркетингової розвідки, а також, унеможливили б її негативний вплив на життя людей.

Ключові слова: маркетингова розвідка, веб-сайт, Google Analytics, система веб-аналітики, аудиторія

Formulation of the scientific problem and its significance. In times of constant change, businesses need to constantly adapt to consumers and produce the goods and services they need. That is why marketing intelligence is carried out, which is facilitated by modern information technologies. Because they are not in place, data is becoming more and more difficult every day. Therefore, there is a need to analyze and evaluate the effectiveness of the high-tech solutions used in marketing intelligence.

Analysis of recent research and publications. In the scientific literature, this problem has been raised mainly by foreign scientists, including Whittaker Z, Dance G., M. LaForgia M., Stallman R., Hunt Ch., Etc. [3, 4, 8, 13, 17], however, in domestic science and practice, this phenomenon is quite new and has not been fully explored.

The purpose and objectives of the article. Investigate the using of the latest technologies in marketing intelligence; determine how the causes of underperformance are identified and how the necessary recommendations are made to improve the company's performance; identify problems that arise in this area and suggest ways to solve them.

Presentation of the main material and substantiation of the results of the research. Marketing intelligence is the activity of gathering information about changes in the marketing environment, required for development and adjust marketing plans and decisions that are constantly implemented by enterprises. The goals of marketing intelligence are partially different from the goals of marketing research. Unlike marketing research, marketing intelligence must be conducted on an ongoing basis, based on the information available, without special research. Based on marketing intelligence, companies need to conclude the need for marketing research. However, it should be noted that due to scientific and technological progress, the difference between marketing intelligence and marketing research is gradually decreasing (Fig. 1).

The goals and objectives of marketing intelligence can be included in the ongoing work of gathering information about the marketing environment. The most optimal is when different data are grouped into specific groups: competition (available information on existing and probable competitors), market (all data on the market situation, consumer needs), technology (used in the production of products), legislation (all regulatory, legal acts that affect the activity of the enterprise), resources (all data on material and technical resources that are important for the normal functioning of the enterprise), general trends in politics, economy and other areas; other factors not previously taken into account.

Today there are many different classifications of channels of receipt of information. Among them is the classification "4K + 1", which is proposed by scientists Ch. Hunt and V. Zartaryan [17]:

- «text», various publications in scientific publications and mass media, as well as various databases placed in the open access (through this channel the company receives up to 40% of intelligence);
- «firm», contains suppliers, customers, bankers, agents, etc. (30-40 % of information);
- «consultant» - public services and consultants (10-15 %);
- «conversation» - conferences, fairs, presentations (5-6 %);
- «joker» (+1) complements the amount of intelligence. Usually, this is random information, rumors. They also use a different classification of channels: media, data banks, staff, channel «X» [1].

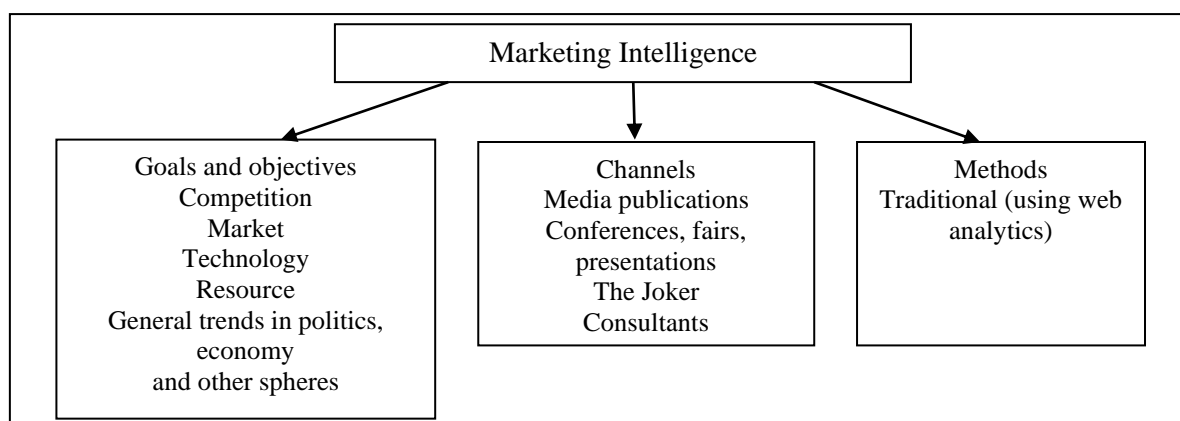

Fig. 1. *Goals, Channels, and Methods of Marketing Intelligence.**

* Source: Development by Authors' [1]

The real methods of obtaining marketing information during marketing intelligence are: collecting open documentary information from advertising, scientific and general publications, etc.; during exhibitions and presentations, at various conferences; visits to competitors under the guise of ordinary clients; audit of competitors' outlets; using the results of competitor studies obtained by different methods, etc. Those methods can be used to obtain information of two types: legal (open source) and confidential (one that is not publicly available and which is often obtained through covert surveillance and economic espionage) [1].

Today, many companies have departments dedicated to the collection and processing of intelligence. The employees of these departments are engaged in all of the above activities. It is quite understandable that the high efficiency of these departments is high. For example, in Japan, marketing intelligence is part of the company's culture. Each employee deems it necessary to provide management with all information about competitors. That is why businesses create cafes for their workers so they don't accidentally share a commercial secret. It also has to take considering marketing counterintelligence to protect the firm's information from competitors. Even custom lists are created that capture information related to «borrowing» from other technology firms, know-how, and more. These lists assist in litigation with competitors [1].

An example of how companies today conduct marketing intelligence is the activities of large companies such as Google, Facebook, Microsoft and more. Google recently introduced a high-tech Google Analytics solution [15]. With this web analytics system, let's look at how marketing intelligence can work today.

Google Analytics allows you to collect statistics about user behavior on the site and to generate analytics based on the data obtained. With Google Analytics, you can track attendance, conversion, and revenue for online promotion, explore issues and manage and manage your online campaigns more effectively. Fig. 2 shows a simplified Google Analytics algorithm.

Site visitors (users) download the company website. The program writes a visitor to the browser (creates a cookie). Assigns a unique Client ID). For the second (and subsequent) visits, a Google Analytics user counts as a repeat visit. But since in the mobile age, a potential customer can access the site in the morning from their smartphone, in the daytime from a computer, and in the evening from a tablet (and such a sequence can be recorded as three visits, made by not one but three users), to address this deficiency, Google Analytics provides a custom parameter, the User ID, which identifies the user by their email address or login. Google Analytics settings are shown in the table below.

Based on cookie data, Google Analytics lets you generate audience reports based primarily on demographics, interests, locations, new users and returning visitors, frequency and time of the last visit, and mobile browsing reports for users on the way and others. Such an audit allows you to see the weaknesses of the site. Obtain interim data and draw definitive conclusions about the performance of certain developments. The information obtained will be useful for studying and interpreting the main reports. Yes, the demographic report includes user characteristics such as age, gender, interests. Specifically, the program allows you to segment your audience by interests, such as "food," "other categories," etc.

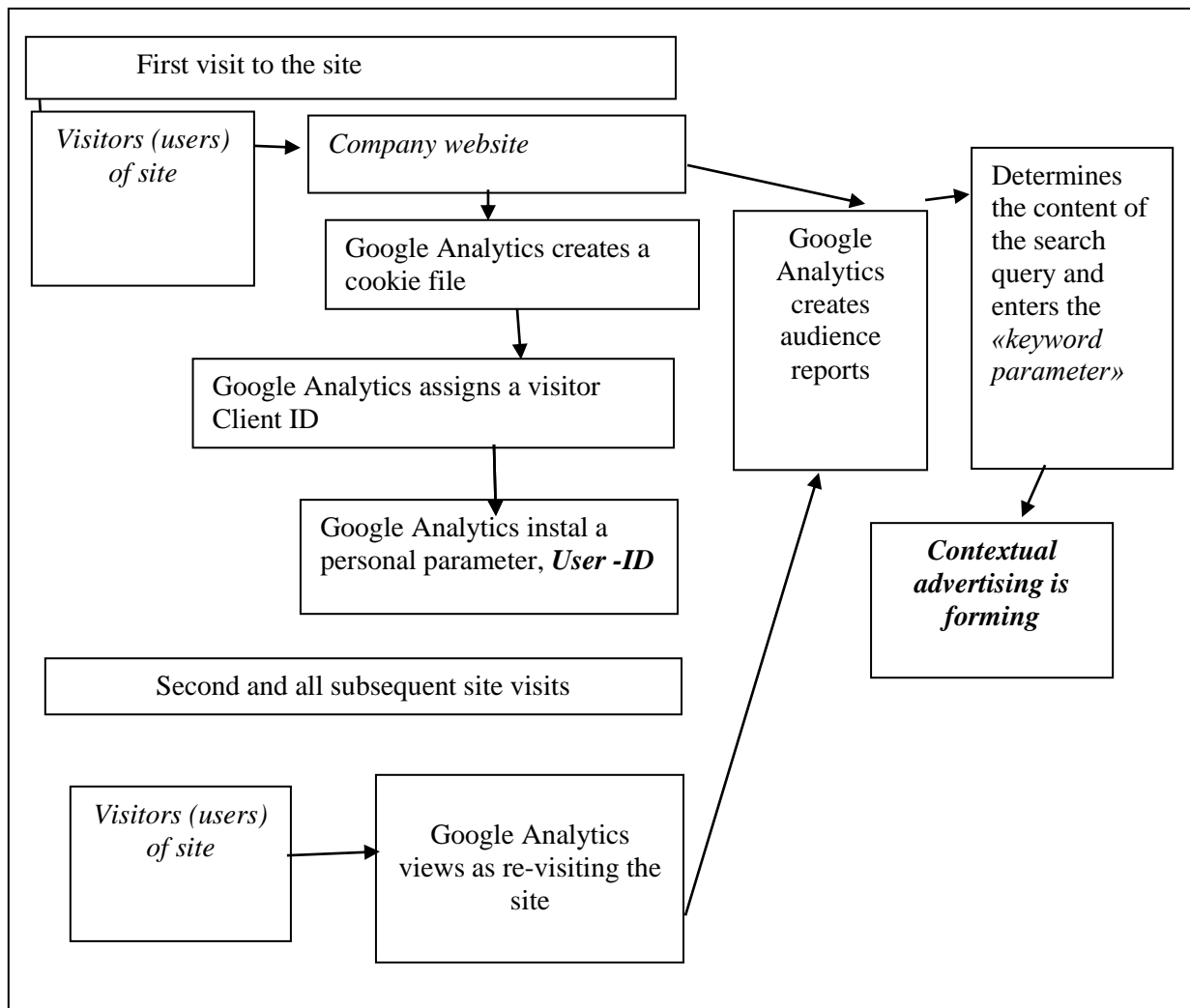

Fig. 2. A neat diagram of how Google Analytics works.

Source: Development by Authors' [15]

The geography report page shows a map of the world, and by clicking on the map you can specify statistics about where the user is located in which country or city. The Behavior report provides an opportunity to get consumer information by categories such as user type: new and returning, that is, visitors who have been to this site before. Also, this program allows you to estimate the depth of page views (the number of pages viewed), as well as the frequency and time since the last visit.

Table 1

Parameters of Google Analytics

Parameters	Characteristic
Session	Attendance, session, visit
Users	People who visit the site
Depth of view	The ratio of pageviews to the number of sessions
Average Session Duration	Defined as the ratio of the length of sessions to the number of sessions
Bounce rate	% of sessions in which only one page was viewed
Percentage of new sessions	Shows the share of sessions of new users (facts about the creation of new cookies)

Source: [15]

Also, Google Analytics analyzes the referent, determines the content of the search query and places it in the Keyword parameter. You can go to the Traffic Source - Campaigns - Unpaid Keywords tab to see a restricted search keyword report. This is the basis for the formation of effective contextual advertising.

Despite the obvious benefits to site owners of using this program, there are several ethical issues. Yes, Facebook mostly uses methods similar to those used by Google [2]. However, it should be noted that this service integrates with other sites. When browsing the site, while reading various news articles or articles, you can often see a "share to facebook" button on the page. This button indicates that this site is integrated with Facebook, and presumably, visitor data to a specific user went to the company's servers. However, there are unpleasant rumors about the company. Mobile users noticed that when they talked to someone about certain topics near their phones, such as dog food, they saw advertisements for that feed over some time, even though they never bought dogs or feed.

Different moments of Facebook's activity have led to the emergence of Stop using Facebook, which stores link to articles on popular services describing unpleasant moments for the company [8]. For example, there is a link to a New York Times article dated December 18, 2018, stating that a company discloses personal information to other companies [9].

As far as Microsoft is concerned, it releases the most popular PC operating system on Windows. With the release of Windows 10, users have noticed that it has added "telemetry" - sending certain data to Microsoft servers for better personalization of advertising, but when you install the system there is an opportunity to partially disable it. This "spying" led to the emergence of special programs designed to disable telemetry [10]. It should be noted that the company has created a service [5], which can view all the data that the company received by the EU legislation, but we can not be sure that the company does not hide anything.

You should also note that some companies obtain information through the use of software vulnerabilities or access to the phone's system services. Also, users of devices such as, for example, iPhone are not immune to these problems. Recently, Tech Crunch conducted a study [4], which found that many applications recorded phone screens without even informing users. Apple company, on whose devices the recording was made, confirmed this information, noting that they knew about the possibility, but left it to applications only for use in good faith and asked developers to remove the code from the programs that allow it to do so [5].

Collecting data by organizations, corporations, and businesses also create additional issues beyond the uncontrolled use and resale of user data. A significant problem is their insecure storage and frequent "draining" of data of users of different services. For example, in early 2019, nearly 50 million Instagram users were discovered on Indian servers. The most interesting thing is that the data was collected by Chtrbox, which most victims did not even know existed. The information in the databases also contained user e-mail addresses and significant amounts of other information and was intended to estimate the cost of advertising on each of the accounts [11]. Google recently confirmed that its employees listened to audio files recorded using Google Home smart speakers. Shortly before, the journalists of the Belgian VRT NWS were able to obtain and listen to more than a thousand recordings made with the help of Google Voice Assistant. This helped them find the column owners fairly quickly, even though the records were anonymized. According to Google, they have been used to improve speech recognition algorithms with artificial intelligence. [8]. There is also the question of marketing intelligence in the wake of the increasing popularity of Smart Home systems. In most cases, all the data goes through the servers of a particular company, which allows you to get a variety of information from what interests the person on the Internet, which prefers dishes, how much time it takes to study various matters before being able to connect to a variety of equipment with subsequent constant listening conversations. The development of 5G networks will only facilitate the rapid transmission of large amounts of data. Besides, access to devices by the company will also mean the ability to control devices to hackers. The average consumer will be in a situation where the «reasonable door» will not want to let him out of the apartment until the ransom is paid.

There are also scandals in the territory of Ukraine about poorly protected databases or the complete lack of their protection. For example, on May 22, 2018, it was discovered that the Automated Troop Management System was protected by standard passwords. Despite repeated warnings about the danger of this situation, passwords have not been changed for several months [12]. If data security indifference is possible in the military field, where there is ongoing monitoring, then there is a high likelihood of such

situations on the servers of companies that collect user data. Today, it is hard to surprise anyone that after purchasing a new SIM card after a short period, people begin to receive promotional messages, invitations to attend a concert or attend a meeting with a candidate from a political party before the election. This is further evidence of the ongoing sale of data.

Also, constant data collection during marketing intelligence creates other problems:

- unfair use. The offender can easily gain access to certain information about a person for further use in blackmail with a ransom demand;
- secrets outside. Sometimes it is easy to get information about a person simply by opening their browser. A person can have AIDS and hide this information from others, but someone from a friend or work colleague can find out the secret through drug advertising. This will have negative consequences. If you talk about some Muslim countries, they can be sentenced to death there because of sexual orientation.

This almost unregulated situation could not be left without the appropriate reaction of the governments of different countries. In particular, on 25 May 2018, the General Data Protection Regulation (GDPR) adopted in the European Union [13]. It aims to enable EU citizens to control their data.

One of the results of this regulation is that most services are forced to allow the user to download and view information stored by a particular service. A positive consequence is that many services are open to all users, regardless of the country. However, this regulation does not allow users to force services to delete certain information about them. There is also a likelihood that organizations may hide certain information.

Also, large companies are trying to create opportunities for collecting and processing personal data of users without breaching privacy. For example, on June 19, 2019, Google introduced the Private Join and Compute cryptographic protocol, which allows you to analyze a private database without being able to view a specific value using special encryption methods [15]. A significant advantage of this solution is its placement under a free license, which allows everyone the opportunity to modify and use this protocol for free.

It should be noted that the issue of uncontrolled use of data about users of services on the Internet is not new. One of the first to predict this problem was predicted by Richard Stallman, an American programmer, an activist of free software [14]. It is worth noting that he also suggested a solution to this issue, which was that everyone would be able to view the code of the programs he used and, if desired, change. In our opinion, his proposal can help with the uncontrolled use of user data, but there are significant problems with its implementation, as it will be able to deprive most companies of a large part of the profits and make it impossible to conduct marketing intelligence using modern technology as it is today.

Conclusions and prospects for further research. Marketing intelligence is necessary to develop and adjust a company's marketing plan and to anticipate future changes. Today, with specially designed applications, including Google Analytics, you can see the effectiveness and results of marketing intelligence at a minimal cost. Unfortunately, nowadays, marketing intelligence is often carried out using commercial and industrial espionage, which is the cause of moral and legal problems. Besides, there is a significant problem with storing and processing large amounts of data obtained through marketing intelligence. Also, the use of marketing intelligence in some countries can harm the social status (and sometimes life) of consumers.

Today, some measures are underway in the world to control the exchange, storage, and processing of information about people, but the high inertia of the legislative bodies of the countries impedes the rapid and timely implementation of the necessary bills. The positive thing is the start of the development of secure and open methods of processing private data of users without their direct identification by large companies. The prospect of further research should be to develop a legal framework and rules that will limit interference on people's privacy. Keep marketing research possible without affecting people's lives.

Sources and literature

1) Полторак В. А. Маркетингові дослідження: навч. посіб. / В. А. Полторак, І. В. Тараненко, О. Ю. Красовська [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://pidruchniki.com/1281041960644/marketing/marketingova_rozvidka_tsili_dzherela_metodi_oderzhannya_informatsiyi.

2) How Ads Work on Facebook [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.facebook.com/help/516147308587266/?helpref=hc_fnav

- 3) Whittaker Z. Many popular iPhone apps secretly record your screen without asking [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://techcrunch.com/2019/02/06/iphone-session-replay-screenshots/>
- 4) Whittaker Z. Apple tells app developers to disclose or remove screen recording code [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://techcrunch.com/2019/02/07/apple-glassbox-apps/>
- 5) Diagnostic Data Viewer [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.microsoft.com/en-us/p/diagnostic-data-viewer/9n8wtrrsq8f7?activetab=pivot%3Aoverviewtab>
- 6) Chrome extension manifest v3 proposal #338 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://github.com/uBlockOrigin/uBlock-issues/issues/338> /degoogle [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.reddit.com/r/degoogle/>
- 7) Stop using Facebook [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.stopusingfacebook.co/>
- 8) Dance G. J.X., LaForgia M. and Confessore N.. As Facebook Raised a Privacy Wall, It Carved an Opening for Tech Giants [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2018/12/18/technology/facebook-privacy.html>
- 9) O&O ShutUp10: Free antispay tool for Windows 10 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.oo-software.com/en/shutup10>
- 10) Whittaker Z. Millions of Instagram influencers had their contact data scraped and exposed [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://techcrunch.com/2019/05/20/instagram-influencer-celebrity-accounts-scraped/?guccounter=1&guce_referrer_us=aHR0cHM6Ly93d3cuYmJjLmNvLnVrL25ld3Mvd29ybGQtYXNpYS1pbmRpYS00ODM0NzU5Mg&guce_referrer_cs=25bHLb1hTJkNKXwlKGYafQ
- 11) Скандал у ЗСУ: система управління військами виявилася «захищена» примітивними паролями типу «Admin» і «123456» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/10274616-skandal-u-zsu-sistema-upravlinnya-viyskami-viyavilasya-zahishchena-primitivnimi-parolyami-tipu-admin-i-123456.html>
- 12) General Data Protection Regulation (GDPR) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://gdpr-info.eu/>
- 13) Stallman R. Keep control of your computing, so it doesn't control you! [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20111226225337/https://www.gnu.org/philosophy/keep-control-of-your-computing.en.html>
- 14) Google открыл систему для анализа наборов данных без нарушения конфиденциальности [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.opennet.ru/opennews/art.shtml?num=50915>
- 15) Google Analytics. Подробное практическое руководство. – Бесплатное электронное издание ООО «Ингейт-реклама», 2016. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://ktonanovenkogo.ru/vokrug-da-okolo/schetchiki/hovaya-kniga-google-analytics-podrobnoe-prakticheskoe-rukovodstvo.html>
- 16) Хант Ч. Разведка на службе вашего предприятия / Ч. Хант, В. Зартарьян — К.: Укрзакордонвизасервис, 1992. – 160 с.

References

1. Poltorak V. A., Taranenko I. V., Krasovskaya O. Yu.. Marketynhovi doslidzhennia [Marketing researches] - Retrieved from https://pidruchniki.com/1281041960644/marketing/marketingova_rozvidka_tsili_dzherela_metodi_oderzhannya_informatsiyi. [in Ukrainian].
2. How Ads Work on Facebook - Retrieved from https://www.facebook.com/help/516147308587266/?helpref=hc_fnav[in English].
3. Whittaker Z. Many popular iPhone apps secretly record your screen without asking - Retrieved from <https://techcrunch.com/2019/02/06/iphone-session-replay-screenshots/>[in English].
4. Whittaker Z. Apple tells app developers to disclose or remove screen recording code - Retrieved from <https://techcrunch.com/2019/02/07/apple-glassbox-apps/>[in English]
5. Diagnostic Data Viewer - Retrieved from <https://www.microsoft.com/en-us/p/diagnostic-data-viewer/9n8wtrrsq8f7?activetab=pivot%3Aoverviewtab>[in English].
6. Chrome extension manifest v3 proposal #338 - Retrieved from <https://github.com/uBlockOrigin/uBlock-issues/issues/338>[in English].r/degoogle - Retrieved from <https://www.reddit.com/r/degoogle/>[in English].
7. Stop using Facebook - Retrieved from <https://www.stopusingfacebook.co/>[in English].
8. Dance G. J.X., LaForgia M. and Confessore N.. As Facebook Raised a Privacy Wall, It Carved an Opening for Tech Giants- Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/12/18/technology/facebook-privacy.html>[in English]
9. Zack Whittaker. O&O ShutUp10: Free antispay tool for Windows 10 - Retrieved from <https://www.oo-software.com/en/shutup10>[in English].

10. Millions of Instagram influencers had their contact data scraped and exposed - Retrieved from https://techcrunch.com/2019/05/20/instagram-influencer-celebrity-accounts-scraped/?guccounter=1&guce_referrer_us=aHR0cHM6Ly93d3cuYmJLmNvLnVrL25ld3Mvd29ybGQOtYXNpYS1pbmRpYS00ODM0NzU5Mg&guce_referrer_cs=25bHLb1hTJkNKXwlKGYafQ[in English].

11. Skandal u ZSU: systema upravlinnia viiskamy vyavylasia «zakhyshchena» pryमितyvnyy paroliamy typu «Admin» i «123456» [Armed Forces Scandal: Troops Management System Has Been Protected by Admin and 123456 Primitive Passwords] - Retrieved from <https://www.unian.ua/politics/10274616-skandal-u-zsu-sistema-upravlinnya-viyskami-viyavilasya-zahishchena-primitivnimi-parolyami-tipu-admin-i-123456.html>[in Ukrainian].

12. General Data Protection Regulation (GDPR) - Retrieved from <https://gdpr-info.eu/>[in English].

13. Stallman R. Keep control of your computing, so it doesn't control you! - Retrieved from <https://web.archive.org/web/20111226225337/https://www.gnu.org/philosophy/keep-control-of-your-computing.en.html>[in English].

14. Google otkryl systemu dlia analiza naborov dannykh bez narusheniya konfydentsylnosti [Google has opened a system for analyzing datasets without compromising privacy] - Retrieved from <https://www.opennet.ru/opennews/art.shtml?num=50915>[in Russian].

15. Google Analytics. Podrobnoe prakticheskoe rukovodstvo Подробное практическое руководство (2016). [Detailed practical guide] - Retrieved from <https://ktonanovenkogo.ru/vokrug-da-okolo/schetchiki/hovaya-kniga-google-analytics-podrobnoe-prakticheskoe-rukovodstvo.html> [in Russian].

16. Hunt Ch., Zartaryan V. Razvedka na sluzhbe vasheho predpriyatya [Intelligence at the service of your business].(1992). Ukrzakordonvyzaservys Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

УДК: 338.432.5

**Філюк Дмитро,
аспірант,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку та аудиту,
м. Луцьк ORCID ID 0000-0002-2678-3424
e-mail:0666763009@ukr.net**

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-124-132>

СЕЛЕКЦІЯ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БДЖІЛЬНИЦТВА

У статті проаналізовано ситуацію у сфері селекційної діяльності в Україні та розглянута роль селекції в збільшенні виробничої продуктивності бджологосподарств. Розкриті досягнення, проблеми і завдання селекції на сучасному рівні розвитку сільськогосподарського виробництва. Доведено, що селекція найдешевший, найрезультативніший та екологічно чистий чинник зростання виробництва продукції тваринництва. Визначено пріоритети стратегій і планів дій щодо генетичних ресурсів для виробництва продовольства і ведення сільського господарства. Відмічено, що реальні можливості сільського господарства України, зокрема бджільництва, задля зростання економічної ефективності та конкурентоспроможності галузі повинні складатися із найважливіших чинників які необхідно реалізувати за допомогою розроблення загальнодержавної стратегії ефективних програм селекції. Запропоновано напрями і заходи щодо стимулювання розвитку селекції в контексті підвищення економічної ефективності бджільництва.

Ключові слова: порода, генетичні ресурси, селекція, селекційна діяльність, племінна робота, ефективність, продуктивність, оцінка продуктивності.

**Філюк Дмитрій,
аспірант,**

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра учета и аудита
г. Луцк

СЕЛЕКЦИЯ - ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РОСТА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЧЕЛОВОДСТВА

В статье проанализирована ситуация в сфере селекционной деятельности в Украине и рассмотрена роль селекции в увеличении производственной производительности пчеловодства. Раскрыты достижения, проблемы и задачи селекции на современном уровне развития сельскохозяйственного производства. Доказано, что селекция дешевой, самый и экологически чистый фактор роста производства продукции растениеводства и животноводства. Определены приоритеты стратегий и планов действий по генетическим ресурсам для производства продовольствия и ведения сельского хозяйства. Отмечено, что реальные возможности сельского хозяйства Украины, в частности пчеловодства, для указанного повышения экономической эффективности и конкурентоспособности отрасли должны состоять из важнейших факторов, которые необходимо реализовывать с помощью разработки общегосударственной стратегии эффективных программ селекции. Предложены направления и мероприятия по стимулированию развития селекционной деятельности в контексте экономической эффективности пчеловодства.

Ключевые слова: порода, генетические ресурсы, селекция, селекционная деятельность, племенная работа, эффективность, производительность, оценка производительности.

Filiuk Dmytro,
graduate student,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
department of accounting and auditing,
Lutsk

SELECTION - AN IMPORTANT COMPONENT OF INCREASING THE ECONOMIC POTENTIAL OF BEEKEEPING

The revival of beekeeping should be aimed at fully meeting the needs of the market with competitive products of the industry. It has to be done based on expanded reproduction of the number of bee families, increasing their genetic potential. Also, must be an improvement of the existing and creation of new breeds of bee, which are well-adapted to natural conditions, the introduction of the intensive technologies of retention, improvement of partnerships between the farms-producers with raw materials and processing enterprises.

The purpose of this article is to analyze and summarize the prospects of breeding work aimed at increasing the economic potential of beekeeping in the context of the economic efficiency of beekeeping. This article also defines the economic principles used to ensure the efficiency of pedigree selection as one of the main directions for improving the productivity of bee families.

The article analyzes the situation in the field of breeding activities in Ukraine and considers the role of breeding in increasing the productivity of beekeeping farms. It also reveals the achievements, problems, and tasks of breeding at the current level of agricultural production development. It is proved that breeding is the cheapest, the most effective and environmentally-friendly factor in the growth of livestock production. This article identifies priorities of the strategies and action plans for genetic resources for food production and agriculture.

The strategic direction of the development of breeding work in beekeeping is to increase the productivity of bee families and resistance to pests. Achieving beekeeping efficiency, which is expressed in the ratio of useful results of its operation to the resources spent, it is possible to implement methods and techniques based on the scientific organization of labor, the progressive experience of developed countries, and the achievements of agrarian and economic sciences in this field.

Beekeeping must be developed on an industrial basis. The above factors affect the productivity of the economy and the reduction of costs of material and labor resources. The implementation of directions and measures to stimulate the development of breeding activities in the context of the economic efficiency of beekeeping will help to increase the productivity of bee families, reduce material and monetary costs per one bee family.

Keywords: breed, genetic resources, breeding, breeding activity, breeding work, economic efficiency, performance evaluation.

Постановка проблеми та її значення. Бджільництво – особлива і надзвичайно цінна галузь сільського господарства України, розвиток якої значною мірою визначає продовольчу безпеку держави та якість харчування населення [1]. Відродження бджільництва має бути спрямоване на повне забезпечення потреб ринку конкурентоспроможними продуктами галузі на основі розширеного відтворення чисельності бджолиних родин та підвищення їх генетичного потенціалу, реструктуризації кормової бази, поліпшення утримання, удосконалення існуючих і створення нових порід бджіл, що добре пристосовані до природнокліматичних та господарсько-економічних умов, впровадження інтенсивних технологій утримання, вдосконалення партнерських взаємовідносин між господарствами-виробниками сировини та підприємствами з її переробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесів розвитку та функціонування галузі бджільництва приділено увагу таких вчених як В.Алпатов, А. Бойко, А. Бутлеров,, Г.Кожевников, Н. Кулагін, В.Поліщук, П.Прокопович, В. Малков, А. Кетле, Ф. Руттнер, Л. Армбрустер та інші. Вони в тій чи іншій мірі розкривають методичні та практичні аспекти розвитку та функціонування галузі бджільництва. Віддаючи належне наявним здобуткам науковців, зазначимо, що за сучасних умов розвитку сільськогосподарського виробництва, з утвердженням різних організаційних форм господарювання роль бджільництва зростає. Бджільництво має розвиватися на промисловій основі та лише об'єднуючи всі фактори які мають дійсний вплив на продуктивність бджолиної родини в збалансованому вигляді, можна досягти зменшення затрат матеріальних та трудових ресурсів.

Мета і завдання статті – проаналізувати й узагальнити перспективи селекційної роботи, спрямованої на зростання економічного потенціалу бджільництва, в контексті економічної ефективності бджільництва. Визначення економічних засад забезпечення ефективності селекційно-племінної роботи як одного з головних напрямів підвищення продуктивності бджолиних сімей.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів:

Стратегічним напрямом розвитку сільського господарства є досягнення сталого та високоефективного виробництва продукції, що є важливою складовою збалансованого функціонування економічної, соціальної та екологічної складових національної економіки, спрямованих на забезпечення раціонального використання всіх видів ресурсів. При цьому, особливої уваги набувають проблеми забезпечення населення країни якісними та екологічно безпечними продуктами харчування, підвищення рівня продовольчої безпеки, збереження біорізноманіття та відтворення природної флори і фауни держави [2].

Україна позиціонує себе в міжнародному співтоваристві як потужний агровиробник і експортер, при цьому одним з експортоорієнтованих напрямків, здатних забезпечити світове лідерство України, є бджільництво, а ринок меду – один з небагатьох, на яких Україна є лідером, забезпечуючи до 5% світового виробництва меду (приблизно 1,5 млн т на рік). У 2018 році Україна лідирувала в Європі та займала 3-тє місце в світі за обсягами виробництва після Китаю, Туреччини та Аргентини. [3], [4].

Зміни які відбуваються в сільському господарстві потребують забезпечення переходу на промислову та інноваційну основи, що супроводжується впровадженням методів і прийомів, які ґрунтуються на науковій організації праці, прогресивному досвіді розвинених країн і досягненнях аграрної та економічної наук у даній сфері. Проте застосування нових прогресивних технологій ведення бджільництва та виробництва меду значно підвищує його собівартість. Отже, українське бджільництво потребує забезпечення підвищення продуктивності іншими способами.

За сучасних умов розвитку сільськогосподарського виробництва, з утвердженням різних організаційних форм господарювання роль бджільництва зростає. Бджільництво має розвиватися на промисловій основі та лише об'єднуючи всі фактори котрі мають дійсний вплив на продуктивність бджолиної родини в збалансованому вигляді, можна досягти зменшення затрат матеріальних та трудових ресурсів.

Оскільки селекція — найдешевший, найрезультативніший та екологічно чистий чинник зростання виробництва продукції рослинництва та тваринництва. За сучасних тенденцій підвищення вартості енергозатрат на одиницю виробленої продукції і за наявності проблем, що виникли внаслідок загрозливого забруднення навколишнього природного середовища, селекції відводиться особливо важлива економічна і суспільна роль. Впливаючи безпосередньо на підвищення продуктивності сільського господарства, селекція перетворюється на засіб виробництва. У цілому

людовство має у своєму розпорядженні величезні резерви для збільшення харчових ресурсів, особливо сільськогосподарської продукції [5].

Оскільки Україна володіє значними цінними генетичними ресурсами трьох аборигенних порід бджіл, а саме: карпатська, поліська, українська степова, які з давніх часів населяють територію нашої держави та виникли тут у процесі еволюції. Генетичні ресурси бджіл українських порід – національне багатство держави Україна, оскільки дані породи становлять значний інтерес для бджолярів, вчених-селекціонерів, так як володіють цінними господарсько-корисними характеристиками притаманними тільки їм та потребують збереження, вдосконалення і раціонального використання.

При цьому племінна робота в бджільництві передбачає комплекс зоотехнічних, селекційних та організаційно – господарських заходів, спрямованих на поліпшення племінних і продуктивних якостей бджіл та збереження генофонду існуючих і зникаючих порід. Селекція, як невід’ємна складова цього процесу, пов’язана з відбором якісних бджолосімей за їх продуктивністю і іншими корисними властивостями, які обумовлені спадково. Ефективність відбору на пасіці за біологічними ознаками бджіл у сім’ї, визначається мірою спадкового поліпшення кожного нового покоління в порівнянні з попереднім.

Перші публікації про специфіку розмноження бджіл на генетичному рівні зробив німецький професор Л. Армбрустер, опублікувавши в 1919 році книгу „Наука розведення бджіл” де було розкрито теоретичні аспекти розведення бджіл на базових принципах розмноження, що ґрунтуються на основі законів генетики Менделя [6].

В своїй книзі „Наука розведення бджіл” Армбрустер приводить три цілі розведення бджіл : а) спортивна; б) наукова; в) економічна.

Очевидно, що на рівні економічного розвитку сільського господарства та бджільництва в цілому, головне завдання – економічна мета розведення, що базується на комерційній основі та дозволяє отримати максимальну продуктивність виробництва продукції з однієї бджолородини з мінімальними затратами часу та трудових ресурсів.

Важливими чинниками, що впливають на кінцеві результати селекції в бджільництві на думку В. Малкова є біологічні та економічні умови ефективності здійснення селекції.

Серед біологічних умов, що сприяють селекції, можна виділити наступні: 1) швидка зміна поколінь; 2) висока плодовитість; 3) характер ознак які мають головне значення.

Серед економічних ознак можна назвати наступні: 1) низька вартість бджолоиної особи; 2) значне економічне значення об’єкта селекції [7].

В 1970 році Ф. Сладен опублікував доповідь в британському Журналі Бджільництва (British Bee Journal), щодо проведеного дослідження по створенню нової комбінації від схрещення староанглійської та золотої італійської лінії бджіл, де теоретично дослідження базувались на відкриттях Менделя. Так вперше було отримано результати племінної роботи в галузі бджільництва які мали значну економічну цінність та подальший вплив на розвиток бджільництва [6].

Таблиця 1

Комбінаційна можливість порід бджіл до збільшення виробництва продукції *

№	Комбінація схрещення- породи бджіл	%	Примітка
1	карніка х темна лісова	31	порівнянно до кращих відібраних ліній породи карніка
2	карніка х кавказька	50-100	порівнянно до відібраних ліній породи карніка
3	кавказька х темна лісова	15-45	порівнянно до середньої продуктивності батьківських ліній
4	кавказька х українська степова	61-65	порівнянно до контрольної україньської степової
5	анатолійська х бакфаст	128-151	порівнянно до середньопасічного медозбору

* Джерело: [12]

Науковці в галузі бджільництва зазначають перспективи стратегічного планування схрещення різних географічних видів бджіл та вказують, що комбінаційна властивість у бджіл варіюється в межах певних господарсько – економічних характеристик, що дозволить отримати поєднання властивостей різних видів.

З теоретичних позицій, щодо методів оцінки племінної цінності бджіл, які використовуються в селекційній практиці, розробив і систематизував Ф. Рутгнер на початку 70-х років XX сторіччя. Саме з цих позицій виникли основні якісні характеристики оцінки продуктивності, розроблені міжнародною авторитетною комісією за дорученням об'єднання *Armondia* в 1972 році які були опубліковані у вигляді директиви. Приведені рекомендації даної директиви, дозволяють досягнути об'єктивності та порівняння при проведенні оцінки продуктивності і господарсько – корисних ознак бджолиної родини, за наступними характеристиками:

- медопродуктивність;
- весняний розвиток;
- активність відбудови стільників;
- строкатість розплоду;
- миролюбність;
- поведінка бджіл на стільниках під час огляду;
- стійкість до вароозу;

Підсумком проведеної роботи є оцінка продуктивності по родоводу, адже суть селекційної роботи полягає в передачі рекордної продуктивності максимально більшій кількості нащадків, при цьому не зменшивши господарсько – корисних ознак а по можливості збільшивши їх.[8]

Зокрема селекція медоносних бджіл відбувається в постійному підборі бджолиних родин – носіїв високої медової продуктивності та покращення таких господарсько-корисних ознак властивих бджолам: працелюбність, помірна рійливість, миролюбний характер, активність в зборі нектару, стійкість до хвороб.

Практика країн Європи свідчить, що на основі широкого застосування селекційної роботи в сільському господарстві зокрема в бджільництві вдалося вдвічі-втричі й більше підвищити продуктивність.

Оскільки повна реалізація потенційних можливостей бджільництва значною мірою залежить від рівня здійснення селекційної роботи. Так, з метою покращення ситуації у галузі бджільництва, пропонується застосування програми селекційної роботи, що безсумнівно є одним з факторів, значного збільшення товарної продуктивності бджолиних родин. Господарсько – економічні переваги ще більші, за очікувані, по причині виробничих витрат, які завжди приблизно однакові, а збільшення товарної продуктивності на 25 % завдяки селекції означає, що чистий прибуток після вирахування затрат підвищився на 50 %.

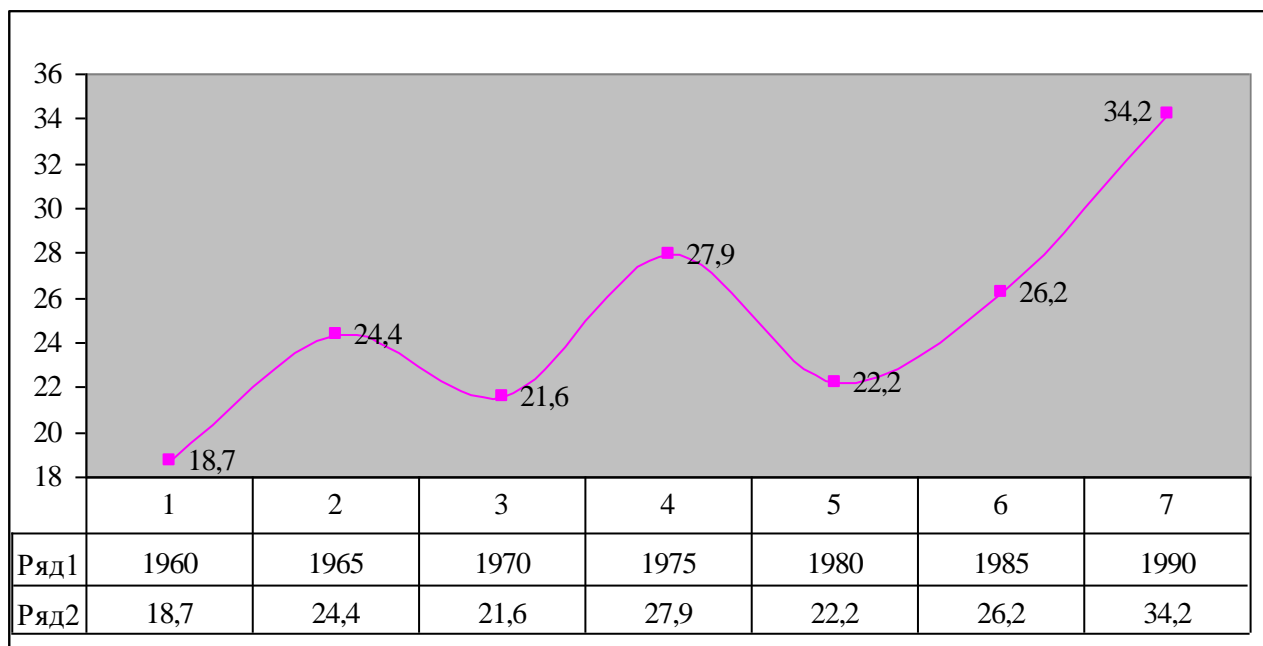
Як свідчать результати досліджень німецьких та австрійських селекціонерів по вивченні продуктивності бджолиних родин, що систематизовані в роботах проф. К. Бінефельда які відбувалися протягом 23 років на 5,7 тис. бджолородин, свідчать про повільне зростання продуктивності (0,25 кг/рік), що типово для результатів селекції інших тварин (наприклад, у курей – 1 яйце/рік). При цьому збільшення продуктивності відбувається не по окремих бджолиних родинах, а за рахунок середньої продуктивності всієї пасіки [8].

Дослідження продуктивності бджолиних родин за 30 років здійснення селекційної роботи в Північній Німеччині, здійсненне проф. Бинфельдом та спеціалістом з племінної роботи Тизлером, дозволило встановити постійний ріст середньої продуктивності бджолиних родин. Постійний ріст продуктивності був обумовлений не тільки генетичними ознаками, а в значній мірі зміною умов медозбору та покращенням організації утримання бджіл.

Таким чином, завчасне впровадження програми селекції дозволить крім підвищення середньої продуктивності всієї пасіки досягти, за умови включення показника стійкості бджіл до хвороб та реалізації селекційно-генетичних програм, що дозволить створити лінії бджіл з вищим індексом племінної цінності, це сприятиме не тільки збільшенню виробництва продуктів харчування, а й поліпшенню їхньої якості.

Таблиця, 2

Підвищення продуктивності бджолиних родин за період селекційної діяльності

Джерело: [8]

Нині селекційні дослідження спрямовані на поглиблення знань про успадкування кількісних і якісних ознак, стійкість до стресових чинників довкілля і використання цих знань з метою створення вихідного матеріалу для селекції високопродуктивних ліній бджіл.

Аналіз діяльності селекційних підрозділів Національної академії аграрних наук України (НААНУ) підтверджує наявність певних досягнень у зазначеній сфері, які, однак, малою мірою позначаються на загальному незадовільному стані вітчизняної селекції та ринку селекційної продукції.[9]

У 1989 році при Інституті бджільництва ім. П.І. Прокоповича був створений відділ селекції та репродукції карпатських бджіл. Зусилля його науковців здебільшого спрямовані на пошук чистопородних карпатських бджолосімей з метою їх збереження, вдосконалення і раціонального використання [10]. За останнє десятиріччя в Інституті бджільництва імені П.І. Прокоповича відселекціоновано високопродуктивні типи карпатських бджіл: “Вучківський”, “Рахівський” та “Говерла”, які затверджено Наказом Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук № 85/9 від 25 лютого 2010 року. Призначення типів: для товарних та племінних пасік. Бджолині сім’ї відповідають встановленим вимогам до екстер’єру та біологічних ознак карпатських бджіл; мають підвищену на 15-20 % медову та воскову продуктивність, зимостійкі, миролюбиві.

Водночас у селекційній роботі в Україні основний акцент зроблено на виведенні більш продуктивних порід бджіл та практично відсутні кроки до поліпшення якісних показників та підвищення резистентності бджіл. Так, не надається належна увага такому важливому напрямку селекційної роботи, як створення або використання виведених іноземними дослідниками стійких ліній бджіл до хвороб, зокрема вароозу які відібрані за ознаками гігієнічної поведінки. Розвинені країни досить давно розпочали перехід до використання такого племінного матеріалу у промисловому бджільництві, оскільки стійкі до хвороб бджоли, на відміну від звичних мають покращенні ознаки стійкого імунітету, а отже, вимагають менше догляду. Відомо, що в Німеччині нині ведеться планомірна селекційна робота по покращенню якісних характеристик бджіл, стійких до захворювань, а в перспективі перевага надаватиметься лише бджолам стійким до захворювань.[8].

Подібна ситуація викликає значне занепокоєння спеціалістів галузі не лише внаслідок посилення імпортової залежності і реальної перспективи остаточного занепаду вітчизняної селекційної діяльності, але й через те, що, як відомо, найкращі виробничі й економічні показники

демонструють породи, найбільшою мірою адаптовані до місцевих умов. Крім цього, враховуючи, що зарубіжні селекціонери насамперед орієнтуються на можливості власних виробників, які мають достатні фінансові ресурси для використання оптимальних технологій утримання. Чинник недостатньої фінансової забезпеченості більшості українських бджологосподарств є одним із найсуттєвіших обмежень і в процесі розвитку вітчизняного бджільництва. В Україні на перше місце виходить технологічна незабезпеченість пасічної галузі, що не дозволяє утримувати бджолині родини відповідно до рекомендованих технологій. Так, повсюдні порушення умов утримання бджолиних родин призвели до ослаблення сили родин та розвитку захворювань, які потребують якнайшвидшого реагування зі сторони ветеринарної медицини. [8].

При цьому, бджолині сім'ї можуть повністю проявити свої цінні господарсько – корисні властивості тільки при створенні для них сприятливих умов життєдіяльності. Одна з найважливіших вимог селекційно-плеємної роботи з поліпшення якості бджолиних сімей є стабільне забезпечення бджіл кормами. Для цього необхідно створити їм достатню медоносну базу використовуючи об'єднані та почергові взятки з ентомофільних сільськогосподарських культур та дикорослих медоносів. Тільки при організації регулярної кочівлі бджіл до додаткових джерел медозбору, може повністю проявитися спадковість таких важливих ознак, як медо і воскопродуктивність та поведінкові характеристики бджолиних сімей.

Відтоді як К. Ліней присвоїв наукову назву медоносній бджолі *Apis mellifera* L. відбулося відкриття нових популяцій бджіл так і безцінна втрата деяких з них, зокрема кримської бджоли. З метою збереження генофонду цінних аборигенних порід бджіл – української степової, карпатської та поліської, затверджено спільний наказ міністерством Аграрної політики України та Українською академією аграрних наук України від 20 вересня 2000 року за № 184/82 який визначає план породного районування бджіл в Україні. Зокрема збереження, репродукція та поліпшення аборигенних (місцевих) бджіл в ареалах їх природного розселення здійснюються на основі принципу збереження та поліпшення цих порід, який склався в тих чи інших природно - кліматичних умовах.

Породне районування бджіл є основою раціонального розміщення і використання плеємних ресурсів держави. Породне районування бджіл це науково – обґрунтований відбір для розведення і господарського використання в конкретних регіонах таких порід бджіл, біологічні особливості яких найкращим чином відповідають типовим умовам клімату і медозбору цих регіонів, дозволяють їм виробляти в цих умовах значно більше продукції в порівнянні з іншими породами на фоні достатньої зимостійкості бджіл.

З метою розмноження кращих бджолиних родин – носіїв високої медової продуктивності наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13 квітня 2016 року N 155 затверджено „Технологічні вимоги для проведення селекційно-плеємної роботи в галузі бджільництва”, де при бонітуванні оцінюють породність бджолиних сімей та три основних показники – силу сім'ї, зимостійкість та медову продуктивність. Суб'єктам господарювання які займаються збереженням існуючого генофонду, поліпшенням плеємних якостей бджолиних сімей відповідно до конкретних кліматичних умов та з урахуванням кормової бази відповідно до чинного законодавства може бути присвоєно статус – плеємний завод, плеємна пасіка, плеємний бджолорозплідник.

Українська держава робить певні кроки щодо розвитку селекції бджіл. Зокрема, ця сфера регламентується Законами України "Про бджільництво" від 22.02.2000 № 1492-III, „Про плеємну справу у тваринництві” від 23.12.1993 № 3773-XXI, у 2004 р. було ухвалено Закон України "Про Загальнодержавну програму селекції у тваринництві на період до 2010 року" (який регламентував організаційні, науково-методичні аспекти селекційно-плеємної справи у тваринництві та її фінансову підтримку державою), постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2011 р. N 886 затверджено «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві в науково-дослідних господарствах», наказом міністерством Аграрної політики та продовольства України від 19.06.2019 № 234 затверджено «Порядок присвоєння відповідного статусу суб'єктам плеємної справи у тваринництві та Технологічних вимог до проведення селекційно-плеємної роботи в галузі бджільництва» та спільний наказ з Українською академією аграрних наук від 12.10.2007 №735/97 «Про проведення навчання і атестації працівників, які виконують спеціальні роботи, пов'язані з плеємними

(генетичними) ресурсами у бджільництві». Діють також щорічні програми бюджетної підтримки селекції, реалізовувалася галузева Програма "Селекція і насінництво – 2006–2010" [10], із 1 січня 2010 р. набув чинності Закон України "Про ідентифікацію та реєстрацію тварин" [11] (яким, зокрема, передбачено оптимізувати розробку і виконання селекційних програм, підвищити достовірність інформації при сертифікації племінних (генетичних) ресурсів), розроблено проект Концепції Загальнодержавної цільової програми селекції у тваринництві [10], [11].

Розвиток селекційної діяльності має розглядатися в контексті загального процесу функціонування аграрного сектору національної економіки, основними завданнями якої є забезпечення кількісного та якісного зростання інноваційних пропозицій, підвищення сприйнятливості виробників до нововведень, а також формування ефективної "провідної" мережі від науки до виробництва. Визначальна роль у досягненні цього належить державі, яка повинна не лише вибудувати основи розвитку даної системи і розробити сукупність дієвих механізмів взаємодії її складових, але й стимулювати розвиток у відповідному напрямі вітчизняної фундаментальної науки, а також сприяти придбанню і трансферу прогресивних технологій виробництва агропродовольчої продукції, у тому числі й у межах міжнародних дослідницьких проектів. В Україні, як відзначалося, неодноразово приймалися різні документи (плани, концепції, програми тощо), метою яких було стимулювання розвитку селекції у рослинництві і тваринництві. Тому з метою нарощування конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках насамперед треба забезпечити підтримку розвитку саме напряму селекції [9].

Проте, разом із вирішенням проблеми максимального використання генетичного потенціалу продуктивності бджолиних родин потребує суттєвого збільшення посівів медодайних рослин, підвищення їхньої якості та вдосконалення структури кормо-виробництва. Для цього необхідно вкладати кошти у реконструкцію і покращення пасовищ, селекцію медодайних кормових культур, адаптованих до умов тієї чи іншої зони, а також таких, що враховують тенденції кліматичних змін. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що підтримка розвитку селекційної діяльності в Україні має здійснюватися системно, з урахуванням кращого зарубіжного досвіду.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Стратегічним напрямом розвитку селекційної роботи в бджільництві є наявність ефективних програм селекції, що орієнтовані на підвищення продуктивності бджолородин, зростання їхньої стійкості до хвороб і шкідників. Усього цього можна досягти лише об'єднанням зусиль бджолярів і селекціонерів. При цьому, з метою досягнення ефективної результативності бджільництва, вираженої у співвідношенні корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів, постає необхідність у впровадженні методів і прийомів, які ґрунтуються на науковій організації праці, прогресивному досвіді розвинених країн і досягненнях аграрної та економічної наук у даній сфері.

Основним напрямом збільшення та здешевлення виробництва продукції бджільництва є послідовна інтенсифікація галузі. Вона передбачає зміцнення кормової бази, поліпшення племінних і продуктивних якостей бджолородин, запровадження нових технологій, індустріалізацію виробництва й удосконалення організаційних форм у галузі.

Отже, бджільництво має розвиватися на промисловій основі та лише об'єднуючи всі фактори які мають дійсний вплив на продуктивність бджолиної родини в збалансованому вигляді, можна досягти зменшення затрат матеріальних та трудових ресурсів.

Розробка та реалізація напрямів і заходів щодо стимулювання розвитку селекційної діяльності в контексті економічної ефективності бджільництва сприятиме підвищенню продуктивності бджолиних родин, зниженню матеріально – грошових затрат з розрахунку на одну бджолину родину.

Джерела та література

1. Поліщук В. П. Бджільництво. - Львів: Редакція журналу "Український пасічник", 2001.- 296 с.
2. Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матер. XXIV Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 трав. 2019 р.) / відп. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2019. – 132 с.
3. Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодами УКТЗЕД 409 „Мед натуральний” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/ms/f11>.
4. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2018 році [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1218_u.htm.

5. Молоцький М. Я. Васильківський С. П. Князюк В. І. Селекція і насінництво сільськогосподарських рослин– Київ: Видавництво «Вища освіта» – 2006 – 458с.
6. Beekeeping in the Buckast Abbey Article by Brother Adam, O. S. B., St. Mary's Abbey, Buckfast, Devon, England– First edition – 1975, 150 p.
7. Малков В.В Племенная работа на пасеке . - Москва: Россельхозиздат , 1985.
8. Фридрих Руттнер Техника разведения и селекционный отбор пчел: практическое руководство.. - 7 изд. - Москва: АСТ Астрель, 2006.
9. Шубравська О.В Розвиток селекційної діяльності та ринку селекційної продукції в Україні та світі. 2012 – 13с.
10. Закон України „Про бджільництво” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14>
11. Постанова КМУ від 7 лютого 2018 р. № 106 „Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>
12. Т. Губиной Пчела и улей (сборник статей). Москва. „Колос” 1960, 503с.

References

1. Polishhuk V. P. Bdzhil`ny`czstvo. – L`viv: Redakciya zhurnalu "Ukrayins`ky`j pasichny`k", 2001.- 296 s. [in Ukrainian].
2. Perspektyvy` rozvy`tku ekonomiky` Ukrayiny`: teoriya, metodologiya, prakty`ka: mater. XXIV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (22–23 trav. 2019 r.) / vidp. red. L. G. Lipy`ch. – Lucz`k : Vezha-Druk, 2019. – 132 s. [in Ukrainian].
3. Sumarny`j obsyag importu ta eksportu u rozrizi tovarny`x pozy`cij za kodamy` UKTZED 409 „Med natural`ny`j” [Elektronny`j resurs]. - Rezhym`m dostupu: <http://sfs.gov.ua/ms/f11>. [in Ukrainian].
4. Tovarna struktura zovnishn`oyi torgivli u 2018 roci [Elektronny`j resurs]. - Rezhym`m dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tszt/tszt_u/tszt1218_u.htm. [in Ukrainian].
5. Molocz`ky`j M. Ya. Vasy`kivs`ky`j S. P. Knyazyuk V. I. Selekcija i nasinny`czstvo sil`s`kogospodars`ky`x roslyn– Ky`yiv: Vy`davny`czstvo «Vy`shha osvita» – 2006 –458s. [in Ukrainian].
6. Beekeeping in the Buckast Abbey Article by Brother Adam, O. S. B., St. Mary's Abbey, Buckfast, Devon, England– First edition – 1975, 150 r.
7. Malkov V.V Plemennaya rabota na paseke . - Moskva: Rossel`chozy`zdat , 1985. [in Ukrainian].
8. Fry`dry`x Ruttner Texny`ka razvedeny`ya y` selekcy`onnyj otbor pchel: prakty`cheskoe rukovodstvo.. - 7 y`zd. - Moskva: AST Astrel`, 2006.
9. Rozvy`tok selekciynoyi diyal`nosti ta ry`nku selekciynoyi produkciyi v Ukrayini ta sviti UDK 631.52:63. Shubravs`ka O.V., d-r ekon. nauk zaviduvach viddilu Insty`tutu ekonomiky` ta prognozuvannya NAN Ukrayiny` 2012 – 13s. [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrayiny` „Pro bdzhil`ny`czstvo” [Elektronny`j resurs]. - Rezhym`m dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14>. [in Ukrainian].
11. Postanova KМУ vid 7 lyutogo 2018 r. # 106 „Pro zatverdzhennya Poryadku vy`kory`stannya koshtiv, peredbacheny`x u derzhavnomu byudzheti dlya nadannya finansovoyi pidtry`mky` rozvy`tku fermers`ky`x gospodarstv” [Elektronny`j resurs]. - Rezhym`m dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF>. [in Ukrainian].
12. Pchela y` ulej (sborny`k statej). T. Guby`noj. Moskva: „Kolos” 1960, 503s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

УДК 334.72

Коренюк Петро,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджмента організацій и адміністрування,
Дніпровський державний технічний університет,
м. Дніпро; e-mail: korenyukp@gmail.com

Ускова Олена,
доктор економічних наук, доцент,
в.о. директора навчально-наукового інституту економіки та управління,
Миколаївський національний аграрний університет,
м. Миколаїв, ORCID ID 0000-0001-6734-5757
e-mail: elenamb73@rambler.ru

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-133-140>

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В КОНТЕКСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Сьогодні всі розуміють, що для того щоб розвиватись, одержувати прибуток і зберегти конкурентоспроможність організації, керівництво повинно оптимізувати віддачу від вкладень будь-яких ресурсів: матеріальних, фінансових і головне – людських. Коли організація дійсно турбується про людей, її загальна філософія, клімат і настрої обов'язково відбивається на результатах.

Одним із суттєвих показників культури управління являється стиль керівництва. Можна говорити про загальний стиль роботи, який притаманний апарату управління даної організації в цілому, і про індивідуальний стиль, який являється характерним для окремих керівників. Загальний стиль управління складається під впливом переважаючих особливостей стилю окремих керівників. І, навпаки, індивідуальний стиль формується на основі загального стилю управління із урахуванням певних умов роботи та особистих психічних, інтелектуальних та професійних особливостей даного керівника.

Ключові слова: персонал, система управління персоналом, ефективність, удосконалення.

Коренюк Петр,
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой менеджмента организаций и администрирования,
Днепропетровский государственный технический университет,
г. Днепро

Ускова Елена,
доктор экономических наук, доцент,
и.о. директора учебно-научного института экономики и управления
Николаевский национальный аграрный университет,
г. Николаев

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Сегодня все понимают, что для того чтобы развиваться, получать прибыль и сохранить конкурентоспособность организации, руководство должно оптимизировать отдачу от вложений любых ресурсов: материальных, финансовых и главное - человеческих. Когда организация действительно заботится о людях, ее общая философия, климат и настроение обязательно отражается на результатах.

Одним из существенных показателей культуры управления является стиль руководства. Можно говорить об общем стиле работы, который присущ аппарата управления данной организации в целом, и об индивидуальном стиле, который является характерным для отдельных руководителей. Общий стиль управления складывается под влиянием преобладающих особенностей стиля отдельных руководителей. И, наоборот, индивидуальный стиль формируется на основе общего стиля управления с учетом определенных

условий работы и личных психических, интеллектуальных и профессиональных особенностей данного руководителя.

Ключевые слова: персонал, система управления персоналом, эффективность, совершенствование.

Korenyuk Peter,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Management of Organizations and Administration,
Dnieper State Technical University,
Dnipro city

Usykova Elena,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Director of the Educational and Scientific Institute of Economics and Management
Nikolaev National Agrarian University,
Nikolaev

PERSONNEL MANAGEMENT EFFICIENCY ANALYSIS IN THE CONTEXT OF INTELLECTUAL PROPERTY

Today, everyone understands that in order to develop, make a profit and keep the organization competitive, management must optimize the return on investment of any resources: material, financial, and most importantly - human. When an organization really cares about people, its overall philosophy, climate and mood necessarily reflects on the results.

One of the essential indicators of a management culture is leadership style. We can talk about the general style of work, which is inherent in the management apparatus of this organization as a whole, and about the individual style, which is characteristic of individual leaders. The general management style is influenced by the prevailing style features of individual leaders. And, on the contrary, an individual style is formed on the basis of a general management style, taking into account certain working conditions and personal mental, intellectual and professional characteristics of a given leader.

Keywords: personnel, personnel management system, efficiency, improvement.

Постановка проблеми. Управління персоналом є досить складним процесом, який повинен мати завершеність на основі комплексного вирішення кадрових проблем, впровадження нових напрямів в управління й удосконалення існуючих форм, методів роботи. Організація майбутнього (успішними організаціями майбутнього, швидше за все, будуть ті, які можуть рухатися швидше, швидше адаптуватися, швидше вчитися і сприймати динамічні запити до кар'єри). Сьогодні всі розуміють, що для того щоб розвиватись, одержувати прибуток і зберегти конкурентоспроможність організації, керівництво повинно оптимізувати віддачу від вкладень будь-яких ресурсів: матеріальних, фінансових і головне – людських. Коли організація дійсно турбується про людей, її загальна філософія, клімат і настрої обов'язково відбивається на результатах.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду питань управління персоналом присвячено багато робіт іноземних (С. Адамс, М. Армстронг, В. Врум, А. Маслоу, М. Портер, Т. Стівенс, Ф. Уайтлі, Ф. Херцберг, Е. Мейота та ін.) і вітчизняних вчених (Д. Богиня, О. Беляєв, В. Воронкова, О. Грішнова, А. Колота, В. Колпаков, О. Левченко, Е. Лібанова, О. Мартякова, Л. Мельник, С. Мочерний, В. Никифорова, В. Савченко, С. Сіденко, І. Тимошенко, Л. Тимошенко, Л. Шаульська, О. Шилець та ін.), в яких досліджуються фундаментальні питання управління розвитком людських ресурсів і персоналу. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Але, не дивлячись на широке коло проведених досліджень, ряд питань щодо удосконалення стратегічного управління підприємствами

Мета й завдання статті Головною метою статті є вивчення і оцінка ефективності управління персоналом в промислових підприємствах з метою удосконалення системи управління персоналом. Головна мета системи управління персоналом складається в забезпеченні підприємства працівниками, що відповідають вимогам даного підприємства, їхньої професійної і соціальної

адаптації. Для досягнення поставленої мети в роботі було поставлено наступні задачі: проаналізувати теоретичні аспекти системи управління персоналом підприємства; визначити основні підходи до оцінки ефективності управління персоналом тощо.

Виклад основного матеріалу. Поняття управління персоналом досить складне та багатогранне, тому його вивчають та досліджують вчені самих різних наукових напрямків: філософи й соціологи, психологи та фізіологи, статистики й математики, економісти та програмісти. Сутність управління персоналом можна визначити як систему взаємовідносин між суб'єктом і об'єктом управління в площині організаційно-економічних, соціальнопсихологічних та правових питань. Метою управління є збільшення віддачі персоналу в ході вирішення виробничих завдань для максимально ефективного забезпечення цілей організації, за рахунок застосування сукупності принципів, методів і форм впливу на працівників. Не зважаючи на те, що працю розглядають як виробничий ресурс поряд з іншими факторами виробництва, її не можна ототожнювати з ними.

Головні відмінні риси постіндустріального суспільства від індустріального - досить висока продуктивність праці, висока якість життя, сектор інноваційної економіки, що переважає, з високими технологіями і венчурним бізнесом. В XXI-му столітті прискорення темпів змін в бізнесі, економіці та суспільстві в сфері управління персоналом ставлять завдання виробити нові правила для керівництва, організації, мотивації, управління і залучення персоналу. Провідні компанії світу сьогодні стикаються з радикальними змінами щодо організації робочої сили, робочого місця та світу праці взагалі. Ці зрушення змінюють правила майже для всіх напрямків управління людськими ресурсами. Керівники бізнесу і менеджери з персоналу більше не можуть продовжувати працювати за старими формами і методами, звичками і принципами. Тепер вони повинні освоювати нові способи думати про саму компанію, про її персонал, його можливості та їх реалізацію. Провідні фахівці світу в галузі управління персоналом розробили «новий набір правил», що покликаний допомогти керівникам та HR-менеджерам розібратися в сучасних тенденціях. Ці правила відображають зрушення в мисленні і поведінці, які, на їх думку, необхідні, щоб керувати, організувати, мотивувати і залучати до роботи співробітників.

Робота в складі успішного колективу може бути додатковим стимулом, що сприяє стабільній продуктивній роботі і задоволеності працею.

Управління персоналом ґрунтується на кадровій концепції підприємства, що є поряд з виробничою, фінансово-економічною, науково-технічною, маркетинговою політикою елементом загальної концепції його розвитку.

Кадрова політика на нашу думку, повинна будуватися на наступних принципах:

- повна довіра до працівника і надання йому максимальної самостійності;
- у центрі економічного управління повинні бути не фінанси, а людина і його ініціатива;
- результат діяльності підприємства визначається ступенем згуртованості колективу;
- максимальне делегування функцій управління працівникам;
- необхідність розвитку мотивації працівників.

Сьогодні в промислових підприємствах в основу кадрової політики закладено три базових принципи: персонал-стратегія, кадрова логістика, кадрова компетенція. Ці принципи охоплюють усі аспекти кадрової діяльності: систему кадрового планування підприємства; методи і джерела задоволення кадрових потреб; систему оцінки і відбору кандидатів на заміщення вакантних посад; рішення проблем адаптації прийнятого на роботу персоналу; систему безперервного удосконалення кваліфікаційного рівня працівників концерну; атестацію керівників і фахівців; формування резерву; формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективах підрозділів концерну, підвищення корпоративної культури.

У зв'язку з розробленими стратегічними концепціями управління персоналом пред'являються і нові вимоги до майбутніх менеджерів з персоналу, зокрема: цілеспрямованість, масштабність, комунікабельність, здатність аналізувати і вирішувати комплексні проблеми, синтезувати рішення в умовах невизначеності і обмеженості інформації та ін. Головні напрямки кадрової політики промислових підприємств наведено на рисунку 1.

Механізм реалізації кадрової політики підприємства являє собою систему планів, норм і нормативів, організаційних, адміністративних, соціальних, економічних і інших заходів, спрямованих на рішення кадрових проблем і задоволення потреб підприємства в персоналі.

Рис. 1. Напрямки кадрової політики в промислових підприємствах

Головною особливістю всієї системи розробки і реалізації ефективної кадрової політики на підприємстві є та обставина, що значну частку роботи з персоналом повинні виконувати самі лінійні керівники, а працівники кадрової служби зобов'язані допомагати їм у цьому і забезпечувати відповідну підтримку (витрати робочого часу лінійних керівників на виконання кадрових функцій у прогресивних підприємствах складають від 30 до 60 %).

У практиці управління персоналом в останні роки чітко просліджується переплітання різних його моделей: американської, японської і західноєвропейської. В цьому проявляється процес інтернаціоналізації сучасного менеджменту. Важливим етапом цього процесу стали асиміляція ідей системного підходу, розробка різних моделей організації, як системи – не тільки функціонуючої, але й такої, що розвивається, на основі яких сформувався новий підхід у кадровому менеджменті – управлінні людськими ресурсами.

Основу концепції управління персоналом підприємства в даний час складає зростаюча роль особистості працівника, знання його мотиваційних установок, вміння їх формувати і направляти у відповідності із завданнями, що стоять перед підприємством.

Зміна економічної і політичної систем України в 90-ті роки одночасно надали великі можливості і містять серйозні загрози для існування кожної особистості, вносять значний рівень невизначеності в життя практично кожної людини.

Управління персоналом в такій ситуації набуває особливого значення, оскільки дозволяє реалізувати, узагальнити широкий спектр питань адаптації індивіда до зовнішніх умов, врахування особистісного фактора при побудові системи управління персоналом.

Виходячи на вітчизняний та світовий товарний ринки керівники підприємств стикаються з непристосованістю досвіду роботи з кадрами при плановій економіці до нових умов господарювання. Не зважаючи на такі позитивні аспекти, як гарантованість зайнятості, соціальний захист працівників, в радянській системі кадрового менеджменту були такі негативні аспекти як:

1. Відсутність системи добору працівників (існував централізований розподіл випускників навчальних закладів).

2. Прийняття на керівні посади за партійною ознакою.

3. Відсутність системи мотивації і стимулювання ефективної роботи (через існування систему перерозподілу результатів праці як в середині підприємства, так і в державі в цілому) [4].

Менеджмент українських підприємств поставлено перед необхідністю реформування системи кадрового менеджменту загалом, необхідністю розробки філософії кадрового менеджменту своїх підприємств.

Укрупнено можна виділити три фактори, що впливають на працівників підприємства:

- ієрархічна структура підприємства - де основним засобом впливу є відношення влади-підлеглості, примушення і контролю;

- культура, тобто шкала цінностей, вироблених суспільством, підприємством або групою осіб, соціальні норми, які регламентують дії особистості, примушують індивіда вести себе так, а не інакше без помітного тиску;

- ринок - мережа рівноправних відносин, що базуються на купівлі-продажу продукції і послуг, відношеннях власності, рівновазі інтересів продавця і покупця [7].

Характерною особливістю сучасних систем стимулювання на Заході є величезне поширення системи заохочення за впровадження різноманітних нововведень.

Так, більшість західноєвропейських фірм формують преміальні фонди за створення, освоєння й випуск нової продукції, але їхній розмір залежить від приросту обсягу продажу нової продукції, її частки в загальному обсязі виробництва. Як правило, розумова праця оплачується вище, ніж фізична.

За даними спеціальних досліджень заробітна плата працівників розумової праці у середньому перевищує заробіток робітників: у Німеччині — на 20%; Італії і Данії — на 22%; Люксембурзі — на 44%; Франції і Бельгії — на 61%.

Середньо-тижнева заробітна плата американських інженерів майже у 2 рази більша за середню плату робітників.

У всіх країнах з розвинутою ринковою економікою спостерігається стала тенденція до індивідуалізації заробітної плати на підставі оцінки конкретних заслуг працівника.

Механізм індивідуалізації заробітної плати включає як диференціацію умов наймання, так і регулярну оцінку заслуг персоналу безпосередньо в процесі трудової діяльності. Наприклад, в США оцінюють особисті заслуги керівників і спеціалістів 80% компаній, а робітників — приблизно 50%. У Франції індивідуалізована заробітна плата становить 3/4 її приросту в керівників і спеціалістів, 2/3 — у майстрів і майже 1/2 — у робітників [3].

В усьому світі йде пошук найбільш раціональних моделей управління. Досвід багатьох фірм показав, що інвестиції в нове обладнання не приводять до підвищення продуктивності праці, якщо не враховується "людський фактор", тобто якщо одночасно не здійснюються великі вкладення капіталу в підготовку персоналу, створення резерву кадрів, у впровадження нових принципів організації праці. Для управлінського рівня необхідно, крім того, створення нової виробничої культури, що включає принципи групової роботи (виробничої діяльності), реорганізацію підготовки і підвищення кваліфікації персоналу з орієнтацією на системну, комплексну організацію роботи з резервом кадрів, на оплату праці виходячи з виробничих потреб, на стимулювання ініціативи і залучення в процес прийняття рішень, у тому числі спрямованих на підвищення якості обслуговування споживачів.

Отже, розглянемо американський та японський підхід до управління персоналом.

Американський – передбачає початкове визначення професійно-кваліфікаційної моделі „посади” і „підтягування” до найбільш відповідних працівників за схемою „посада-працівник”. Особливостями системи управління в американських фірмах є наступне: персонал розглядається як основне джерело підвищення ефективності виробництва; йому надається певна автономія; підбір здійснюється за такими критеріями, як освіта, практичний досвід роботи, психологічна сумісність, уміння працювати в колективі; орієнтація на вузьку спеціалізацію менеджерів, інженерів, вчених.

Американські менеджери традиційно орієнтовані на індивідуальні цінності і результати. Вся управлінська діяльність в американських компаніях ґрунтується на механізмі індивідуальної відповідності, оцінці індивідуальних результатів, розробки кількісних виражень цілей, які мають

короткотерміновий характер. Управлінські рішення, як правило, приймають конкретні особи і несуть відповідальність за їх реалізацію [3].

Характерними умовами праці є:

- зменшення обсягів роботи в центральних службах і скорочення адміністративного апарату;
- більш широкий перелік професій і посадових інструкцій;
- перехід на гнучкі форми оплати праці;
- об'єднання інженерів, вчених і виробничників у наскрізні колективи – проектно-цільові групи.

В американських фірмах застосовуються чотири форми залучення персоналу до управління:

1) участь працівників в управлінні працею та якістю продукції на рівні виробничого цеху чи іншого такого ж підрозділу;

2) створення робітничих рад або спільних комітетів робітників і менеджерів;

3) запровадження системи участі персоналу в одержаному прибутку;

4) участь представників найманої праці в роботі рад директорів корпорацій [4].

Зокрема, майже 25% американських фірм з кількістю працівників понад 500 осіб мають в організаційній структурі управління ради робітників чи спільні комітети робітників та адміністрації.

Американська практика в її найбільш сучасних і передовим з управлінської точки зору проявах розробляє і використовує широкий арсенал новітніх форм і методів роботи з резервом керівних кадрів. Вони тісно погоджуються з іншими елементами організації праці і управління, із системами оплати праці, у тому числі з диференційованим преміюванням.

Поряд з американськими системами, на яких базуються формування, розвиток і управління персоналом, а також організація роботи з резервом, зупинимося на японській практиці. Особливість функціонування японської системи полягає в тому, що вона створюється в рамках діючої структури і гнучкої системи групової відповідальності, горизонтальних зв'язків і стимулів функціонує в межах існуючих організаційних рамок.

Японська модель передбачає початкове вивчення сильних і слабких сторін особистості працівника і підбір для нього відповідного робочого місця (система „працівник – посада”).

Японській моделі характерна орієнтація на:

- довгу перспективу роботи на одному підприємстві;

- якість освіти й особистий потенціал робітника;

- оплата праці визначається комплексно, з врахуванням віку, стажу роботи, освіти та здібностей до виконання поставленого завдання;

- участь працівників у профспілках, що створюються в межах організації, а не галузі. Основна причина успіхів японської економіки криється в методах управління. Використовуються головним чином дві групи методів: "канбан" ("точно вчасно") і "комплексне управління якістю" ("нуль дефектів"), відповідно до яких і будується робота з персоналом, ведуться його виховання, добір і формування резерву.

На відміну від методів, застосовуваних американськими фірмами (ефективні системи заробітної плати, аналіз організації праці і робочих місць, атестація службовців), японські корпорації в більшому ступені використовують відданість компанії, що служить. Досягається це шляхом ототожнення інтересів службовців з інтересами корпорацій, що створює здорову моральну обстановку в колективах і дозволяє підвищити ефективність їхньої роботи. Крім того, значне місце приділяється системі довічного наймання робітників та службовців, системі обліку виробничого стажу і зв'язаної з нею заробітній платі, активному спілкуванню і заохоченню часток і прямих зв'язків, просуванню і ротации кадрів, опору на навчання працівників. Ключовою ідеєю системи є повага до людей.

У Японії і вищі посадові особи, і рядові виконавці вважають себе представниками корпорації. І ті й інші організаційні рішення (система пільг, премії при одержанні компанією великого прибутку, оплата більшої частини лікарняних витрат, продаж і здача в оренду житлових будинків працівникам по більш низькій ціні, позики на покупку житлових будинків по більш низькому відсотку, (близько 4—6%) чим у комерційних банків) дозволяють, забезпечувати унікальний психологічний клімат на всіх рівнях великих ієрархічно організованих систем і, головне не допустити апатії і безвідповідальності.

Японські корпорації часто проводять церемонії святкування відкриття нових виробництв, Нового року, відзначають дні народження службовців, що видаються рекорди, проводять спільні сніданки й обіди і т.п., організують спортивні зустрічі, групові туристичні поїздки, половину витрат на який оплачує компанія, заохочують неформальні зв'язки між керівниками і службовцями [8].

Своєрідною є система участі трудящих в управлінні виробництвом, що склалася в Німеччині. Вона включає: спільну участь у наглядових радах фірм представників капіталу й найманої праці; існування «робітника-директора»; виробничі ради на підприємствах, які складаються з робітників. Останні створюються на підприємствах, що мають не менше 5 постійних найманих працівників з правом голосу (вік—понад 18 років, стаж роботи—не менше 6 місяців). При цьому роботодавці зобов'язані надавати найманим працівникам і раді підприємства відповідну інформацію, приймати від них запити та пропозиції, вивчати й ураховувати думку ради підприємства з питань соціально-економічного розвитку останнього [2].

Характерною особливістю сучасного виробництва за кордоном треба вважати перехід до різноманітних колективних (групових) форм організації праці, включаючи спільне виконання окремих завдань (контроль якості, обслуговування виробництва, навчання). З-поміж різних форм групової роботи, спрямованої на підвищення ефективності виробництва та вдосконалення трудових відносин [5].

Передовсім варто назвати так звані гуртки якості, які, по суті, є неформальною організацією управління виробництвом, що співіснує паралельно з традиційною ієрархічною системою. За оцінкою західних спеціалістів, на кожний долар витрат на розвиток гуртків якості підприємства одержують 4-8 доларів прибутку. Тому не випадково 90% найбільших фірм США використовують гуртки якості з метою підвищення ефективності виробництва, а в Японії функціонує понад один мільйон гуртків якості, які об'єднують майже 11 мільйонів працівників.

Ставиться задача забезпечення тісних робочих зв'язків між керівниками різного рівня в рамках фірми шляхом:

- широкої мережі консультативних і інших органів, що дозволяють вести підготовку і приймати рішення (за деякими оцінками, кожен керуючий у японській компанії бере участь у роботі 60 — 80 формальних і неформальних робочих груп, що тісно співпрацюють між собою);
- спеціально розробленої і постійно діючої системи переміщення керівників на різні посади усередині фірми для вироблення в них універсалізму;
- постійного процесу підвищення кваліфікації кадрів у рамках різних семінарів, робочих груп і т.п., у який включаються представники різних функціональних служб і рівнів управління [1].

Висновки. Ми вважаємо, що позитивними ознаками систем управління персоналом в різних країнах світу які необхідно адаптувати в промислових підприємствах є:

1. Горизонтальне управління і турбота про всі ресурси, акцент на формуванні команди;
2. Децентралізована кадрова функція реалізується на лінійному рівні управління;
3. Спеціалісти з персоналу надають підтримку лінійному менеджменту;
4. Планування людських ресурсів повністю інтегровано в корпоративне планування;
5. Ціль - суміщення наявних людських ресурсів, кваліфікації і потенціалів із стратегією і цілями компанії;
6. Цільна корпоративна культура і балансування поточних потреб інтегрованої організації з зовнішнім середовищем [10].

Узагальнюючи досвід зарубіжних підприємств можна сформулювати головну ціль системи управління персоналом: забезпечення кадрами, їх ефективне використання, професійний і соціальний розвиток.

В Європі та США чітко визначені службові обов'язки інженера, техника і робітника. Представлені вище моделі мають як „плюси”, так і „мінуси”. Тому у світовій практиці намітилася тенденція застосування змішаної системи управління людськими ресурсами.

Отже для того, щоб створити дієву систему менеджменту на підприємстві, розробити власну фірмову філософію управління персоналом, слід виходити з досвіду провідних світових компаній, а крім того накопичувати власний досвід роботи з українськими працівниками.

Джерела та література

1. Дементьева Т. А. Методы оценки уровня инновационного потенциала персонала на промышленных предприятиях. *Економіка промисловості*. 2009. № 3. С. 125-132.
2. Москаленко В.О. Критерії ефективного формування кадрового потенціалу. *Національне господарство України: теорія та практика управління*. 2008. С. 161-166.
3. Семчук Ж. В. Діагностика процесу управління персоналом машинобудівного підприємства в умовах ризику. *Національне господарство України: теорія та практика управління*. 2009. С. 115-123.
4. Гриньова В. М., Мажник Л. О. Технологія аналізу персоналу промислових підприємств на основі кластеризації. *Економіка та право*. 2009. № 2. С. 83-87.
5. D. Voronkov, A. Grynyov Strategic integration of the enterprises: conceptual model based on knowledge of the personnel. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 4(22). С. 188-190.
6. Костін Ю. Д., Ущаповський К. В. Модель оцінки ефективності праці персоналу на енергетичних підприємствах. *Економіка промисловості*. 2010. № 3. С. 107-109.
7. Стахів О. Проведення оцінки персоналу на підприємстві з метою стимулювання працівників до підвищення кваліфікації. *Україна: аспекти праці*. 2007. № 1. С. 29-35
8. Єлісеєва О. К., Третьяк О. О., Узунов В. В. Методологія управління персоналом: статистичні методи та моделі: монографія. Дніпропетровськ: «ІМА-прес», 2006.- 188с.
9. Воронков О. Г., Чепелев А.Т. Оценка уровня качества работы на промышленном предприятии./ О.Г. Воронков, А.Т. Чепелев – К.: Техника, 1989.
10. Писаревська Т.А. Інформаційні системи в управлінні трудовими ресурсами. / Т.А. Писаревська – К.: Пріор, 1997.

References

1. Dement`eva T. A. (2009). Metody ocenky` urovnya y`nnovacy`onnogo potency`ala personala na promyshlennyykh predpry`yaty`yax [Methods of assessment of level of innovative potential of personnel at the industrial enterprises.]. *Ekonomika promy`slivosti.- Industrial economy* 3, 125-132. [in Russian].
2. Moskalenko V. O. (2008). Kry`teriyy efekty`vnogo formuvannya kadrovogo potencialu. [criteria of effective formation of personnel potential]. *Nacional`ne gospodarstvo Ukrayiny` : teoriya ta prakty`ka upravlinnya - National economy of Ukraine: Theory and practice of management*. 161-166. [in Ukrainian].
3. Semchuk Zh. V. (2009) Diagnosty`ka procesu upravlinnya personalom mashynobudivnogo pidpny`emstva v umovax ry`zy`ku [Diagnostics of management of personnel of machine-building enterprise in the conditions of risk.]. *Nacional`ne gospodarstvo Ukrayiny` : teoriya ta prakty`ka upravlinnya. - National economy of Ukraine: Theory and practice of management*. 115-123. [in Ukrainian].
4. Gry`n`ova V. M., Mazhny`k L. O. (2009) Tekhnologiya analizu personalu promy`slivy`x pidpny`emstv na osnovi klasteryz`aciyi. [Technology of the analysis of personnel of the industrial enterprises on the basis of a clustering]. *Ekonomika ta pravo - Economy and right*. 2. 83-87. [in Ukrainian].
5. Voronkov D., Grynyov A. (2010) Strategic integration of the enterprises: conceptual model based on knowledge of the personnel. [Strategic integration of the enterprises: conceptual model based on knowledge of the personnel.] *Ekonomichny`j visny`k Donbasu - Economic bulletin of Donbass*. 4(22). 188-190. [in Ukrainian].
6. Kostin Yu. D., Ushhapovs`ky`j K. V. (2010) Model` ocinky` efekty`vnosti praci personalu na energety`chny`x pidpny`emstvax. [Model of assessment of efficiency of work of personnel at the power enterprises]. *Ekonomika promy`slivosti - Industrial economy*. 3. 107-109. [in Ukrainian].
7. Staxiv O. (2007) Provedennya ocinky` personalu na pidpny`emstvi z metoyu sty`mulyuvannya pracivny`kiv do pidvy`shhennya kvalifikaciyi. [Evaluating personnel at the enterprise for the purpose of stimulation of workers to professional development.] *Ukrayina: aspekty` praci - Ukraine: aspects of work.*, 1, p.p.29-35 [in Ukrainian].
8. Yelisyeyeva O. K., Tret`yak O. O., Uzunov V. V. (2006) *Metodologiya upravlinnya personalom: staty`sty`chni metody` ta modeli: monografiya. Dnipropetrovs`k: [Human resource management methodology: statistical methods and models: Monograph. Dnipropetrovsk] «ІМА-прес»*. [in Ukrainian].
9. Voronkov O. G., Chepelev A.T. (1989) *Ocenka urovnya kachestva raboty na promyshlennom predpny`yaty`y [Assessment of level of quality of work at the industrial enterprise] K.: Texny`ka.*, [in Russian].
10. Py`sarevs`ka T. A. (1997) *Informacijni sy`stemy` v upravlinni trudovy`my` resursamy` . [Information systems in human resource management]. K.: Prior [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019

РОЗДІЛ IV

Регіональна економіка та економіка природокористування

УДК 332.77

Павлов Костянтин,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2583-9593
e-mail: pavlov.kostiantyn@eenu.edu.ua

Павлова Олена,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0002-8696-5641
e-mail: pavlova.olena@eenu.edu.ua

Купчак Володимир,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0001-6689-114X
e-mail: kupchak@me.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-141-149>

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН ШЛЯХОМ СТИМУЛЮВАННЯ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКАХ ЖИТЛА В УКРАЇНІ

В даній статті окреслено проблемні питання з якими зіштовхнувся ринок житлової нерухомості в державі в умовах сьогодення. Досліджено особливості забезпечення регіональних ринків житлової нерухомості належним рівнем попиту та пропозиції на ринку. Визначено основні аспекти, що чинять вплив на нього. Запропоновано стратегічні напрями регулювання на всіх рівнях конкурентних відносин між учасниками ринку шляхом стимулювання попиту та пропозиції на регіональних ринках первинної та вторинної житлової нерухомості в Україні. В основі яких лежать приватизаційні та активаційні процеси, система вдосконалення житлових заощаджень та систем довгострокового іпотечного забезпечення, відтворення житлового фонду, підтримка комунальної власності, стимулювання різних форм індивідуальної форми власності тощо.

Ключові слова: житло, ринок житла, попит, пропозиція, стимулювання, напрями розвитку ринку, ринок будівництва, первинний та вторинний ринок.

Павлов Константин,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,

г. Луцк

Павлова Елена,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

Купчак Владимир,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ ОТНОШЕНИЙ ПУТЕМ СТИМУЛИРОВАНИЯ СПРОСА И ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА РЕГИОНАЛЬНОМ РЫНКЕ ЖИЛЬЯ В УКРАИНЕ

В данной статье обозначены проблемные вопросы, с которыми столкнулся рынок жилой недвижимости в стране в сегодняшних условиях. Исследованы особенности обеспечения региональных рынков жилой недвижимости должным уровнем спроса и предложения на рынке. Определены основные аспекты, оказывающие влияние на него. Предложены стратегические направления регулирования на всех уровнях конкурентных отношений между участниками рынка путем стимулирования спроса и предложения на региональных рынках первичной и вторичной жилой недвижимости в Украине. В основе которых лежат приватизационные и активационные процессы, система совершенствования жилищных сбережений и систем долгосрочного ипотечного обеспечения, воспроизводства жилищного фонда, поддержка коммунальной собственности, стимулирование различных форм индивидуальной формы собственности и тому подобное.

Ключевые слова: жилье, рынок жилья, спрос, предложение, стимулирования, направления развития рынка, рынок строительства, первичный рынок.

Pavlov Kostiantyn,
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Natural Resources Management,
Lutsk

Pavlova Olena,
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Natural Resources Management,
Lutsk

Kupchak Volodymyr,
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Natural Resources Management,
Lutsk

STRATEGIC DIRECTIONS OF THE STATE REGULATION OF COMPETITIVE RELATIONSHIP TO STRENGTHENING REQUESTS AND PROPOSALS IN REGIONAL MARKETS OF HOUSING IN UKRAINE

This article outlines the problematic issues faced by the residential real estate market in the current state of the country. The features of providing regional markets of residential real estate with the proper level of demand and supply in the market are investigated. The main aspects that influence it are determined. The strategic directions of regulation at all levels of competitive relations between market participants are proposed by stimulating demand and

supply on the regional markets of primary and secondary residential real estate in Ukraine. The basis of these is privatization and activation processes, a system for improving housing savings and long-term mortgage systems, restoration of housing stock, support for communal property, stimulation of various forms of individual property, etc. In accordance with the results of our study, it is evident that the housing problem is present in almost all regions of our country. This situation is explained by the almost complete absence of the necessary support from the state in the field of investment in housing. As a result, we can conclude that the main factors hindering the proper development of the residential real estate market in the regional markets of Ukraine, including the following: a steady decrease in the volume of public housing financing, a decrease in the volume of state housing construction, ineligible interest rates on mortgage loans, constant increase of market value of building materials and services; rising energy prices; low level of solvency of the consumer sector. It is summarized that the strengthening of the production of building materials at the industrial level, the reform of the housing construction industry in the state deserves special attention. At the same time, we note that the specialization of construction processes, which focuses on the domestic consumption market, provides the necessary foundations for a much wider range of applications for small business. At the same time, raising the level of employment, reducing the distance and volume of transport of construction products will contribute to the development of competitive relations in the regional markets of residential real estate.

Keywords: housing, the housing market, demand, supply, stimulation, directions of market development, the construction market, primary and secondary market.

Постановка проблем та її значення. На сьогоднішній день лівова частка житлових об'єктів на ринку не задовольняють в повній мірі потреб населення, що відображено не тільки в кількісних показниках перших, але й якісних характеристиках. Адже на досить низькому рівні перебуває рівень забезпечення житлового фонду в містах водопроводом, каналізаційними магістралями та постачанням гарячої води. В селах значення даного показника є ще нижчим. Дане значення не відповідає не лише обсягам фінансового забезпечення, що виділяється для забезпечення даних проблем, але й очікуванням населення.

У відповідності до результатів проведеного нами дослідження видно, що житлова проблема присутня майже у всіх регіонах нашої держави. Таке становище пояснюється майже повною відсутністю потрібної підтримки з боку держави в сфері інвестування житлової сфери.

В результаті чого, можемо зробити висновок, щодо основних факторів, що перешкоджають належному розвитку ринку житлової нерухомості на регіональних ринках жила України, серед яких: постійне зниження рівня обсягів державного житлового фінансування, зменшення обсягів державного житлового будівництва, невід'ємні відсоткові ставки на іпотечні позики, постійне підвищення ринкової вартості будівельних матеріалів та послуг; здорожчання енергетичних ресурсів; низький рівень платоспроможності споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням становлення та функціонування ринку нерухомості в Україні було присвячено наукові напрацювання таких вчених: А. М. Асаул, Е. А. Божко, Л. Г. Ліпич. В той же час, дослідженню ринків житлового нерухомого майна було присвячено праці Н. Олійник [1, 2], В. І. Павлов [4], О.М. Стрішенець [7, 8]. Разом з тим до сьогодні не було приділено достатньої уваги регіональному виміру функціонування первинного та вторинного ринків житлової нерухомості що лежить в основі нашого дослідження.

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідження з подальшою пропозицією заходів, що забезпечать стимулятивний ефект в процесі розвитку попиту та пропозиції на регіональних ринках жита в Україні.

Виклад основного матеріалу. За для підвищення ефективності державної політики відносно конкурентної рівноваги на регіональних ринках житлової нерухомості, запропоновано стратегічні напрями сприяння з боку держави забезпечення конкурентного балансу на ринку житлової нерухомості в регіонах країни, що умовно поділено на два напрями: стимулювання попиту на регіональних ринках житлової нерухомості; стимулювання пропозиції на регіональних ринках житлової нерухомості (табл. 1).

Стимулювання попиту на регіональних ринках житлової нерухомості. Відомо, що в основу поняття "платоспроможного попиту" з боку населення покладено забезпечення обставин за яких кожна людина що мешкає в державі буде мати можливість самотужки придбати чи збудувати житловий об'єкт для особистого використання – підвищення рівня доступності житла [7, 8].

Стратегічні напрями державного регулювання конкурентних відносин шляхом стимулювання попиту та пропозиції на регіональних ринках житлової нерухомості в Україні

Напрями регулювання конкуренції	
Стимулювання попиту	Стимулювання пропозиції
1) Приватизація житла; 2) Активізація житлового ринку; 3) Вдосконалення системи житлових заощаджень; 4) Вдосконалення системи довгострокового іпотечного кредитування.	1) Житлове будівництво з використанням державних коштів; 2) Житлове будівництво комунальної форми власності; 3) Індивідуальна форма житлового будівництва; 4) Відтворення житлових об'єктів.

Стимулювання попиту з боку населення на регіональних ринках житлової нерухомості як правило, реалізується за такими напрямками: приватизація; розвиток ринку житла; розвиток житлової нерухомості; вдосконалення систем житлових заощаджень; вдосконалення програм іпотечного кредитування населення. Важливо відмітити те, що практична реалізація зазначених напрямків повинна реалізовуватися одночасно із заходами що сприяють зменшенню вартості житлових об'єктів.

Приватизація житлових об'єктів на регіональних ринках житлової нерухомості. Спрямована на забезпечення права громадян держави на вільне обрання способу задоволення житлових потреб та збереженні вже існуючих житлових об'єктів. Приватизація житлового фонду – це відчуження житлових об'єктів житлового держфонду, де проживають двоє, або більше осіб [4].

Приватизаційними засобами житлових об'єктів з державного фонду можуть виступати “житлові чеки”, “цінні папери”. Житловий чек – являє собою приватизаційний папір, який свого часу отримали всі громадяни нашої країни що вже мешкали в житлових об'єктах, призначенням якого є приватизація житлових метрів. Отже, житлові чеки можуть бути використані громадянами, що отримали їх в якості компенсації витрат за житловий об'єкт що було приватизовано. Хоча, з позиції практичного застосування житлові чеки не набули популярності.

Приватизаційне право житлових об'єктів з державного фонду шляхом реалізації житлових чеків отримують громадяни, що на постійній основі мешкають в цих житлових об'єктах, чи перебували на обліку осіб, що потребують поліпшення житлових умов проживання. Приватизація житлового об'єкту можлива в межах номінального значення чеку, або ж з одноразовою доплатою частки вартості об'єкта [7, 8].

В підсумку, слід відзначити що темпи приватизації об'єктів з державного житлового фонду з кожним роком зменшуються, а претендентів на реалізацію права приватизації все менше, адже на сьогодні вже приватизовано переважну більшість об'єктів нерухомості.

Активізація житлового ринку в межах регіональних ринків житлової нерухомості. На сьогодні в державі відбувається процес становлення регіональних ринків житлової нерухомості, особливостями яких є: недосконала нормативно-правова база; нерівномірний розвиток відносно один-одного; низький рівень інвестиційного потенціалу юридичних та фізичних осіб; низький рівень платоспроможності населення. Серед причин, що призвели до такого становища на регіональних ринках житлової нерухомості відмітимо наступні:

1) Високий рівень корумпованості органів державної та регіональної влади, що досі має місце; складнощі, що виникають в процесі узгоджень та отримання дозвільної документації; важко доступністю до енергетичних та комунальних мереж; процедурна складність участі в державних та регіональних програмах сприяння забезпечення населення житлом та покращення умов проживання тощо, що сприяє необгрунтованому завищенню цін на житло [1, 2].

2) Низький рівень ефективності органів регіональної (місцевої) органів влади щодо попередження організації “фінансових пірамід” в будівельній сфері. Часто-густо зустрічаються такі випадки, коли дозвільну документацію на здійснення будівельних робіт отримує один забудовник-девелопер, а збут готової продукції реалізовує інша. За значеною схемою будівельним організаціям вдається уникати перед споживачами відповідальності.

3) Великий обсяг надходження з за кордону валюти, на кшталт доходів заробітчан. До того ж житлові об'єкти нерідко купують для подальшого перепродажу, чи здачі в орендне користування, а

не з метою проживання у ньому що в значній мірі зменшує обсяги пропозиції на регіональних ринках житла.

4) Кредитне забезпечення не тільки роздрібних іпотечних позичальників, а й забудовників, з якого банківськими установами здійснюється інвестування у масштабні будівельні проекти. Це стимулює утримання цін на нерухомість, а подекуди навіть сприяє їх підвищенню.

5) Не рідким явищем на окремих етапах становлення регіональних ринках житлової нерухомості є сприяння ажіотажного попиту на окремі житлові об'єкти, який пов'язано з можливою ймовірністю здорожчання житлових об'єктів в майбутньому періоді.

Ринкове становище до якого призводять зазначені нами причини призводить до таких явищ: збільшення вартості житлових об'єктів на території окремих регіональних (локальних) ринків житлової нерухомості в порівнянні з іншими країнами світу в пропорції “житло-рента”, “житло-заробітна плата” [4]; на окремих етапах становлення регіональних ринків житлової нерухомості збільшення іноземних запозичень, що викликано недостатністю наявних коштів на депозитних рахунках населення; у випадку відсутності цінової керованості виникають дестабілізаційні процеси в сфері фінансового забезпечення [1, 2].

Що стосується механізмів що сприяють стимулюванню розвитку регіональних ринків житлової нерухомості, то до таких слід віднести наступні: 1) Податкові, які покликано для забезпечення прозорих умов оподаткування та уникнення надлишкового фіскального навантаження. Адже, як зазначалося раніше, в процесі податкового обтяження в першу чергу слід керуватися диференційованими податковими ставками та звертати увагу на інвестиційний потенціал житлового об'єкта. 2) Фінансово-кредитні та інвестиційні, що зроблять можливою участь населення з середнім рівнем доходів в процесах кредитування житла та забезпечать його інвестиційну привабливість. 3) Організаційно-стратегічні – забезпечать загальний розвиток регіональних ринках житлової нерухомості та створять підґрунтя для реалізації нових регіональних програм розвитку житлового будівництва. 4) Нормативно-правові, адже саме на їх основі здійснюються процеси регулювання регіональних ринків житлової нерухомості. 5) Адміністративно-реєстраційні, що виконують функцію обліку та адміністрування житлових об'єктів, а також забезпечують необхідною інформацією учасників регіональних ринків житлової нерухомості.

Варто відзначити, що сприяння розвитку житлових об'єктів на регіональних ринках житлової нерухомості базується на відзначених нами механізмах не лише сприятимуть забезпеченню конкуренції, а й значною мірою підвищать рівень регіональних (місцевих) бюджетів та сприятимуть інвестиційному забезпеченню економіки держави.

Вдосконалення системи житлових заощаджень. Відомо, що саме заощадження являють собою основу для покращення умов проживання населення та інвестиційних процесів в сфері житлового будівництва. Дана система покликана допомогти категорії населення, що не має матеріальної можливості для здійснення під час оформлення кредитів в комерційних банках “першого” внеску хоч і володіють стабільними доходами [7, 8].

Для накопичення заощаджень з метою інвестування громадянами в будівництво житлових об'єктів, або їх придбання необхідно: 1) Забезпечити низький рівень відсоткової ставки за іпотечними кредитами, а також її “незмінність” в продовж всього кредитного періоду. 2) Вдосконалити програму та процедуру страхового забезпечення будівельних заощаджень як спеціалізованих фондів, так і громадян. 3) Реалізувати механізм надання цільових позик з метою житлового будівництва чи придбання готового житла шляхом здійснення цільової кредитної емісії чи випуску облігацій. 4) Забезпечити захист позичальників та вкладників в процесі формування будівельних заощаджень фондів та населення. 5) Забезпечити практичне використання заощаджень за цільовими програмами житлових запозичень лише для фінансування робіт, що пов'язано незавершеним житловим будівництвом. 6) Уточнити процедуру організації формування спеціалізованих фондів, що будуть складатися з коштів вкладників та відсотків за ними, коштів що сплачено в рахунок погашення цільових кредитів тощо.

Державне сприяння між учасниками системи житлових заощаджень ґрунтується на забезпеченні підтримки що відобразатиметься у вигляді виплат премій вкладникам відповідно до внесків за цими заощадженнями, зменшенням вартості кредитних коштів, відновленні іпотечного кредитування,

сприянні розвитку регіональних цільових програм та молодіжного кредитування, забезпеченні пільг в оподаткуванні, вдосконаленню фонду субсидування.

Вдосконалення системи довгострокового іпотечного кредитування. Програми довгострокового житлового кредитування являють собою важливу складову забезпечення конкурентної рівноваги на регіональних ринках житлової нерухомості, адже напряду сприяють нарощенню обсягів житлового фонду в регіонах країни. Зазначені програми – це ефективна форма “небюджетних” інвестиційних процесів на ринку житлової нерухомості. В провідних країнах світу майже весь обсяг житлових об’єктів що будується чи набувається на ринку в результаті їх застосування. В свою чергу, напрямки модернізації програм довгострокового кредитного забезпечення потребують певного вдосконалення систем їх реалізації: 1) Іпотечне кредитування. Співставлення обсягів доходів до вартості об’єкта житлової нерухомості, беручи до уваги при цьому: розмір відсоткової ставки; суму позики; термін кредитування; розмір щомісячного внеску за іпотечним кредитом. 2) Взаємне кредитування населенням. Полягає в підготовці нормативно-правових актів, що забезпечують регулювання споживчих будівельних та житлових об’єднань. Контроль регіонального (місцевого) адміністративного ресурсу за дотриманням інтересів його учасників. Створення належних умов для діяльності товариств дольової участі в будівельних процесах, зокрема виділення землі для будівництва житлових об’єктів самими учасниками. 3) Залучення міжнародних кредитних установ. Сприятиме підвищенню рівня фінансового забезпечення з метою реалізації регіональних програм житлового забезпечення населення, що сприятиме популяризації змоги приватного сектора будувати привабливе та енергоефективне житло.

У той же час, в Україні впродовж останнього десятиріччя спостерігалася тенденція до різкого зменшення обсягів іпотечного кредитування житлових об’єктів. Пов’язане таке явище насамперед з заборонаю Національним Банком України здійснювати комерційними банками кредитування в іноземній валюті, а кредити в національній грошовій одиниці є надто дорогими. Серед інших причин що здійснюють негативний вплив на сферу іпотечного кредитування є наступні: несприятливе політичне та економічне становище в країні; відсутні державні механізми, які б сприяли розвитку іпотечного кредитування; дефіцит надлишкового фінансового ресурсу в комерційних банках для забезпечення потреби населення в кредитуванні житлової сфери, недосконалість законодавчого та нормативного забезпечення впливу на недобросовісних позичальників кредитних коштів тощо [1, 2].

Стимулювання пропозиції на регіональних ринках житлової нерухомості. В Україні на сьогодні закладено підвалини щодо функціонування ринку житлової нерухомості, про те, в практичній площині власне житло для переважної більшості населення країни не є вільно доступним. Причиною цьому є невисокий рівень пропозиції на ринку житлової нерухомості, що викликано в свою чергу недостатньою розвиненістю конкурентних засад на регіональних ринках житлової нерухомості. Для забезпечення процесу становлення конкурентного середовища на регіональних ринках житлової нерухомості є потреба в формуванні більш досконалої нормативно-правової основи, ухвалення та практичне застосування відповідних законодавчих актів, зміст яких направлено на забезпечення необхідних підвалин для розвитку регіональних ринків житлової нерухомості [1, 2].

Проте, незважаючи на заходи, що реалізуються сьогодні владою, досі не звершений процес формування організаційних та інвестиційних умов що сприяли б підвищенню рівня житлового забезпечення населення на регіональних ринках житлової нерухомості. Заходи щодо стимулювання пропозиції на регіональних ринках житлової нерухомості, що включають в себе формування фонду житла за державний кошт, регіональної, місцевої влади та приватних забудовників повинно реалізовуватися в комплексі з подальшим поліпшенням фінансово-кредитного механізму забезпечення житлового будівництва, підвищення рівня ефективності діяльності будівельних організацій [4].

Як вже було відзначено, одним з найбільш важливих напрямків регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості є будівництво об’єктів житлової нерухомості за повний, або частковий рахунок бюджетних коштів. Для цього слід створити необхідні умови для організації будівництва соціального та доступного житлового фонду, витрати на яке не перевищували б вартості спорудження житла.

Стимулювання будівельних підприємств всіх рівнів повинно бути забезпечене з боку держави, адже це сприятиме виконанню ними взятих на себе зобов’язань відносно регіональних та державних

програм житлового забезпечення населення та покращення їх житлових умов. Для цього є потреба в застосуванні ряду раніше відзначених заходів, що мотивували б учасників ринку на кшталт: продаж з метою житлового будівництва землі; пом'якшення податкового навантаження; сприяння зниженню рівня ставки на кредитні кошти; реалізації державного замовлення на будівництво житла [4].

На сьогодні, виділення земельних ділянок для подальшої їх забудови здійснюється на конкурсній основі (аукціон, тендер тощо). Альтернативою зазначеній моделі земельного розподілу може бути участь держави в будівництві житлового об'єкту у вигляді державної частки в будинку що будується в замін зазначеної земельної ділянки. Що ж стосується заходів стимулювання забудовників-девелоперів, то насамперед слід відмітити можливість зменшення податкового навантаження впродовж терміну зведення житлового об'єкту. В замін на що забудовник передає в розпорядження держави певну кількість житлових метрів в новозбудованому об'єкті нерухомості. У випадку ж коли забудовник отримує позику на будівельну діяльність за зниженою ставкою, держава забезпечує покриття різниці між зниженою та ринковою кредитними ставками, забудовник в свою чергу бере на себе ряд державних зобов'язань.

Замовлення будівельних послуг з боку держави являє собою один з найбільш поширених шляхів стимулювання забудовників-девелоперів відносно реалізації регіональних та загальнодержавних житлових програм. Разом з цим, за для забезпечення конкуренції та зниження ймовірності виникнення можливих ризиків для суб'єктів регіональних ринків житлової нерухомості з боку держави важливим було б сприяння активізації заходів щодо забезпечення сприятливих правових норм та "здорового" конкурентного середовища на регіональних ринках житлової нерухомості.

Високий рівень державного стимулювання забудовників-девелоперів створить сприятливі умови для їх активної участі в процесі житлового будівництва, що в свою чергу забезпечить факт прояву користувачів та покупців житлових об'єктів нерухомості [4].

Житлове будівництво комунальної форми власності на регіональних ринках житлової нерухомості. Не менш важливим засобом підвищення рівня пропозиції на регіональних ринках житлової нерухомості для населення з низьким рівнем матеріального забезпечення є соціальне житло. Особливістю даної форми власності житлових об'єктів є те, що надаватися вони повинні в користування (проживання) без права його продажу чи приватизації. Купівля ж даних житлових об'єктів можливе за умов застосування ринкових механізмів.

Для реалізації запропонованого шляху стимулювання пропозиції, насамперед слід активізувати діяльність органів регіональної (місцевої влади) що відповідають за виділення землі з призначенням "будівництва житлових об'єктів комунальної форми власності". Відповідно до умов сьогодні, забудовники ставлять собі за мету отримання земельних ділянок для будівництва що перебувають в комунальній формі власності на безкоштовній основі, а це в значній мірі знижує кінцеву вартість будівництва.

Заходом, що сприяв би процесам розвитку будівництва житлових об'єктів комунальної форми власності в певній мірі може стати демонополізація регіональних ринків житлової нерухомості. Реалізацію "комунального" замовлення зведення житлових об'єктів за конкурсом слід застосовувати на постійній основі. Визначені державою нормативно-правові засади функціонування регіональних ринків житлової нерухомості та їх учасників сприятимуть договірній основі суб'єктної взаємодії та забезпечать систематичність їх реалізації.

Індивідуальне житлове будівництво на регіональних ринках житлової нерухомості. Вимагає насамперед зниження витрат що пов'язано з будівництвом та експлуатацією житлових об'єктів. Для початку, слід позбавити будівельні організації сплати внесків "за приєднання до енергоносіїв". Варто перекласти зазначені витрати на місцеві органи влади, або ж безпосередньо на самих постачальників послуг енергетичного та комунального забезпечення житла.

За для ідентифікації обсягів реальних витрат та попередження необґрунтованого цінового підвищення в процесі зведення житлових об'єктів слід продовжити виконання робіт щодо подальшого вдосконалення нормативів та кошторисів. До прикладу, надання окремих пільг за умови придбання землі з метою її індивідуальної житлової забудови. Практична реалізація запропонованих заходів дозволить значно розширити можливості покупців для отримання за доступних умов житлових об'єктів [1, 2].

Відтворення житлових об'єктів на регіональних ринках житлової нерухомості. В умовах сьогодення, під час становлення ринку житлової нерухомості як на регіональному, так і національному рівнях досить актуальним є точне визначення поняття “відтворення житла”, а також процесу становлення його ринку, специфічних особливостей його організації, забезпечення просів його регулювання з боку держави, а також механізмів його фінансово-кредитного забезпечення. Від так, на нашу думку, відтворення житлових об'єктів – це процес відновлення житлового фонду що характеризується своєю безперервністю реалізації з метою попередження його передчасної ліквідації та включає в себе конструктивну модернізацію житлових споруд, їх реконструкцію.

Питання, що стосується процесів стимулювання відтворення житлового фонду на сьогодні є актуальним для багатьох країн світу, не виключенням стала і Україна. Водночас, дана проблема є недостатньо розробленою, що стримує розвиток механізмів фінансово-кредитного забезпечення відтворення житлового фонду в великих обсягах. Джерелами фінансово-кредитного та інвестиційного забезпечення процесів відтворення житлових об'єктів виступають: заощадження власників; інвестиційні кошти виконавців робіт пов'язаних з реконструкцією; фонди реконструкції житлового фонду; державного та регіонального (місцевого бюджетів), фінансово-кредитні установи за умови гарантій повернення [6, 7].

На нашу думку, зниження обсягів ветхого житла та нарощення масштабів зведення нових житлових об'єктів сприятиме розвитку конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості, а досягнути цього можливо за умови реалізації заходів з консолідації бюджетних та позабюджетних коштів. Як свідчить практика, у випадку високого ступеню зносу житлового об'єкту коштів у власника на реконструкцію часто не вистачає, як слідство це призводить до значних витрат з боку житлово-комунальних організацій. За таких умов, ми вважаємо що саме регіональні та місцеві органи влади повинні діяти разом та керуватися єдиними принципами та системою яка б передбачала за визначених умов використовувати кошти залучені шляхом внесків власників житлових об'єктів за виконання їх капітального ремонту.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в результаті проведеного дослідження відносно шляхів стимулювання попиту на регіональних ринках житлової нерухомості видно, що окремої уваги вимагає промислове виробництво матеріалів будівництва. Розвиток ринку будівельних матеріалів, будівельних технологій та відповідної техніки потребує реформування будівельної індустрії в тому числі будівельних підприємств.

Спеціалізація будівельних процесів, яку орієнтовано на внутрішній ринок споживання забезпечує необхідні підвалини для значно ширшого спектру застосування дрібного підприємництва. Водночас із підвищенням рівня зайнятості населення, зменшення відстані та обсягів транспортування продукції будівельної галузі сприятиме розвитку конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості.

Джерела та література

1. Олійник Н. Зарубіжні моделі державного регулювання ринку житла : порівняльний аналіз. *Зб. наук. пр. НАДУ / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка.* Київ, 2010. Вип. 2. С.71–80.
2. Олійник Н. Розвиток інфраструктури ринку житла в Україні: актуальні проблеми та напрями державного регулювання. *Вісн. НАДУ.* 2011. № 1. С. 131–139.
3. Павлов К. В. Регіональні особливості формування конкурентних відносин між суб'єктами ринку житлової нерухомості в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* Львів, 2017. Вип. 4(126). С. 38-42.
4. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні : монографія. Рівне. НУВГП. 2013. 250 с.
5. Павлов К.В. Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України: монографія. ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. 482 с. ISBN 978-966-361-842-5.
6. Стрішенець О.М. До питання про майбутнє теорії ринкового фундаменталізму. *Науковий вісник. Серія: Економічні науки. Буковинський держ. фінанс. ун-т.* Чернівці. Вид-во БДФУ, 2012. Вип. 1. С. 386-391.
7. Стрішенець О.М. Економічна теорія. Луцьк. СЛУ ім. Лесі Українки, 2014. 200 с.
8. Стрішенець О.М. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Економіка».* Випуск 1 (47). Том 2. Ужгород, 2016. С. 35-38.

9. Стрішенець О.М. Товарне виробництво і торгівля в Україні (друга половина XVII-кінець XVIII ст.) Монографія. Чернівці. "Місто", 2009. 304 с.

References

1. Oliynyk, N. (2010). Zarubizhni modeli derzhavnoho rehulyuvannya rynku zhytla: porivnyal'nyy analiz [Foreign models of the state regulation of the housing market: a comparative analysis]. *Zb. nauk. pr. NADU – Sb. sciences pr. NAPA*, 2, 71–80. [in Ukrainian].
2. Oliynyk, N. (2011). Rozvytok infrastruktury rynku zhytla v Ukrayini: aktual'ni problemy ta napryamy derzhavnoho rehulyuvannya [Development of Housing Market Infrastructure in Ukraine: Current Issues and Directions of State Regulation]. *Visn. NADU – Vysn. NAPA*, 1, 131-139 [in Ukrainian].
3. Pavlov, K.V. (2017). Rehional'ni osoblyvosti formuvannya konkurentnykh vidnosyn mizh sub'yektamy rynku zhytlovoi nerukhomosti v Ukrayini [Regional features of the formation of competitive relations between the subjects of the residential real estate market in Ukraine]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny" - Socio-economic problems of the modern period of Ukraine State Enterprise "Institute of Regional Studies named after M.I. Dolyshny of the National Academy of Sciences of Ukraine"*, 4 (126), 38-42 [in Ukrainian].
4. Pavlov, K.V. (2013). Rehulyuvannya investytsiyno-zhytlovykh vidnosyn v Ukrayini: monohrafiya [Regulation of Investment and Housing Relations in Ukraine: Monograph]. Rivne: NUVGP [in Ukrainian].
5. Pavlov, K.V. (2018). Otsinka konkurentospromozhnosti rehional'nykh rynkiv zhytlovoi nerukhomosti Ukrayiny: monohrafiya [Assessment of competitiveness of regional markets of residential real estate in Ukraine: monograph]. Lutsk: PJSC "Volyn Regional Printing House" [in Ukrainian].
6. Strishenets, O.M. (2012). Do pytannya pro maybutnye teoriyi rynkovoho fundamentalizmu [On the Future of the Theory of Market Fundamentalism]. *Naukovyy visnyk. - Seriya: Ekonomichni nauky / Bukovyns'kyi derzh. finans. un-t. – Scientific herald. - Series: Economics / Bukovina State. finance un*, 1, 386-391. [in Ukrainian].
7. Strishenets, O.M., Yelissyeyeva, L.V. & Lishchuk, V.I. (2014). Ekonomichna teoriya: [navch. posibnyk dlya stud. vyshch. navch. zakl.]. [Economic theory: [curriculum vitae] student guide higher teach ok.], Lutsk: SNU them. Lesia Ukrainka [in Ukrainian].
8. Strishenets, O.M. & Pavlov, K.V. (2016). Osoblyvosti konkurentnykh vidnosyn na rehional'nykh rynkakh nerukhomosti [Features of competitive relations in the regional real estate markets]. *Naukovyy visnyk uzhorods'koho universytetu. Seriya «Ekonomika». Zbirnyk naukovykh prats - Scientific Bulletin of Uzhgorod University. The series "Economics". Collection of scientific works. Uzhgorod*, 1 (47), V.2, 35-38. [in Ukrainian].
9. Strishenets, O.M. (2009). Товарне виробництво і торгівля в Україні (друга половина XVII-кінець XVIII ст.) Монографія [Commodity production and trade in Ukraine (second half of the XVII-XVIII centuries.) Monograph], Chernivtsi: "City" [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

УДК 332.

Зайчук Катерина,
аспірант,
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0002-7849-988X
e-mail: lukianchuk_katya@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-149-157>

**АНАЛІЗ РЕЙТИНГУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ
ЗАХІДНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ**

У даній статті проведено аналіз рейтингування соціально-економічної активності Західного регіонального туристичного ринку за наступними факторами: кількість населення, середня заробітна плата, кількість обслуговуваних туристів суб'єктами туристичної діяльності, наявність готелів, колективних засобів розміщення, санаторіїв та баз відпочинку, визначено поняття РТР, проведено оцінку рейтингу Волинської, Рівненської, Львівської та Тернопільської областей за соціально-економічними показниками. Вивчаючи туристичний ринок Волинської області, варто простежити формування туристичного ринку в інших сусідніх областях задля створення конкуренції та стимулювання розвитку туризму у своєму регіоні. Це і лягає в основу актуальності даної роботи.

Ключові слова: Західний регіональний туристичний ринок, соціально-економічна активність, туроператор, турагент, методи рейтингування.

**Зайчук Катерина,
аспірант,
Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк**

АНАЛИЗ РЕЙТИНГОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ ЗАПАДНОГО РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА

В данной статье проведен анализ рейтингования социально-экономической активности Западного регионального туристического рынка по следующим факторам: количество населения, средняя заработная плата, количество обслуживаемых туристов субъектами туристической деятельности, наличие отелей, коллективных средств размещения, санаториев и баз отдыха, определено понятие РТР, проведена оценка рейтинга Волинской, Ровенской, Львовской и Тернопольской областей по социально-экономическим показателям. Изучая туристический рынок Волинской области, стоит проследить формирование туристического рынка в других соседних областях для создания конкуренции и стимулирования развития туризма в своем регионе. Это и ложится в основу актуальности данной работы.

Ключевые слова: Западный региональный туристический рынок, социально-экономическая активность, туроператор, турагент, методы рейтингования

**Zaychuk Kateryna,
PhD student,
Eastern European National University named after Lesya Ukrainka,
Chair of Analytical Economics and Resources Management,
Lutsk**

ANALYSIS OF RATING OF SOCIO-ECONOMIC ACTIVITY OF THE WESTERN REGIONAL TOURIST MARKET

This article highlights the ranking of areas by socio-economic indicators. For a full study, we defined the concepts of the regional tourism market and combined 4 regions: Volyn, Rivne, Lviv and Ternopil into the Western Regional Tourist Region (ZRTR). Each region was characterized by the following indicators: population, average wage, number of tourists served, number of collective facilities, number of hotels and similar recreation facilities, number of sanatoriums and recreation centers. The studies were conducted using data from the General Statistics Office of each area. They charted and identified the most optimal area for tourism market development. Next, they built a table where the colors indicated the areas by their position.

Lviv region took 4th place, followed by Volyn region - 3, Rivne region - 2, and Ternopil – 1. That is, the Lviv region received the highest rating. Next, we color-coded the rating of Western Regional Tourism Market areas: the brighter the color, the better the tourism market is compared to other areas. Areas that have been downgraded should pay attention to local regulation and improve their tourism potential by using different development strategies and modernization projects.

Introduction. Studying the tourist market of the Volyn region and its features: structure, functions, types and other, in my opinion, for a deeper study it is worthwhile to analyze the ranking of socio-economic indicators of the Western Regional Tourism Market (ZRTR). Our study covers 4 areas: Volyn, Ternopil, Lviv, and Rivne. With the help

of this research we will derive a certain rating of areas for the development of the tourist services market and will be able to determine the most optimal area for tourism development in general.

The purpose of the article. The main purpose of this study is to analyze the ranking of socio-economic indicators of the Western Regional Tourism Market

Results. Lviv region took 4th place, followed by Volyn region - 3, Rivne region - 2, and Ternopil – 1. That is, the Lviv region received the highest rating. Next, we color-coded the rating of Western Regional Tourism Market areas: the brighter the color, the better the tourism market is compared to other areas. Areas that have been downgraded should pay attention to local regulation and improve their tourism potential by using different development strategies and modernization projects.

Conclusions. Table 1 shows the ranking positions of the LRTF regions by socio-economic indicators. The lighter the color and the lower the value of the rating, the worse the tourist position of the area compared to the other. It follows that the best situation and the most optimal area for tourism development is the Lviv region. The situation is slightly worse in Volyn and Rivne regions. But not so successful in the development of tourism is the Ternopil region, which requires many recommendations for improving the tourist status of the region.

Therefore, in the perspective of further research it is necessary to focus on, in fact, the methods of regional and local state regulatory bodies, namely the development of the tourist market in the regions. In order to modernize and stimulate the development of the tourism industry in areas that have received low marks in the RDA rating study, it is necessary to identify priority areas of work and find those tourism projects and development strategies that would be most optimal in a given region

Keywords. Western regional tourism market, socio-economic activity, tour operator, travel agent, rating methods.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вивчаючи туристичний ринок Волинської області та його особливості: структуру, функції, види та інше, на мою думку, для глибшого дослідження варто провести аналіз рейтингування соціально-економічних показників Західного регіонального туристичного ринку (ЗРТР). Аналіз рейтингування Західного регіонального туристичного ринку дасть нам можливість простежити рівень розвитку туризму в інших областях та створити конкуренцію задля просування туристичного продукту зокрема у Волинській області. Тому для даного аналізу ми об'єднали чотири області: Волинську, Тернопільську, Львівську та Рівненську та назвали його - Західним регіональним туристичним ринком. Назва регіону виникла із-за фізико-географічного та економічного розташування областей. За допомогою даного дослідження ми виведемо певний рейтинг областей щодо розвитку ринку туристичних послуг та зможемо визначити найоптимальнішу область для розвитку туризму загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даною проблематикою, а саме визначенням та формуванням регіонального туристичного ринку України займалися такі вчені та науковці: С.В. Сидорук, О.В. Рогова, М.В. Тонкошкур, І.В. Писарева, Т.Д. Павлюк, І.М. Гонак, Н.М. Гоблик-Маркович, З.В. Герасимчук, Л.М.Черчик та інші.

Мета і завдання статті. Основною метою даного дослідження є аналіз рейтингування соціально-економічних показників Західного регіонального туристичного ринку.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Щоб дослідити дану проблематику, варто визначити поняття регіонального ринку та вдосконалити існуючі підходи до визначення регіонального туристичного ринку іншими вченими та науковцями. Для прикладу В.К. Федорченко у свої працях висловлює поняття регіональний туристичний ринок (РТР) – як соціально-економічну систему, з високим рівнем саморегуляції, де зосереджена повна взаємодія між виробництвом, збутом та споживанням туристичного продукту [11].

О. В. Рогова вважає що регіональний ринок – це товарний ринок, межі якого охоплюють деякі частини областей та регіонів [10].

Л.М. Черчик та З.В. Герасимчук вважають, що регіональний туристичний ринок – це ринок, який можна розглядати як відкриту систему, яка пов'язана з багатьма іншими рангами та господарським комплексом декількох територій чи регіонів [8].

Т.Д. Павлюк має власні переконання визначення регіонального туристичного ринку: це місце де існує конкуренція та постійна взаємодія між товаровиробниками та споживачами туристичних послуг [9].

На нашу думку, регіональний туристичний ринок – сукупність певних регіонів чи областей, на механізм формування яких, впливає кількість населення, заробітна плата, кількість суб'єктів туристичної діяльності, наявність туристичних ресурсів та безумовно органи державної та місцевої влади, які формують державну політику у сфері туризму [5], [6].

Отже, регіональний туристичний ринок – це величезна соціально-економічна система, яка постійно пов'язана з виробництвом туристичного продукту, його збутом та споживанням туристичних послуг в межах однієї або декількох територій.

Як було згадано вище, Західний регіональний туристичний (ЗРТР) регіон включає в себе Волинську, Рівненську, Тернопільську та Львівську області. Це наше об'єднання областей дасть можливість провести ширше дослідження та визначити, яка область має найоптимальніші умови для вдосконалення та розвитку туристичного ринку в порівнянні з іншими областями.

Для повного та удосконаленого дослідження формування та активізації Західного регіонального туристичного ринку варто проаналізувати соціально-економічну активність чотирьох областей.

Тому проведемо аналіз рейтингування Волинської, Рівненської, Львівської та Тернопільської областей, включаючи наступні фактори соціально-економічної активності: кількість населення, середня заробітна плата, кількість обслуговуваних туристів суб'єктами туристичної діяльності, наявність готелів, колективних засобів розміщення, санаторіїв та баз відпочинку. Даний аналіз рейтингування областей соціально-економічної активності будемо проводити за допомогою методу статистики.

За даними Головного управління статистики у Волинській області кількість населення становила на 1 серпня 2019 року – 1033,3 тис. осіб. Середньомісячна номінальна заробітна плата становила – 8382 грн. Найбільш оплачуваною була робота у працівників по складанню меблів та різноманітних автотранспортних засобів та устаткувань. Індекс реальної заробітної плати становив 109,2%.

Усього за 2018 рік туроператорами та турагентами було обслуговано 21807 тис. осіб у тому числі 448 іноземців, 5963 – внутрішніх туристів та 15396 тис. виїзних туристів.

У 2018 році кількість колективних засобів розміщення становило -72 одиниці, а кількість місць у них становило –3684 одиниць.

Кількість готелів та аналогічних засобів розміщення усього становило – 16 одиниць та інших засобів розміщення налічувалося – 56 одиниць.

У 2017 році у Волинській області було нараховано лише 6 стаціонарних санаторіїв та пансіонатів, які спеціалізувалися на лікуванні туристів та 66 баз відпочинку з 2,5 тис місць у них [1].

Наступна область, яку ми охарактеризуємо по соціально-економічній активності – це Львівська область. Отже за даними Головного управління статистики у Львівській області на 2019 рік кількість населення становила - 2522,0 тис. осіб.

Середньомісячна номінальна заробітна плата на січень-серпень 2019 року становила – 9043,78 тис. грн..

Кількість туристів, які були обслуговані туроператорами та турагентами на 2018 рік становило – 182255 тис. осіб, з них 7617 тис. осіб було обслуговано в'їзних туристів, 112757 тис. осіб – виїзних туристів та 61881 тис. осіб – внутрішніх туристів.

Кількість колективних засобів розміщення на 2018 рік становила – 129 одиниць, а кількість місць у них становила – 13191 одиниць. Усього готелів та аналогічних засобів розміщення становило -104 одиниці та 25- інших засобів розміщення.

Всього на 2017 рік у Львівській області налічувалося 42 санаторії та пансіонати з лікуванням та 14 баз та інших закладів відпочинку і місцями у них на 1,2 тис. осіб [2].

Наступна область, яку ми охарактеризуємо нижче, використовуємо метод статистики.

За даними Головного управління статистики у Рівненській області на січень-серпень 2019 року кількість населення становила – 1154,9 тис. осіб.

Середня номінальна заробітна плата штатного працівника становила – 9446 тис.грн. Реальна заробітна плата з урахуванням змін споживчих цін у липні 2019 року склала 102,8%.

Загальна кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами становила – 22027 тис. осіб. З цієї кількості було обслуговано –20347 тис. - виїзних туристів та 1680 – тис. внутрішніх туристів.

Кількість колективних засобів розміщення на 2018 рік становила – 17 одиниць, а загальна кількість місць у колективних засобах розміщення становила – 1557 одиниць.

Готелів та аналогічних засобів розміщення налічувалося -15, інших засобів розміщення – всього 2 одиниці.

У 2017 році кількість стаціонарних санаторіїв та пансіонатів у Рівненській області налічувалося – 284 одиниці, а баз відпочинку – 1235 одиниць [3].

Наступною областю даного регіону є Тернопільська. Тому простежимо соціально-економічну активність даної області і зробимо певний висновок щодо розвитку туризму на Західному регіональному туристичному ринку.

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області кількість населення становило – 1045,9 тис. осіб.

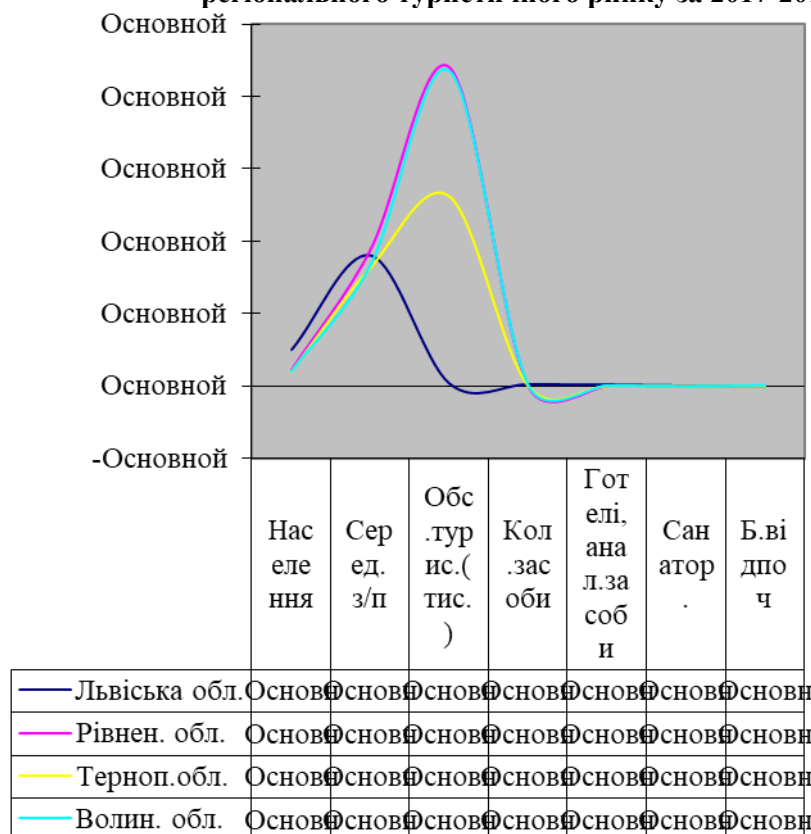
Заробітна плата у Тернопільській області на 2019 рік становила – 8183 тис. грн.

Кількість обслугованих туристів туроператорами та турагентами на 2018 рік становила – 13103 тис. осіб. З них 9485 тисяч виїзних туристів та 3618 внутрішніх туристів.

У Тернопільській області всього колективних засобів розміщення становило -14 одиниць, а загальна кількість у них становило – 1267 одиниць.

Діаграма 1

Узагальнений показник дослідження соціально-економічної активності Західного регіонального туристичного ринку за 2017-2019 роки

*Джерело: розробка автора на основі даних Головного управління статистики Волинської, Рівненської, Львівської та Тернопільської областей [1],[2],[3],[4].

Готелів та аналогічних засобів розміщення -10, інших засобів розміщення налічувалося всього – 4. На 2017 рік стаціонарних санаторіїв та пансіонатів налічувалося – 7 одиниць, та 2 бази відпочинку [4].

Керуючись результатами аналізу соціально-економічної активності Західного регіонального туристичного ринку включаючи: кількість населення, середню заробітну плату, кількість обслугованих туристів, кількість колективних засобів, кількість готелів та аналогічних засобів та кількість стаціонарних санаторіїв та баз відпочинку, варто простежити рейтинг соціально-економічної активності Західного регіонального туристичного ринку на діаграмі та виділити найбільш сприятливу область для даного регіону.

З метою узагальнення результатів дослідження показників соціально-економічної активності Західного регіонального туристичного ринку, в діаграмі виділено рейтингові позиції складових структури регіонального туристичного ринку. Тому можна зробити наступний висновок.

Найбільш рейтинговою областю серед показників соціально-економічної активності є Львівська область, адже кількість туристів на 2018 рік, які були обслугованими турагентствами та туроператорами становить – 182255 тис. осіб. Кількість колективних засобів, готелів та інших засобів розміщення теж є більшою, ніж в дотичних областях Західного регіонального туристичного ринку. Хоча рівень середньої заробітної плати у Рівненській області на 2019 рік був вищим ніж у Львівській, та населення виявилось більше платоспроможними для оформлення путівок за кордон та всередині країни через тур агентів та туроператорів.

Далі для визначення найоптимальнішої області, де найбільше розвивається туристичний ринок у Західному регіоні застосуємо метод таксономії, тобто присвоїмо певну оцінку області і будемо знати на якій позиції знаходиться кожна область даного регіону.

Тому по методу рейтингування, який ми розглянули вище, Львівська область займає максимальну позицію у Таблиці 1, тому присвоїмо їй максимальну цифру 4. І тоді по мірі спадання простежимо рейтинг областей у табличному форматі.

Наступну позицію (номер 3) займає Волинська область, адже на меншу кількість населення та нижчу середню заробітну плату – кількість обслугованих туристів становить – 21807 тис. осіб та кількість колективних засобів розміщення та готелів теж є більшою, в порівнянні з Рівненською областю. Тому Рівненська область займає позицію під номером 2.

А Тернопільська область з не найнижчою кількістю населення, але з порівняно низькою кількістю обслугованих туристів та малою кількістю колективних засобів розміщення, готелів та баз відпочинку займає останнє місце серед рейтингу областей Західного регіонального туристичного ринку.

Таблиця 1

Метод рейтингування Західного регіонального туристичного ринку за соціально-економічними показниками

Назва області	Метод рейтингування, позиція
Західний регіональний туристичний регіон (Волинська обл., Рівненська обл., Тернопільська обл., Львівська обл.)	
Львівська область	4
Волинська область	3
Рівненська область	2
Тернопільська область	1

*Джерело: власна розробка автора

У таблиці 1 виділено рейтингові позиції областей ЗРТР по соціально-економічних показниках. Чим світліший колір та менше значення рейтингового числа, тим гіршим є туристичне становище області в порівнянні з іншою. Звідси випливає, що найкраща ситуація та найоптимальніша область для розвитку туризму є Львівська область. Невеликим гірше положення є у Волинській та Рівненській областях. Та не такою успішною у розвитку туристичної діяльності є Тернопільська область, яка вимагає безліч рекомендацій щодо поліпшення туристичного стану області.

Тому провівши дане дослідження варто сказати, що Львівська область вважається центром розвитку туристичної галузі на Західному регіональному туристичному ринку. Яскравим підтвердженням цього є кількість обслугованих туристів за 2018 рік. Іншим областям, які входять до даного регіону і зайняли нижчі позиції у таблиці 1, варто стимулювати розвиток туристичної галузі, створюючи різноманітні проекти та стратегії розвитку. Також необхідним є корегування державного

та місцевого регулювання туристичної діяльності, пошук цікавих внутрішніх туристичних маршрутів, реклама та маркетингова діяльність туристичних організацій задля просування туристичної галузі в кожному регіоні.

Висновки та перспективи подальших досліджень

В даній статті висвітлено рейтинг областей за соціально-економічними показниками. Для повного дослідження ми визначили поняття регіонального туристичного ринку та об'єднали 4 області: Волинську, Рівненську, Львівську та Тернопільську у Західний регіональний туристичний регіон (ЗРТР). Охарактеризували кожен область за такими показниками: кількість населення, середня заробітна плата, кількість обслугованих туристів, кількість колективних засобів, кількість готелів та аналогічних засобів відпочинку, кількість санаторіїв та баз відпочинку. Дослідження проводили за допомогою використання даних Головного управління статистики кожної області. Побудували діаграму та визначали найоптимальнішу область для розвитку туристичного ринку. Далі будували таблицю, де кольорами позначали області по місцю їхньої позиції. Львівська область посіла 4 місце, далі Волинська область- 3, Рівненська область – 2, та Тернопільська – 1. Тобто наймаксимальнішу оцінку отримала Львівська область. Далі ми кольорами зобразили рейтинг областей Західного регіонального туристичного ринку: чим яскравіший колір, тим стан туристичного ринку кращий в порівнянні з іншими областями. Тим областям, які посіли нижчий рівень у рейтингуванні областей варто звернути увагу на місцеве регулювання та поліпшувати свій туристичний потенціал, використовуючи різні стратегії розвитку та проекти модернізації.

Тому в перспективі подальших досліджень варто зосередити увагу на, власне, методи обласних та місцевих органів державного регулювання, а саме на розвиток туристичного ринку в областях. Для модернізації та стимулювання розвитку туристичної галузі в областях, які отримали низькі оцінки в дослідженні рейтингування ЗРТР варто визначити пріоритетні напрями роботи та знайти ті туристичні проекти та стратегії розвитку, які були б найоптимальнішими в тій чи іншій області даного регіону [7].

Джерела та література

1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]- Режим доступу: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Рівненській області [Електронний ресурс] - :<http://www.gusrv.gov.ua>
4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]-: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfoOPSTV.html>
5. Зайчук К. А. Врахування досвіду транскордонних країн розвитку туристичного ринку у Волинській області / К. А.Зайчук // Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 27 June 2019 [Electronic resource] /Editors prof. L.N. Katjuhin, I.A.Salov, I.S. Danilova, N.S. Burina. – Electron. Txt.d. - Czech Republic, Karlovy Vary: Skleneny Mustek – Ukraine, Kyiv: MCNIP, 2019. – 298-306 с.
6. Зайчук К. А. Регулювання конкурентних відносин між суб'єктами туристичного ринку регіону / К.А. Зайчук, О. М. Стрішенець // Індустрія туризму і сфера гостинності в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди 10-ої річниці створення кафедри туризму та готельного господарства у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (м. Луцьк, 27 вересня 2018 р.) / відпов. ред. Л. В. Ільїн. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2018. – С. 10-12.
7. Стрішенець О. М, Зайчук К. А. Пріоритетні напрями функціонування туристичних кластерів у Волинській області / Актуальні проблеми прикладної економіки : [кол.моногр.] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Стрішенець. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017.-129-138с
8. Герасимчук З. В., Черчик Л. М., Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації / Луцький держ. Технічний ун-т. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 172 с
9. Павлюк, Т. Д. Управління розвитком регіонального туристичного ринку : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.05 / Т. Д. Павлюк ; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2015. – 20 с.
10. Рогова, О. В. Економічний розвиток регіонів України на засадах реалізації єврорегіонального співробітництва : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.05 / О. В. Рогова ; Акад. муніципал. упр. – Київ, 2013. – 20 с.

11. Туристський словник-довідник: Навч. посіб для студ, аспірантів, викладачів / Київський ін-т туризму економіки і права / В. К. Федорченко, І. М. Мініч. – К. : Дніпро, 2000. – 156с.

References

1. Ofitsiynyy sayt Holovnoho upravlinnya statystyky u Ternopil's'kiy oblast [Official site of the Main Department of Statistics in Volyn Oblast], from <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
2. Ofitsiynyy sayt Holovnoho upravlinnya statystyky u L'vivs'kiy oblasti [Official site of the Main Directorate of Statistics in Lviv Oblast], from <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
3. Ofitsiynyy sayt Holovnoho upravlinnya statystyky u Rivnens'kiy oblasti [Official site of the Main Department of Statistics in the Rivne region], from <http://www.gusrv.gov.ua>
4. Ofitsiynyy sayt Holovnoho upravlinnya statystyky u Ternopil's'kiy oblasti [Official site of the Main Department of Statistics in Ternopil region], from <http://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfoOPSTV.html>
5. Zaychuk K. A. (2019). *Z urakhuvannyam dosvidu rozvytku transkordonnykh krayin rozvytku turystychnoho rynku Volyni* [Taking into account the experience of transboundary countries of tourism market development in Volyn region]. Compiled Mustek Electronic resource, (pp. 298-306) [in Ukrainian].
6. Zaychuk K.A. *Rehulyuvannya konkurentnykh vidnosyn mizh sub'yektamy turystychnoho rynku rehionu* [Regulation of competitive relations between the subjects of the tourist market of the region] / K.A. Zaychuk, O.M Strishenets // *Tourism Industry and Hospitality in Ukraine: Current State, Problems and Prospects for Development: Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference on the Occasion of the 10th Anniversary of the Establishment of the Chair of Tourism and Hotel Management at Lesya Ukrainka Eastern European National University (Lutsk, Ukraine) , September 27, 2018)* / responded. ed. L.V. Ilyin. - Lutsk: PE Ivanyuk VP, 2018. - P. 10-12[in Ukrainian].
7. Strishenets O.M, Zaychuk K.A *Priorytetni napryamy funkcionuvannya turystrychnykh klasteriv u Volyns'kiy oblasti* [Priority directions of tourist clusters functioning in Volyn region] / Current problems of applied economy: [monogr.] / For total. Ed. Dr. Econ. of sciences, prof. O.H.M. Hornet. - Lutsk: Tower-Printing, 2017.- P.129-138 [in Ukrainian].
8. Gerasymchuk Z.V, Cherchik L.M, *Regionalna polityka rozvytku rekreacijnogo pryrodokorystuvannya: mexanizmy formuvannya ta realizaciyi* [Regional policy of development of recreational nature management: mechanisms of formation and realization] / Lutsk state. Technical Univ. - Lutsk: Overhang, 2007. - 172 p [in Ukrainian].
9. Pavlyuk, T.D *Upravlinnya rozvytkom rehional'noho turystychnoho rynku* [Managing the development of the regional tourism market]: abstract. dissertation ... Cand. econom. Sciences: 08.00.05 / TD Pavlyuk; Carpathian. nat. them. Vasily Stefanik. - Ivano-Frankivsk, 2015. - 20 p. [in Ukrainian].
10. Rogova, O.V. *Ekonomichnyy rozvytok rehioniv Ukrayiny na zasadakh realizatsiyi yevrorehional'noho spivrobotnytstva* [Economic development of the regions of Ukraine on the basis of realization of Euroregional cooperation]: author. dissertation ... Cand. econom. Sciences: 08.00.05 / OV Horny; Acad. the municipality. ref. - Kyiv, 2013. - 20 p. [in Ukrainian].
11. *Turyst's'kyy slovnyk-dovidnyk* [Travel Dictionary Directory]: Educ. a tool for students, graduate students, teachers / Kiev Institute of Tourism Economics and Law / V.K. Fedorchenko, I.M. Minich. - K. : Dnipro, 2000. – 156 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.11.2019 р.

УДК 332.1(477.45)

Цимбалюк Ірина,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0003-0506-2262
email: tsymbaliuk_i@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-157-165>

ОЦІНКА ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Нові виклики сучасної парадигми суспільного зростання формують потребу оновленого бачення соціально-економічних змін на основі застосування інклюзивного підходу. У статті здійснена оцінка рівня та динаміки інклюзивного розвитку регіонів України. Обґрунтована необхідність поглибленого дослідження розвитку регіону із врахуванням його інклюзивності, що розширює аналіз економічних зрушень, доповнюючи його показниками рівномірності розподілу отриманих благ та оцінкою можливостей включення усіх верств населення до процесів соціально-економічного зростання. Проведений аналіз інклюзивного розвитку регіонів за трьома складовими, що дозволяють в достатній мірі об'єктивно оцінити його рівень. Розрахунок інтегрального індексу, а також показників, що характеризують динаміку економічної, соціальної й інфраструктурної сфер дозволив встановити тенденції інклюзивного розвитку регіонів України та виявити наявність значної міжрегіональної асиметрії.

Ключові слова: оцінка розвитку, інклюзивний розвиток регіону, регіони України, соціальний розвиток, економічний розвиток, інфраструктурний розвиток.

Цимбалюк Ірина,
кандидат економічних наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, г. Луцк

ОЦЕНКА ИНКЛЮЗИВНОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Новые вызовы современной парадигмы общественного роста формируют потребность обновленного видения социально-экономических изменений на основе применения инклюзивного подхода. В статье осуществлена оценка уровня и динамики инклюзивного развития регионов Украины. Обоснована необходимость углубленного исследования развития региона с учетом его инклюзивности, что расширяет анализ экономических сдвигов, дополняя его показателями равномерности распределения полученных благ и оценкой возможностей включения всех слоев населения в процессы социально-экономического роста. Проведенный анализ инклюзивного развития регионов по трем составляющим, позволяющим в достаточной мере объективно оценить его уровень. Расчет интегрального индекса, а также показателей, характеризующих динамику экономической, социальной и инфраструктурной сфер позволил установить тенденции инклюзивного развития регионов Украины и выявить наличие значительного межрегиональной асимметрии.

Ключевые слова: оценка развития, инклюзивное развитие региона, регионы Украины, социальное развитие, экономическое развитие, инфраструктурное развитие.

Iryna Tsymbaliuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Lutsk

EVALUATION OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS

New challenges of the contemporary social growth paradigm shape the need for a renewed vision for socio-economic change based on an inclusive approach. The article assesses the level and dynamics of inclusive development of Ukrainian regions. Considering this, the analysis of the inclusive development of the regions becomes especially

relevant for the needs of socio-economic growth in Ukraine. The purpose of the article is to evaluate the level and dynamics of inclusive development of Ukrainian regions. As a result of the research, the scientific and methodological approach to the analysis of the regional inclusive development trends in the conditions of financial decentralization was further developed. The article substantiates the need for in-depth study of the regional development, taking into account its inclusivity, which expands the analysis of economic shifts, supplementing it with indicators of the even distribution of the benefits received and assessing the possibilities of inclusion of all population segments in the processes of socio-economic growth. In accordance with the new requirements, an analysis of the inclusive regional development was conducted according to three components (economic, social and infrastructural), which allow a sufficient objective assessment of its level. The calculation of the integral index, as well as the indicators characterizing the dynamics of economic, social and infrastructural spheres, allowed to identify trends of inclusive development of the Ukrainian regions and to reveal the presence of significant interregional asymmetry. The results of the conducted research can be used in the activity of local and regional financial authorities in the system of executive power.

Key words: development assessment, inclusive development of the region, regions of Ukraine, social development, economic development, infrastructure development.

Постановка проблеми. Як показує практика, сучасний розвиток носить нерівномірний характер. Швидко зростаючі економіки низки країн все частіше зіштовхуються з поглибленням соціально-економічного нерівності та проблемою соціальної ізоляції в процесі розвитку [1, с. 56]. Такі тенденції обумовили поширення в науковій літературі досліджень інклюзивного розвитку, який не обмежується рамками традиційної моделі економічного зростання, акцентуючи увагу на значимості людського капіталу, максимальному залученні усіх верств населення до продуктивної праці, рівних можливостях та справедливому розподілі отриманих в результаті соціально-економічного розвитку благ. Нові виклики сучасної парадигми суспільного зростання формують потребу оновленого бачення соціально-економічних змін на основі застосування інклюзивного підходу. Зважаючи на це проведення аналізу інклюзивного розвитку регіонів набуває особливої актуальності для потреб соціально-економічного зростання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки у посилюється акцент на дотриманні соціально-інклюзивного підходу до забезпечення економічного зростання. Засади теорії інклюзивного розвитку заклали у своїх дослідженнях закордонні вчені: Anand R., Ianchovichina E., Gupta J., Lundstrom Gable S., Vegelin C. [2-4] та ін. Серед українських науковців дослідження інклюзивного розвитку та результати його оцінки представили у своїх працях Ємельяненко Л., Петюх В., Федулова Л. [1; 5] та ін.

Водночас розпочата реформа децентралізації в Україні посилила інтерес наукової спільноти до обґрунтування об'єктивної методики аналізу розвитку регіонів. Сучасну парадигму регіонального розвитку розкривають у своїх працях Возняк Г., Павліха Н., Сторонянська І., Хомюк Н. [6-8] та ін. Разом тим, криза традиційних підходів до вимірювання економічного розвитку обумовлює потребу більш глибоко та диференційовано підходити до аналізу регіонального зростання через призму його інклюзивності.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення оцінки рівня та динаміки інклюзивного розвитку регіонів України. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: оцінити динаміку показників економічного, соціального та інфраструктурного зростання регіонів; встановити рівень міжрегіональної асиметрії інклюзивного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Найбільш універсальним і часто вживаним індикатором оцінки регіонального розвитку є валовий регіональний продукт (ВРП). В Україні протягом 2015 р. спостерігалось істотне падіння ВРП у зв'язку з воєнними діями на сході держави. Так, у 2015 р. найбільше скорочення індексів фізичного обсягу ВРП відбулось у Луганській (-52,3%) та Донецькій (-38,7%) областях (рис. 1).

В цілому, найгірше відновлення ВРП відбувається у східних та центральних регіонах, у яких були міцні економічні зв'язки з Донецькою, Луганською областями та Російською Федерацією (Дніпропетровська, Запорізька, Сумська, Полтавська, Харківська області) та окремих західних областях (Тернопільська, Закарпатська). Натомість, кращі темпи відновлення ВРП демонструють західні, центральні та південні регіони. Що стосується останніх, то одним з головних факторів зростання їх економіки є переорієнтація туристичних потоків із тимчасово окупованої Автономної республіки Крим.

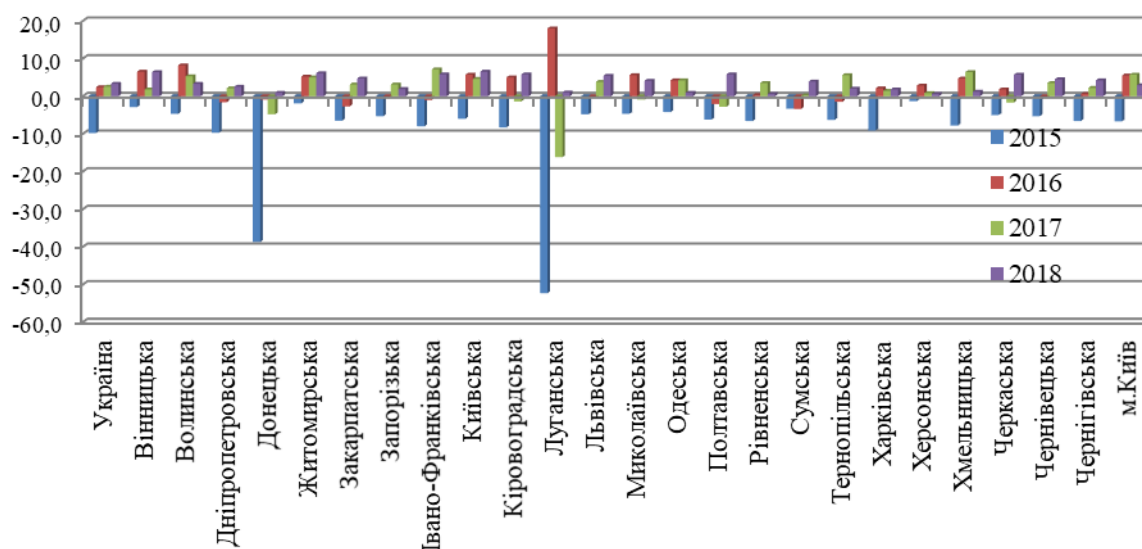

Рис. 1. Темпи приросту фізичного обсягу ВРП у 2015-2018 рр.

Джерело: складено за даними [9].

Найгірше відновлення ВРП відбувається у східних та центральних регіонах, у яких були міцні економічні зв'язки з Донецькою, Луганською областями та Російською Федерацією (Дніпропетровська, Запорізька, Сумська, Полтавська, Харківська області) та окремих західних областях (Тернопільська, Закарпатська). Натомість, кращі темпи відновлення ВРП демонструють західні, центральні та південні регіони. Що стосується останніх, то одним з головних факторів зростання їх економіки є переорієнтація туристичних потоків із тимчасово окупованої Автономної республіки Крим.

Показники експорту товарів свідчать що у 2015-2016 рр. вищі темпи зростання експорту товарів демонстрували західні і центральні регіони, що знову ж таки, пояснюється наявністю історичних торговельних зв'язків східних регіонів України із Російською Федерацією. Однак у 2017-2018 рр. ситуація дещо змінилась, так найвищі темпи нарощування обсягів експорту у 2018 р. показали Хмельницька, Чернівецька та Івано-Франківська області. Водночас в 10 регіонах, серед яких як східні, так і центральні та західні регіони (Донецька, Харківська, Рівненська, Київська, м. Київ, Волинська, Полтавська), зростання експорту відбувалось повільніше ніж в середньому по країні. У трьох регіонах (Херсонська, Одеська, Луганська) показники приросту були від'ємними.

В останні роки змінилася географічна структура зовнішньої торгівлі регіонів. Відбувається переорієнтація експорту товарів і послуг з країн СНД на країни ЄС, Азії та Африки.

Індекс капітальних інвестицій мав тенденцію до зростання протягом 2015-2018 рр. практично у всіх регіонах України. Це свідчить про збільшення суб'єктами господарювання обсягів інвестування грошових коштів у матеріальні та нематеріальні активи. Обчислені показники вказують на тенденцію, що найбільші обсяги капітальних інвестицій були здійснені в економіку західних і південних областей.

Своєрідним мірилом ділової активності в регіоні є кількість активних підприємств. Історично найбільша чисельність активних підприємств присутня в м. Києві, Дніпропетровській, Одеській, Львівській, Харківській, Донецькій областях (рис. 2). Характерним є те, що протягом дослідженого періоду найбільше зниження числа активних підприємств відбувалося у Харківській, Донецькій та Луганській областях.

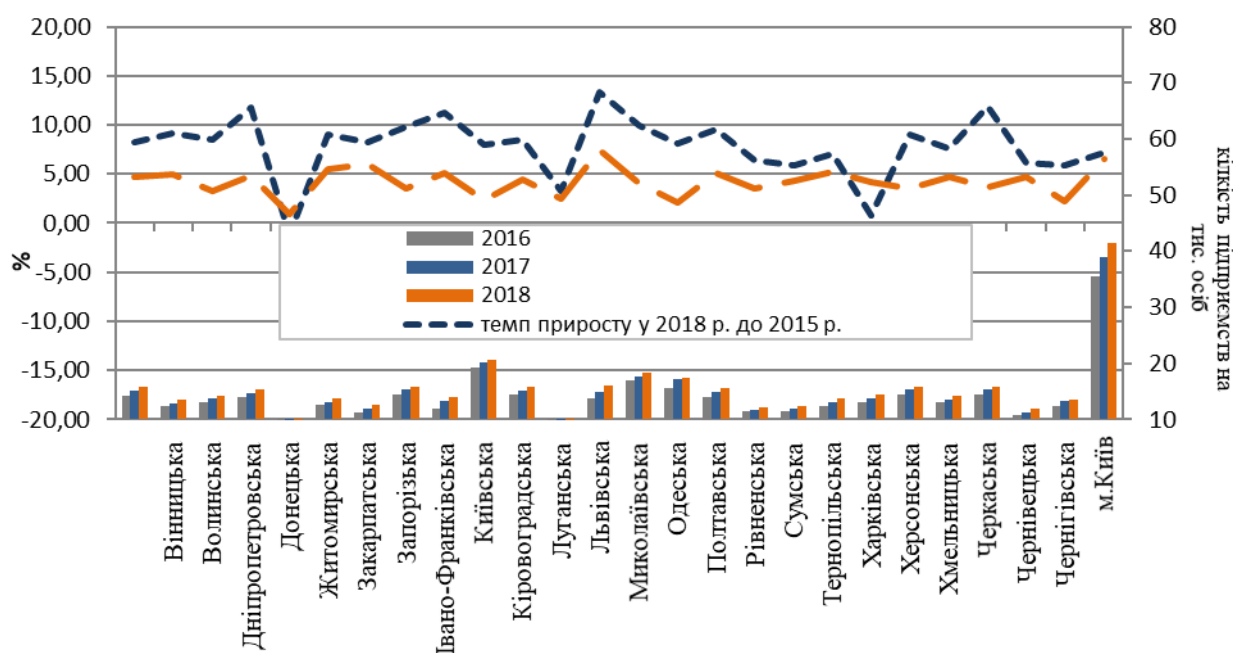

Рис. 2. Зміна кількості активних підприємств у розрахунку на тисячу осіб у регіонах України у 2015-2018 рр.

Джерело: складено автором за даними [9]

На основі індексу фізичного обсягу ВРП, темпу зростання експорту товарів, індексу капітальних інвестицій, темпу зростання кількості активних підприємств можна вивести індекс економічного розвитку регіонів (Іер) (рис. 3). Найдинамічніше протягом досліджуваного періоду розвивалася економіка м. Києва, а також Київської, Миколаївської та Дніпропетровської областей. У той же час, окрім Луганської та Донецької областей, ситуація в яких обумовлена складною політичною ситуацією, низький рівень економічної складової інклюзивного розвитку притаманний Рівненській, Чернівецькій, Тернопільській та Херсонській областям. Серед причин можна назвати сільськогосподарську орієнтацію господарства названих регіонів, відносно низьку економічну активність населення та міграцію робочої сили за кордон.

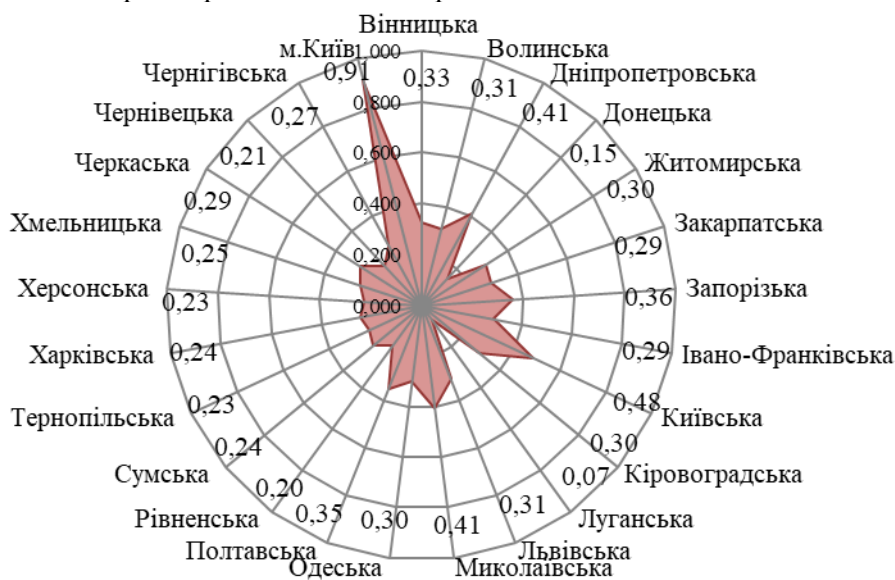

Рис. 3. Асиметрія економічного розвитку регіонів України за період 2015-2018 рр.

Джерело: побудовано автором

Репрезентаційними показниками інклюзивного розвитку соціальної сфери є розмір доходів

населення та їх диференціація як вертикальна (між різними верствами населення) так і горизонтальна (їх регіональна нерівномірність).

Для України характерною є суттєва різниця в оплаті праці у західних областях, промислово розвинутих східних регіонах і м. Києві. Розглядаючи динаміку середньомісячної заробітної плати можна відмітити, що найвищий її рівень спостерігався у м. Києві – від 5007 грн у 2013 р. до 13542 грн у 2018 р., що майже вдвічі перевищувало показники у Тернопільській області, де рівень оплати праці був найнижчим.

Водночас, як свідчать проаналізовані дані, цей розрив поступово скорочується. Якщо в 2015 р. співвідношення середньої заробітної плати м. Києва (найвища заробітна плата в Україні) та Тернопільської області (найнижча заробітна плата по країні) складало 2,25, то у 2017 р. – 2,01 (рис. 4.)

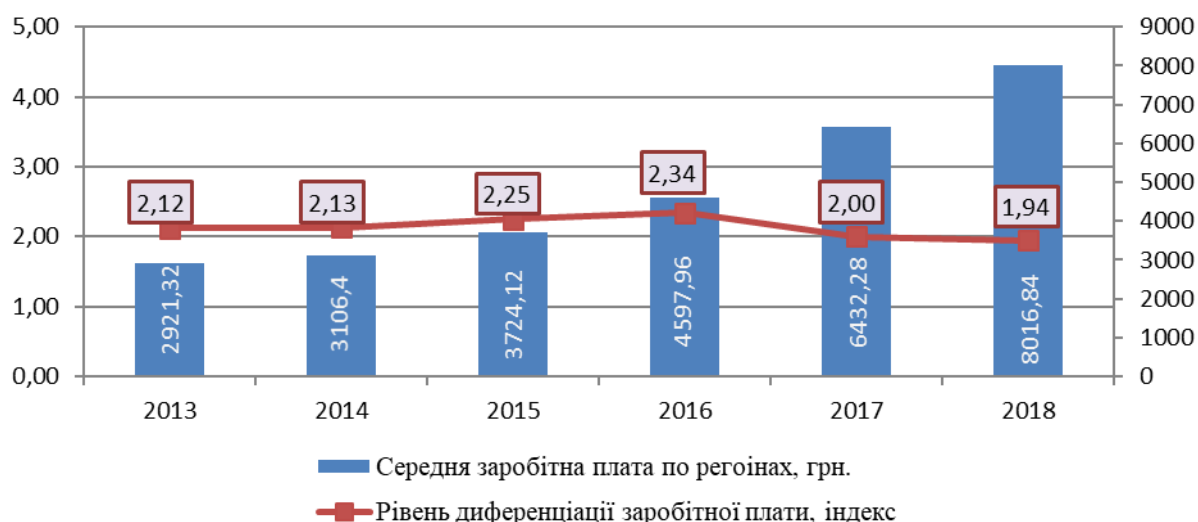

Рис. 4. Відношення середньомісячної заробітної плати протягом календарного року у Києві та Тернопільській області

Джерело: складено на основі [9]

Індекс реальної заробітної плати катастрофічно впав по всіх регіонах у 2015 р., склавши в середньому по Україні 79,8 %, що пов'язано із воєнними діями на сході України. У 2016 р. реальна заробітна плата в Україні стабільно зростала, причому найвищі показники були зафіксовані у західних областях. У 2018 р. заробітна плата хоч і продовжувала зростати, однак меншими темпами, про що свідчить динаміка індексу реальної заробітної плати.

Рівень доходів у м. Києва, де розмір їх розмір був найбільшим, перевищував доходи населення в інших регіонах в середньому у два рази, однак позитивною є динаміка скорочення такої диференціації починаючи з 2016 року. Найнижчий рівень доходів спостерігається у Луганській, Донецькій та Закарпатській областях, населення яких в 3,5-7 раз бідніші ніж жителі м. Києва.

Водночас за результатами оцінки домогосподарств найбільш бідними вважають себе жителі Івано-Франківської та Черкаської областей, де 99,3 % та 99,1 % відповідно віднесли себе до категорії незаможних (рис. 5).

Інклюзивність розвитку відображає рівень залучення населення регіону до продуктивної діяльності, показником чого є рівень зайнятості населення. Протягом 2015-2017 рр. кількість зайнятого населення зменшувалася по всій Україні, що стало наслідком припинення діяльності підприємств на непідконтрольних територіях, закриття або зменшення обсягів діяльності суб'єктами господарювання у зв'язку з військовими діями, масового виїзду населення України на постійні і тимчасові роботи за кордон через неприйнятно низький рівень заробітної плати в Україні. Однак у 2018 р., як свідчать дані, негативну тенденцію вдалось перервати і по країні в цілому спостерігалось незначне підвищення кількості зайнятих осіб, що стало однією із причин зменшення темпів росту вакансій у цьому ж році.

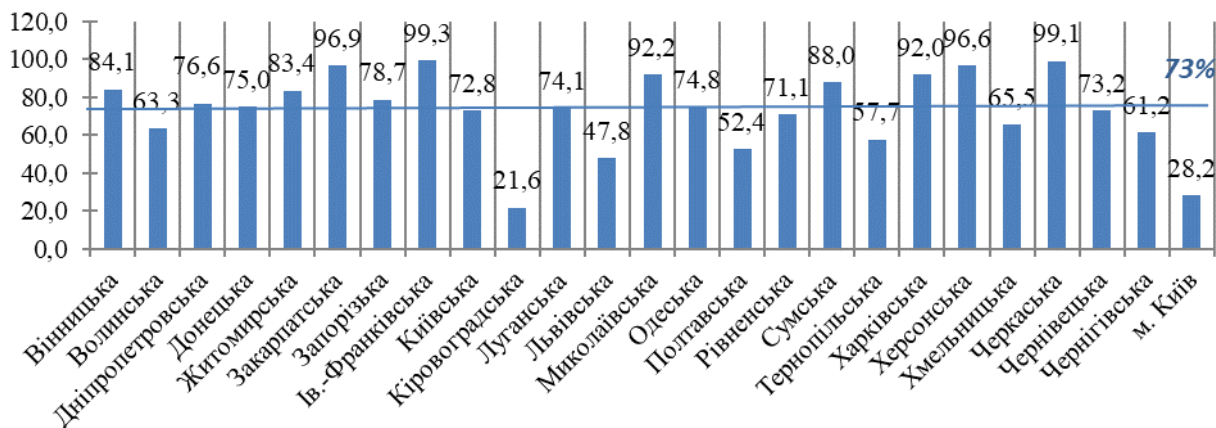

Рис. 5. Розподіл домогосподарств, які за оцінкою матеріального добробуту відносять себе до бідних, станом на 2019 р., %

Джерело: складено автором за даними [9]

Негативним явищем є стабільне зменшення чисельності населення в Україні, що відбувається як з природних, так і з міграційних причин. Приріст населення відбувався лише у м. Києві та Київській області, найбільше скорочення було характерне для східних областей України.

Проаналізовані показники реальної заробітної плати та її регіональної диференціації, динаміки рівня зайнятості та кількості вакансій, темпів росту чисельності населення дозволяють об'єктивно оцінити можливості доступу населення до продуктивної діяльності та процесів соціально-економічного зростання країни і її регіонів. У своїй сукупності вони відображають інклюзивність розвитку соціальної сфери (рис. 6).

Рис. 6. Асиметрія соціального розвитку регіонів України за період 2015-2018 рр.

Джерело: побудовано автором

Як помітно з рисунку 6 асиметрія соціального розвитку регіонів України також наявна, однак її рівень дещо нижчий в порівнянні із економічним розвитком. Лідерами лишаються м. Київ, Київська та Львівська області, де середній інтегральний показник соціального розвитку за період 2015-2018 рр. ставив 0,63, 0,58 та 0,52 відповідно.

Стан інфраструктури є важливим чинником та одночасно результатом ефективного управління розвитком регіону, його інклюзивної спрямованості. Складові інфраструктурного комплексу створюють умови для повного використання трудового потенціалу та соціальної залученості з метою подолання бідності населення, підвищення доступності результатів соціально-економічного зростання для більшої частини населення і є головними елементами, що спроможні вивести нашу державу на новий рівень розвитку забезпечивши його інклюзивність.

Серед показників розвитку інфраструктури, варто відзначити темпи зростання введеного в експлуатацію житла, аналіз яких свідчить про відсутність чіткої визначеної тенденції. Із початком фінансової децентралізації у 2015 р. відбувалося зростання ринку житлової нерухомості, однак уже починаючи з наступного 2016 р. ситуація змінилась на протилежну. Однією із причин зміни інтенсивності житлового будівництва можна назвати довгий цикл між початком будівництва житла і його готовності до використання. Протягом дослідженого періоду лише у трьох регіонах спостерігалось стабільне зростання кількості введеного в експлуатацію житла: Київська, Харківська та Волинська області.

Індекс будівельної продукції практично у всіх регіонах у 2015 р. становив менше одиниці, а у 2016-2017 рр. демонстрував зростання. Це свідчить про підвищення обсягів будівництва будівель, споруд, інженерних споруд після кризового 2015 року. Чітких територіальних відмінностей виконання будівельно-монтажних робіт у розрізі регіонів немає, окрім найнижчих показників у Донецькій і Луганській областях.

Оцінюючи інклюзивний розвиток через доступність до послуг з охорони здоров'я, відмітимо, що кількість закладів лікарняних та лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів у регіонах України поступово зростала, при чому найбільший ріст спостерігався у м. Києві. Вказані зміни відбувалися внаслідок поширення приватних лікарських закладів, роль яких, на нашу думку, зростатиме і надалі у зв'язку з проведенням реформи охорони здоров'я.

Кількість місць у дошкільних навчальних закладах збільшувалася майже по всіх регіонах України. Найшвидші темпи приросту цього показника були притаманні західним регіонам, а також Києву і Київській області. Утім, незважаючи на фактичне збільшення, проблема забезпечення дітей дошкільною освітою лишається актуальною в більшості обласних центрів.

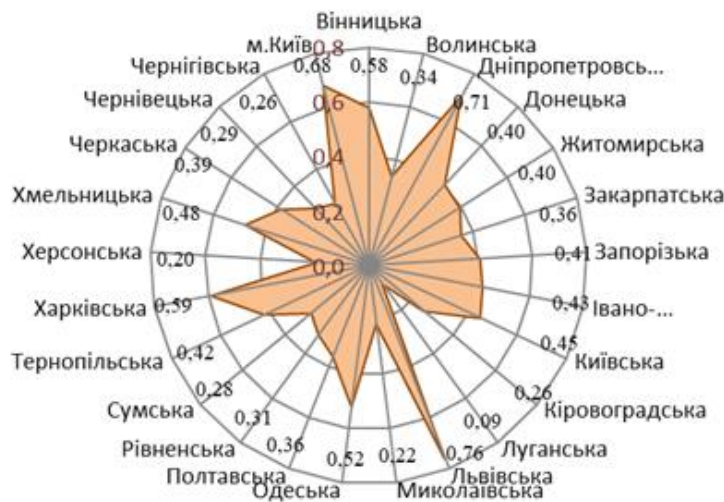

Рис. 7. Асиметрія інфраструктурного розвитку регіонів України у середньому за 2015-2018 рр.

Джерело: побудовано автором

На основі темпу зростання обсягу введеного в експлуатацію житла, індексу будівельної продукції, темпу зростання кількості закладів охорони здоров'я, темпів зростання чисельності місць в закладах дошкільної освіти сформований індекс інфраструктурного розвитку регіону (Іср), який відображає можливість включення усіх верств населення до продуктивної діяльності та створення умов для зростання (рис. 7).

У підсумку за період 2015-2018 рр. найкращі показники інфраструктурного розвитку були у Львівській, Дніпропетровській областях та м. Києві, найгірші – у Луганській, Миколаївській та Херсонській областях. Починаючи з 2017 р. з метою розвитку регіональної інфраструктури вирівнювання міжрегіональної асиметрії був удосконалений механізм фінансування проектів регіонального розвитку із державного бюджету. Так, при складанні Державного бюджету України сума коштів у фонд регіонального розвитку передбачається в розмірі не менше 1 % від доходу загального фонду державного бюджету.

Для узагальненої оцінки розрахований інтегральний індекс, що враховує економічну, соціальну та інфраструктурну складові, відповідно до якого проведене групування та рейтингове оцінювання регіонів України за рівнем інклюзивного розвитку табл. 1.

Таблиця 1

Індекс інклюзивного розвитку регіонів

Область	2015	2016	2017	2018	Середнє значення	Бали
м. Київ	0,77	0,718	0,715	0,609	0,703	8
Київська	0,560	0,484	0,617	0,548	0,552	5
Львівська	0,525	0,406	0,554	0,411	0,474	4
Івано-Франківська	0,520	0,363	0,552	0,417	0,463	
Дніпропетровська	0,490	0,326	0,492	0,473	0,446	3
Вінницька	0,487	0,359	0,475	0,459	0,445	
Закарпатська	0,461	0,363	0,524	0,423	0,443	
Запорізька	0,479	0,397	0,469	0,420	0,441	
Полтавська	0,471	0,328	0,479	0,482	0,440	
Хмельницька	0,488	0,386	0,551	0,337	0,440	
Чернівецька	0,481	0,396	0,523	0,361	0,440	
Волинська	0,522	0,376	0,451	0,386	0,434	
Миколаївська	0,511	0,392	0,449	0,368	0,430	
Житомирська	0,433	0,372	0,492	0,419	0,429	
Одеська	0,497	0,386	0,462	0,354	0,425	
Тернопільська	0,436	0,346	0,447	0,415	0,411	
Черкаська	0,479	0,331	0,417	0,418	0,411	
Кіровоградська	0,449	0,351	0,463	0,364	0,407	
Рівненська	0,466	0,327	0,425	0,380	0,400	2
Харківська	0,460	0,360	0,469	0,307	0,399	
Сумська	0,443	0,330	0,465	0,322	0,390	
Херсонська	0,451	0,358	0,457	0,289	0,389	
Чернігівська	0,407	0,299	0,455	0,330	0,373	
Донецька	0,324	0,283	0,357	0,270	0,308	1
Луганська	0,195	0,449	0,263	0,287	0,299	

Джерело: розраховано автором

Критично оцінюючи динаміку інклюзивного розвитку регіонів, можна відмітити низьку динаміку позитивних зрушень та наявність значної міжрегіональної асиметрії. Вирішення окреслених проблем вбачається у адаптації до нових умов реформування фінансової системи, що відбувається в країні, та ефективному використанні можливостей від децентралізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження була обґрунтована необхідність поглибленого дослідження розвитку регіону із врахуванням його інклюзивності, що розширює аналіз економічних зрушень доповнюючи його показниками рівномірності розподілу отриманих благ та оцінкою можливостей включення усіх верств населення до процесів соціально-економічного зростання. У відповідності до нових вимог був проведений аналіз інклюзивного розвитку регіонів за трьома складовими (економічною соціальною та інфраструктурною), що дозволяють в достатній мірі об'єктивно оцінити його рівень.

Розрахунок інтегрального індексу, а також показників, що характеризують динаміку економічної, соціальної й інфраструктурної сфер дозволив встановити тенденції інклюзивного розвитку регіонів України та виявити наявність значної міжрегіональної асиметрії. Як свідчать результати проведеного аналізу, упродовж досліджуваного періоду динамічніше розвивалися столичні (м. Київ та Київська область) та західні регіони (Львівська та Івано-Франківська області), що пояснюється, насамперед, меншим впливом військових дій та вищою адаптивністю цих областей до нових зовнішньоекономічних та соціальних умов.

Водночас ключовою ланкою, здатною забезпечити прискорений інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації, є базовий рівень (міста обласного значення, ОТГ), на який

передаються повноваження та відповідальність за надання якісних публічних послуг населенню, підвищення рівня його добробуту. Тому в перспективі дослідження інклюзивного розвитку регіонів в умовах фінансової децентралізації варто доповнити аналізом показників ефективності функціонування територіальних громад та їх можливості впливати на процеси залучення населення до продуктивної праці та соціально-економічного зростання.

Джерела та література

1. Федулова Л. І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 3(25). С. 56-65.
2. Anand R. et al. Inclusive Growth: Measurement and Determinants. IMF Working Paper, 2013. P. 3. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13135.pdf>. (дата звернення: 01.10.2019).
3. Ianchovichina E. and Lundstrom Gable S. eds. R. Arezki, C. Pattillo, M. Quintyn, and M. Zhu, "What Is Inclusive Growth?" In *Commodity Prices and Inclusive Growth in Low Income Countries*. Washington, DC: International Monetary Fund, 2012. 147-60. URL: <http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/WhatIsIG.pdf?resourceurlname=WhatIsIG.pdf> (дата звернення: 18.10.2019).
4. Gupta J., Vegelin C. Sustainable development goals and inclusive development. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 2016. Vol. 16(3). P 33-448. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z> (дата звернення: 25.10.2019).
5. Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Дзензелюк К. В. Інтегральна оцінка інклюзивного розвитку в Україні на національному та місцевому рівнях. *Економіка та держава*. 2019. № 6. С. 4-10.
6. Возняк Г. В. Регіональний розвиток: сутність і методологічна основа. *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 34-43.
7. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Методичні підходи до аналізу розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Регіональна економіка*. 2019. № 1. С. 47-55.
8. Сторонянська І. З., Бенювська Л. Я. Особливості фінансового вирівнювання розвитку територій в умовах бюджетної децентралізації. *Фінанси України*. 2018. № 6. С. 58-74.
9. Державна служба статистики України. Статистична інформація. *Офіційний сайт*. 2019. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 25.10.2019).

References

1. Fedulova, L. I. (2016). "Inclusive innovations in socio-economic development". *Economika: realii chasu*. No. 3(25). Pp. 56-65.
2. Anand, R. et al. (2013). "Inclusive Growth: Measurement and Determinants". IMF Working Paper. P. 3. Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13135.pdf> (in English) (accessed 01 October 2019).
3. Ianchovichina, E., and Lundstrom, Gable S. in ed. by Arezki, R., Pattillo, C., Quintyn, M., and Zhu M., (2012). "What is Inclusive Growth?" *Commodity Prices and Inclusive Growth in Low-Income Countries*. International Monetary Fund. Available at: <http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/WhatIsIG.pdf?resourceurlname=WhatIsIG.pdf> (in English) (accessed 18 October 2019).
4. Gupta, J., Vegelin, C. (2016). "Sustainable development goals and inclusive development". *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. No 16(3). P 33-448. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z> (in English) (accessed 25 October 2019).
5. Yemelianenko, L. M., Petiukh, V. M., and Dzenzeliuk, K. V. (2019). "Integrated assessment of inclusive development in Ukraine at national and local levels". *Economika ta derzhava*. No. 6. Pp. 4-10.
6. Vozniak, H. V. (2015). "Rehionalnyi rozvytok: sutnist i metodolohichna osnova" [Regional development: essence and methodological basis]. *Rehionalna ekonomika*. no. 3. P. 34-43.
7. Khomiuk, N. L., and Pavlikha, N. V. (2019). "Methodological approaches to analysis of rural territories' development in terms of decentralization". *Rehionalna ekonomika*. No. 1. Pp. 47-55.
8. Storonianska, I. Z., and Benovska, L. Ya. (2018). "Features of financial equalization of territories development in the conditions of budgetary decentralization". *Finansy Ukrainy*. No. 6. Pp. 58-74.
9. State Statistics Service of Ukraine (2019). Statistical information. *Official site*. Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 25 October 2019).

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

РОЗДІЛ V

Гроші, фінанси та кредит

УДК 336:331.1.

Карлін Микола,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

Кошкіна Катерина,
аспірантка,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0002-6057-2313
e-mail: ekateryna.1987.az@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-166-172>

ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В ПОЛЬЩІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

В статті аналізуються особливості здійснення публічних закупівель в Польщі, чинники, які впливають на їх ефективність; права та обов'язки контролюючих структур країни в царині здійснення державних закупівель; фінансова відповідальність їх працівників у разі порушення законодавства при проведенні цих закупівель. Проаналізовано й зміни, які відбулися у здійсненні державних закупівель після вступу Польщі до ЄС, які важливо взяти до уваги в Україні на її шляху до вступу в Євросоюз.

Ключові слова: державні закупівлі, Європейський Союз, Польща, Україна.

Карлін Николай,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования,
г. Луцк

Кошкина Екатерина,
аспирантка,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра финансов, банковского дела и страхования,
г. Луцк

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В ПОЛЬШЕ: ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье проанализированы особенности осуществления публичных закупок в Польше, факторы, влияющие на их эффективность; права и обязанности контролирующих структур страны в области осуществления государственных закупок; финансовая ответственность их работников в случае нарушения законодательства при проведении этих закупок. Проанализированы и изменения, которые произошли в осуществлении государственных закупок после вступления Польши в ЕС, важно учесть в Украине на ее пути к вступлению в Евросоюз.

Ключевые слова: государственные закупки, Европейский Союз, Польша, Украина.

Mykola Karlin
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Lutsk

Kateryna Koshkina
graduate student
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Finance, Banking and Insurance
Lutsk

PUBLIC PROCUREMENT IN POLAND: EXPERIENCE FOR UKRAINE

The article analysed the features of public procurement in Poland and the opportunities to apply this experience in Ukraine in order to increase the financial efficiency of these procurement. In particular the Polish Public Procurement Agency executes both a monitoring the formal compliance with the law in procurement procedures and the macro-monitoring of the functioning of the entire public procurement system in Poland, to which Ukrainian Government should pay particular attention. First of all, it concerns the importance of certain indicators of procurement efficiency, which are not always measured by cost savings (and the methods of calculating cost savings are a rather debatable issue).

The purpose of the article is to reveal the main features of public procurement in Poland.

The Supreme Chamber of Control of Poland and its regional units control public procurement mainly after the conclusion of the contract; while not limiting the ability of the Chamber of Control to verify procurement during their implementation too; public procurement audits can be carried out at any stage of procurement, which is also important to consider in Ukraine.

The structure of the Office of the Public Procurement Agency of Poland, which employs only 130 people, is also effective. The structure includes 7 departments, in particular, the law department, 2 control departments, education and analysis information department, appeal department, organizational and financial department, internal audit department. Control departments are divided into two areas depending on using of funds – funds from the state budget (21 people) and EU funds (21 people). Verification of compliance with procurement law by customers is the responsibility of the control departments. At the same time there are more than 3,000 people in the State Audit Service of Ukraine, including regional divisions.

The issue of financial responsibility in Poland is governed by a special Law on Violation of Budget Discipline. In particular, this Law provides for the following types of financial punishment: warning; reprimand; a fine; prohibition to perform the functions as an official. If a punishment is determined as a reprimand, the person is not entitled to receive bonuses, other incentive payments during the term of punishment. If only a warning is imposed then the premium can be paid.

Keywords: public procurement, European Union, Poland, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними проблемами. Держава в умовах формування та розвитку ринкової економіки є одним із основних учасників економічного процесу не лише з точки зору виконання нею функцій контролю та регулювання, але й точки зору того, що вона виступає досить потужним споживачем товарів, робіт і послуг. У процесі виконання своїх цільових функцій в держави виникає проблема матеріально-технічного забезпечення, як при реалізації державних програм, так і у поточній діяльності. Здебільшого ця проблема вирішується придбанням необхідних ресурсів (матеріальних, інтелектуальних та фізичних). Такі закупівлі називають державними закупівлями. Державні закупівлі є вагомим інструментом регулювання попиту та пропозиції на конкретні види продукції, оскільки являє собою придбання товарів, робіт і послуг за кошти державного бюджету. В силу цього важливо добитися ефективного використання бюджетних коштів, виділених на державні закупівлі в Україні, чого поки не вдається досягнути. Для підвищення прозорості та ефективності використання цих коштів у нашій країні доцільно дослідити досвід в цьому питанні країн-членів ЄС, передусім

Польщі. Якщо говорити про «нових» держав-членів ЄС, власне польський досвід є найбільш показовим для України. Зокрема Агентство публічних замовлень здійснює як моніторинг формального дотримання вимог закону у процедурах закупівлі, так і макро моніторинг функціонування всієї системи державних закупівель Польщі. Українському уряду доцільно звернути особливу увагу саме на здійснення аналітичного макро моніторингу всієї сфері публічних закупівель, особливо в умовах суттєвих змін в системі. Зокрема, це стосується важливості певних індикаторів саме ефективності закупівель, які далеко не завжди вимірюються економією (та власне і способи підрахунку економії є доволі дискусійним питанням).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З кожним роком все більше зарубіжних та українських вчених і практиків шукають нові підходи до вирішення проблем підвищення фінансової ефективності державних закупівель. Значний позитивний досвід в цьому питанні нагромаджено в Польщі, який важливо використати в Україні. Теоретичні та методологічні основи державних закупівель у країнах світу та в Україні дослідили такі зарубіжні та українські вчені, як: Л. Акімова, І. Бондар, О. Воробйова, В. Геєць, Д. Гелбрейт, В. Горин, О. Длугопольський, М. Карлін, О. Міщенко, Т. Мороз, В. Морозов, О. Овсянюк-Берладіна, А. Олефір, М. Письменна, О. Рижова, В. Смиринський, І. Сидоренко, Дж. Стігліц, Н. Ткаченко, Г. Харченко, А. Храмкін, В. Чабан, І. Чорна, Н. Цибульник, О. Шатковський. Водночас, поглиблений аналіз польського досвіду проведення державних закупівель дозволить виявити ефективні підходи до їх здійснення й в Україні, оскільки основним завданням реформування сфери публічних закупівель у нашій країні є впровадження ефективної їх системи відповідно до принципів і підходів, які застосовуються країнами ЄС, що має забезпечити фінансову ефективність та прозорість процедури закупівель.

Мета та завдання статті. Метою статті є розкриття основних особливостей здійснення державних закупівель в Польщі. Відповідно, завданнями статті є обґрунтування напрямів реформування механізму здійснення державних закупівель в Україні з урахуванням польського досвіду; виявити фінансові особливості здійснення державних закупівель в Польщі та можливості їх запровадження у нашій країні; дослідити форми фінансової відповідальності посадових осіб за порушення здійснення державних закупівель в Польщі та доцільність їх реалізації в Україні.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Історія тендерного законодавства Польщі бере початок з 1994 року. Саме, тоді було прийнято перший Закон про регулювання публічних закупівель в Польщі, яким було запроваджено вибір виконавців державних замовлень на конкурсних засадах та створено єдиний координаційний орган з питань закупівель. До того базового Закону неодноразово вносилися зміни, направлені на його вдосконалення та приведення до вимог ЄС.

З 2004 року, коли Польща вступила до ЄС, порядок здійснення закупівель регулюється Законом Польщі «Про публічні закупівлі», який був адаптований до відповідних директив ЄС щодо державних закупівель (№2014/24/UE, №2014/25 UE), останні зміни були внесені у 2016 році. В Законі визначаються всі загальні норми сфери публічних закупівель, роль і функції Агентства публічних замовлень, контрольні та інші повноваження державних органів у сфері закупівель. Дія Закону поширюється на закупівлі, що перевищують 30 тисяч євро. Встановлені також межі для обов'язкового проведення міжнародних тендерів (з публікацією у спеціальному електронному бюлетені ЄС), відповідно 418 тис. євро (нові вартісні межі ЄС з 2016 року) для товарів і послуг та 5 млн. 225 тис. євро – для робіт. Суб'єктами, на які поширюється дія Закону, є як державні органи та установи і організації, що фінансуються з бюджету Польщі, так і підприємства, що діють в окремих визначених Законом секторах (комунальні послуги, газо-, електропостачання тощо).

Польський Закон детально описує всі необхідні процедурні етапи закупівель, зокрема оприлюднення, вимоги до тендерної документації, хід публічних закупівель, вимоги до укладення договору про закупівлю тощо. Переважне застосування для понад порогових закупівель має процедура відкритих торгів (близько 80 відсотків). Однак, передбачені також процедури обмеженого тендеру, переговорів без оголошення та з оголошенням, можливості застосування яких визначені Законом. Обов'язкове оприлюднення річного плану закупівель запроваджено останніми змінами до Закону, що відбулися у минулому році. Ще однією польською особливістю є обов'язкове застосування нецінових критеріїв оцінки при проведенні процедури відкритих торгів. Вага цінового критерію у цьому випадку не повинна перевищувати 60 відсотків. На думку польських фахівців така

практика дає можливість акцентувати більшу увагу на якісних характеристиках предмета закупівлі. У цьому, досвід Польщі кардинально відрізняється від українського. Адже в нашому Законі передбачена можливість застосування нецінових критеріїв лише у разі, якщо закупівля носить складний специфічний характер. Водночас питома вага цінового критерію не може бути нижчою ніж 70 відсотків.

У Польщі контрольні функції щодо публічних закупівель, як і в Україні, мають декілька структур [1]. Насамперед, це Агентство публічних замовлень, що існує з 1995 року і має статус окремого центрального органу виконавчої влади, яке координується Міністерством економіки. Вагомі повноваження має Вища палата контролю Польщі, яка на відміну від відповідного органу в Україні контролює процес використання коштів, як державного, так і місцевих бюджетів, а також питання використання державного майна. До ключових органів, що здійснюють нагляд і контроль необхідно також віднести: Апеляційну палату оскаржень (орган оскарження), яка здійснює досудовий розгляд претензій учасників щодо організації замовниками процедур закупівель та Відомство захисту конкуренції та прав споживачів, яке проводить розслідування щодо наявності змов. В Україні аналогічні функції здійснює Антимонопольний комітет.

В підпорядкуванні Міністерства фінансів Польщі функціонує апарат уповноважених з контролю за використанням державних фінансів, у тому числі на закупівлі. Уповноважені розглядають звернення щодо можливих порушень при витрачанні коштів та встановлюють відповідальність конкретних посадових осіб за порушення. Наразі в Польщі є 70 таких уповноважених. Крім цього, є 16 (за кількістю воєводств) регіональних комісій, які виконують функції розгляду апеляцій. Окремий додатковий контроль здійснюється за закупівлями, фінансування яких повністю чи частково здійснювалося за рахунок коштів Євросоюзу. Такий контроль здійснює спеціальний департамент, що входить до складу Агентства публічних замовлень. Але такий механізм склався не зразу, влада Польщі до його побудови йшла поступово, адаптуючись до вимог ЄС. Основним контролером дотримання правильності процедур закупівель є Агентство публічних замовлень. Контроль закупівель польським Агентством здійснюється кількома шляхами: проведення планових та позапланових документальних перевірок закупівель; за зверненням державних органів, громадських організацій та громадян; аналізу інформації розміщеної в бюлетені закупівель.

Обов'язковому контролю підлягають закупівлі, що фінансуються чи спів фінансуються за рахунок коштів ЄС, що дорівнюють чи перевищують 10 млн. євро (при закупівлі товарів чи послуг) та 20 млн. євро (для робіт). На відміну від інших контролюючих органів Польщі, які займаються пост-фактум контролем, оперативний контроль чи моніторинг закупівель здійснює саме Агентство публічних замовлень. Строк контролю становить від 14 до 30 робочих днів. За потреби цей строк може продовжуватися. За результатами моніторингу чи перевірки Агентство публічних замовлень готує: рекомендації щодо усунення порушень (якщо порушення не критичні та виявлені на стадії, яка допускає можливість усунення); рекомендації щодо відміни процедури, у разі якщо порушення є серйозними та не можуть бути усунуті; звернення до Апеляційної палати оскаржень щодо анулювання результатів процедури закупівлі; рішення про накладення штрафу на замовника. Після отримання висновку за результатами перевірки замовник має 7 днів для підготовки своїх заперечень (за наявності) до Голови Агентства публічних замовлень. Остаточне рішення за результатами перевірки у разі незгоди замовника з висновком Агентства приймає Апеляційна палата оскаржень.

Вища палата контролю Польщі та її регіональні підрозділи (далі – Палата контролю) здійснюють контроль публічних закупівель переважно після укладення договору. Однак це не обмежує можливості Палати контролю щодо перевірок закупівель і у період їх проведення. Фактично у Польщі це «супер-контрольний» орган, який може перевіряти «все і вся», що стосується використання публічних коштів. Можливо це обумовлено історією цього органу, заснованого ще у 1918 році та особливою повагою до нього у польському суспільстві. Контроль, що здійснюється палатою, носить більш комплексний і переважно плановий характер та може тривати до 200 днів. Фактично аналізується господарська та фінансова діяльність відповідного замовника (у тому числі закупівельна) за певний звітний період, що в цілому співпадає з практикою роботи Рахункової палати України. Водночас, як згадувалося вище, на відміну від Рахункової палати України, Палата контролю в Польщі перевіряє також використання коштів розпорядниками місцевих бюджетів.

Аудит публічних закупівель може здійснюватися на будь-якій стадії закупівлі: оцінюється діяльність дій замовника на будь-якому етапі; вивчається доцільність визначеної потреби для закупівлі; законність дотримання закупівельних процедур; аналізуються та перевіряються укладені договори; вивчається законодавство у сфері публічних закупівель та надаються законодавчі ініціативи до Парламенту. До компетенції Палати контролю Польщі не віднесено право самостійно застосовувати санкції. Водночас Палата має право законодавчої ініціативи у Парламенті. Відомство з питань конкуренції та захисту прав споживачів (наш аналог - Антимонопольний комітет) розслідує тендерні (закупівельні) змови. Правова підстава реалізації цієї функції визначена Законом Польщі «Про конкуренцію». Згідно з польським кримінальним законодавством тендерна змова є злочином, за який передбачена відповідальність до 3 років позбавлення волі. Якщо Відомством встановлено, що учасник вступив у зговір, то він виключається з тендеру (хоча на практиці це дуже спірний момент, зважаючи на тривалий процес розслідування – про це нижче). Відомство з питань конкуренції та захисту прав споживачів розглядає переважно змови між учасниками. Змови між замовником та учасником підпадає під підслідність правоохоронних органів. Відповідно до конкурентного законодавства Польщі Відомство самостійно проводить моніторинг ринків, зокрема встановлює рівень конкуренції на цих ринках, аналізує інформацію із засобів масової інформації, а також має власну методику розрахунку штрафів в залежності від серйозності порушень і завданих неконкурентними діями збитків. Справи по факту можливого правопорушення відкриті Відомством тривають протягом 4-5 місяців. Строк давності таких справ складає 5 років. За ненадання інформації до Відомства на його запит та інші порушення, встановлені законодавством, стягується штраф в достатньо великих розмірах (до 50 млн. євро). Фактично, як і згідно українського національного законодавства, викриття змов, що є функцією Відомства, є досить тривалим процесом і не може впливати на прийняття замовником оперативних рішень щодо визначення переможця торгів чи відхилення певного учасника, який запідозрений у змові. З іншого боку, розмір штрафу, який може накласти Відомство за встановлені змови, зазвичай є доволі істотним.

Апеляційна палата оскаржень, що знаходиться в одному приміщенні з Агентством публічних замовлень, є першою інстанцією розгляду претензій учасників, на другій – скарги розглядають цивільні суди, потім – Верховний суд Польщі. Агентство публічних замовлень здійснює адміністративне забезпечення роботи Апеляційної палати (приміщення, діловодство), проте скарги розглядаються і рішення за ними виносяться незалежними членами Палати, призначеними Урядом на певний строк виключно на підставі закону. Мінімальний зміст і вимоги до скарги визначає Закон «Про публічні закупівлі» [2].

Законом передбачена плата за подання скарги, а саме: при допорогових закупівлях: товарів, послуг – еквівалент 1750 євро; робіт – еквівалент 2 330 євро. При вище порогових закупівлях плата складає: товарів, послуг – еквівалент 3 500 євро; робіт – еквівалент 4 670 євро. Водночас розмір плати за подання скарги в Україні становить: 5 тис. грн. (близько 170 євро) - у разі оскарження процедури закупівлі товарів або послуг та 15 тис. грн (близько 500 євро) - у разі оскарження процедури закупівлі робіт. Отримані кошти за розгляд скарги зараховуються до спецфонду органу оскарження. При цьому платить той, хто програв у справі, покриваючи також інші витрати, пов'язані із розглядом скарги (експерти, додаткові експертизи тощо). У разі відкликання скарги до винесення рішення по суті учаснику повертається 90% коштів плати. До органу оскарження протягом року, у середньому, подається на розгляд 2 500 скарг. При цьому, процедура закупівлі у разі подання скарги автоматично не призупиняється, але до прийняття органом оскарження рішення по суті не можна укласти договір. Розгляд скарги триває протягом 15 календарних днів. Як і в Україні, на засідання з розгляду скарги, крім скаржника та замовника, також можуть бути запрошені всі зацікавлені особи.

До компетенції Апеляційної палати оскаржень віднесено прийняття таких питань [3]: відхилити скаргу; у рішенні конкретно визначити порушення замовника, яке він повинен виправити, або замовник може відмінити торги у разі неможливості виправити встановлені порушення. Зокрема, з 2500 розглянутих у 2016 році Апеляційною палатою скарг: близько 950 було відхилено; 606 – прийнято до розгляду; 590 – відкликано скаржником; 469 – замовник самостійно визнав порушення, тобто вніс відповідні зміни до тендерної документації. Водночас, у 2016 році АМКУ за результатами розгляду скарг прийнято 3426 рішень, з них: відмовлено у задоволенні скарги – 309; задоволено повністю – 69; задоволено частково – 539; повернуто без розгляду – 0; прийнято до розгляду – 1117;

припинено розгляд – 327 [1]. До польського цивільного суду (2-га інстанція) було оскаржено 169 (або 6,7%) рішень, прийнятих органом оскарження, з них 25 рішень судом змінено, а в інших позовах прийнято рішення про відхилення чи відмови в розгляді.

Питання фінансової відповідальності у Польщі регулює спеціальний Закон «Про порушення бюджетної дисципліни». Основні принципами Закону є: ніхто не може нести відповідальність, яка не визначена в законодавстві; Закон не має зворотної дії. У Законі визначено, що термін дії фінансового правопорушення складає три роки з дня скоєння. У цьому Законі передбачено такі види фінансового покарання: попередження; догана; грошовий штраф; заборона виконувати функції посадовою особою. Різниця між доганою та попередженням полягає в тому, що у разі якщо у вигляді покарання визначається догана, то особа протягом терміну покарання не має права отримувати премії, інші заохочувальні виплати. У разі якщо накладається лише попередження, то премія може бути виплачена. Інформація про виявлені правопорушення у фінансовій сфері від Вищої палати, регіональних палат, Агентства публічних замовлень направляється до вищезгаданих спеціально уповноважених при Міністерстві фінансів Польщі, які визначають міру відповідальності.

В Польщі також існує 2 спеціальні Комісії: – при Президенті, та – при Раді Міністрів Польщі. Вони є комісіями першої інстанції з розгляду поданих інформацій про виявлені правопорушення. У Польщі також існує реєстр фінансових правопорушників. Зняття інформації з реєстру можливо не раніше ніж через 2 роки після накладення покарання, але не раніше дня виплати штрафу у повній мірі.

Загалом, Польща має свій національний досвід розвитку сфери закупівель, який в окремих принципових моментах відмінний від практики інших країн ЄС. Зокрема, це стосується поєднання в одному органі функцій нормативного регулювання та оперативного контролю закупівель. Реалізація функцій контролю та оскарження, та розподіл їх виконання має певні відмінності й від української практики. В першу чергу, це стосується суміщення в органі координації (Агентстві публічних замовлень) функцій правового регулювання та оперативного контролю. Крім цього, серйозні повноваження щодо фінансового контролю надані Міністерству фінансів. В Україні також відсутній інститут Уповноважених осіб, які визначають міру відповідальності за порушення. Те саме стосується відповідальності за порушення процедур закупівель та фінансової дисципліни. Є також відмінності у правах органів при накладанні певних санкцій (зокрема, фінансових) за порушення у сфері закупівель. Зокрема, на відміну від української практики, орган оперативного контролю в Польщі (Агентство публічних замовлень) не складає протоколи про накладення фінансових покарань. Зокрема, лише окремі органи мають право визначати межі відповідальності органів та конкретних осіб за порушення у цій сфері.

В Польщі відсутнє поняття «моніторингу» у розумінні української системи закупівель як оперативної перевірки відповідності дотримання законодавства, водночас фактично саме такі функції, виконує Агентство публічних замовлень. Це дозволяє замовникам усунувати можливі порушення на початковій стадії організації процедур закупівель та заощаджувати час, необхідний для організації нової процедури. Основне, що має бути реалізовано в Україні, спираючись на досвід Польщі, це якнайшвидше правове врегулювання поняття «моніторингу», як різновиду оперативного контролю за дотриманням законності проведення замовниками процедур закупівель. При цьому, такий моніторинг має проводитися за визначеною і нормативно закріпленою методикою та не повинен передбачати автоматичне призупинення чи відміну процедури закупівлі, як власне і накладення санкцій. Водночас замовнику має бути надано право оспорювати висновки органу контролю у певний період. Зважаючи на те, що в Україні закупівельний процес здійснюється в електронному режимі, то і весь процес моніторингу має бути реалізований максимально прозоро і зручно через існуючу систему електронних закупівель. Крім того, при здійсненні моніторингу допорогових закупівель в Україні вже успішно застосовуються ризик-індикатори, методика застосування яких розроблена спеціалістами Трансперенсі Інтернешнл у співпраці з Мінекономрозвитку та іншими учасниками команди «Прозорро». Важливим є також вирішення питання кадрового забезпечення здійснення контрольних функцій, а також - моніторингу.

В апараті Агентства публічних замовлень Польщі працює всього 130 осіб. В структуру входить 7 департаментів, зокрема, юридичний департамент, 2 контрольних департаменти, департамент інформації освіти та аналізу, апеляційний департамент, організаційно-фінансовий офіс, внутрішній

аудит. Контрольні департаменти поділяються за двома напрямками використання коштів – коштів з держбюджету (21 особа) та кошти Євросоюзу (21 особа). Саме до повноважень контрольних департаментів входить перевірка дотримання законодавства щодо закупівель замовниками. Водночас, в штаті Державної аудиторської служби України з урахуванням регіональних підрозділів донедавна нараховувалося більше 3000 осіб.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Польський досвід здійснення закупівель є найбільш показовим для України. Зокрема, польське Агентство публічних замовлень здійснює як моніторинг формального дотримання вимог закону у процедурах закупівлі, так і макро моніторинг функціонування всієї системи державних закупівель Польщі, на що Українському уряду доцільно звернути особливу увагу.

Вища палата контролю Польщі та її регіональні підрозділи здійснюють контроль публічних закупівель переважно після укладення договору, що не обмежує можливості Палати контролю щодо перевірок закупівель і у період їх проведення, а аудит публічних закупівель може здійснюватися на будь-якій стадії закупівлі, що також важливо врахувати в Україні. Обов'язковому контролю підлягають закупівлі, що фінансуються чи спів фінансуються за рахунок коштів ЄС, що дорівнюють чи перевищують 10 млн. євро (при закупівлі товарів чи послуг) та 20 млн. євро (для робіт).

Питання фінансової відповідальності у Польщі регулює спеціальний Закон «Про порушення бюджетної дисципліни». У ньому передбачено такі види фінансового покарання: попередження; догана; грошовий штраф; заборона виконувати функції посадовою особою. Якщо у вигляді покарання визначається догана, то особа протягом терміну покарання не має права отримувати премії, інші заохочувальні виплати, а якщо накладається лише попередження, то премія може бути виплачена. Інформація про виявлені правопорушення у фінансовій сфері від Вищої палати, регіональних палат, Агентства публічних замовлень направляється до вищезгаданих спеціально уповноважених при Міністерстві фінансів Польщі, які визначають міру відповідальності.

Джерела та література

1. Яременко С. Контроль публічних закупівель. Досвід для України. URL: <https://dozorro.org/blog/kontrol-publichnyh-zakupivel-dosvid-polshi-dlya-ukrayini> (дата звернення: 15.10.2019)
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 року №922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/922-19> (дата звернення: 10.10.2019)
3. Яременко С., Шатковський О. Контроль у сфері публічних закупівель: релевантний для України досвід Польщі. URL: <https://eupublicprocurement.org.ua/контроль-у-сфері-публічних-закупівел.html> (дата звернення: 25.10.2019)

References

1. Yaremenk, S. Kontrol publichnykh zakupivel. Dosvid dlia Ukrainy. [Control of public procurement. Experience for Ukraine] URL: <https://dozorro.org/blog/kontrol-publichnyh-zakupivel-dosvid-polshi-dlya-ukrayini> (Last accessed: 15.10.2019) [in Ukrainian].
2. Pro publichni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 25 hrudnia 2015 roku. [On Public Procurement: Law of Ukraine on December 25, 2015]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/922-19> (Last accessed: 10.10.2019) [in Ukrainian].
3. Yaremenko, S., Shatkovskiy, O. Kontrol u sferi publichnykh zakupivel: relevantnyi dlia Ukrainy dosvid Polshchi. [Public Procurement Control: Relevant for Ukraine Experience in Poland]. URL: <https://eupublicprocurement.org.ua/контроль-у-сфері-публічних-закупівел.html> (Last accessed: 25.10.2019) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

УДК 336.143:352

Проць Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0001-9483-8987
e-mail: Nataliya.Vyshnevska@i.ua

Проць Василь,
аспірант,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0002-9262-267X
e-mail: filatov.1vs@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-173-180>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ВИРІВНЮВАННЯ СПРОМОЖНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті виокремлено етапи становлення системи фінансового вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування та подано їх характеристику; проаналізовано та визначено особливості застосування горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів в умовах децентралізації; визначено недоліки системи міжбюджетного регулювання та запропоновано для забезпечення об'єктивності розподілу фінансових ресурсів здійснювати вирівнювання за трьома групами бюджетів. З метою підвищення податкоспроможності територій запропоновано за місцевими бюджетами закріпити податок на прибуток підприємств, частину податку на додану вартість та враховувати їх при визначенні дотації.

Ключові слова: місцеві бюджети, фінансове вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування, базова дотація, реверсна дотація, субвенція.

Проць Наталія
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинский
кафедра финансов, банковского дела и страхования
г. Луцк

Проць Василий,
аспирант,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинский
кафедры финансов, банковского дела и страхования,
г. Луцк

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО ВЫРАВНИВАНИЯ СПОСОБНОСТИ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье выделены этапы становления системы финансового выравнивания способности органов местного самоуправления и представлено их характеристику; проанализированы и определены особенности применения горизонтального выравнивания налоговоспособности местных бюджетов в условиях децентрализации; определены недостатки системы межбюджетного регулирования и предложены для обеспечения объективности распределения финансовых ресурсов выравнивания финансовых возможностей осуществлять по трем группам бюджетов. С целью повышения налоговоспособности территорий предложено за местными

бюджетами закріпить не менше половини податку на прибуток підприємств, а також частку податку на додану вартість і враховувати їх при визначенні субвенції.

Ключевые слова: місцеві бюджети, фінансове вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування, базова субвенція, реверсна субвенція, субвенція.

Prots Natalia,
Ph. D. in Economic sciences, Associate Professor
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Department of Finance, Banking and Insurance
Lutsk

Prots Vasyly,
Postgraduate student,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Department of Finance, Banking and Insurance,
Lutsk

FORMATION AND DEVELOPMENT THE SYSTEM OF FINANCIAL EQUALIZATION OF CAPACITY OF LOCAL GOVERNMENTS IN UKRAINE

Introduction. The main task of reforming the system of financial equalization of the capacity of local governments is to ensure financial autonomy and independence of local self-government at the expense of their own financial resources to address urgent issues of local importance.

The purpose of the article. The purpose of the article is to investigate the evolution of the system of financial equalization of the capacity of local governments, identify problems of the system of local government in Ukraine.

Results. Singled out four stages in the evolution of financial equalization: - the first stage (1991-2001) is characterized by the adoption of legislative and regulatory documents regarding the formation of budgets, the budgetary system and the system of budgetary regulation; - the second stage (2001-2010) - is characterized by: filling the real content of the common budget terminology; introducing formula approach to determining equalization and treasury system maintenance budgets of different levels; the third stage (2010-2014) is characterized by the improvement of the system of dividing the revenues and expenditures of local budgets and ensuring the expansion of the revenue base of local budgets, reforming the system of local taxation; The fourth stage (2015 - present) is the stage of reforming the system of financial equalization of local budgets in the context of decentralization processes. It has been analyzed that transfers play a significant role in the financial support of local governments and are an important tool for redistributing cash flows between budgets at different levels. The cities with oblast significance were the most financially viable both before and after the reform of the financial equalization system.

Conclusions. It is proposed equalization of financial capacity of local self-government bodies to carry out for three groups of budgets (oblast budgets; budgets of cities of oblast importance, OTGs and rayon budgets) and to legislate at least half of the corporate income tax to local budgets, as well as a part of value added tax and to consider them in determining the grant.

Keywords: local budgets, financial equalization of capacity of local self-government bodies, basic grant, reverse grant, subvention.

Постановка наукової проблеми та її значення. Реформа системи фінансового вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування триває майже чотири роки, за цей період створено 848 ОТГ, які мають прямі взаємовідносини з Державним бюджетом. Основним завданням реформи є забезпечення фінансової самостійності та незалежності місцевого самоврядування за рахунок власних фінансових ресурсів для вирішення нагальних питань місцевого значення. Однак статистичні показники свідчать про значні дисбаланси фінансової спроможності ОТГ та недосконалість системи горизонтального вирівнювання в Україні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблеми фінансового вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування в Україні розглядали у своїх працях такі українські вчені, як О. Гончаренко, В. Зайчикова, В. Кравченко, О. Кириленко, М. Карлін, І. Луніна, Б. Малиняк, В. Русін, В. Письменний, С. Слухай, Ю. Субботович, І. Чугунов, В. Швець, та інші. Однак, в більшості

проведених досліджень система фінансового вирівнювання розглядалася без врахування проблем, які виникають в процесі реалізації реформи територіальної організації влади в Україні, що вимагає подальших наукових пошуків.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні еволюції системи фінансового вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування, визначення проблем зміцнення системи місцевого самоврядування України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Необхідність функціонування системи фінансового вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування зумовлене природно-кліматичними, історичними, географічними, економічними чинниками та існуванням диспропорцій рівнів соціально-економічного розвитку, фіскальних дисбалансів територій. Про необхідність удосконалення механізму фінансового вирівнювання місцевих бюджетів наголошується в документах що визначають регіональну політику держави, в програмах діяльності уряду, в основних напрямках бюджетної політики, в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»[1], Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017 - 2020 роки та інших. Підставою для здійснення фінансового вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування є:

1) необхідність гарантування передбачених Конституцією України прав громадян України із забезпечення єдиних державних соціальних стандартів і надання громадських послуг на всій території країни [2];

2) розподіл повноважень між органами державної влади та місцевим самоврядуванням, відповідно до розмежування доходів і видатків між рівнями бюджетної системи, що часто є обтяжливими для місцевої влади;

3) асиметрія податкового потенціалу та податкоспроможності територій.

За період незалежності в Україні використовувалися різні підходи та механізми регулювання доходів та видатків місцевих бюджетів, що дає можливість виокремити етапи еволюції системи фінансового вирівнювання (табл.1).

Перший етап (1991-2001 рр.) характеризується прийняттям законодавчо-нормативних документів, щодо формування бюджетів, бюджетної системи та системи бюджетного регулювання. В період становлення незалежної України поняття «вирівнювання» вперше наведено у Законі України «Про бюджетну систему України» (1995 р.) де у ст. 16 зазначено, що «до проекту Закону про Державний бюджет України Кабінетом Міністрів України додається техніко-економічне обґрунтування відрахувань, дотацій і субвенцій до місцевих бюджетів, яке повинно містити: розрахунки необхідних витрат для вирівнювання економічного, соціального, екологічного стану та ефективного використання природних умов адміністративно-територіальних одиниць» [3]. До 2001 р. система фінансового вирівнювання, мала ряд недоліків: доходні і видаткові повноваження місцевих органів влади змінювались щороку, також щорічно Законом «Про Державний бюджет» змінювались нормативи відрахувань від загальнодержавних податків; місцеві органи влади були незацікавлені у збільшенні власних надходжень; система «бюджетної матрешки» створювала умови для політичних «торгів»; часткова існувала невідповідність основних законів, що визначають повноваження органів місцевого самоврядування (Конституція України, Закон «Про місцеве самоврядування» та положенням Бюджетного кодексу). В цілому така система стимулювала місцеві органи влади до зниження наявних доходних джерел і завищення видаткових потреб з метою одержання якнайбільшого обсягу дотацій і трансфертів [4, с. 46].

Другий етап (2001-2010 рр.) реформування системи фінансового вирівнювання місцевих бюджетів характеризується наступним: наповненням реальним змістом загальноприйнятої бюджетної термінології (у Бюджетному кодексі України визначено терміни «дотація вирівнювання» і «коефіцієнт вирівнювання»; критерії розмежуванням видаткових повноважень та закріплення відсоткових відрахувань від доходних джерел між державним бюджетом та місцевими); запровадженням формульного підходу до визначення дотації вирівнювання та казначейської системи обслуговування бюджетів різних рівнів [5]. В основу системи фінансового вирівнювання покладено розрахунок міжбюджетних трансфертів (дотації вирівнювання або вилучення коштів до бюджету вищого рівня у разі перевищення розрахункових доходів над витратами) з врахуванням таких показників: обсяг доходів і видатків місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні

міжбюджетних трансфертів; кількості споживачів суспільних послуг; нормативів бюджетної забезпеченості за напрямками використання бюджетних коштів.

Таблиця 1

Етапи еволюції системи фінансового вирівнювання місцевих бюджетів в Україні*

Роки	Етапи	Методи
1991-2001 рр.	I. Первісне формування та становлення системи фінансового вирівнювання місцевих бюджетів;	Метод відсоткових відрахувань від загальнодержавних податків (податку на прибуток підприємств, прибуткового податку з громадян, податку на додану вартість, акцизний збір)
2001-2010 рр.	II. Реформування системи фінансового вирівнювання місцевих бюджетів; розмежування видаткових повноважень; <ul style="list-style-type: none"> • розмежування доходних джерел між державним бюджетом та місцевими бюджетами; • формульний підхід до обрахунку міжбюджетних трансфертів, що враховуватиме як потребу у видатках певного бюджету, так і спроможність цього бюджету; • відокремлення фінансування соціальних програм через цільову субвенцію; • механізм вирівнювання видаткового потенціалу 	Метод відсоткових відрахувань від загальнодержавних податків: податку на доходи фізичних осіб (прибуткового податку з громадян, плати за землю). Надання фінансової допомоги бюджетам в обсязі певної визначеної суми (дотації вирівнювання)
2010 р – 2014 рр.	III. Удосконалення системи фінансового вирівнювання місцевих бюджетів;	Вирівнювання видаткових потреб (формульний підхід)
2015 р. – до т. ч.	IV. Реформування системи фінансового вирівнювання місцевих бюджетів у контексті процесів децентралізації (запровадження горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій)	Вирівнювання податкоспроможності територій Метод відсоткових відрахувань від загальнодержавних податків: податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток Надання фінансової допомоги бюджетам в обсязі певної визначеної суми (базової дотації)

Джерело: Складено авторами [2]

Третій етап (2010 – 2014 рр.) характеризується удосконаленням системи розмежування доходів та видатків місцевих бюджетів та забезпечення розширення дохідної бази місцевих бюджетів, реформуванням системи місцевого оподаткування.

Четвертий етап (2015 р. – до тепер) – це етап реформування системи фінансового вирівнювання місцевих бюджетів у контексті процесів децентралізації, які спрямовані на підвищення самостійності місцевих бюджетів; формування фінансово спроможних територіальних громад через механізм переходу бюджетів ОТГ на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, позбавлення права на виконання делегованих державою повноважень органів місцевого самоврядування в селах, селищах, містах районного значення, що не об'єдналися [6; 7]. Відтак з 2015 року відмінено

формульний підхід визначення дотації вирівнювання та запроваджено нову систему горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів за територіальним критерієм. Бюджетний кодекс передбачає такі види дотацій: 1) базова дотація – трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій; 2) реверсна дотація – кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій; 3) додаткові дотації, які формуються в окремих випадках у Державному бюджеті України (наприклад, у разі необхідності передачі коштів на подолання наслідків стихійних лих – пожеж, повеней) [5].

Згідно Бюджетного кодексу горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів здійснюється за двома рівнями бюджетів (окремо для обласних бюджетів та бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, ОТГ) з урахуванням таких параметрів: 1) кількість населення; 2) надходження податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб (для обласних бюджетів); 3) надходження податку на доходи фізичних осіб (для бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів та ОТГ)[5]. Критерієм рівня дотаційності місцевого бюджету є індекс його податкоспроможності, який визначає рівень податкоспроможності конкретного бюджету порівняно з аналогічним середнім показником по всіх бюджетах у розрахунку на одну особу. Значення середнього рівня надходжень податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток на 1 жителя для розрахунку базової та реверсної дотацій на 2020 р. подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Основні параметри розрахунку базової та реверсної дотації на 2020 р.

Показники		Значення	
Чисельність наявного населення* (станом на 01.01.2019)		35,5 млн осіб	
Кількість облікованих внутрішньо переміщених осіб		1,3 млн осіб	
ПДФО, що зараховується до обласних бюджетів		23914,3 млн грн	
ПнП, що зараховується до обласних бюджетів		4728,2 млн грн.	
ПДФО, що зараховується до бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів та бюджетів ОТГ		95563,3 млн грн	
Вид бюджету	Міста обласного значення, районні бюджети, бюджети ОТГ	Обласні бюджети	
Податки	ПДФО	ПДФО	ПнП
Середній рівень надходжень на 1 жителя, грн	2595,44	649,50	128,35
Значення індексу податкоспроможності < 0,9 (для отримання базової дотації), грн	2335,89	584,55	115,51
Кількість бюджетів 1032	619 ОТГ, 38 міст обласного значення, 356 районних бюджетів	19 обласних бюджетів	
Загальний обсяг базової дотації млн грн	13 271,9		
Значення індексу податкоспроможності > 1,1 (для отримання реверсної дотації), грн	2854,98	714,45	141,18
Кількість бюджетів 235	53 міст обласного значення, 38 районних бюджетів та 139 бюджетів ОТГ	5 обласних бюджетів	
Загальний обсяг реверсної дотації млн грн	8761,6. (66,01 % базової дотації)		

* чисельність наявного населення без урахування міста Кисва та окупованих населених пунктів Донецької та Луганської областей, АР Крим

Джерело: Складено авторами [8]

Таким чином, відповідно до Закону України «Про Державний бюджет на 2020 рік» базову дотацію з державного бюджету отримують 1032 місцевих бюджети, у тому числі: 19 обласних бюджетів, 38 бюджетів міст обласного значення, 356 районних бюджетів та 619 бюджетів ОТГ, реверсну дотацію будуть перераховувати 235 місцевих бюджетів, у тому числі: 5 обласних бюджетів, 53 бюджети міст обласного значення, 38 районних бюджетів та 139 бюджетів ОТГ.

Динаміку і структуру міжбюджетних трансфертів у 2014-2019 рр. у системі місцевих бюджетів характеризують дані таблиці 3. За даний період загальні надходження до місцевих бюджетів збільшилися у 2,4 рази, субвенції у 3,7 рази, частка трансфертів зменшилась з 56,4 % у 2014 р. до 49 % у 2019 р. У структурі міжбюджетних трансфертів у 2014 р. (до реформування бюджетного законодавства) дотація вирівнювання становила 49,34 %, субвенції 50,66 %. Протягом 2015-2019 рр. відбулися суттєві зміни структури міжбюджетних трансфертів – питома вага базової дотації зменшилась і становила 2,13- 3,02 %, відповідно субвенції зросли до 91,58 - 96,50%. Згідно Закону України «Про Державний бюджет на 2019 рік» до місцевих бюджетів надійде 40 різних видів дотацій та субвенцій, до державного бюджету місцевих бюджетів одна реверсна дотація. Із загального фонду державного бюджету передбачено 29 субвенцій та 5 видів дотацій.

Таблиця 3

**Динаміка і структура міжбюджетних трансфертів у 2014-2019 рр.
у системі місцевих бюджетів**

тис. грн

Рік	Всього доходів	Трансферти	трансферти в т.ч.:			Реверсна дотація
			дотація	базова дотація	субвенції	
2014	231702011,5	130600936,4	64434379,0		66 166 557,4	2117995,2
2015	294460227,9	173979997,6	7276877,9	5261877,9	166703119,8	2667745,8
2016	366143119,5	195395273,6	6836579,9	4744159,2	188558693,7	3049060,5
2017	502098306,9	272602946,5	21998513,0	5815457,1	250604433,5	3895106,7
2018	562421811,8	298939706,4	25166047,1	8182660,7	273773659,3	5403990,7
2019*	561445371,2	274595759,3	25857537,2	10367311,9	248738222,1	6819123,7
Відхилення 2019 до 2014 рр.						
тис грн	329743359,7	143994822,9	-38576841,8	10367311,9	182571664,7	4701128,5
рази	2,4	2,1	0,4		3,7	3,2
Питома вага, %						
2014	100,00	56,37	49,34		50,66	0,91
2015	100	59,08	4,18	3,02	95,82	0,91
2016	100	53,37	3,50	2,43	96,50	0,83
2017	100	54,29	8,07	2,13	91,93	0,78
2018	100	53,15	8,42	2,74	91,58	0,96
2019*	100	48,91	9,42	3,78	90,58	1,21

*плановий показник

Джерело: Складено авторами

Із спеціального фонду державного бюджету передбачено 6 видів субвенцій [9]. Наведені дані свідчать, що трансферти відіграють суттєву роль у фінансовому забезпеченні органів місцевого самоврядування і є важливим інструментом перерозподілу грошових потоків між бюджетами різних рівнів. Найбільшими донорами в системі фінансового вирівнювання є міста обласного значення (у 2018 р. 65 міст перерахували 3,33 млрд грн у вигляді реверсних дотацій, 52 міста одержали базові дотації загальним обсягом лише 0,65 млрд грн), і відповідно найбільшими реципієнтами є райони

бюджети (у 2018 р. 356 районів одержали базові дотації на суму 4,35 млрд. грн., більше ніж удвічі від того, що одержали ОТГ, водночас 45 районів перерахували реверсних дотацій на суму 0,5 млрд грн). Найбільші обсяги дотацій з державного бюджету отримують об'єднані територіальні громади які є реально бідними територіями або органи місцевого самоврядування яких не зацікавлені у розвитку бізнесу в громаді, так як недонадходження за податком на доходи фізичних осіб компенсується базовою дотацією. Отже, найбільш фінансово спроможними як до реформи системи фінансового вирівнювання, так і після були міста обласного значення. Тому, зведення в одну групу всіх місцевих бюджетів (міст обласного значення, районних бюджетів та бюджетів об'єднаних територіальних громад) призводить до надмірного вилучення коштів з одних бюджетів (міст обласного значення) та необґрунтованого збільшення підтримки для інших) [10].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, незважаючи на реформування та запровадження горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів в системі міжбюджетного регулювання є певні недоліки, а саме:

- надання міжбюджетних трансфертів відбувається за відсутності чіткого розмежування функціональних та бюджетних повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

- запроваджена система фінансового вирівнювання обмежена лише двома податками, тому не стимулює до розширення податкової бази місцевих бюджетів та не здійснює вирівнювання видаткових потреб населення однотипних територій;

- недопустимим є те, що на стадії виконання державного та місцевих бюджетів відбувається періодичний не прогнозований перерозподіл бюджетних ресурсів, зміна видів трансфертів та затвердження нових субвенцій в Державному бюджеті України;

- недосконалим є управління субвенціями як на державному, так і на місцевому рівні (більшості випадках капітальні трансферти надходять до місцевих бюджетів наприкінці бюджетного періоду і спрямовуються на фінансування поточних питань певної місцевості, що свідчить про розпорошення бюджетних коштів) [10].

Для забезпечення об'єктивності розподілу фінансових ресурсів та удосконалення механізму фінансового вирівнювання доцільно внести зміни до Бюджетного кодексу України у частині розрахунку дохідної спроможності місцевих бюджетів за окремими групами місцевих бюджетів. Це відповідно зменшить кількість дотаційних бюджетів і сприяє збільшенню кількості бюджетів середньої спроможності [11]. З метою підвищення податкоспроможності територій вважаємо за доцільне за місцевими бюджетами закріпити не менше половини податку на прибуток підприємств, а також частину податку на додану вартість [12, с.123] та враховувати їх при визначенні дотації. В процесі реформування системи фінансового вирівнювання виникають проблеми, які потребують оперативного вирішення, тому розуміння його суті, складових елементів механізму та формування перспектив розвитку системи фінансового вирівнювання, вимагають подальшого дослідження, зокрема, удосконалення системи розмежування доходів та видатків, методики розрахунку дотацій, субвенцій та видатків місцевих бюджетів.

Джерела та література

1. Указ Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: [www/president.gov.ua/documents/18688.html](http://www.president.gov.ua/documents/18688.html).
2. Місцеві фінанси : підручник / [О. П.Кириленко, А. В. Лучка та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. К.: Знання, 2006. 677 с.
3. Закон України «Про бюджетну систему України» від 29.06.95 р. N 253/95-ВР). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T051200?an=1>
4. Вишнеvsька Н.В. Бюджетна політика: регіональний аспект: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 244 с.
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI URL: <http://pravo.in.ua/lib.html#rz2456>.
6. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 р. № 79-VIII URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79> ,
7. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>

8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» URL:<http://budget.rada.gov.ua/>-
9. Мельник К. Аналіз міжбюджетних трансфертів у 2018-2019 рр. К.: 2018. 14 с. URL: www.feao.org.ua
10. Звіт Рахункової палати за 2018 рік. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Reports/2018/ZVIT_RP_2018.pdf
11. У Рахунковій палаті розповіли як вдвічі зменшити число дотаційних бюджетів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2456357-u-rahunkovij-palati-rozpovili-ak-vdvici-zmensiti-cislo-dotacijnih-budzetiv.html>
12. Карлін М.І. Проблеми та перспективи фіскальної децентралізації в Україні в контексті світового досвіду. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* 3, 2019. С.121-127. <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-121-127>

References

1. «Pro stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 r. [The Decree of the President of Ukraine “On Sustainable Development Strategy“ Ukraine 2020 ” from 12.01.2015]. Retrieved from: www/president.gov.ua/documents/18688.html. [in Ukrainian].
2. Kyrylenko O. P., & Luchka A. V. (2006). *Mistsevi finansy : pidruchnyk [Local Finance: tutorial]*. Znannia-Knowledge, 677 .[in Ukrainian].
3. «Pro biudzhettu systemu Ukrainy» : Zakon Ukrainy vid 29.06.95 r. N 253/95-VR [Law of Ukraine "On the Budget System of Ukraine" of 29.06.95, No. 253/95]. Retrieved from: ligazakon.net<https://ips.ligazakon.net/document/view/T051200?an=1>. [in Ukrainian].
4. Vyshnevskaya, N.V.(2007). *Biudzhetsna polityka: rehionalnyi aspekt: monohrafiia [Budgetary policy: regional aspect: monograph]*. Ukraine, Lutsk: «Vezha». [in Ukrainian].
5. Biudzhetni kodeksi Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI [Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010 No. 2456-VI]. Retrieved from: <http://pravo.in.ua/lib.html#rz2456>. [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Biudzhetnoho kodeksu Ukrainy shchodo reformy mizhbiudzhetnykh vidnosyn» vid 28.12.2014 r. № 79-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Budget Code of Ukraine on Reform of Intergovernmental Budget Relations" of 28.12.2014 № 79-VIII]. zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79>. [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad» vid 5 liutoho 2015 r. № 157-VIII [The Law of Ukraine “On Voluntary Association of Territorial Communities” of 5 February 2015 No. 157-VIII]. zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
8. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzhett Ukrainy na 2020 rik» [Explanatory Note to the Draft Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2020"]. budget.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://budget.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
9. Melnyk, K. (2018). *Analiz mizhbiudzhetnykh transfertiv u 2018-2019 rr. [Analysis of intergovernmental transfers in 2018-2019]*. www.feao.org.ua . Retrieved from: www.feao.org.ua . [in Ukrainian].
10. Zvit Rakhunkovoi palaty za 2018 rik [Accounting Chamber report for 2018]. rp.gov.ua/upload-files/Activity/Reports/2018/ZVIT_RP_2018 Retrieved from: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Reports/2018/ZVIT_RP_2018.pdf. [in Ukrainian].
11. U Rakhunkovii palati rozpovily yak vdvichi zmenshyty chyslo dotatsiinykh biudzhetiv [The Accounting Chamber has told how to halve the number of subsidy budgets]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2456357-u-rahunkovij-palati-rozpovili-ak-vdvici-zmensiti-cislo-dotacijnih-budzetiv.html>. [in Ukrainian].
12. Karlin, M. I. (2019). Problemy ta perspektyvy fiskalnoi detsentralizatsii v Ukraini v konteksti svitovoho dosvidu [Problems and prospects of fiscal decentralization in Ukraine in the context of world experience]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky - Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University*, 3,121-127. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-121-127>

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.

РОЗДІЛ VI
***Бухгалтерський облік, аналіз,
статистика та математичні
методи й інформаційні технології
в економіці***

УДК 911.3:331.5(477.82)9

Черчик Лариса,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0002-3901-216X
e-mail: larysacherchuk@gmail.com

Бегун Світлана,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і аудиту
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0003-1689-4048
e-mail: svibeg@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-181-189>

**РИНОК ПРАЦІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ**

Багатомірне статистичне дослідження ринку праці необхідне для прийняття обґрунтованих управлінських рішень на мікро-, мезо- та макрорівні. Воно включає оцінювання ринкової ситуації щодо зайнятості та безробіття, характеристику тенденцій і пропорцій ринку, визначення ефективності попиту та пропонування робочої сили. У статті представлено результати першого етапу комплексного статистичного аналізу ринку праці Волинської області за 2013-2018 роки, а саме економічної активності населення за віковими категоріями, зайнятого та безробітного населення. Здійснено порівняльний аналіз зміни чисельності економічно активного та економічно неактивного населення Волинської області з аналогічними по Україні, аналіз структурних зрушень в чисельності економічно активного населення за рівнем освіти.

Ключові слова: ринок праці, економічно активне населення, зайняте населення, безробітне населення.

Черчик Лариса,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра менеджмента,
г. Луцк

Бегун Светлана,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра учета и аудита,
г. Луцк

РЫНОК ТРУДА ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ: СТАТИСТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Многомерное статистическое исследование рынка труда необходимо для принятия обоснованных управленческих решений на микро-, мезо- и макроуровне. Оно включает оценку рыночной ситуации по занятости и безработице, характеристику тенденций и пропорций рынка, определение эффективности спроса и предложения рабочей силы. В статье представлены результаты первого этапа комплексного статистического анализа рынка труда Волынской области за 2013-2018 годы, а именно экономической активности населения по возрастным категориям, занятого и безработного населения. Осуществлен сравнительный анализ изменения численности экономически активного и экономически неактивного населения Волынской области с аналогичными по Украине, анализ структурных сдвигов в численности экономически активного населения по уровню образования.

Ключевые слова: рынок труда, экономически активное население, занятое население, безработное население.

Cherchyk Larysa,
Dr. Sc. (Economics), Professor, Lesya Ukrainka Eastern European,
National University, Head of the Department of Management,
Lutsk

Begun Svitlana,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Accounting and Audit,
Lutsk

LABOR MARKET OF VOLYN REGION: STATISTICAL RESEARCH ON ECONOMIC ACTIVITY OF POPULATION

Introduction. Changes in the economy of Ukraine require solving the problem of forming a competitive labor market. This requires the definition of priority areas for regulation of the labor market and employment at the national and regional levels, which require adequate statistical and information-analytical support.

The purpose of the article is to conduct a multidimensional statistical analysis of the labor market of Volyn region for the period 2013-2018.

Results. A multidimensional statistical survey of the labor market is needed to make sound management decisions at the micro, meso and macro levels. It involves assessing the market situation for employment and unemployment, characterizing trends and market proportions, determining efficient demand and supply. The article presents the results of the first stage of a comprehensive statistical analysis of the Volyn region's labor market in 2013-2018, namely economic activity of the population by age categories, employed and unemployed population. Comprehensive statistical analysis showed that economic activity indicators were the best in 2016, they had worsened in 2017 and increased slightly in 2018 but did not reach levels in 2016. The level of economic activity of the region's population decreased by 13,7% over five years, the employment rate decreased by 17,1%, the unemployment rate increased by 46,2%.

A comparative analysis of trends in the number of economically active and economically inactive population of Volyn region with the same in Ukraine shows that the trends are the same, but the indicators characterizing the region's labor market in 2013-2018 are worse than in Ukraine.

Structural changes in the number of economically active population by type of education are insignificant.

Conclusions. The level of economic activity of the population of the region in the five years has significant decreased by 13,7%, the employment rate decreased by 17,1%, the unemployment rate increased by 46,2%, which is a negative trend.

Keywords: labor market, economically active population, employed population, unemployed population.

Постановка проблеми та її значення. Зміни в економіці України вимагають вирішення проблеми формування конкурентоспроможного ринку праці. Саморозвиток і пристосування ринку праці до сучасної економічної ситуації створили в країні досить суперечливі соціально-трудові

відносини. У ньому сполучені масштабна нерегламентована зайнятість, низька офіційна заробітна плата і мотивація, регрес у структурі зайнятості та погіршення якості робочої сили, плінність персоналу, приховане безробіття [3, с. 1074].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ринку праці займалися А. Ачкасов, З. Бараник, Д. Богиня, І. Бондар, В. Васильченко, О. Волкова, В. Герасимчук, С. Головіна, С. Кривенко, О. Крушельницька, О. Левченко, Е. Лібанова, Г. Осовська, В. Петюх, В. Пухлій, У. Садова, Л. Семів, М. Шаленко, Л. Шевченко та інші.

Проте, донині залишаються актуальними завдання щодо вирішення проблем низької та неефективної зайнятості населення, невідповідності між попитом, пропозицією, ціною робочої сили, розвитку та нарощування компетенцій впродовж життя тощо. Зазначене вимагає визначення пріоритетних напрямів регулювання ринку праці та зайнятості населення на державному та регіональному рівнях, для чого необхідно мати відповідне статистичне й інформаційно-аналітичне забезпечення.

Мета і завдання дослідження – проведення багатовимірного статистичного аналізу ринку праці Волинської області за період 2016-2018 років.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Теоретичною та методичною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, теорії розвитку, економічної та соціальної статистики. Поставлені у дослідженні завдання щодо проведення багатовимірного статистичного аналізу ринку праці вирішувались за допомогою таких методів та прийомів: порівняння, статистичного групування, аналізу, вивчення рядів динаміки, структурних зрушень.

Інформаційною та нормативно-правовою базою дослідження слугували матеріали Державної статистики України, Головного управління статистики у Волинській області: статистичні щорічники, бюлетені, доповіді; фахові, науково-публіцистичні матеріали.

Ринок праці – це складна динамічна система соціально-економічних та соціально-трудова відносин, яка формується в суспільстві з приводу обміну індивідуальної здатності до праці фізичної особи на відповідні умови та грошово-матеріальні цінності, які необхідні для повного відтворення робочої сили працівника та забезпечення життєдіяльності його родині. Ринок праці та зайнятість населення є важливим складником економічної системи держави. Забезпечення стабільного прозорого функціонування ринку праці є однією з умов інтенсивного розвитку економіки країни загалом, окремих регіонів зокрема.

Статистика ринку праці – це суспільна наука, яка досліджує кількісний бік масових явищ і процесів, що виникають на ринку праці, з метою виявлення якісних особливостей, взаємозв'язків і закономірностей у купівлі-продажу робочої сили (робочих місць) між економічно незалежними продавцями та покупцями [9, с. 63].

Відповідно до функцій ринкових структур, типу ринку (робочої сили та місць), регіональної специфіки, державної політики, визначаються завдання статистики ринку праці. Утім можна викласти і загальні завдання, до яких належать:

- збір та обробка інформації щодо стану і розвитку ринку, наприклад інформації, яка слугує базою маркетингу на всіх його рівнях;
- оцінка кон'юнктури ринку, у тому числі визначення основних пропорцій ринку та проведення їх аналізу;
- характеристика ринкових зв'язків (зовнішньоекономічних, а також міжгалузевих і міжрегіональних), аналіз окремих сегментів ринку праці, рівнів монополізації та конкуренції;
- досліджування місткості та насиченості ринку праці, його виробничого і споживчого потенціалу;
- дослідження руху робочої сили: розміру, структури та структурних зрушень, змін у динаміці, регіональних відмінностей, степені задоволення попиту на робочу силу;
- аналіз та прогноз попиту на робочу силу;
- оцінка рівня, структури, коливання, динаміки та співвідношень між попитом і пропонуванням робочої сили [1, с. 8].

В економічній літературі простежуються два методологічні підходи до оцінки ринку праці: діалектичний та функціональний. Діалектичний підхід передбачає оцінювання ринку праці з позиції

сукупності соціально-економічних відносин між людьми щодо відновлення робочої сили. Функціональний підхід передбачає оцінку ринку праці з позиції функціонально-економічних взаємозв'язків і руху робочої сили в період ринкових перетворень, а також знання механізму функціонування ринку праці, що сприятиме його комплексній оцінці в конкретній ситуації, яка є основою для проведення ефективної політики у сфері зайнятості.

Досліджуючи ринок праці, необхідно провести порівняльний аналіз основних його показників як в Україні загалом, так і у Волинській області за певний проміжок часу.

Статистичне дослідження ринку праці Волинської області передбачає:

- аналіз економічної активності, зайнятості населення, рівня безробіття;
- аналіз тенденцій зміни економічно активного та економічно неактивного населення;
- проведення аналізу чисельності зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю;
- вивчення потреби підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць.

Вихідні дані наведені в таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників економічної активності населення України та Волинської області за 2013-2018 рр., тис осіб

Показники	Волинська область				Україна				Частка регіону в Україні у 2018
	2013	2016	2017	2018	2013	2016*	2017*	2018*	
Економічно активне населення									
у віці 15-70 років	483,6	431,8	418,1	419,0	21980,6	17955,1	17854,4	17939,5	2,3
працездатного віку	450,2	426,3	413,5	414,4	20478,2	17303,6	17193,2	17296,2	2,4
Зайняте населення,									
у віці 15-70 років	445,7	382,1	366,0	371,1	20404,1	16276,9	16156,4	17939,5	2,1
працездатного віку	412,3	376,6	361,4	366,5	18901,8	15626,1	15495,9	15718,6	2,3
Безробітне населення (за методологією МОП)									
у віці 15-70 років	37,9	49,7	52,1	47,9	1576,5	1678,2	1698,0	1578,6	3,0
працездатного віку	37,9	49,7	52,1	47,9	1576,4	1677,5	1697,3	1577,6	3,0
Рівень економічної активності населення, %									
у віці 15-70 років	64,8	57,7	55,8	55,9	65,0	62,2	62,0	62,6	–
працездатного віку	70,7	65,6	64,2	64,8	71,5	71,1	71,5	72,7	–
Рівень зайнятості населення, %									
у віці 15-70 років	59,7	51,0	48,8	49,5	60,3	56,3	56,1	57,1	–
працездатного віку	64,7	57,9	56,1	57,3	66,0	64,2	64,5	66,1	–
Рівень безробіття населення (за методологією МОП),%									
у віці 15-70 років	7,8	11,5	12,5	11,4	7,2	9,3	9,5	8,8	–
працездатного віку	8,4	11,7	12,6	11,6	7,5	9,7	9,9	9,1	–

Джерело: Розраховано на основі джерел [5, 6]

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та даних по Донецькій і Луганській областях.

Динаміка основних показників ринку праці за 2013-2018 рр. відображена за віковим критерієм: віком 15-70 років і працездатним віком.

Показники чисельності економічно активного населення Волинської області у віці 15-70 років за вказаний період зменшились з 483,6 до 419,0 тис осіб, працездатного віку – з 450,2 до 426,3 тис осіб;

відповідно це 2,3 % та 2,4 % від аналогічних показників по Україні в 2018 р.. Рівень економічно активного населення у віці 15-70 років склав 64,8 % від загальної чисельності населення цього віку у 2013 р., 57,7 % у 2016 і знизився до 55,9% у 2018 р.. Зазначимо, що ці показники значно нижчі відповідних показників по Україні – на 6-7 відсоткових пунктів (в. п.). Щодо осіб працездатного віку, то ці показники значно вищі – від 70,7 %, 64,2 % до 65,6 % відповідно, що також нижче від аналогічних показників по Україні. Впродовж всіх років показники знижуються.

Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років складала 445,7 тис осіб у 2013 р., 371,1 тис осіб у 2018 р., працездатного віку – 412,3 та 366,5 тис осіб відповідно. Це 2,3 % від аналогічного показника по Україні. Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років становив 59,7 % від чисельності всього населення цієї вікової групи у 2013 р., 49,5% – у 2018 році; рівень зайнятості осіб працездатного віку був більшим – у 2013 р. він склав 64,7%, у 2016 – 57,9%, у 2018 р. – 57,3 %.

Чисельність безробітного населення у 2013 р. становила 37,9, у 2016 – 49,7, у 2017 – 52,1, у 2018 р. – 47,9 тис осіб. Рівень безробіття населення за методологією МОП у віці 15-70 років в середньому за рік становив 12 %, рівень безробіття населення працездатного віку – 12,2 %. Ці показники вищі, ніж в середньому по Україні майже на 3 в. п..

Порівняння регіональних показників з показниками України свідчить про те, що тенденції однакові – зменшення показників у 2017 р., порівняно з 2016 р., в якому вони найкращі, не дивлячись, що в 2018 р. відбулось зростання. Проте ситуація на ринку праці у Волинській області гірша, ніж по Україні загалом.

Наступним кроком є аналіз динаміки основних показників ринку праці Волинської області (табл. 2).

Таблиця 2

Основні показники ринку праці Волинської області за 2016-2018 рр., тис осіб

Показники	2013	2016	2017	2018	Абсолютне відхилення		
					2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2013
Середньооблікова чисельність штатних працівників	180,5	170,5	171,5	169,7	-1,8	-0,8	-10,8
Середньорічна чисельність зареєстрованих безробітних	12,2	11,0	9,7	8,1	-1,6	-2,9	-4,1
Потреба в працівниках на кінець звітного періоду	0,5	1,6	2,2	2,6	0,4	1,0	2,1
Навантаження на одне вільне робоче місце на кінець звітного періоду, осіб	21	6	4	3	-1	-3	-18
Працевлаштування зареєстрованих безробітних	12,9	11,9	12,0	10,6	-1,4	-1,3	-2,3

Джерело: Розраховано на основі [5].

Чисельність найманих працівників у Волинській області за досліджуваний період зменшилась: у 2018 р. порівняно з 2017 – на 1,8 тис осіб, порівняно з 2016 р. – на 0,8, а порівняно з 2013 – на 10,8 тис осіб.

Хоча потреба підприємств у працівниках постійно збільшується: на кінець 2018 р. порівняно з 2016 р. на 1 тис осіб, порівняно з 2017 – на 400, порівняно з 2013 – на 2,1 тис осіб. Ця позитивна тенденція призвела до зниження навантаження на одне вільне робоче місце – від 6 осіб до 3 осіб. Показник працевлаштування зареєстрованих безробітних у 2013 р. був найвищим – 12,9 тис осіб, за 2016-2018 рр. він знизився у 2018 р. на 2,3 тис осіб до 10,6 тис осіб.

Одними з найвагоміших показників ринку праці є рівень економічної активності та зайнятості населення, тому проаналізуємо тенденції зміни чисельності населення кожної з груп, визначивши показники абсолютного приросту за 2013-2018 рр. та середньорічний темп росту (зменшення) (табл. 3).

Аналіз економічної активності населення Волинської області за 2013-2018 роки

(у віці 15-70 років; тис осіб)

Показники	2013	2016	2017	2018	Абсолютне відхилення			Середньо-річний темп росту за 2013-2018 роки
					2018/2017	2018/2016	2018/2013	
Економічно активне населення	483,6	431,8	418,1	419,0	0,9	-12,8	-64,6	0,972
працездатного віку	450,2	426,3	413,5	414,4	0,9	-11,9	-35,8	0,984
старше працездатного віку	33,4	5,5	4,6	4,6	0,0	-0,9	-28,8	0,673
Зайняті	445,7	382,1	366,0	371,1	5,1	-11,0	-74,6	0,964
працездатного віку	412,3	376,6	361,4	366,5	5,1	-10,1	-45,8	0,977
старше працездатного віку	33,4	5,5	4,6	4,6	0,0	-0,9	-28,8	0,673
Безробітні	37,9	49,7	52,1	47,9	-4,2	-1,8	10,0	1,048
працездатного віку	37,9	49,7	52,1	47,9	-4,2	-1,8	10,0	1,048
старше працездатного віку	-	-	-	-	-	-	-	-
Економічно неактивне населення	262,7	316,2	331,2	330,6	-0,6	14,4	67,9	1,047
працездатного віку	187,0	223,5	230,1	225,1	-5,0	1,6	38,1	1,038
старше працездатного віку	75,7	92,7	101,1	105,5	4,4	12,8	29,8	1,069
Всього населення у віці 15-70 років	746,3	748,0	749,3	749,6	0,3	1,6	3,3	1,001
Рівень економічної активності, %	64,8	57,7	55,8	55,9	0,1	-1,8	-8,9	-
Рівень зайнятості, %	59,7	51,0	48,8	49,5	0,7	-1,5	-10,2	-
Рівень безробіття, %	7,8	11,5	12,5	11,4	-1,1	-0,1	3,6	-
Рівень зареєстрованого безробіття (на кінець року), %	1,8	2,1	2,0	1,9	-0,1	-0,1	0,1	-
Загальний коефіцієнт економічного навантаження, %	54,3	73,2	79,2	78,9	-0,3	5,7	24,3	-

Джерело: Розраховано на основі [5]

Дані таблиці свідчать, що чисельність економічно активного населення Волинської області за період 2013-2018 рр. зменшилась на 64,6 тис осіб, тобто майже на 13,2 %, щороку вона скорочувалась на 2,8 %. Чисельність економічно активного населення працездатного віку за ці роки знизилась на 35,8 тис осіб або на 8 %, тобто в середньому щороку на 1,6 %. Чисельність населення старше працездатного віку порівняно незначна і зменшилась за 2013-2018 рр. на 28,8 тис осіб і становила 2018 р. 4,6 тис осіб, тобто відбувалось зменшення на 32,7 % щороку.

Зміна показників рівня економічної активності підтверджує ці тенденції: у 2018 р. показник зменшився на 8,9 в. п. порівняно з 2013 роком, порівняно з 2017 – зріс на 0,1 в. п. пунктів, за три роки – зменшився на 1,8 в. п.

Чисельність зайнятого населення за 2013-2018 рр. зменшилась на 74,6 тис осіб або на 16,7 %, тобто щороку вона скорочувалась на 3,6 %. Чисельність зайнятого населення працездатного віку у 2018 р. зросла на 5,1 тис осіб порівняно з 2017 р., за три роки відбулось зменшення на 10,1 тис. осіб, порівняно з 2013 р. – на 45,8 тис осіб або на 11,1 %, щорічне скорочення ставить 2,3 %. Особливе занепокоєння викликає той факт, що за 2013-2018 рр. питома вага економічно активного населення в працездатному віці становить 55,4 %, зайнятого – 61,4% від загального зменшення.

Чисельність зайнятого населення старше працездатного віку змінювалась так само, як і чисельність економічно активного населення старше працездатного віку. Рівень зайнятості у 2018 р. порівняно з 2013 зменшився на 10,2 в. п., а порівняно з 2017 – зріс на 0,7 % в. п..

Щодо безробітних, то їх чисельність змінювалась так: за 2016-2018 рр. відбулось зменшення на 1,8 тис осіб, у 2018 р. порівняно з 2013 вона збільшилась на 10,0 тис осіб, тобто щороку в середньому

зростала на 4,8 %. Рівень зареєстрованого безробіття на кінець року невисокий – найнижче значення 1,8 % у 2013, найбільше – 2,1 % у 2016 році. Позитивною тенденцією є його зменшення.

Економічно неактивне населення в 2018 р. порівняно з 2013 зросло на 67,9 тис осіб або на 25,8 %, середньорічний темп приросту склав 4,7 %.

Про негативні тенденції в демографічній [2, с. 227], соціальній та економічній структурі населення, на ринку праці області свідчить також значне зростання коефіцієнта економічного навантаження: якщо у 2013 р. економічно неактивне населення становило 54,3 % від економічно активного, то в 2018 р. – 78,9 %.

Важливою характеристикою, що відображає якість економічно активного населення є рівень освіти. У таблиці 4 відображені показники чисельності економічно активного населення Волинської області за рівнем освіти.

Таблиця 4

Аналіз економічно активного населення Волинської області за рівнем освіти

Рівень освіти	2013		2016		2017		2018		Абсолютне відхилення, тис осіб		
	тис осіб	%	тис осіб	%	тис осіб	%	тис осіб	%	2018/2017	2018/2016	2018/2013
Всього	483,6	1,000	431,8	1,000	366,0	1,000	419,0	1,000	0,9	-12,8	-64,6
повна вища	107,0	0,221	108,3	0,251	102,3	0,280	105,7	0,252	3,4	-2,6	-1,3
базова вища	3,6	0,007	4,2	0,010	3,9	0,010	2,9	0,007	-1,0	-1,3	-0,7
неповна вища	85,3	0,176	76,1	0,176	62,6	0,171	85,2	0,203	22,6	9,1	-0,1
професійно-технічна	-	-	128,3	0,297	88,9	0,243	97,9	0,234	9,0	-30,4	97,9
повна загальна середня	267,6	0,553	108,7	0,252	104,3	0,285	121,1	0,289	16,8	12,4	-146,5
базова загальна середня	19,3	0,040	6,2	0,014	4,0	0,011	6,2	0,015	2,2	0,0	-13,1
початкова загальна або не мають освіти	0,8	0,003	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,8

Джерело: Розраховано на основі [5]

За даними таблиці 4 визначимо структурні зрушення економічно активного населення Волинської області за рівнем освіти.

Індекс структурних зрушень у 2018 р. порівняно з 2017 р.:

$$I_{18/17} = (|0,252 - 0,280| + |0,007 - 0,010| + |0,203 - 0,171| + |0,234 - 0,243| + |0,289 - 0,285| + |0,015 - 0,011|) / 6 \cdot 100\% = 1,3\%$$

Індекс структурних зрушень у 2018 р. порівняно з 2016 р.:

$$I_{18/16} = (|0,252 - 0,251| + |0,007 - 0,010| + |0,203 - 0,176| + |0,234 - 0,297| + |0,289 - 0,252| + |0,015 - 0,014|) / 6 \cdot 100\% = 2,2\%$$

Індекс структурних зрушень у 2018 р. порівняно з 2013 р.:

$$I_{18/13} = (|0,252 - 0,221| + |0,007 - 0,007| + |0,203 - 0,176| + |0,234 - 0,0| + |0,289 - 0,553| + |0,015 - 0,040| + |0,0 - 0,003|) / 7 \cdot 100\% = 8,3\%$$

Результати розрахунків свідчать про такі структурні зрушення.

У 2018 р. порівняно з 2017 р. структура економічно активного населення за рівнем освіти залишається переважно незмінною, оскільки структурні зрушення незначні – індекс структурних зрушень становить 1,3 %. Питома вага економічно активного населення з професійно-технічною освітою зменшилась на 0,9, з базовою вищою – на 0,3 в. п.. Частки за іншими рівнями освіти збільшились, найбільше зростання спостерігалось у частки економічно активного населення з повною вищою освітою на 2,8, неповною вищою – на 3,2 в. п..

За даними таблиці 4 структурні зрушення у 2018 р. порівняно з 2016 р. є більш значними, індекс структурних зрушень становить 2,2 %. Частка економічно активного населення з неповною вищою освітою зросла на 2,7; з повною загальною середньою – на 3,7 в. п.. Частка населення з професійно-технічною освітою зменшилась на 6,3 в. п., що є дуже негативним моментом для розвитку економіки області, оскільки істотним чинником ефективного розвитку регіону виступає інноваційна діяльність підприємств, яка не можлива без підготовки робітничих кадрів [7, с. 7]. Отже, питома вага зайнятих за три останні роки змінилася більш істотно.

У зв'язку з тим, що в 2013 р. за рівнем освіти виділялось лише шість груп (професійно-технічна освіта не виокремлювалась) структура економічно активного населення зазнала істотних змін: індекс структурних зрушень становив 8,3 %. Питома вага економічно активного населення з повною вищою освітою збільшилась на 3,1, з неповною вищою – на 2,7 в. п..

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасний ринок праці України та регіону визначається диспропорцією між попитом та пропозицією робочої сили, що знаходить відображення у професійно-кваліфікаційній невідповідності. Розбіжності між якістю підготовки та кількістю кадрів зумовлює зростання структурного безробіття, яке впливає на ефективність економіки, розвиток науково-технічного прогресу, скороченню ВВП [10], що вимагає реформування української економіки. Здійснення управлінської функції та планової діяльності ринковими структурами всіх рівнів неможливо без статистичного досліджування ринку праці, яке включає виявлення тенденцій і пропорцій ринку, визначення всіх взаємозв'язків, що виникають у процесі трудової діяльності людей, оцінку ринкової ситуації щодо зайнятості та безробіття [8, с. 322], вивчення ефективності попиту та пропонування робочої сили тощо.

Комплексний статистичний аналіз показав, що показники економічної активності у 2016 р. були найкращими, у 2017 р. вони погіршилися, а в 2018 р. дещо зросли, проте не досягали рівня 2016 р.. Рівень економічної активності населення області за три роки знизився на 9%, рівень зайнятості знизився на 10,9%, рівень безробіття зріс на 4,7%.

Здійснений порівняльний аналіз тенденцій зміни чисельності економічно активного та економічно неактивного населення Волинської області з аналогічними по Україні показує, що тенденції змін однакові, проте показники, що характеризують ринок праці регіону в 2016-2018 рр. гірші, ніж по Україні.

Результати розрахунків структурних зрушень в чисельності економічно активного населення Волинської області за рівнем освіти свідчать, що вони незначні, проте є позитивна динаміка щодо зростання показників чисельності населення з вищою освітою.

Перспективою подальших досліджень є аналіз причинно-наслідкових зв'язків показників ринку праці [4], виявлення закономірностей та прогнозування показників, що характеризують ринок праці Волинської області.

Джерела та література

1. Бараник З. П. Функціонування ринку праці: статистична оцінка: монографія. Київ: КНЕУ, 2007. 387 с.
2. Бегун С. І. Застосування кластерного аналізу для дослідження демографічної ситуації у регіоні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 2 (6). С. 122-128.
3. Кваша О. С. Ринок праці в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 22. С. 1074-1079.
4. Кикош Ю. В. Система статистичних показників інтенсивності економічної активності населення всіх рівнів освіти. *Економічна наука*. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/26.pdf
5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень. Аналіз системи професійно-технічної освіти Волинської області. Проект Європейського Фонду Освіти «Туринський процес 2016-17». Міністерство освіти і науки України, Європейський Фонд Освіти. Київ: «Вік принт», 2016. 99 с.
8. Черчик Л.М. Основні тенденції розвитку молодіжного сегменту ринку праці Волинської області та оцінка дієвості механізмів державного регулювання зайнятості молоді. *Збірник наукових праць. Економічні науки*. Серія «Регіональна економіка». Вип. 7 (27). Ч. 5. Луцьк: ЛНТУ, 2010. С. 320-338.

9. Шубалий О. М. Економічна статистика. Навчальний посібник. Луцьк: ЛНТУ, 2010.
10. Як змінився ринок праці в Україні. «Роботодавець». URL: <https://robotodavets.org.ua/2018/12/12/yak-zminyvsya-rynok-pratsi-v-ukrayini.html>

References

1. Baranyk Z. P. (2007) Funkcionuvannya rynku praci: statystychna ocinka [Labor market functioning: statistical evaluation]: monografija. Kyjiv: KNEU. 387. [in Ukraine].
2. Begun S. I. (2016) Zastosuvannya klasternogho analizu dlja doslidzhennja demografichnoji sytuaciji u rehioni. [Using cluster analysis for the research of the demographic situation in regione], *Ekonomichnyj chasopys Skhidnojevropejskoghho nacionaljnogho universytetu imeni Lesi Ukrajinky*. 2016. 2 (6). 122-128 [in Ukraine].
3. Kvasha O. S. (2018) Rynok praci v Ukrajinі: analiz suchasnogho stanu ta perspektyvy rozvytku [Labor market in ukraine: analysis of the modern state and prospect of development]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky*. Vypusk 22. 1074-1079 [in Ukraine].
4. Kykosh Ju. V. (2018) Systema statystychnykh pokaznykiv intensyvnosti ekonomichnoji aktyvnosti naselennja vsikh rivniv osvity [The system of statistical indicators of the intensity of economic activity of the population with different levels of education]. *Ekonomichna nauka*. Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/26.pdf [in Ukraine].
5. The Main Directorate of Statistics in Volyn Region. (2019) Retrieved from <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua> [in Ukraine].
6. State Statistics Service of Ukraine. (2019) Mode of access <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukraine].
7. Turin process 2016. (2016) Ukraine. Regional level. Analysis of the system of vocational education of the Volyn region. Project of the European Foundation for Education "Turin Process 2016-17". Ministry of Education and Science of Ukraine, European Education Fund. Kyjiv: «Vik prynt». 99 [in Ukraine].
8. Cherchuk L.M. (2010) Osnovni tendenciji rozvytku molodizhnogho seghmentu rynku praci Volyns'koji oblasti ta ocinka dijevosti mekhanizmiv derzhavnogho rehuljuvannya zajnjatosti molodi [The main tendencies of development of the youth segm]. Zbirnyk naukovykh pracj. *Ekonomichni nauky*. Serija «Reghionaljna ekonomika». Vyp. 7 (27). Ch. 5. Lucjk: LNTU. 320-338 [in Ukraine].
9. Shubalyj O. M. Ekonomichna statystyka. [Economic statistics]/ Navchalnyj posibnyk. Lucjk: LNTU, 2010 [in Ukraine].
10. How the labor market in Ukraine has changed. (2018) *Robotodavecj*. Retrieved from <https://robotodavets.org.ua/2018/12/12/yak-zminyvsya-rynok-pratsi-v-ukrayini.html> [in Ukraine].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2019 р.

УДК657:004.9]:334.72-057.17

Kulynych Myroslava,
Ph.D. in Economics. Associate Professor
of Accounting and Audit Department,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk, ORCID ID 0000-0001-9024-2924,
e-mail: kulmiros@gmail.com

Shepelyuk Nataliya
applicant of education,
Lesya Ukrainka East European National University,
Lutsk, ORCID ID 0000-0001-7732-4837
e-mail: shepelyuk41@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-189-197>

USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION BY ENTERPRISE MANAGERS

Due to the dynamic development of accounting, there is a process of active integration of traditional methods of accounting, analysis, control and audit with managerial techniques in a single analytical and accounting system of data acquisition and processing. The importance of accounting and analytical information in making science-based management decisions in a fast-changing external environment, uncertainty in the behavior of economic entities of the market significantly increases and depends on the quality of accounting and reporting space, that is provided by using digital technologies. The integrated accounting and analytical management system of financial and economic activities, which has a «synergistic effect», will make it possible to manage business successfully on a full scale, form a general data base, which provides the process of decision-making.

Keywords: principles of accounting and analysis system, «synergistic effect», a systematic approach, function, elements of accounting and analysis system: accounting, control and auditing, management decisions.

Кулинич Мирослава,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесі Українки
кафедра учета и аудита,
г. Луцк

Шепелюк Наталья,
соискатель образования,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесі Українки,
г. Луцк

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ МЕНЕДЖЕРАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В условиях динамичного развития бухгалтерского учета проходит процесс активной интеграции традиционных методов учета, анализа, контроля и аудита методами менеджмента в единую учетно-аналитическую систему получения данных и обработки информации. Значимость учетно-аналитической информации при принятии обоснованных управленческих решений в условиях быстро меняющейся внешней среды, неопределенности поведения хозяйствующих субъектов рынка существенно возрастает и зависит от качества учетно-отчетного пространства, обеспечивается посредством использования цифровых технологий. Построение комплексной учетно-аналитической системы управления финансово-хозяйственной деятельностью, имеет «синергетические свойства», даст возможность успешно управлять предприятием в полном масштабе, сформировать единую информационную базу, на которой основывается процесс принятия управленческих решений.

Ключевые слова: учетно-аналитическая система, «синергетический эффект», системный подход, функции, элементы учетно-аналитической системы: учет, контроль и аудит, управленческие решения, цифровые технологии.

Кулинич Мирослава
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і аудиту,
м. Луцьк

Шепелюк Наталія
здобувач освіти,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ МЕНЕДЖЕРАМИ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах динамічного розвитку бухгалтерського обліку проходить процес активної інтеграції традиційних методів обліку, аналізу, контролю та аудиту з методами менеджменту в єдину обліковоаналітичну систему отримання даних та обробки інформації.

Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних гіпотез і принципів формування обліково-аналітичної інформації в системі управління підприємством. У статті наводиться авторська концепція побудови обліково-аналітичного забезпечення системи управління підприємством в розрізі звітної, аналітичної та контрольної складових, що враховує принцип системності і отримання «синергетичного ефекту». Така система дозволить зробити облікові і аналітичні процеси керованими, сприятиме забезпеченню безперервності об'єднання облікових і аналітичних операцій в один процес, проведення управлінського аналізу, аудиту та використання їх результатів для прийняття управлінських рішень, а також зможе позитивно впливати на формування якості підсумкової обліково-аналітичної інформації та прийнятих управлінських рішень. Значимість обліково-аналітичної інформації при прийнятті обґрунтованих управлінських рішень в умовах швидко мінливого зовнішнього середовища, невизначеності поведінки господарюючих суб'єктів ринку істотно зростає і залежить від якості обліково-звітного простору, що забезпечується за допомогою використання цифрових технологій.

Побудова комплексної обліково-аналітичної системи управління фінансово-господарською діяльністю, яка має «синергетичні властивості», дасть можливість успішно управляти підприємством в повному масштабі, сформувати єдину інформаційну базу, на якій ґрунтується процес прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: обліково-аналітична система, «синергетичний ефект», системний підхід, функції, елементи обліково-аналітичної системи: облік, контроль і аудит, управлінські рішення, цифрові технології.

Problem statement and its significance. Modern economic relations in which businesses operate, urgently require the use of effective management technologies of information analysis, which contribute to maintaining their financial stability and solvency. In such a situation, the decision making, both tactical and strategic, should be based on the reliability of the operational information in the necessary analytical sections, which the traditional accounting system cannot fully provide. It is effective to use digital technologies to analyze the accounting and analytical information of an enterprise by its managers, whose research is devoted to this article.

Analysis of recent research and publications. Theoretical and practical issues related to the use of digital technologies in management practice are quite widely covered in the works of many foreign (T. Meior, I. Stikul, A. Koberna) and Ukrainian scientists (Z. Varnalii, M. Makedonskiy, M. Matveev, Yu. Petrov, Yu. Rumyantsev, A. Matvienko). However, in spite of the wide range of research into the possibilities of implementing such technologies in business activities, insufficient attention is paid to the problems associated with specific steps in implementing modern digital technologies in enterprise management practices, in particular in accounting. Therefore, systematization of specific technologies and the possibilities of their application in processing accounting and analytical information in the process of enterprise management in modern conditions are becoming especially in demand.

The purpose and objectives of the article. The purpose of this article is to investigate the use of accounting and analytical information by managers to make informed decisions and improve the management of the enterprise by forming its accounting and analytical system with synergistic effect through the introduction of digital technologies.

Presentation of the basic material and substantiation of the results of the research. Making sound management decisions should be based on adequate accounting and analytical support. Accounting and analytical support allows you to effectively implement the basic management functions, which understand the separate areas of management, which differ in the types and amounts of management work, as well as the timing of their implementation.

The specific content and consistency of these types of management activities is defined by different authors ambiguously, but the main management functions are defined by such interrelated elements (stages, blocks of a single management process) - accounting and reporting, control and regulation, analysis and planning, which are a process of continuous, interconnected actions, and form a closed loop.

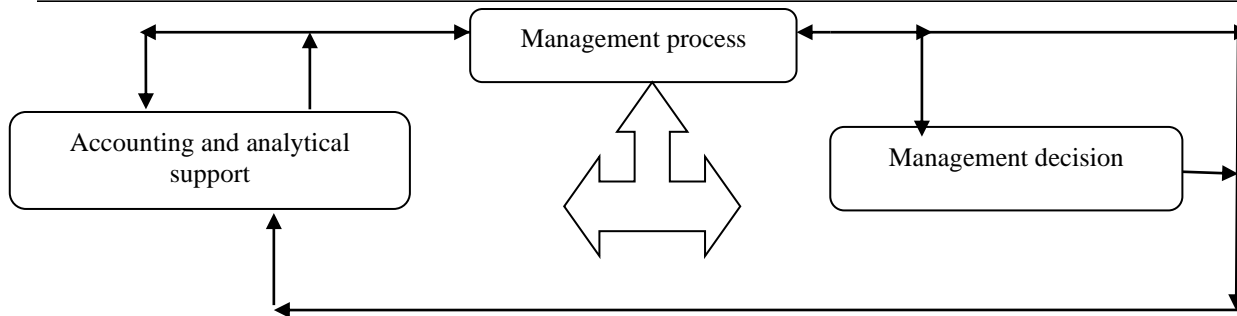

Fig.1 The place of accounting and analytical support in the enterprise management system [1]

Big data, machine learning, distributed registries, robotics, smart things, virtual and augmented reality, wireless, and more, including those that are still being discussed are based on the unconditional and large-scale use of digital datasets, determine our immediate and distant future today [1].

The World Bank's 2016 Global Development Report on Digital Technology identifies three mechanisms for influencing companies, the public and the government -

integration, competition and innovation. For companies, this is manifested in trade expansion, as barriers between countries are broken and all companies, regardless of their size, gain access to the global trading market. The use of the Internet and digital technologies reduces the time to search for quality information, reduces transaction costs to almost zero, which significantly increases productivity and capital efficiency. The availability of product price information compels companies to compete for customers, introducing ever new innovations, which contributes to increasing the efficiency of all business processes and creating value [2].

Talking about the digital economy, it should be understood that «this is a new form of business aimed at changing the model of economic management - from program-targeted to program-forecasting - implies a change in economic style, a change in traditional markets, social relations, public administration, related to the penetration of digital technologies in them»[3, p. 4].

The technical possibilities for implementing various solutions in the field of information systems construction are now extremely wide and quite accessible. A growing number of manufacturers are supporting their systems on different platforms and are guaranteeing connections to systems of different devices. Today it is possible to connect to the company's local network at any time. The supervisor can control the work of the subordinate from anywhere in real time.

An important element of the information system of a modern enterprise is IT infrastructure. It is the only complex of software, technical, communication, information and organizational-technological means of ensuring the functioning of the enterprise, as well as the means of managing them.

To be effective, modern enterprises need an IT infrastructure consisting of an integrated set of systems, programs and services. The IT infrastructure should be holistic, as reliable as possible, properly designed, with a large margin of safety, not only to match the current state of the business, but also to take into account its future development. It is for the "proper design" of the IT infrastructure to create an IT strategy, which is a complex of system solutions aimed at long-term improvement of technological and technical components of the enterprise information system.

Information technology and systems (IT / C) is above all a management tool. Like any other, it serves to coordinate and monitor the progress of business processes in achieving goals. Simply owning this tool, like any other tool, does not guarantee success, but its lack of growth-oriented enterprise can lead to a loss of competitiveness, reduced market share and poor efficiency.

When virtually any query can be fulfilled, the key task in creating relevant and effective information systems is to clearly present the necessary result.

Business automation is important for financial accounting and analysis, accounting and supporting documentation. The use of information, innovation systems in this field can significantly increase the competitiveness of the enterprise in the market, as well as identify and neutralize existing problems.

A comprehensive solution to this problem can be found with Enterprise Resource Planning (ERP) systems. In the domestic market, the most popular are software products such as "1C", "Galaxy", "Sail", "SAP" and "Navision". But due to the lack of flexibility and adaptability of Galaxy, Navision and Sail, as

well as the high cost of both licenses and SAP services, 1C was the most widely used. Also, 1C features that enable the company to consolidate its leadership in the post-market ERP market are reasonable in price, taking into account domestic legislative features, wide functionality and a franchise system that provides a large number of specialists (1C programmers) [4].

It should be noted that the choice of ERP-system requires a thorough analysis of the enterprise, because there is a wide range of configurations that provide automation according to the industry, the specifics of activity, scale, priorities and technologies of the enterprise. The ability to integrate with other services and software ensures the integrity and efficiency of enterprise management.

A new direction of development of modern ERP software is the development of convenient mobile applications that help in the mobile accounting of finances and the maintenance of documentation. Information systems of this type include software tools such as Mint.com (provides not only financial accounting but also a powerful security system), Financisto, Toshl. The peculiarity of "Toshl" is its design: in a humorous style, the application reminds you of budget overruns and provides tips for optimizing their costs [5]. All three of these tools are free. You can also use other apps for a moderate fee. Yes, the advantages of Money, which is one of the most popular in the world among analogues, is not only illustrative of the movement of money through infographics, but also the ability to support transactions with checks and voice comments. An application such as BilliBox does not require mechanical entry of information, as only photographs of checks from which it "pulls" all the necessary information are sufficient.

Interesting in streamlining the financial management process are the free DebtControl and BillMinder applications that help control payables through a reminder system and prioritize payment directions [6].

Digital transformation of a business can be realized provided the creation of a certain material and telecommunications base, software, information products for the development, storage, transmission and receipt of digital information; training staff to work with these products and actively use them in their professional activities. At the enterprise level, this is done through the formation or restructuring of its accounting and analytical system using digital technologies.

If we consider the synergistic effect in the context of financial and economic activities, then we can imagine it as a resultant effect, which is manifested in the significant increase in efficiency of business activities in the process of interaction, integration, merging of disparate processes into a powerful, coherent system.

In view of this, the construction of a comprehensive accounting and analytical system of business management that has "synergistic properties" will allow managers to successfully manage the enterprise on a full scale, to form a single information base on which the decision-making process of management is based.

Therefore, in our view, the development and implementation of methodologically sound management accounting and control systems based on digital technologies will provide invaluable assistance to managers in the process of business planning and management of business processes.

Accounting and analytical system is a complex system, a set of interrelated and separate subsystems: accounting, analytical and audit (Fig. 2). It is based on both accounting and non-accounting information, which allows for the day-to-day, operational and strategic management of the organization.

As can be seen from Fig. 2, the management accounting and analytical system is the foundation, the foundation by which top and middle level managers make management decisions. Therefore, this system is necessary, first of all, for the collection and qualitative processing of special methods and techniques of accounting and analysis of information, which is required for making operational, tactical and strategic decisions and monitoring them.

It is the accounting and analytical system "responsible" for the organization accounting on the enterprise, the implementation of internal control and audit, analysis. Management accounting system uses accounting methods: documentation, evaluation, calculation, balance sheet, accounts and double entry, reporting, inventory, methodological basis of management analysis, as well as the necessary audit procedures.

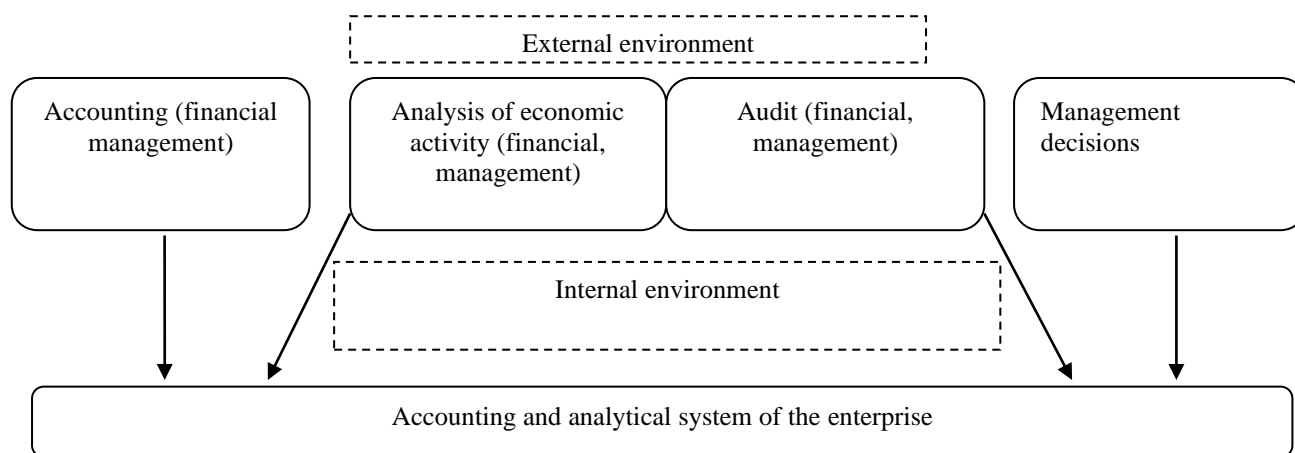

Fig.2 Scheme of interrelation of elements of accounting and analytical system of the enterprise*
 * Source: (authors' own development).

Accounting information should be timely, accurate, objective, analytical, qualitatively processed and evaluated, as it is based on it: analysis of the economic activity of the enterprise, showing how effective its activity for a certain (reporting) period; auditing of financial statements; the rationale for making certain decisions by management.

Thus, the above main interrelated elements (accounting, analysis and audit), which are the functions of enterprise management and have common goals, are combined into a single accounting and analytical system.

The purpose of accounting and analytical system as one of the components of the general management system, first of all - in the synergy (integration) of accounting and analytical operations into one continuous process, conducting management analysis and using its results to make tactical and strategic management decisions. In other words, there is an active integration of accounting, analysis, audit and control, since one cannot exist without the other.

We believe that for more efficient organization of accounting and analytical system should streamline the documentation, automate the processing of information, its search, which directly depends on the success and effectiveness of the enterprise, as well as reduce the timing of decision making, which will significantly improve the management system. On this basis, we propose the author's concept of accounting and analytical system of management of a commercial organization (Fig. 3).

In our view, the key to enabling the accounting and analytical system to achieve its goals is the continuity of the interconnected operation of its components: accounting, analysis and audit, which is achieved through the use of digital technologies.

Summarizing the above, we note that each of the formulated principles, even taken separately, in its practical implementation can have some effect. But the effect increases if they are used in combination, in synergy. Then these principles are transformed into a certain decision-making system that is capable and ready to accomplish its tasks clearly and effectively manage the enterprise.

Blockchain (blockchain) is a distributed database in which enterprise storage devices are not connected to a shared server, that is, such a database is decentralized. It keeps an ever-growing list of ordered entries called blocks. Blockchain is not only a decentralized storage system but also a digital register of transactions, transactions, contracts. Consists of a set of records. The main difference and the undeniable advantage is that this registry is not stored in one place. It is distributed among hundreds and even thousands of computers worldwide. Any user of this network can have free access to the current version of the registry, which makes it transparent to all contemporaries [7].

Blockchain works as follows: all transactions are combined into "blocks" by means of complex mathematical algorithms, which are then linked cryptographically and chronologically into a "chain" and have a certain hash (digital password) of the previous block. The transaction is only carried out when it is considered confirmed [8].

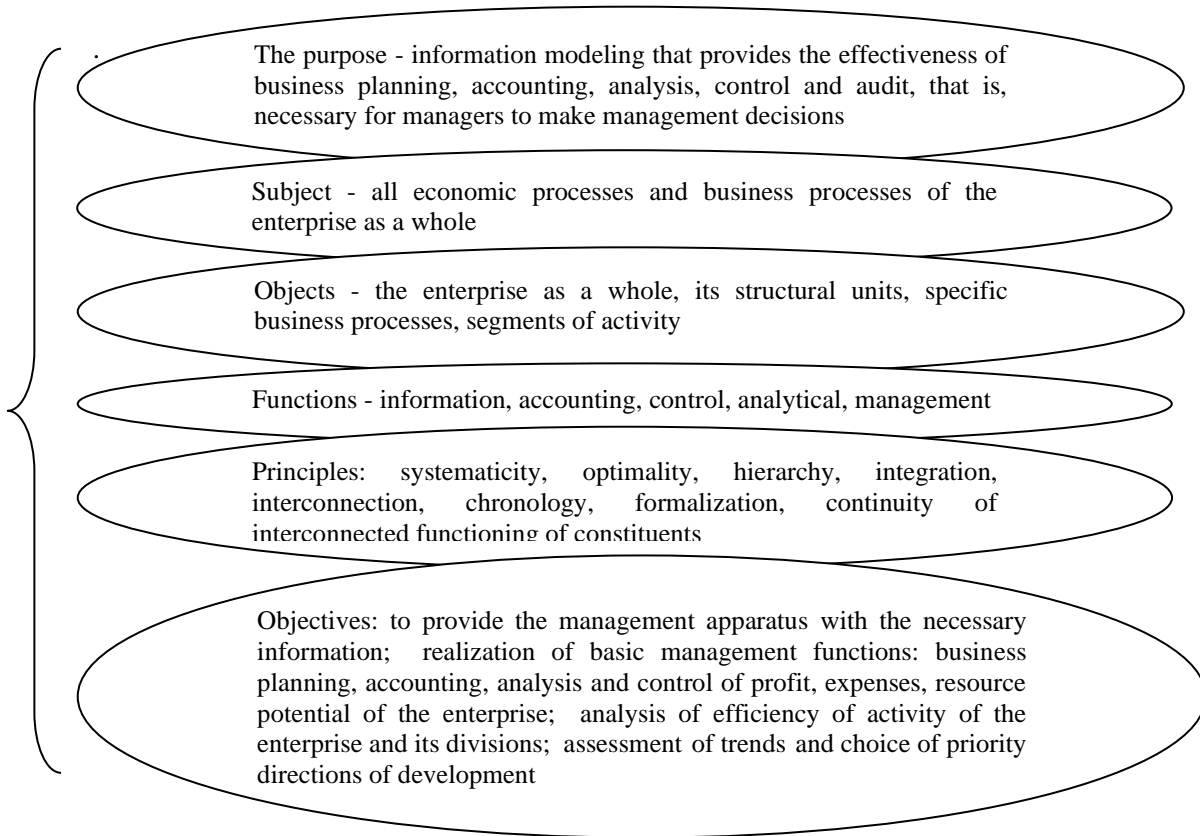

Fig. 3 *The concept of enterprise accounting and analytical system**

* Source: (authors' own development).

This is convenient and reliable when it comes to making payments or transferring sensitive information. For cryptocurrency transactions, for example, the blockchain contains information about all Bitcoin transactions ever performed.

A large number of computers that work on the same network have the hash of encryption. Each block is linked to the previous one and contains a set of records. Each block has its own unique hash. All transactions are online [9]. New blocks are always added to the end of the chain. If as a result of their calculations they all get the same result, then the block is assigned a unique digital signature (signature). Once the registry is updated and a new block is created, it can no longer be modified. Thus, it is impossible to forge it. You can only add new entries to it. It is important to keep in mind that the registry is updated on all computers on the network at the same time. Thus, one of the benefits of blockchain is that hacking is not possible because you need to have access to databases on all computers at the same time. The hashing process is irreversible and even if the document is modified, it will receive a different digital signature, which will signal a system mismatch.

Blockchain is a specific way of writing data similar to archives in Excel. But all records are made not in one place, but everywhere: on the network and on all computers of the participants of creation and modification of this block, which cannot be accessible to anyone without permission. This allows all participants to protect the integrity of the document. The main benefits of using blockchain are:

- removal of the mediator. The principle behind the operation of blocks is that it allows transactions to be verified without human intervention, that is, a proxy that minimizes the risk of error. According to this principle, the so-called "reasonable contracts" are concluded automatically, in accordance with predefined rules. Completion of a transaction is indicated by an event or actions that may take the form of a date, amount or authorization given by a certain number of elected representatives.

- cost reduction. Investment banks can improve their back office while reducing costs. Forty-five banks, including BNP Paribas and Société Générale, have teamed up with the R3 CEV project to implement

interconnected blockchains to replace existing data logging systems. Today's interbank exchanges are managed by Swift's platform or by clearing institutions such as Clearstream [10].

- security. The irreversibility of the chain created and the ability to validate it also give clear benefits to participants in the creation and modification of the block and all stakeholders.

The main risk to blockchain and bitcoin is the dependence on fluctuations in the number of active users, and the number of businesses that use bitcoin as a payment method. [11]. drugs [12].

Blockchain not only allows cryptocurrencies to function but also to create any other service. In general, blockchain technologies can be used in various fields: cyber security, education, sales and leasing of machines and upgrade services for listening to music online.

Conclusions and prospects for further research. Accounting and analytical support of economic entities allows you to effectively implement the basic management functions, which understand the separate areas of management, which differ in types and amounts of management work, as well as the timing of their implementation.

In the financial crisis, accounting and analytical support for the process of management of business entities and methods for its improvement through digital technology is one of the determining factors for improving the efficiency of their activities.

Depending on the goals of the long-term development of the enterprise and the strategy for their achievement, as well as the information needs of managers of different levels and areas, the construction of accounting systems in different businesses has its own characteristics and requires the use of various digital technologies. In particular, automation of business processes of the enterprise, introduction of electronic document flow and electronic filing of reports, creation of virtual workplaces of the enterprise, etc. by means of blockchain.

Blockchain makes data transfer faster, safer and cheaper. In addition, blockchain provides data security, acts automatically, eliminating the need for intermediaries, and thus reduces the risk of human error. In this transparent database, data is protected against manipulation, alteration or breaking of blocks of blockchain, as this would require the control of all computers operating on the network by the superstructure of blocks and chains. However, there are risks: manipulation of fraudulent transactions to deceive the system will be possible, but complex, in addition, in the context of crypto currency, blockchain and bitcoin are dependent on fluctuations in the number of active users, and the number of businesses that use Bitcoin as a payment method. But in general, blockchain is an extremely revolutionary phenomenon. The principle of blockchain will allow to develop not only the banking sector but also others, in particular, medicine, education, business, protection of people from fraudulent schemes and manipulations, so it has a great future, especially in Ukraine.

The accounting and analytical system at the enterprise is organized to provide external and internal consumers with information sufficient to make effective management decisions in the uncertain environment of the competitive environment. This requires identification of information needs in order to establish specific requirements of users of accounting and reporting information, inclusion in the process of forming a management system accounting space and improvement of the feedback mechanism, the speed and completeness of which reaches IT technologies. Satisfaction of users of accounting information, in our opinion, should be considered as an important factor in the system of motivation of accounting employees and as one of the main indicators of efficiency and effectiveness of accounting and analytical system of a business entity.

Sources and literature

1. Цифрова економіка. Глобальні зміни на основі нових цифрових технологій та інноваційних бізнес-моделей. ФЦП (лого) Фонд «Цифрові Платформи» Цифрова економіка Глобальні зміни на основі нових цифрових технологій та інноваційних бізнес-моделей. [Електронний ресурс]. URL: <http://fidp.ru/research/digital>.
2. Всесвітній банк. 2016 рік. Доповідь про світовий розвиток 2016 «Цифрові дивіденди». Огляд. Всесвітній банк / Вашингтон, округ Колумбія. Ліцензія: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO. Open Knowledge Repository. [Електронний ресурс]. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/>.
3. Черненко В.А. Финансовая система в условиях формирования цифровой экономики: коллективная монография. - СПб: Изд-во СПбГЭУ, 2018. - 119 с.

4. Конкуренти і альтернатива 1С [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://programmist1s.ru/est-li-analog-1s>
5. 10 мобільних додатків, які контролюють особисті фінанси [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://qps.ru/5qJOP>
6. 10 кращих програм квітня для iPhone [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://lifehacker.ru/2015/04/30/best-apps-for-iphone-april>
7. What is Blockchain Technology? A Step_by_Step Guide For Beginners [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://blockgeeks.com/guides/what_is_blockchain_technology/
8. What is Blockchain Technology? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.coindesk.com/information/what_is_blockchain_technology/
9. What is a blockchain, and why is it growing in popularity? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://arstechnica.com/information_technology/2016/what_is_blockchain/
10. A chain of opportunities for blockchain [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://capgemini.ft.com/trend_checking/a_chain_of_opportunities_for_blockchain_f_55.html?mhq5j=e1
11. Cryptomonedas: riesgos y oportunidades (II) ? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://blogs.elconfidencial.com/mercados/aprender_a_invertir/2016_12_09/cryptomonedas_riesgos_oportunidades_inversion_1301092/
12. El bitcoin sigue dando de qu? hablar [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://criptonoticias.com/opinion/el_bitcoin_sigue_dando_de_que_hablar/#axzz4m

References

1. The digital economy. Global change based on new digital technologies and innovative business models. Digital Platform Global Changes Based on New Digital Technologies and Innovative Business Models. [Electronic resource]. URL: <http://fidp.ru/research/digital>. [in Ukrainian].
2. The World Bank 2016. 2016 World Digital Development Report Digital Dividends. Review. World Bank / Washington, DC. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO. Open Knowledge Repository. [Electronic resource]. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/>. [in Ukrainian].
3. Chernenko VA (2018) Finansovaya sistema v usloviyakh formirovaniya tsifrovoy ekonomiki: kollektivnaya monografiya [The financial system in the conditions of formation of the digital economy: a collective monograph] SPb. [in Russian].
4. Competitors and Alternative 1С [Electronic resource]. - Access mode: <http://programmist1s.ru/est-li-analog-1s>. [in Ukrainian].
5. 10 mobile applications that control personal finances [Electronic resource]. - Access mode: <http://qps.ru/5qJOP>. [in Ukrainian].
6. Top 10 April Apps for the iPhone [Online Resource]. - Access Mode: <http://lifehacker.ru/2015/04/30/best-apps-for-iphone-april> [in Ukrainian].
7. What is Blockchain Technology? A Step_by_Step Guide For Beginners [Electronic resource]. — Access mode: https://blockgeeks.com/guides/what_is_blockchain_technology/ [in English].
8. What is Blockchain Technology? [Electronic resource]. — Access mode: http://www.coindesk.com/information/what_is_blockchain_technology/ [in English].
9. What is a blockchain, and why is it growing in popularity? [Electronic resource]. — Access mode: https://arstechnica.com/information_technology/2016/what_is_blockchain/ [in English].
10. A chain of opportunities for blockchain [Electronic resource]. — Access mode: http://capgemini.ft.com/trend_checking/a_chain_of_opportunities_for_blockchain_f_55.html?mhq5j=e1 [in English].
11. Cryptomonedas: riesgos y oportunidades (II) ? [Electronic resource]. — Access mode: http://blogs.elconfidencial.com/mercados/aprender_a_invertir/2016_12_09/cryptomonedas_riesgos_oportunidades_inversion_1301092/ [in English].
12. El bitcoin sigue dando de qu? hablar [Electronic resource]. — Access mode: https://criptonoticias.com/opinion/el_bitcoin_sigue_dando_de_que_hablar/#axzz4m. [in English].

Стаття надійшла до редакції 08.10.2019 р.

УДК 33.021 : 332.334.4 : 630* : 633/635 (477)

Опенько Іван,
кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
кафедра геодезії та картографії,
м. Київ, ORCID ID: 0000-0003-2810-0778,
e-mail: ivan_openko@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-04-198-208>

МАТЕМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НА УРОЖАЙНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ: ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ

В ході дослідження отримані результати розрахунків вказують на пряму кореляційну залежність між результативним показником (Y) – втратами деревного покриву в Україні визначених за даними ДЗЗ Forest

Global Watch та детермінантами ($X_1 - X_5$) – урожайністю сільськогосподарських культур. Тобто при збільшенні втрат деревного покриву зростає урожайність, хоча наукові напрацювання вчених, щодо залежності урожайності с/г культур від лісистості території вказують протилежне. Причинами цього є збільшення норм внесення мінеральних добрив, через зміну мікрокліматичних умов вирощування сільськогосподарських культур внаслідок вирубок лісів, наукові обґрунтування таких тверджень наведені у відповідних наукових.

Ключові слова: математичний аналіз, землі лісогосподарського призначення, урожайність, коефіцієнт кореляції.

Опенько Іван,
кандидат економічних наук, доцент
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины,
кафедра геодезии и картографии,
г. Киев

МАТЕМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЗЕМЕЛЬ ЛЕСНОГО ФОНДА НА УРОЖАЙНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КУЛЬТУР В УКРАИНЕ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

В ходе исследования получены результаты расчетов указывают на прямую корреляционная зависимость между результативным показателем (Y) – потерями древесного покрова в Украине

определенных по данным ДЗЗ Forest Global Watch и детерминантами ($X_1 - X_5$) - урожайностью сельскохозяйственных культур. То есть при увеличении потерь древесного покрова растет урожайность, хотя научные наработки ученых, о зависимости урожайности с/х культур от лесистости территории указывают обратное. Причинами этого является увеличение норм внесения минеральных удобрений, через изменение микроклиматических условий выращивания сельскохозяйственных культур в результате вырубок лесов, научные обоснования таких утверждений приведены в соответствующих научных.

Ключевые слова: математический анализ, земли лесного фонда, урожайность, коэффициент корреляции.

Openko Ivan,
PhD of Economic Sciences, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
Department of Geodesy and Cartography,
Kyiv

MATHEMATICAL ANALYSIS OF FOREST LAND EFFECT ON AGRICULTURAL CULTURES IN UKRAINE: ECONOMIC CONSEQUENCES

With the current trend of population growth, an increase in the areas of urban agglomerations and industrial centers, rapid development of transport and tourist infrastructure, the role of forests is increasing in physical, geographical, aesthetic, sanitary and social aspects. World forest reserves annually generate between 20 and 30 billion tonnes of organic biomass, while depositing 30 to 50 billion tonnes of carbon dioxide, while replenishing atmospheric air. In temperate latitudes, 1 ha of forest area during the growing season emits an average of 25 kg of oxygen annually, while 1 ha of tropical forest produces about 60 tonnes of oxygen per year. Thus, providing the necessary conditions for life on our planet, forests are of particular social and ecological general biosphere importance.

The goal of the article is to investigate the impact of forest lands on crop yields in Ukraine and to outline the economic consequences of such interaction.

Thus, according to the results of our study, the direct impact of forest lands on crop yields can be argued.

Taking into account the fact that forest lands are involved in shaping the conditions of cultivation of crops, that is why the destruction of forest plantations leads to deterioration of microclimatic conditions of agricultural production, farmers have to increase the rate of application of mineral fertilizers, solve the problem of optimization of water management, increasing the cost of growing crops. Based on the calculations, it was proved that crop yields increase with decreasing forest cover ($R = 0.58 - 0.61$), the reason for this being an increase in fertilizer application volumes ($R = 0.72$).

The proposed regression model of the dependence of the amount of mineral fertilizers in growing crops on the area of loss of wood cover - according to Forest Global Watch, will be useful for experts in the field of agricultural production. The application of this model will allow us to predict the likely additional costs of growing crops in the event of deforestation in the region.

Such additional costs affect the health of agricultural products. In fact, on the basis of mathematical analysis, we found that the loss of wood cover ultimately affects the increase in average prices of agricultural products ($R = 0,63 - 0,78$), which is a negative economic factor for the population.

Key words: mathematical analysis, forest land, productivity, correlation coefficient.

Постановка проблеми. При сучасній тенденції зростання кількості населення, збільшення площ міських агломерацій та промислових центрів, бурхливого розвитку транспортної та туристичної інфраструктури, роль лісів безмежно підвищується у фізико-географічному, естетичному, санітарно-гігієнічному, соціальному аспекті. Світові запаси лісових площ щорічно генерують від 20 до 30 млрд. т органічної біомаси, депонуючи при цьому 30 – 50 млрд. т вуглекислого газу та поповнюючи при цьому запаси атмосферного повітря. В помірних широтах 1 га лісових площ під час вегетаційного періоду виділяє щорічно в середньому до 25 кг кисню, тоді як 1 га тропічного лісу виробляє в рік близько 60 т кисню. Таким чином, забезпечуючи необхідні умови для життєдіяльності на нашій планеті, ліси перш за все мають особливе соціальне та екологічне загальнобіосферне значення.

Вирішення будь-яких проблем щодо раціонального природокористування в тому числі земель лісогосподарського призначення потребує глибокого та всебічного вивчення. В той же час будь-які управлінські, організаційні рішення повинні ґрунтуватися на певних наукових прогнозах щодо наслідків проектного природокористування, розробках заходів які запобігають впливу негативних факторів на довкілля та удосконаленні підходів при господарському плануванні з урахуванням екологічного фактору. Також для охорони земель лісогосподарського призначення необхідна потужна матеріально-технічна база з урахуванням сучасних досягнень техніки, зокрема, GNSS – технологій, які дозволяють здійснювати облік лісових масивів (площ) з досить високою точністю; широкомасштабне впровадження технологій безвідходного (маловідходного) виробництва; збільшення обсягів випуску синтетичних (штучних) заміників природним матеріалам [1].

Водночас знищення значних лісових масивів, які регулюють кліматичні умови та водний режим величезних басейнів, як зазначають Г. І. Воробйов, К. Д. Мухамедшин, Л. М. Девяткин [2, С. 6], порушує встановлений мільйонами років екологічний баланс, що в свою чергу призводить до повсякчасних руйнівних паводків, селей, водних ерозійних процесів, пилових бурь, посух або

заболоченості місцевості залежно від специфіки природно-кліматичних умов та характеру деревної рослинності.

Саме тому головним завданням нашого дослідження є встановлення математичного зв'язку між втратами деревного покриву та урожайністю сільськогосподарських культур, в умовах продовольчої безпеки нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль земель лісгосподарського призначення у формуванні збалансованого природокористування є визначною. Зокрема, С. А. Генсірук [3], у своїй науковій роботі окреслив загальні еколого-економічні функції лісових земель у збереженні довкілля (рис. 1). Вчений наголосив на ефективності лісових масивів у зниженні звукового тиску до 30 ДцБ, що позитивно впливає на життєдіяльність населення поблизу автомобільних доріг. Разом з тим зелені насадження приймають участі у фільтруванні атмосферного повітря від сажі та пилу у деяких промислових містах. За розрахунками вченого «на 1 га ялинового лісу на хвої осідає до 32 т пилу, соснового – до 36, букового – до 68 т» [3, С. 333].

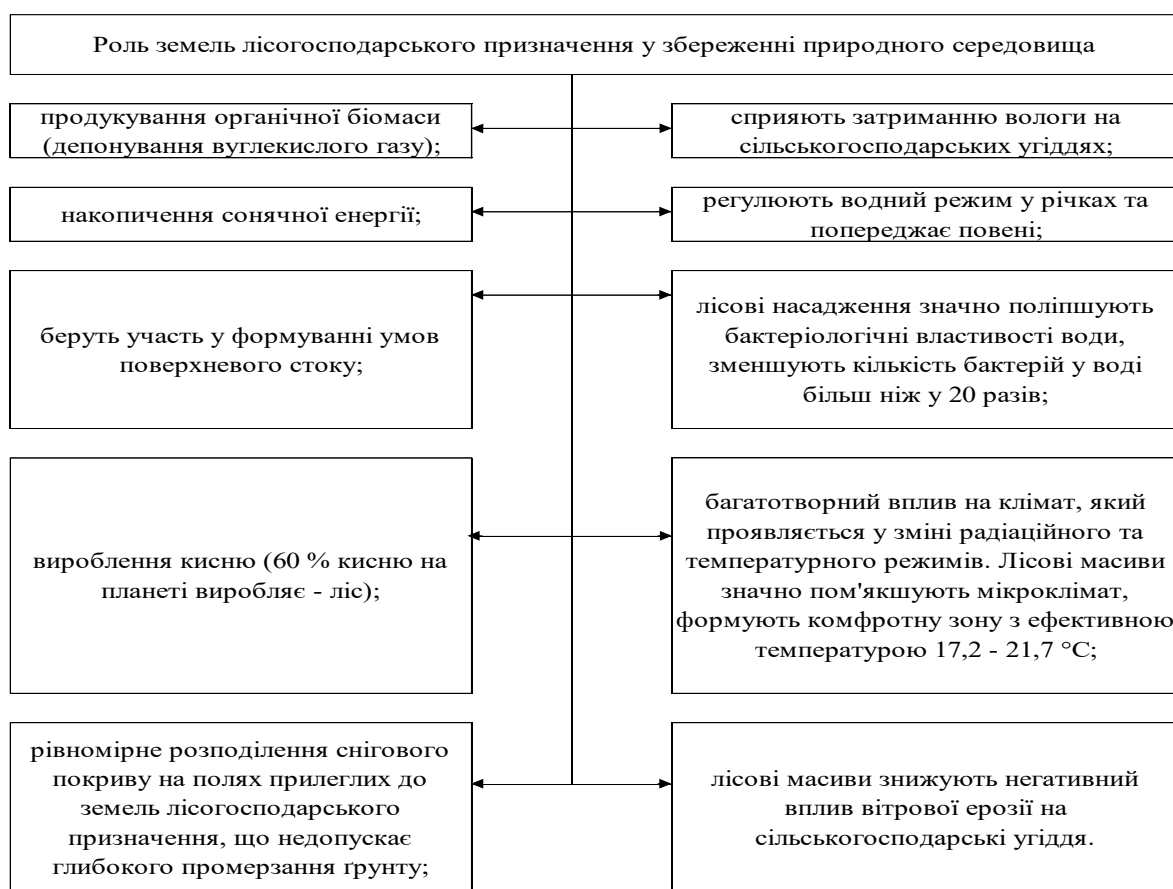

Рис. 1. Ефективність земель лісгосподарського призначення у формуванні системи збалансованого природокористування

Водночас землі лісгосподарського призначення є невід'ємними компонентами біосфери, які безпосередньо впливають на геологічний, кліматичний, ґрунтоутворний процес сталого розвитку довкілля [4]. Вчений А. А. Молчанов [5] у власних дослідженнях наводить науково-обґрунтовану схему кругообігу води, ключовим елементом якої є лісові насадження (на даній схемі враховується випаровування вологи з крон дерев, вміст води в деревині тощо). Вплив лісу на збільшення кількості опадів в основному пов'язують з горизонтальним їх перехопленням і перерозподілом. В холодних і вологих поясах гір, де часті тумани і хмари «торкаються» поверхні землі, ліс конденсує у вигляді роси або мряки пароподібну вологу на гілках, листках, хвої, стовбурах. Таке явище називається горизонтальне перехоплення опадів [4, С. 21; 6 – 14].

Даний аспект є надзвичайно важливим, особливо якщо зважати на очікувані зміни клімату які призведуть до зміни температурних режимів, режимів випадання опадів і річкових стоків, від яких повністю залежить сільськогосподарське виробництво. Незважаючи на те, що для деяких умов сільськогосподарського виробництва, особливо у північних широтах, підвищення температури може стати перевагою, оскільки значно більша частина площі земель стане придатною для вирощування сільськогосподарських культур. Однак, райони розташовані у південних широтах, приймуть «основний удар» очікуваних негативних наслідків. За прогнозами, глобальне потепління сприятиме підвищенню частоти та інтенсивності посушливих періодів і повеней в субтропічних регіонах.

Дельти річок і прибережні райони будуть схильні до негативного впливу підвищення рівня моря. Гірські або високогірні системи і зрошувані системи, які залежать від танення снігу в літній період, також будуть залежати від зміни основних потоків у довгостроковій перспективі. У методах адаптації до зміни клімату та пом'якшення його наслідків основна увага повинна приділятися підвищенню стійкості сільськогосподарських агроландшафтів до таких ризиків, як посуха, надмірне випадання опадів і інші надзвичайні явища [15, С. 9].

Одним із головних факторів регулюванню наслідків глобального потепління є позитивний вплив лісових насаджень у формуванні кліматичних умов на прилеглих сільськогосподарських угіддях. Найбільш ефективно ліси впливають на температурний, вітровий режими, опади та сонячний режим значних територій, як зазначає С. Г. Сініцин [16, С. 17 – 18]. Лісові насадження вирівнюють температурні коливання, значно знижуючи максимальні та мінімальні їх показники. Також, шляхом затінення кронами дерев прилеглі сільськогосподарських земель, температурний режим поверхні ґрунту знижується у період максимальної інсоляції в літній період часу. Завдяки такому «оберігаючому» впливу лісу на прилеглі угіддя, зменшується втрата тепла у нічний період, що у свою чергу запобігає (упереджує) появі заморозків. За дослідженнями вчених температура на поверхні ґрунту поблизу земель лісгосподарського призначення знижується у 2 – 2,5 рази по відношенню до температурного режиму у відкритих полях.

Зважаючи на те що ліси впливають на формування сприятливого температурного режиму для сільськогосподарських культур, колектив науковців С. Е. Скотт, С. А. Монкс, Д. В. Спреклен, С. Р. Арнольд, П. М. Форстер, А. Рап та інші [17], у загальносвітовому масштабі, обґрунтували пряму залежність між збільшенням обсягів знищення лісових насаджень та зниженням урожайності сільськогосподарських культур.

Мета статті – на основі математичного аналізу, зокрема, кореляційного методу, дослідити вплив земель лісгосподарського призначення на урожайність сільськогосподарських культур в Україні та окреслити економічні наслідки від такої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. За даними Державної служби статистики України нами були визначені показники урожайності сільськогосподарських культур за період 2001 – 2017 рр. [18] (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка урожайності сільськогосподарських культур в Україні*

Рік	Урожайність сільськогосподарських культур, ц з 1 га зібраної площі				
	Культури зернові та зернобобові (X_1)	Бурак цукровий фабричний (X_2)	Соняшник (X_3)	Картопля (X_4)	Культури овочеві (X_5)
2001	27,3	189,0	12,0	104,0	124,0
2002	18,2	201,0	11,2	116,0	139,0
2003	28,3	238,0	8,9	133,0	149,0
2004	26,0	248,0	12,8	128,0	157,0
2005	24,1	285,0	13,6	133,0	171,0
2006	21,8	294,0	12,2	131,0	152,0
2007	34,6	356,0	15,3	139,0	174,0
2008	29,8	315,0	15,2	139,0	183,0
2009	26,9	279,0	15,0	132,0	174,0
2010	37,0	363,0	18,4	168,0	195,0

Продовження таблиці 1

2011	31,2	411,0	16,5	161,0	199,0
2012	39,9	399,0	21,7	160,0	200,0
2013	43,7	477,0	19,4	176,0	208,0
2014	41,1	436,0	21,6	161,0	206,0
2015	46,1	482,0	22,4	166,0	211,0
2016	42,5	475,0	20,2	168,0	208,0
2017	47,4	509,0	23,0	171,0	214,0

*Примітка: за даними Державної служби статистики України [18].

За допомогою кореляційного методу економіко-математичного аналізу нами були співставленні дані динаміки урожайності сільськогосподарських культур із втратами деревного покриву в Україні визначених за даними ДЗЗ Forest Global Watch (Y – результативний показник) (табл. 2).

В таблиці 2 зазначені розраховані нами коефіцієнти кореляції між результативним показником (втратою деревного покриву) та факторами які залежать від нього (урожайність сільськогосподарських культур).

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу між урожайністю та зниженням деревного покриву за даними ДЗЗ Forest Global Watch в Україні*

	Втрат деревного покриву в Україні - Forest Global Watch (Y)	Урожайність сільськогосподарських культур				
		Культури зернові та зернобобові (X_1)	Буряк цукровий фабричний (X_2)	Соняшник (X_3)	Картопля (X_4)	Культури овочеві (X_5)
Y		0,58	0,64	0,56	0,57	0,61
X_1			0,91	0,91	0,87	0,86
X_2				0,92	0,94	0,95
X_3					0,86	0,92
X_4						0,96

*Примітка: розраховано автором за даними [18, 19].

Отримані результати розрахунків вказують на пряму кореляційну залежність між результативним показником (Y) та детермінантами ($X_1 - X_5$) – урожайністю сільськогосподарських культур. Тобто при збільшенні втрат деревного покриву зростає урожайність, хоча наукові напрацювання вчених, щодо залежності урожайності с/г культур від лісистості території вказують протилежне [20].

Причинами цього є збільшення норм внесення мінеральних добрив, через зміну мікрокліматичних умов вирощування сільськогосподарських культур внаслідок вирубок лісів, наукові обґрунтування таких тверджень наведені у відповідних наукових працях [21, 23 – 27].

Зокрема, завдяки зміні водного, температурного і повітряного режимів на прилеглих до лісових насадженнях сільськогосподарських угіддях, ефективність внесення добрив завжди вища ніж на відкритих ділянках [21].

Зважаючи на відомості Мамченкова І. П. [21, С. 13], а саме те що при внесенні мінеральних добрив поліпшуються умови росту рослин, однак, дози їх внесення повинні відповідати родючості ґрунту і запасів ґрунтової вологи. Нерідко при надмірному зростанні під впливом високих температур і нестачі вологи в ґрунті різко знижується урожай і олійність насіння.

Вплив мінеральних добрив на урожайність сільськогосподарських культур залежить від вологості ґрунту і тепла – нестача вологи у кореневмісному шарі спричиняє збільшення концентрації ґрунтового розчину, в результаті чого мінеральні добрива стають малоефективними або навіть негативно впливають на урожайність, за твердженням Милосердова М. М. [21].

Отже, при зниженні швидкості вітру, рівномірному розподілу снігу на полях і значному скороченню стоку талих вод на захищених лісовими насадженнями землях під час вегетаційного періоду формується особливий мікроклімат, який впливає на ґрунтові мікроорганізми, що переробляють мінеральні добрива у придатну для засвоєння рослинами форму [26]. Тому внесення мінеральних добрив у ґрунт на полях, захищених лісовими насадженнями, значно підвищує урожай сільськогосподарських культур, на відміну від внесення добрив на відкритих територіях, що підтверджують результати досліджень О. В. Альбенського [23], М. М. Милосердова [21], В. І. Коптєва [24], А. А. Лишенка [24], В. О. Каргова [25], Є. С. Павловський [27, С. 78] та інші.

Натомість нами були здійснені відповідні математичні розрахунки, які підтверджують фактичну залежність збільшення норм внесення мінеральних добрив при зростанні площі втрат деревного покриву в Україні визначених за даними ДЗЗ Forest Global Watch ($R = 0,72$) (таблиця 3).

Таблиця 3

Розрахунок залежності між зниженням деревного покриву та обсягами внесення мінеральних добрив в Україні*

Рік	Втрата деревного покриву в Україні за даними ДЗЗ – Forest Global Watch, тис. га	Загальний обсяг внесених мінеральних добрив по Україні, 1000 т N, P ₂ O ₅ і K ₂ O
1	2	3
2017	87,7	2028,1
2016	110,0	1728,9
2015	49,8	1415,0
2014	47,9	1471,7
2013	38,4	1493,8
2012	56,2	1346,6
2011	60,8	1266,9
2010	52,7	1064,2
2009	48,8	889,6
2008	55,0	1068,5
2007	64,9	899,8
2006	42,7	702,0
2005	37,0	560,5
2004	50,1	521,2
2003	39,4	381,6
2002	27,6	401,7
2001	29,2	403,9
Розрахунок коефіцієнта кореляції (R)		
	Втрата деревного покриву в Україні за даними ДЗЗ – Forest Global Watch, тис. га	Загальний обсяг внесених мінеральних добрив по Україні, 1000 т N, P ₂ O ₅ і K ₂ O
Втрата деревного покриву в Україні за даними ДЗЗ – Forest Global Watch, тис. га	1,00	
Загальний обсяг внесених мінеральних добрив по Україні, 1000 т N, P₂O₅ і K₂O	0,72	1,00

*Примітка: розраховано автором за даними [18, 19, 28].

Зважаючи на те що втрата деревного покриву впливає на збільшення обсягу внесення мінеральних добрив нами була розроблене відповідне рівняння регресії, коефіцієнт детермінації якого становить 0,52 (формула 1):

$$Y = 105,89 + 17,64 \times X, \quad (1)$$

де Y – обсяг внесення мінеральних добрив для вирощування сільськогосподарських культур;

X – площа втрат деревного покриву визначений за даними ДЗЗ Forest Global Watch.

Такі обставини безпосередньо впливають на зростання середніх цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами, для споживачів про що свідчать дані розрахунків представлені в таблицях 4 та 5.

Таблиця 4

Матриця даних зниженням деревного покриву в Україні за даними ДЗЗ Forest Global Watch та середні ціни реалізації продукції сільського господарства (2001 – 2017 рр.)*

Втрата деревного покриву в Україні за даними ДЗЗ (Forest Global)	Середні ціни реалізованої продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами, грн/т								
	Культури зернові та зернобобові, грн/т	Насіння культур олійних, грн/т	Бурак цукровий фабричний, грн/т	Картопля, грн/т	Культури овочеві, грн/т	Культури плодові та ягідні, грн/т	Сільськогосподарські тварини (у живій масі), грн/т	Молоко, грн/т	Яйця, грн за тис.шт
Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9
29,2	381,3	779,6	139,1	449,8	748,9	575,8	4175,5	603,7	210,0
27,6	312,5	850,3	128,1	555,8	864,8	509,6	3644,0	541,0	168,1
39,4	535,1	873,7	140,3	623,3	1012,7	434,0	3480,7	696,9	193,2
50,1	453,1	1153,4	135,7	530,4	1225,0	740,1	5092,7	835,3	238,3
37,0	417,8	981,5	177,0	685,2	1462,1	987,8	6909,9	1126,9	251,8
42,7	515,2	1007,5	186,0	1070,3	1547,4	1446,1	6307,7	1070,2	192,7
64,9	833,5	1866,8	157,6	1032,0	1995,4	1528,4	6466,5	1660,6	274,4
55,0	778,6	1734,6	218,9	1154,3	2059,9	1877,4	10184,3	2065,1	377,4
48,8	799,0	2086,2	409,9	1298,6	1790,0	1892,4	10362,9	1888,8	403,9
52,7	1120,9	2942,6	478,5	2131,0	2551,6	2419,8	10797,1	2938,7	470,6
60,8	1374,2	3312,0	516,0	2032,8	2139,1	3175,9	11967,2	3041,6	521,5
56,2	1547,1	3584,0	426,8	1139,6	1956,6	2707,1	13456,9	2662,2	627,0
38,4	1299,8	3087,5	397,8	1860,9	2354,0	3010,8	12901,3	3364,0	656,7
47,9	1801,4	4062,8	494,2	2173,6	2514,3	2429,1	15736,9	3588,4	782,4
49,8	2912,1	7531,5	788,6	2436,3	3903,4	5894,5	21966,2	4347,3	1333,2
110,0	3414,0	8656,1	848,6	2631,8	3924,2	5863,8	22468,0	5461,8	1108,7
87,7	3771,6	9132,0	825,3	3296,3	4136,1	8766,6	31838,4	7234,0	1145,9

*Примітка: сформовано автором за даними [19, 26].

Таблиця 5

Розрахунок математичної залежності між зниженням деревного покриву в Україні та середніми цінами реалізації продукції сільського господарства (коефіцієнти кореляції)*

	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉
Y		0,78	0,78	0,72	0,69	0,76	0,74	0,74	0,76	0,63
X ₁			1,00	0,95	0,91	0,95	0,97	0,97	0,97	0,96
X ₂				0,96	0,91	0,96	0,97	0,97	0,96	0,96
X ₃					0,94	0,94	0,93	0,94	0,94	0,95
X ₄						0,94	0,92	0,93	0,96	0,89
X ₅							0,94	0,95	0,95	0,94
X ₆								0,98	0,97	0,92
X ₇									0,99	0,94
X ₈										0,92

*Примітка: розраховано автором за даними [19, 26].

Фактично нами встановлено що втрата деревного покриву в Україні [28] впливає на зростання середніх цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами, коефіцієнти кореляції змінюються від 0,63 до 0,78 по відповідним сільськогосподарським культурам (рис. 2).

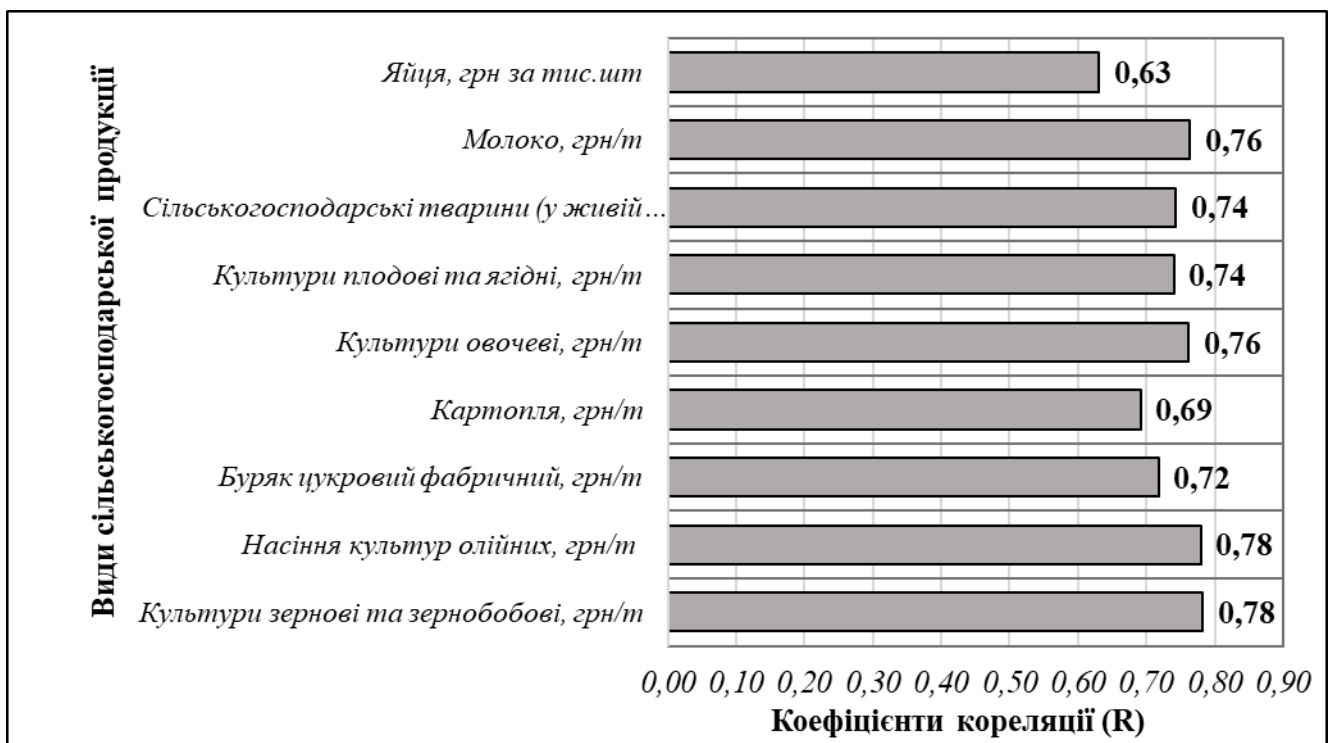

Рис. 2. Діаграма залежності цін реалізації сільськогосподарської продукції із площею втрат деревного покриву в Україні*

*Примітка: розраховано автором за даними [19, 26].

Висновки. Таким чином за результатами нашого дослідження можна стверджувати про безпосередній вплив земель лісогосподарського призначення на урожайність сільськогосподарських культур.

Враховуючи той факт що землі лісогосподарського призначення беруть участь у формуванні умов вирощування сільськогосподарських культур, саме тому знищення лісових насаджень

призводить до погіршення мікрокліматичних умов сільськогосподарського виробництва, фермерам доводиться збільшувати норму внесення мінеральних добрив, вирішувати завдання оптимізації водного режиму ґрунту, що в кінцевому випадку впливає на збільшення затрат на вирощування сільськогосподарських культур. На основі розрахунків було доведено що урожайність сільськогосподарських культур підвищується при зниженні лісистості ($R = 0,58 - 0,61$), причиною цьому є збільшення обсягів внесення мінеральних добрив ($R = 0,72$).

Запропонована регресійна модель залежності обсягу внесення мінеральних добрив при вирощуванні сільськогосподарських культур від площі втрат деревного покриву – за даними ДЗЗ Forest Global Watch, буде корисною для фахівців в сфері сільськогосподарського виробництва. Застосування цієї моделі дозволить спрогнозувати ймовірні додаткові витрати, при вирощуванні сільськогосподарських культур у випадку зниження лісистості в регіоні.

Такі додаткові затрати впливають на здороження сільськогосподарської продукції. Фактично на основі математичного аналізу нами було встановлено що втрата деревного покриву в кінцевому випадку впливає на зростання середніх цін реалізації продукції сільського господарства ($R = 0,63 - 0,78$), що є негативним економічним фактором для населення.

Джерела та література

1. Генсірук С. А. Рациональное природопользование: монография. Москва: Лесная промышленность, 1979. 312 с.
2. Воробьев Г. И., Мухамедшин К. Д., Девяткин Л. М. Лесное хозяйство мира: монография. Москва: Лесная промышленность, 1984. 352 с.
3. Генсірук С. А. Ліси України: монографія. Київ: Наукова думка, 1992. 408 с.
4. Ханбеков И. И., Недведцкий Н. А., Власюк В. Н. и др. Влияние леса на окружающую среду: монография. Москва: Лесная промышленность, 1980. 133 с.
5. Молчанов А. А. Влияние леса на окружающую среду: монография. Москва: Наука, 1973. 359 с.
6. Шевченко О. В., Опенько І. А. Теоретичні передумови раціонального сільськогосподарського землекористування. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 3 С. 126 – 130.
7. Шевченко О. В., Опенько І. А., Цвях О. М. Економічні передумови чергування культур як спосіб запобігання деградації агроландшафту. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2017. № 2. С. 58 – 65.
8. Tsvyakh O., Openko I. Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration. *Baltic Surveying International Scientific Journal*. 2017. Vol. 6_1. P. 60 – 65.
9. Цвях О. М., Опенько І. А. Промислові території, як просторовий базис оптимізації використання земель в місті Києві. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2017. № 1. С. 83 – 91.
10. Опенько І. А., Шевченко О. В., Цвях О. М. Аналіз наукових-методичних підходів до грошової оцінки земельних ділянок із полезахисними лісовими насадженнями. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 4. С.137 – 142.
11. Опенько І. А., Євсюков Т. О. Удосконалення обліку кількості та якості земель під полезахисними лісовими насадженнями в кадастрово-реєстраційній системі. *Збалансоване природокористування*. 2014. № 3. С. 106 – 112
12. Опенько І. А., Євсюков Т. О. Землі під полезахисними лісовими насадженнями: сучасний стан, проблеми, шляхи вирішення. *Збалансоване природокористування*. 2014. № 1. С.125 – 131.
13. Опенько І. А. Порівняльний аналіз оприлюднення земельно-кадастрових відомостей у зарубіжних країнах та Україні. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2013. № 3. С. 80 – 87.
14. Ievsiukov T., Openko I. An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine. *Elsivier, Procedia - Social and Behavioral Sciences*, «GEOMED 2013» The 3rd International Geography Symposium June 10–13, 2013 Kemer, Antalya – Turkey. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814016619> (дата звернення: 07.10.2019).
15. ФАО 2012. Состояние мировых земельных и водных ресурсов для производства продовольствия и ведения сельского хозяйства. Управление системами, находящимися под угрозой. Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций (Рим) и Издательство «Весь Мир» (Москва). 2012, 285 с. URL: <http://www.fao.org/3/a-i1688r.pdf> (дата звернення: 07.10.2019).
16. Синицын С. Г. и др. Лес и охрана природы: монография. Москва: Лесная промышленность, 1980. 288 с.
17. Scott C. E., Monks S. A., Spracklen D. V., Arnold S. R., Forster P. M., Rap A. and etc. Impact on short-lived climate forcers increases projected warming due to deforestation. *Nature Communications*, volume 9, Article number: 157 (2018). URL: <https://www.nature.com/articles/s41467-017-02412-4> (дата звернення: 07.10.2019).

18. Державна служба статистики України. Рослинництво. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/rosl_u.html (дата звернення: 07.10.2019).
19. Global Forest Watch. “Tree Cover Loss in [selected area name]”. URL: www.globalforestwatch.org. (дата звернення: 07.10.2019).
20. Фещенко П. И. Лес и человек: монография. Киев: Урожай, 1970. 53 с.
21. Милосердов Н. М. Эффективность полезащитных лесных полос: монография. Киев: Урожай, 1971. 192 с.
22. Мамченков И.П. Справочник по удобрениям. Москва: Изд-во «Колос», 1964. URL: <https://chem21.info/page/242076126089200134033035044082216099048253018157/> (дата звернення: 07.10.2019).
23. Альбенский А. В. Сельское хозяйство и защитное лесоразведение: монография. Москва: Колос, 1971. 279 с.
24. Коптев В. И., Лищенко А. А. Лісові смуги – надійні захисники полів: монографія. Київ: Урожай, 1973. 92 с.
25. Каргов В. А. Опыт и эффективность защитного лесоразведения в степных и лесостепных районах: монография. Москва: науч. изд. ВНИИТЭИСХ, 1970. 46 с.
26. Державна служба статистики України. Середні ціни реалізованої продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/scr_sp_u.html (дата звернення: 07.10.2019).
27. Павловский Е. С. Защитное лесоразведение в СССР: монография. Москва: Агропромиздат, 1986. 264 с.
28. Державна служба статистики України. Внесення мінеральних та органічних добрив (1990-2018). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/vmod/vmod1990-2017_u.zip (дата звернення: 07.10.2019).

References

- Gensiruk, S. A. (1979), *Ratsional'noye prirodopol'zovaniye* [Rational nature management], Lesnaia promyshlennost', Moscow, Russian.
- Vorob'ev, H. Y., Mukhamedshyn, K. D. and Devyatkin L. M. (1984), *Lesnoe khozyaystvo myra* [Forestry of the world], Lesnaia promyshlennost', Moscow, Russian.
- Gensiruk, S. A. (1992), *Lisy Ukrainy* [Forests of Ukraine], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
- Khanbekov, I. I., Nedvedtskiy, N. A., Vlasyuk, V. N. et al. (1980), *Vliyaniye lesa na okruzhayushchuyu sredu* [Impact of the forest on the environment], Lesnaia promyshlennost', Moscow, Russian.
- Molchanov, A. A. (1973), *Vliyaniye lesa na okruzhayushchuyu sredu* [Impact of the forest on the environment], Nauka, Moscow, Russian.
- Shevchenko, O. V. and Openko, I. A. (2017), “Theoretical prerequisites for rational agricultural land use”, *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 3, pp. 126–130.
- Shevchenko, O. V. Openko, I. A. and Tsvyakh O. M. (2017), “Economic preconditions for alternating crops as a way to prevent degradation of the agro-landscape”, *Zemleustriy, kadastr i monitoring zemel'*, vol. 2, pp. 58–65.
- Tsvyakh, O. and Openko, I. (2017), “Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration”, *Baltic Surveying International Scientific Journal*, vol. 6 (1), pp. 60–65.
- Tsvyakh, O. M. and Openko, I. A. (2017), “Industrial territories as a spatial basis for optimizing the use of land in the city of Kiev”, *Zemleustriy, kadastr i monitoring zemel'*, vol. 1, pp. 83–91.
- Openko, I. A., Shevchenko, O. V. and Tsvyakh, O. M. (2016), “Analysis of scientific and methodical approaches to the monetary valuation of land with field-protective forest plantations”, *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 4, pp. 137–142, available at: <http://natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/5-zbalansovane-prirodokorystuvannya-2016-rik?download=17:zbalansovane-prirodokorystuvannya-4-2016> (Accessed 11 Jul 2019).
- Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), “Improving accounting quantity and quality of land for shelter forest plantations in the cadastral registration system”, *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 3, pp. 106–112
- Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), “Lands under field-protective forest plantations: current state, problems, solutions”, *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 1, pp. 125–131, available at: <http://www.natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/3-zbalansovane-prirodokorystuvannya-2014-rik?download=6:zbalansovane-prirodokorystuvannya-1-2014r> (Accessed 11 Jul 2019).
- Openko, I. A. (2013), “A comparative analysis of the publication of land cadastral data in foreign countries and Ukraine”, *Zemleustriy, kadastr i monitoring zemel'*, vol. 3, pp. 80–87.
- Ievsiukov, T. and Openko, I. (2013), “An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine”, *Elsivier, Procedia - Social and Behavioral Sciences*, “GEOMED 2013” *The 3rd International Geography Symposium June 10 – 13*, Kemer, Antalya, Turkey, available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814016619>. (Accessed 11 Jul 2019).

15. FAO (2012), "The state of the world's land and water resources for food and agriculture. Managing systems at risk", available at: <http://www.fao.org/3/a-i1688r.pdf>
16. Sinitsyn, S. G. et al. (1980), *Les i okhrana prirody* [Forest and nature conservation], Lesnaia promyshlennost', Moscow, Russian.
17. Scott, C. E., Monks, S. A., Spracklen, D. V., Arnold, S. R., Forster, P. M., Rap, A. and etc. (2018), "Impact on short-lived climate forcers increases projected warming due to deforestation", *Nature Communications*, volume 9, article number – 157, available at: <https://www.nature.com/articles/s41467-017-02412-4>
18. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Plant growing", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/rosl_u.html
19. Global Forest Watch (2018), "Tree Cover Loss in [selected area name]", available at: www.globalforestwatch.org (Accessed 23 August 2019).
20. Feshchenko, P. I. (1970), *Les i chelovek* [Forest and man], Urozhay, Kyiv, Ukraine.
21. Miloserdov, N. M. (1971), *Effektivnost' polezashchitnykh lesnykh* [Effectiveness of forest protection], Urozhay, Kyiv, Ukraine.
22. Mamchenkov, I. P. (1964), *Spravochnik po udobreniyam* [Fertilizer Reference], Kolos, Moscow, Russian, available at: <https://chem21.info/page/242076126089200134033035044082216099048253018157/> (Accessed 23 August 2019).
23. Albensky, A. V. (1971), *Sel'skoye khozyaystvo i zashchitnoye lesorazvedeniye* [Agriculture and protective afforestation], Kolos, Moscow, Russian.
24. Koptev, V. I. and Lyshenko, A. A. (1973), *Lisovi smuhy - nadiyni zakhysnyky poliv* [Forest strips are reliable field defenders], Urozhay, Kyiv, Ukraine.
25. Karhov, V. A. (1970), *Opyt i effektivnost' zashchitnogo lesorazvedeniya v stepnykh i lesostepnykh rayonakh* [Experience and effectiveness of protective afforestation in steppe and forest-steppe regions], VNIITEISKH, Moscow, Russian.
26. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Average prices of agricultural products sold by agricultural enterprises", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/scr_sp_u.html (Accessed 28 August 2019).
27. Pavlovskiy, Ye. S. (1986), *Zashchitnoye lesorazvedeniye v SSSR* [Protective afforestation in the USSR], Agropromizdat, Moscow, Russian.
28. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Application of mineral and organic fertilizers (1990-2018)", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/vmod/vmod1990-2017_u.zip (Accessed 28 August 2019).

Стаття надійшла до редакції 09.10.2019

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПУБЛІКУЮТЬСЯ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ

До публікації приймаються статті, які відповідають наступним вимогам.

Стаття повинна висвітлювати актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.

Стаття може бути написана українською, російською, польською або англійською мовами, ретельно вчитана автором та відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць.

Робота не була опублікована раніше в іншому журналі, не перебуває на розгляді в іншому журналі.

До друку приймаються тільки статті з оригінальним авторським текстом, запозичення в обсязі не більше 10 %, що повинні бути оформлені із зазначенням посилань на джерела.

Подаючи статтю в журнал, автор тим самим висловлює згоду на розміщення повного її тексту в мережі Інтернет.

Автори дають згоду на збір й обробку персональних даних із метою їх включення в базу даних згідно із Законом України № 2297-VI «Про захист персональних даних» від 01.06.2010. Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього видання, використовуватимуться виключно для виконання внутрішніх технічних завдань; вони не поширюватимуться та не передаватимуться стороннім особам.

Процедура рецензування:

Усі матеріали, які подані для публікації в журналі «Економічний часопис СНУ імені Лесі Українки» проходять процедуру **рецензування** у кілька етапів:

- матеріали перевіряються на відповідність тематиці журналу та вимогам до оформлення;
- стаття проходить перевірку на наявність плагіату;
- матеріали передаються на розгляд рецензенту. За підсумками рецензії рецензент може дати рекомендацію публікувати статтю, відправити на доопрацювання (з повторною рецензією або без неї), відмовити у публікації через значні недоліки матеріалів (з правом повторної подачі або без неї);
- після підтвердження, що стаття прийнята до друку, автору повідомляються реквізити для оплати.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПІСІВ

Послідовність структурних елементів статті:

- ✓ Ліворуч – УДК (кегель 12).
- ✓ Починаючи з наступного рядка праворуч метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, російською та англійською мовами та складаються з частин:
відомості про автора (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт, ORCID ID 0000-0000-0000-0000, E-mail) (напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0); якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується в такій же послідовності через рядок.
 - ✓ Через рядок - **назва статті (мовою статті)** (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний; інтервал перед 0, після 0).
 - ✓ Через рядок - **анотація українською** (або мовою статті), від 80 до 100 слів, де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт).
 - ✓ Через рядок - **ключові слова українською** (або мовою статті) 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).
 - ✓ Через рядок – **метадані російською** мовою: відомості про автора – вирівнювання по правому краю (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад),

структурний підрозділ, населений пункт) напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0, якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується і такій же послідовності через рядок).

✓ Через рядок **назва статті російською** мовою (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **анотація російською**, від 80 до 100 слів, де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт).

✓ Через рядок - **ключові слова російською** мовою 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок – **метадані англійською** мовою: відомості про автора – вирівнювання по правому краю (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт) напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0, якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується і такій же послідовності через рядок.

✓ Через рядок - **назва статті англійською** мовою (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний); інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **розширена анотація англійською мовою** (Abstract), яка повинна бути інформативною й оригінальною, має відображати основний зміст статті та результатів дослідження, обсяг анотації англійською мовою: не менше 1800 знаків. Анотація англійською мовою (Abstract) фактично має уявляти собою стислий виклад статті, її реферування, (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт) і повинна складатися з таких структурних частин:

- introduction (вступ);
- the purpose of the article (мета статті);
- results (результати);
- conclusions (висновки);

✓ Через рядок - **ключові слова англійською** мовою 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

Якщо мова статті англійська (польська, російська), то анотація мовою статті від 80 до 100 слів, а анотація українською мовою подається обсягом не менше як 1800 знаків, включаючи ключові слова, ім'я та прізвища автора й назви статті.

✓ Через рядок – **основний текст статті**, який повинен вміщати в себе такі необхідні елементи (з виділенням по тексту статті):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких покладений початок вирішенню даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше питань, що є частиною загальної проблеми, яким присвячується стаття;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом (згідно з Постановою Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

Вимоги до оформлення тексту статті. Обсяг основного тексту статті орієнтовно від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів). Текстові матеріали повинні бути підготовлені в редакторі MS Word (*.doc). Параметри сторінки: формат – А4, поля – зліва – 2,5 см, справа – 2,5 см, зверху й знизу – 2 см, без колонтитулів та нумерації сторінок. Шрифт

основного тексту – Times New Roman, звичайний, рядки без переносів. Параметри абзацу: вирівнювання – за шириною; міжрядковий інтервал – 1,0; відступ першого рядка – 0,75 см.

✓ Через рядок після основного тексту – **Джерела та література** (кегель 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок **перелік використаної літератури** (кегель 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 см) складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання»). Усі джерела зі списку літератури (орієнтовно 8-15 джерел) повинні бути процитовані в тексті статті, в іншому випадку відповідний елемент має бути вилучений. Бібліографічні посилання потрібно оформляти так: на одне джерело – [1, с. 4], на кілька джерел – [4, с. 55; 10, с. 15]. Можливе також посилання без зазначення сторінки, якщо йдеться про джерело загалом. Якщо стаття, на яку є посилання, має цифровий ідентифікатор doi (<http://www.doi.org/index.html>), його обов'язково потрібно вказувати. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. Список літератури повинен містити достатню кількість сучасних (за останні п'ять років) джерел за проблемою дослідження. До списку потрібно включати наукові статті українських і зарубіжних авторів. Допускається посилання на власні роботи авторів статті (самоцитування), але не більше ніж 20 % від загальної кількості джерел. Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті.

✓ Через рядок після списку літератури – **References**, (кегель 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - список кирилических джерел у транслітерованому вигляді (кегель 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт); із застосуванням транслітерації та її переклад англійською мовою, де розміщуються ті ж самі джерела оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.apastyle.org/>). Назви кирилических джерел транслітеруються, далі у квадратних дужках розміщується переклад.

Он-лайн-конвертер: <http://translit.kh.ua/#passport> (Паспортний КМУ 2010).

Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається в таблиці, що має порядковий номер, вирівнювання по правому краю (наприклад: *Таблиця 1*) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом, наприклад: **Розрахунок показників для оцінки інвестиційного прибутку**). Назва і зміст таблиці подається шрифтом Times New Roman, кегль 11, інтервал 1.

Формат таблиць – лише книжковий.

Рисунок повинен бути єдиним графічним об'єктом (тобто згрупованим). Для рисунків, виконаних у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (97-2003). Ілюстрації також слід нумерувати; вони повинні мати назви, які вказуються поза згрупованим графічним об'єктом (наприклад: **Рис. 1. Класифікація показників залишкового прибутку**). Ілюстративний матеріал обов'язково повинен бути контрастним чорно-білим, спосіб заливки в діаграмах – штриховий).

Формули (зі стандартною нумерацією) виконуються в редакторі Microsoft Equation. Підписи рисунків та формул повинні бути доступні для редагування. Усі графічні об'єкти не повинні бути сканованими.

Обов'язкове розрізнення знаків дефіс (-) та тире (–), а також використання лапок такого формату «» («текст»).

Виділення фрагмента тексту можливе курсивом (підкреслення не допускається).

Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Наприклад: *Джерело: Власна розробка автора*). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт “Times New Roman”, 9 кегль, звичайний.

Неприпустимим є використання нерозшифрованих абревіатур і вперше введених термінів. Усі абревіатури повинні бути розшифровані при першому вживанні.

Дотримання вимог є обов'язковим! Відповідальність за зміст статті несе автор!

Матеріали потрібно надсилати на e-mail: econom.faculty@gmail.com.

Опубліковані статті надсилаються авторам у форматі PDF.

Вартість публікації обсяг від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів) становить 550 гривень (з врахуванням вартості ідентифікатора цифрового об'єкту - DOI - 100 грн). Вартість статті обсягом понад 25000 знаків (без пробілів) формується з розрахунку **550 грн. + 45 грн.** за кожні 1800 знаків (без пробілів).

Вартість публікації англomовних статей обсяг від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів) становить **300 грн. + 45 грн.** за кожні 1800 знаків (без пробілів).

Одноосібні статті докторів наук публікуються з оплатою вартості ідентифікатора цифрового об'єкту - DOI - 100 грн.

При потребі автору (авторам) статті друкованого примірника журналу, здійснюється відповідна доплата в сумі 150 грн. за кожен примірник.

Вимоги до статей, останні випуски журналу, архів номерів, різна інформація – на сайті видання: <http://echas.eenu.edu.ua>

Стосовно інших питань за консультацією просимо звертатися до відповідального секретаря Кулинич Мирослави Богданівни (сл. тел. 0332-24-89-78; моб. тел. (066)-960-53-61).

Файл статті назвати «Прізвище_стаття» (напр. «Степанюк_стаття»).

До статті окремим файлом («Авт.довідка_Степанюк») потрібно подати інформацію про автора:

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Назва статті _____ (українською та англійською мовами)

Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь та вчене звання, посада автора (-ів) (українською та англійською мовами) _____

ORCID (цифровий ідентифікатор автора, що відрізняє Вас від будь-якого іншого дослідника, підтримує зв'язок між Вами й Вашою професійною діяльністю. Отримати свій унікальний ідентифікатор ORCID можна, зареєструвавшись <http://about.orcid.org>, <https://orcid.org/register>) _____

Місце роботи, навчання, поштова адреса, індекс, службовий телефон (установи чи організації) (українською та англійською мовами) _____

Поштова адреса Нової пошти, № відділення, на яке редколегія при потребі надсилає друкований примірник збірника _____

Телефон _____ . **E-mail** _____

Наукове видання

**Економічний часопис
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки**

Журнал видається з 2015 року

№ 4 (20)

2019

Технічний редактор: *Л. М. Козлюк*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21451-11251Р від 25.06.2015 р.

Сайт журналу: echas.eenu.edu.ua

Формат 60×84¹/₈. Обсяг 16,02 обл. вид. арк., 16,27 ум.-друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 488.

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, факультет економіки та управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тел. (0332) 24-89-78. Ел. адреса: econom.faculty@gmail.com.

Засновник – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, Винниченка, 14, тел (0332)-29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.